

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Юридичний факультет

**АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ**

Збірник матеріалів
XIX Міжнародної науково-практичної конференції
м. Луцьк, 22-23 жовтня 2022 р.

Луцьк
«Завжди Поруч»
2022

УДК34(082)(477)
ББК 67.99(4Укр)я431
А 43

**Рекомендовано вченою радою Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(протокол № 13 від 21.10.2022 р.)**

Редакційна колегія:

Цьось А. В. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки – голова редакційної колегії; *Слісєєва Л. В.* – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці – заступник голови редакційної колегії; *Демчук А. М.* – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету – заступник голови редакційної колегії; *Яцишин М. М.* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; *Духневич А. В.* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; *Фідря Ю. О.* – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; *Книш С. В.* – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права; *Кравчук В. М.* – доктор юридичних наук, доцент, заступник декана юридичного факультету; *Зарадюк З. В.* – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу; *Джурак Л. М.* – відповідальний секретар редакційної колегії.

Рецензенти: *Кваша О. О.*

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Курман Т. В.

доктор юридичних наук, професор, виконуюча обов'язки завідувачки кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

А 43 Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів ХІХ Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 22-23 жовтня 2022 р. / Уклад. Джурак Л. М. – Луцьк: «Завжди Поруч», 2022. – 156 с.

ISBN 978-966-97938-8-1

У збірнику розглядаються питання реформування правової системи, які обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції, яка проходила 22-23 жовтня 2022 р. Репрезентовано новітні погляди науковців та практиків на державу і право в умовах їх становлення, сучасного стану та перспектив розвитку. Досліджено актуальні філософсько-правові та теоретико-юридичні проблеми державотворення, правотворення, праворозуміння та правореалізації як в цілому, так і різного галузевого спрямування, з метою їх оптимізації та створення наукових засад для подальшого якісного перетворення.

Для науковців, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться проблемами правової системи.

УДК34(082)(477)
ББК 67.99(4Укр)я431

ISBN 978-966-97938-8-1

© Джурак Л. М. (укладання), 2022
© Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2022

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ФІЛОСОФІЯ ТА СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

І. О. Билиця

Органи прокуратури відіграють завжди посідали особливе місце в правоохоронній системі України. Функції, які покладені на даний інститут покликани забезпечити дотримання принципу законності, як в діяльності органів прокуратури так і в діяльності інших правоохоронних органів, що здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: прокуратура, принцип законності, підтримання державного обвинувачення, процесуальне керівництво.

Інститут органів прокуратури відіграє ключову роль в правоохоронній системі України, адже відповідно до повноважень, якими наділені органи прокуратури відповідно до чинного законодавства України.

Принципи законності в організації та діяльності органів прокуратури відіграє ключову роль, адже відповідно до статті 2 Закону України «Про прокуратуру» на органи прокуратури покладаються наступні функції, а саме: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

При виконанні кожної з вище зазначених функцій прокурор повинен, як самостійно дотримуватися законності, так і слідкувати за дотриманням законності інших учасників процесу та вживати заходів щодо процесуального реагування, якщо буде виявлено порушення принципу законності.

При підтриманні державного (публічного) обвинувачення на прокурора покладається особлива так би мовити місія, адже прокурор виконуючи дану функцію виступає від імені та в інтересах держави та громадян, які потерпіли від злочину. Фактично його діяльність покликана в наданні суду доказів, які підтверджують винуватість особи. При цьому його діяльність повинна бути об'єктивною та не упередженою. Адже задля реалізації принципу законності у своїй діяльності прокурор повинен слідувати букві та духу закону. Тому, якщо прокурору стануть відомі докази, щодо невинуватості особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення в такому випадку повинен повідомити суд про це та відмовитися від підтримання державного (публічного) обвинувачення.

При реалізації функції представництва інтересів громадян або держави в суді в першу чергу відновлює порушені права, цим самим відновлюючи справедливість.

Особливу увагу слід приділити функції нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Дана функція органів прокуратури напряму пов'язана з процесуальним контролем правоохоронних органів, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень. Як показує статистика саме працівниками правоохоронних органів які займаються розслідуванням кримінальних правопорушень вчиняється найбільше правопорушень підчас досудового розслідування. Тому прокурор вданому випадку відіграє визначальну роль, адже на нього покладається обов'язок слідкувати за дотриманням законності збоку представників правоохоронних органів. Прокурор для виконання покладених на нього обов'язків наділений відповідними повноваженнями, які закріплені в кримінальному процесуальному законодавстві нашої держави. Так наприклад, прокурор як процесуальний працівник погоджує підозру, яку складає слідчий. В даному випадку прокурору потрібно ретельно вивчити всі докази, які підтверджують винуватість чи невинуватість особи, адже йому потрібно вирішити чи справа буде далі буде розслідуватися чи ні. В даному випадку прокурор слідкує за законністю в

прийнятті процесуального рішення. Цим самим він дотримується принципу законності, адже вирішує чи буде підписана підозра особі чи ні.

Підчас усього досудового розслідування прокурор повинен ретельно контролювати слідчого, що проводить розслідування кримінального провадження для того щоб останній не порушував норми матеріального та процесуального законодавства. При реалізації принципу законності прокурор повинен негайно реагувати на порушення законодавства з боку органу досудового розслідування для того щоб у конкретній справі було досягнена справедливність. Тобто прокурор повинен не лише зважати на докази, які підтверджують винуватість особи, а й на ті докази, які виправдовують особу.

Така ж процедура відбувається при формуванні обвинувального акту та направленні кримінального провадження до суду. Обвинувальний акт по своїй природі є передостаннім процесуальним документом в кримінальному провадженні. В ньому викладається уся інформація зібрана підчас досудового розслідування, яка доводить винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, які були зібрані підчас досудового розслідування. При цьому прокурор повинен зважати на ті докази які виправдовують особу. У випадку, якщо буде встановлено на основоі зібраних доказів буде встановлено невинуватість особи прокурор повинен не погодити підозру, а ініціювати закриття кримінального провадження.

Отже, принцип законності відіграє особливу роль в діяльності органів прокуратури, адже на них покладаються особливі функції в нашій державі. Реалізація цього принципу у діяльності прокурора полягає у тому, що прокурори у своїй діяльності самі повинні неухильно повинні дотримуватися чинного законодавства, так і в тому, що він повинен слідкувати за дотриманням законодавства органами, які проводять досудове розслідування та оперативно-розшукову діяльність.

Література

1. Про прокуратуру. Закон України 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

Bylytsia I. Implementation of the principle of legality in the activities of prosecutor's offices.

Prosecutor's offices have always occupied a special place in the law enforcement system of Ukraine. The functions assigned to this institute are designed to ensure compliance with the principle of legality, both in the activities of the prosecutor's office and in the activities of other law enforcement agencies that conduct pre-trial investigations of criminal offenses.

Keywords: *prosecutor's office, principle of legality, maintenance of state prosecution, procedural management.*

ЮРИДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ у 1917-1920 рр.

С. Є. Булавіна

У концепціях українських мислителів початку ХХ ст. пріоритетне місце посіло юридичне оформлення демократичних і політичних прав і свобод людини і громадянина, передусім, особистих, політичних, соціальних, культурних. Вершиною розвитку державотворчості прав людини зазначеного періоду є її концептуально-правова легітимізація в конституційних проектах і програмах політичних партій та легалізація у III і IV Універсалах Центральної Ради, де, поряд з самостійністю і незалежністю України, були проголошені свобода слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканості особи і помешкання, право на національно-територіальну автономію кожної з націй, що населяли Україну.

Якщо в конституції 1918 р. і конституційних проектах УНР враховувалися права людини і права держави, то в Конституції УРСР 1919 р., хоч і проголошувалися деякі права ("право притулку всім чужинцям, що терплять пересліди за релігійні проступки, а також за проступки, направлені проти інтересів уряду, забороняючого інтереси буржуазних класів"), закладалися тоталітарні начала: частина населення обмежувалася в правах, а частина позбавлялася їх; держава, суспільство набували переваг над особою, громадянином.

Права людини стали витоками та орієнтирами, що визначили весь подальший шлях боротьби українського народу за національне самовизначення, підґрунтям усіх суспільно-правових відносин, розуміння людини як начала всіх начал.

Ключові слова: демократичні, політичні, права, людина, Україна.

Державотворчий потенціал прав людини (у правовому аспекті) полягає в законодавчому оформленні реалій людського буття, її свобод, як закономірний наслідок національної самоорганізації українського суспільства на демократичних засадах. Саме за допомогою держави права людини набувають свого конкретно-практичного змісту, переходять з ідеального їх сприйняття в засіб реалізації прав і основних свобод [1].

Своє оформлення українська державність отримала і в конституційних проектах: «Проект основаній устава українського общества «Вольный Союз» – «Вільна Спілка» (1884 р., автор – М. Драгоманов), «Основний закон Самостійної України» Спілки народу українського (1905 р., автор – М. Міхновський), Третій універсал Української Центральної Ради (20 листопада 1917 р.), Четвертий універсал ЦР (9/22/ січня 1918 р.), Конституція УНР (статут про державний устрій, права і вольності УНР) 1918 р., Закони про тимчасовий державний устрій України. Про гетьманську владу (29 квітня 1918 р.), у програмах політичних партій, літературних творах. Останні і будуть слугувати у визначенні як кількісних, так і якісних показників впливу прав людини на ідеї державотворення в Україні. Слід одразу зазначити, що український політичний досвід свідчить про глибокі традиції свободи українського народу і доводить, що цінність свободи є визначаючою категорією українського конституціоналізму [2].

Конституція УНР 1918 р., Проект Основного Державного Закону УНР значну увагу приділяли правам громадян України, наголошували на рівності прав чоловіків і жінок, недоторканності особи і житла, «листової тайни», свободи «зміни місця перебування» та ін. На жаль, державність УНР, з утвердженням радянської влади, була недовгою. Якщо в Конституції 1918 р. і конституційних проектах УНР враховувалися права людини і права держави, то в Конституції УРСР 1919 р., хоч і проголошувалися деякі права («право притулку всім чужинцям, що терплять пересліди за релігійні проступки, а також за проступки направлені проти інтересів уряду, забороняючого інтереси буржуазних класів»), закладалися тоталітарні начала, але все ж частина населення обмежувалася в правах, а частина позбавлялася їх; держава, суспільство набували пріоритету над особою, громадянином.

Законодавчі процеси України у 1917-1920 рр. чітко визначили роль майбутньої держави в Україні на демократичних принципах. Уже в першому розділі «Загальні постанови» Конституції Української Народної Республіки 1918 р. пропонується мета незалежної держави – «забезпечення прав і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян». А другий розділ має назву «Права громадян України».

Конституція акцентує увагу на рівності громадян у громадських і політичних правах, рівності в правах і обов'язках між жінкою і чоловіком, наголошується на тому, що лише громадяни України (УНР) «користуються усією повнотою громадянських і політичних прав, беруть участь, активну і пасивну, у виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування». Щодо «чужинців» (іноземців), то передбачається, що вони користуються всіма правами, записаними в Конституції, за винятком політичних прав, що належать українським громадянам». В Конституції визначались недоторканність «домашнього вогнища», «листова тайна», «права слова, друку, сумління, організації, страйку», свобода «перемін місця пробування». Заборонялася смертна кара, проголошувалася презумпція невинності. Новим було те, що тут, як і в III і IV Універсалах, закріплювалась можливість втілювати право на мову, освіту і таке інше через «національно-персональну автономію». Значне місце посіло питання про загальне рівне виборче право. Саме політичні і громадянські права були визначальними. Їх судовий захист передбачався такою інстанцією як «Генеральний суд» і забезпечувався розподілом влади [5].

У «Грамоті до всього українського народу» і «Законах про тимчасовий державний устрій України» від 28 квітня 1918 р. за підписом П. Скоропадського, на відміну від Конституції УНР (проект) 1918 р., свобода особи не уявлялась без економічної свободи і права приватної власності. Спеціальний розділ «Законів...» присвячений «Правам і обов'язкам українських козаків і громадян», в якому «українські козаки», згідно з історичною традицією, розглядаються як «вільні люди», що адекватно до терміну «права людини». Підкреслюючи презумпцію невинності козака (читай – людина) і громадянина, судовий захист їх прав, «Закон...» в обсязі цих прав включає недоторканність оселі і власності і «право вільно вибирати місце мешкання і працю, придбати і відчувувати майно і

без заборони виїзжати за кордон», право зібрань – мирних і без зброї, право на друковане слово, на об'єднання у громади і спілки [4].

Отже, в основу відносин держави і особи покладено принцип індивідуальної свободи, вільної приватновласницької ініціативи.

З таких же позицій розглядав права і обов'язки громадян проект Основного Державного закону УНР 1920 р., що проголошував Україну «самостійною і незалежною державою з демократично-республіканським, на основах парламентаризму, устроєм». У Конституцію закладено принцип розподілу влади, передбачена охорона законом приватної власності. Цей демократичний документ ставив на меті охоронити права громадянина таким чином, щоб громадянське суспільство було підпорядковане людині, а держава – суспільству і людині.

Таким чином, проблема визначальної ролі національної держави для правового закріплення і реалізації прав людини посіла особливе місце в політико-правовій думці України. Її усвідомлення зросло протягом зазначеного періоду і набуло різнобічних підходів. Про це свідчить таке:

Конституція УНР 1918 р., Проект Основного Державного Закону УНР значну увагу приділяли правам громадян України, наголошували на рівності прав чоловіків і жінок, недоторканності особи і житла, «листової тайни», свободи «зміни місця перебування» та ін. На жаль, державність УНР, з утвердженням радянської влади, була недовгою. Якщо в Конституції 1918 р. і конституційних проектах УНР враховувалися права людини і права держави, то в Конституції УРСР 1919 р., хоч і проголошувалися деякі права («право притулку всім чужинцям, що терплять пересліди за релігійні проступки, а також за проступки направлені проти інтересів уряду, забороняючого інтереси буржуазних класів»), закладалися тоталітарні начала, але все ж частина населення обмежувалася в правах, а частина позбавлялася їх; держава, суспільство набували пріоритету над особою, громадянином.

Література

1. Гуренко М. М. Зародження та становлення ідеї гарантій прав і свобод людини і громадянина у ліберальній теоретико-правовій думці. Київ, 2000. 167 с.

2. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів: Світ, 1995. 248с.

3. Мороз С. П. Ідея прав людини у політико-правовій думці України (ІХ– поч. ХХ ст.): дис. канд. ю. наук: 12.00.01. Харків, 2001. 184 с.

4. Речицкий В. В. Конституционализм. Украинский опыт.: Харьковская правозащитная группа. Харьков: Фолио, 1998. С. 3.

5. Історія української конституції / Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко: Українська правнична фундація. Київ, Право. 1997. 464 с.

Bulavina S. Legal formalization of democratic and political rights and fundamental freedoms in Ukraine in 1917-1920. *At the beginning of the XX century the priority place in the concepts of Ukrainian thinkers was taken to the legal formalization of democratic and political rights and freedoms of a person and the citizen in general, primarily personal, political, social, cultural.*

The pinnacle of development in state-building of human rights in specified period is its conceptual and legal legitimization in constitutional projects and programs of political parties and legalization in the III and IV Universals of Central Council of Ukraine, which has proclaimed the principle of independence of Ukraine, freedom of speech, press, belief, assemblies, unions, strikes, personal integrity and inviolability of the residence, the right to national and territorial autonomy of each of the nations, that inhabited Ukraine.

In the constitution of 1918 and the constitutional drafts of the Ukrainian People's Republic the human rights and state rights, were taken into account while the Constitution of the Ukrainian SSR 1919, has proclaimed exceptionally certain rights such as ("the right of asylum to all foreigners who tolerate prosecutions for religious misdemeanors, as well as for misdemeanors directed against the interests of the government which has prohibited the interests of the bourgeois classes"), but the main emphasis herein was made on totalitarian principles: part of the population was restricted in rights, and another part was deprived of them; the state and society acquired advantages over the individual and a citizen.

Human rights have become the sources and guidelines which determined the further path of struggle of Ukrainian people for national determination, they formed the basis of all social and legal relations, perception of a man as the beginning of everything.

Keywords: *democratic, political, rights, man, Ukraine.*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО ТА СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

П. В. Гламазда

У статті проаналізовано стадії досудового слідства та судового процесу Київської Русі. Встановлено, що при розгляді кримінальних справ домінував обвинувально-змагальний процес. Значну увагу зосереджено на доказовій базі, яку використовувала сторона процесу для доведення своєї правоти.

Ключові слова: Київська Русь, судовий процес, стадії, докази.

Недосконалість державного механізму і відсутність гострих соціальних протиріч у Київській Русі визначали специфіку судочинства в державі, якому були притаманні риси демократичності.

Характерною особливістю процесуального права Давньої Русі, втім, як і будь-якого іншого середньовічного права, була нерозділеність кримінального і цивільного процесу. «Руська Правда» передбачала систему стадій кримінального і цивільного процесу, який був єдиним і організовувався так, щоб справа просувалася вперед від однієї стадії до іншої.

На думку М.Ф. Владимирського-Буданова, загальна форма процесу в цей період включала три стадії: встановлення сторін, судове провадження і виконання рішення [1, с. 634]. Проте такий поділ досить умовний. Порядок судочинства в Києворуській державі багато в чому залежав від того, чи був спійманий злочинець на місці злочину, чи обвинувачується в злочині за допомогою «поклепу» («поклеп» – звинувачення, висунене потерпілим на підставі непрямих доказів) [2, с. 665].

Так, злодій, спійманий на місці злочину («при лице»), відразу карався на підставі свідчень потерпілого. Покарання йому призначалося без подальшого обговорення, згідно з нормами звичаєвого права.

Як зазначають дослідники, на той час при розгляді кримінальних справ домінував обвинувально-змагальний процес [3, с. 32]. Для нього характерна активна участь осіб, зацікавлених у вирішенні конфліктів, а суд виконував функції посередника при вирішенні спору між позивачем і відповідачем.

Особливо активну роль у процесі відігравав позивач. Так, на потерпілого покладался обов'язок здійснити «обволання» – тобто, зробити повідомлення про злочин громадськості. Також потерпілий мав право переслідувати злочинця, використовуючи при цьому допомогу сусідів та інших осіб, а коли знаходив винуватця – передавав його до суду. Знайдені сліди злочину «личкувались», тобто приєднувались до справи у якості речових доказів [4, с. 15].

На етапі досудового слідства можна виділити такі стадії, як «заклич», «звід» і «гоніння сліду», які допускали змагальний характер досудового провадження, оскільки ініціатива розслідування правопорушення належала потерпілому [5, с. 8]. Пояснюється це зовсім не примітивністю правосвідомості наших предків, а тим, що метою судочинства було відновлення порушеного права особи, незалежно від характеру порушення.

«Заклич» – перша стадія досудового процесу в Київській Русі, один із засобів розшукування злодія або особи, яка незаконно привласнила чужу річ, що мала виражені індивідуальні ознаки. Відповідно до ст.ст. 32 і 34 Просторової Правди, визначався такий порядок проведення «закличу»: у разі викрадення холопа, коня, зброї чи одягу потерпілий оголошував про це привселюдно в базарний день. Якщо протягом трьох днів після цього речі знаходили в певної особи, вона вважалась відповідачем і повинна була повернути річ власникові та сплатити штраф. Отже, «заклич» – це один з можливих засобів розшуку особи, яка незаконно привласнила чужу річ, що мала цілком визначені індивідуальні ознаки [5, с. 25].

Якщо потерпілий виявляв пропажу майна або холопа не відразу, а після якогось часу, коли «гарячих слідів» уже не було, він все одно повинен був зробити заяву про крадіжку – «заповість на торгу». Після оголошення на торгу власник зниклої речі міг самостійно вилучати її у всякого, у кого він її виявить. Ніяких судових процедур при цьому не передбачалося [5, с. 66].

Якщо «заклич» не був зроблений, або якщо річ була знайдена не у своєму місті або общині, а власник зниклої речі не зізнався в крадіжці, то тоді приступали до наступної стадії – «зводу». С. В. Юшков вважав, що «звід» не є віндикаційним процесом, ні початковою стадією процесу, ні очною ставкою, ні особливим порядком провадження – «по татьбе». На його думку, «звід» – це

своєрідне явище, яке не можна розкласти на частини і яке змінювалося у часі, у міру розвитку процесу. Процес міг початися і без «зводу». Тільки у деяких випадках він був чимось середнім між «попереднім слідством» і початковою стадією судового розгляду [6, с. 515-518]. Проте сьогодні більш усталеною є думка, що «звід» був другою стадією досудового процесу.

Завданням «зводу» був пошук злочинця, що давало можливість відновити порушене право позивача на володіння викраденою річчю. Складнішою була процедура тоді, коли потерпілий виявляв украдену у нього річ, не зробивши заяву на торгу. Адже не можна ж було виключити можливість, що особа, у якої була віднайдена втрачена річ, придбала її законним шляхом [2, с. 667]. Судячи з тексту «Руської Правди», виявлена річ залишалася у законного набувача, і він разом з первинним хазяїном і представниками общини вирушав до тієї особи, у якої її придбав. «Звід» тривав до тих пір, поки не доходив до людини, не здатної довести законність придбання речі. Він і визнавався злодієм. Правда, добросовісний набувач назавжди зберігав за собою право на позов, якщо коли-небудь зустрине людину, що продала йому викрадену річ [5, с. 64].

Процес у кримінальних справах («без лица») починався «поклепним» позовом, якщо злочинець не був спійманий на місці злочину [7, с. 28]. У цьому випадку переходили до наступної стадії, а саме «гоніння сліду». «Гоніння сліду» здійснювалося або самим потерпілим, або потерпілим разом із сторонніми людьми, або спеціально найнятими для цього людьми. Процедура «гоніння сліду» добре висвітлена в ст. 77 Просторової Правди. [5, с. 69]. У джерелах також застосовувалися терміни «шукати» і «сочити». Передбачалося, що там, куди приводить слід злочинця, він і знаходиться.

Сусіди або «люди добрі» згідно з традицією зобов'язані були за першим покликом потерпілого з'явитися до нього на допомогу, шукати з ним злочинця і доставляти його на суд [5, с. 69]. Слід зазначити, що «гоніння сліду» як процесуальна дія, спрямована на розшук і викриття злочинця, по суті своїй була прадавнім способом колективної взаємодопомоги територіальних громад. [2, с. 667].

На судовому процесі сторони доводили свою правоту з допомогою судових доказів. У Київській Русі судовими доказами були: 1) власне визнання; 2) пояснення свідків («видоків» і «послухів»), якими могли бути тільки вільні люди (сумнівно щодо жінок); 3) присяга; 4) ордалії (так звані суди Божі); 5) речові докази (сліди побиття, рани, тіло вбитого тощо) [8, с. 39].

Невід'ємною частиною судочинства в Києворуській державі був інститут свідків. Видок в «Руській Правді» – це свідок протиправних дій (тілесних ушкоджень), який проводиться потерпілою стороною до суду, або той, хто може стати свідком в майнових позовах (про належність челяді). Послухи, які також зафіксовані у «Руській Правді», свідчили не про факт злочину, а про добру репутацію тої чи іншої сторони процесу [5, с. 68].

Від необґрунтованого звинувачення можна було «очиститися», виставивши сім свідків – послухів, які б підтвердили добре ім'я підозрюваного.

При кримінальних справах достатніми доказами вважалися прямі докази (рани, синці тощо) або свідчення двох очевидців-видоків. При звинуваченнях у крадіжках, у майнових суперечках найбільш важливим доказом була виявлена наявність украденої речі - речовий доказ [8, с. 40].

У випадку, коли послухи й видоки з обох сторін давали однаково позитивні свідчення, винний визначався за допомогою випробувань так званих ордалій (судів Божих) – водою, залізом або «полем» тощо.

Найбільш поширеною з ордалій у Київській Русі був судовий поєдинок – «поле». Переможець поєдинку вигравав судовий процес. Звернення до суду Божого вважають традиційним для ранньофеодальних релігійних суспільств, коли можливостей для справжнього розшуку і збору доказів, як правило, не було [8, с. 40].

Якщо вартість викраденої речі була відносно незначною, обвинувачення доводилося або спростовувалося простою клятвою. Той, хто прийняв таку присягу, вважався невинним. Клятва-присяга існувала ще до прийняття християнства [5, с. 190]. Тоді присяга називалася «ротою». З прийняттям християнства присяга також носила усний характер і супроводжувалась цілуванням хреста. Оцінюючи значення усіх доказів, наданих сторонами, суд виносив рішення-вирок.

Отже, основною метою судового процесу було встановлення справедливості між сторонами та відновлення порушеного права, а сутність його основного принципу виражалася у змагальності сторін із використанням доказової бази для доведення своєї правоти.

Література

1. Владимирський-Буданов М. Ф. Огляд історії російського права. – 8-е вид. – Ростов-на-Дону: Фенікс, 1995. – 640 с.
2. Стецюк Б. Р. Досудова стадія юридичного процесу в Давньоруській державі / Форум Права. – 2012. – № 2 – С. 665-670
3. Чельцов-Бебутов М. А. Курс радянського кримінально-процесуального права: [2 т.] / Чельцов-Бебутов М. А. – М. – Т. 1. – 1957. – 593 с.
4. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади [монографія] / Татаров О. Ю. – К.: – Донецьк: ТОВ «ВПІ «ПРОМІНЬ», 2012. – 640 с.
5. Законодавство Х-XX століть. – Т.1. Законодавство Стародавньої Русі / За ред. О. І. Чистякова. – М., 1984.
6. Юшков С. В. Суспільно-політичний устрій та право Київської держави / С. В. Юшков. – М.: Держюрвидав, 1949. – 546 с.
7. Антологія української юридичної думки / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – Том 2: Історія держави і права України: Руська Правда. – Київ: Юридична книга, 2002. – с. 155-223
8. Терлюк І. Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття. Навчальний посібник з історії держави і права України.- Львів, 2003. – 156 с.

Hlamazda P. Features of pre-trial and judicial proceedings in criminal proceedings in Kievan Rus. *The article analyzes the stages of the pre-trial investigation and the judicial process of Kyiv Rus. It was established that the adversarial process dominated the consideration of criminal cases. Considerable attention is focused on the evidence base used by the party in the process to prove its right.*

Keywords: *Kievan Rus, trial, stages, evidence.*

SPORY MIGRACYJNE: MOŻLIWOŚĆ ZASTOSOWANIA MEDIACJI Z PERSPEKTYWY POLSKI I UKRAINY

P. Kłós

Dr. Olga Yukhymiuk i dr. Paweł Kłós proponują naukowe podejście do rozwiązywania sporów migracyjnych na przykładzie sytuacji sytuacji polsko-ukraińskiej, wykorzystując innowacyjne dla prawoznawstwa podejście metodologiczne.

Słowa kluczowe: *migracja, spór, mediacja, uchodźcy*

Migracja w relacji polsko-ukraińskiej zawsze była obecna, jednak skala oraz dynamika przemieszczeń ludności, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku, nigdy wcześniej nie miała miejsca. Miliony Ukraińców stało się migrantami wojennymi i musiały szukać bezpieczeństwa, a oczywistym celem migracji ze względu na bliskie położenie, i zbliżenie kulturowe, jest Polska. Migracje powodują nieuniknione spory, które są wpisane w ludzką naturę, jednak istnieją sposoby na ich opanowanie i deeskalację; jednocześnie rozwiązywanie takich sporów musi wywoływać poczucie sprawiedliwości po obu stronach. Badanie sporów w odniesieniu do sytuacji polsko-ukraińskiej może dać narzędzi do rozwiązywania sporów migracyjnych w przyszłości w rozumieniu podejścia mediatora oraz pozwala zrozumieć, jak migrant (w tym uchodźca wojenny, klimatyczny czy ekonomiczny) postrzega sprawiedliwość.

Cel badawczy projektu złożonego do Fundacji Nauki Polskiej przez Prof. Olgę Yukhymiuk i dr Paweł Kłosa pod koniec września 2022 r.:

1/ Sformułowanie diagnozy dotyczącej możliwości wykorzystania alternatywnych form rozwiązywania sporów, w szczególności mediacji, w sytuacji migracyjnej, jaka zaistniała w Polsce po rosyjskiej agresji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku.

2/ Opracowanie modelu podejścia decyzyjnego mediatora do sytuacji spornych, z możliwością zastosowaniem do polsko-ukraińskich sporów migracyjnych, które mogą powstać po rozpoczęciu rosyjskiej agresji na Ukrainę i związanych z falą migracyjną obywateli Ukrainy do Polski.

Spór migracyjny - sytuacja sprzecznych stanowisk co najmniej dwóch aktorów, w której co najmniej jeden aktor jest z kraju przyjmującego migrantów, a drugi aktor ma lub mógłby mieć przyznany status migranta (uchodźcy). W przypadku projektu, uznajemy tożsamość semantyczną terminów migrant i uchodźca (zob. D. Scott FitzGerald i R. Arar).

Projekt badawczy obejmuje opis i wyjaśnienie zjawiska sporów pomiędzy obywatelami dwóch graniczących ze sobą państw. Tłem jest sytuacja migracyjna, która powstała w Polsce po agresji Rosji na Ukrainę. W trakcie realizacji projektu mamy zamiar opracować zaproponować metodę reagowania na takie spory. Kierunki badań mają charakter prospektywny i dotyczą sytuacji wynikającej z migracji krótkoterminowych (3-12 miesięcy, Wójcik-Żołądek 2014) oraz przewidywanych migracji długoterminowych (powyżej 12 miesięcy, ONZ 2013). W wyniku wojny na terytorium Ukrainy, w Polsce przebywa obecnie ponad 3 mln obywateli Ukrainy, z czego zdecydowaną większość stanowią kobiety i dzieci, a mniejszość mężczyźni (dane z przestrzeni internetowej - źródła państwowe i niepaństwowe (dostęp 03.09.2022)). Wybór Polski jako miejsca docelowego dla uchodźców podyktowany jest

położeniem kraju (jako sąsiada Ukrainy) oraz bliskością kulturową i językową. Stan migracji trwa od 2014 roku, ale wcześniej był dyktowany głównie warunkami ekonomicznymi (zob. CMR Spotlight, Biuletyn Ośrodka Badań nad Migracjami, nr 4(39), kwiecień 2022). Osoby, które przybyły na terytorium Polski w związku z konfliktem zbrojnym, zostały objęte przepisami unijnej dyrektywy w sprawie tymczasowej ochrony (dyrektywa 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r.),

istnieje również możliwość rejestracji na polski numer identyfikacyjny (PESEL), którym posługuje się ponad milion obywateli Ukrainy (proces rejestracji wykazał dość istotne dane w strukturze demograficznej, tj. 48% stanowiły dzieci, co wskazuje na konieczność dostępu do niektórych dóbr i usług publicznych). Większość migrantów osiedliła się w dużych aglomeracjach miejskich. Scenariusze opracowane w związku z sytuacją wojenną przyjmują pewne założenia co do przebiegu sytuacji migracyjnej, niemniej jednak w każdym wariantcie zakładają rozległe konsekwencje migracyjne dla Polski (ibidem). Jak na razie sytuacja migracyjna nie jest szczególnie konfliktogenna, ale ze względu na zmiany temporalne (czas trwania wojny) oraz sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną w Europie i w Polsce może ulec zmianie.

Zagadnienie sporu jako problemu badawczego nie jest nowe dla badaczy zaangażowanych w projekt. Współpraca pomiędzy naukowcami z Wydziału Prawa Wołyńskiej Narodowego Uniwersytetu im. Łesi Ukrainki w Łucku a naukowcami z Akademickiego Centrum Mediacji (dawniej Pracownia Mediacji) Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie realizowana jest od 2018 roku; Uniwersytety te są podstawowymi miejscami pracy naukowej autorów projektu. Efektem współpracy są działania, których wyniki były prezentowane m.in. na międzynarodowych konferencjach naukowych (2019, 2021, 2022), we wspólnych wnioskach o projekty badawcze (ostatni pt. Edukacja mediacyjna w uniwersytetach polskich i ukraińskich (stan obecny i kierunki zmian w perspektywie integracji europejskiej), NAVA ref. BPN/BUA/2021/1/00056 - konkurs nie został rozstrzygnięty ze względu na stan wojny), także podjęcie wspólnej działalności dydaktycznej, a mianowicie szkolenie doktorantów w zakresie tematyki mediacji. Niewątpliwie najbardziej doniosłym wydarzeniem było powołanie Central & Eastern Europe Mediation Research Group (C&EEMRG). Praca C&EEMRG, która polega głównie na realizacji zadań badawczych dotyczących tematyki mediacji z naciskiem na tworzenie wpływu społecznego, rozpoczęła się w lutym 2022 roku i została przerwana z powodu agresji rosyjskiej. Koordynacja działań naukowych badań nad instytucją mediacji nabrała obecnie zupełnie nowego ukierunkowania, związanego z wydarzeniami bezprecedensowymi we współczesnej historii Polski i Ukrainy. Wymaga to podjęcia wspólnych wysiłków w celu przygotowania się do nadchodzących kryzysów, które będą miały miejsce w związku z migracjami.

Literatura

1. United Nations (2013). The Number of International Migrants Worldwide Reaches 232 million; http://esa.un.org/unmigration/documents/The_number_of_international_migrants.pdf (dostęp 03.09.2022)
2. Monika Wójcik-Żołądek, Współczesne procesy migracyjne definicje, tendencje, teorie, Studia BAS 2014.pdf (ceon.pl) (dostęp 03.09.2022)
3. Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób i ponoszeniem jego konsekwencji (Dziennik Urzędowy L 212, 07/08/2001 P. 0012 – 0023)
4. David Scott FitzGerald, Rawan Arar, The Sociology of Refugee Migration, Annu. Rev. Sociol. 2018. 44:387-406.
5. Pótorak N., Sąd Unii Europejskiej - reforma, kompetencje i rola w unijnym systemie ochrony prawnej, EPS 2021, nr 8, s. 4-15.

Kłos P. Migration disputes: Polish-Ukrainian mediation approach. *Dr. Olha Yukhymciuk and Dr Pawel Kłos propose a scientific approach to resolving migration disputes on the example of the Polish-Ukrainian situation, using an innovative for legal science methodological approach.*

Keywords: migration, dispute, mediation, refugees.

ПОМИЛКИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ НАПИСАННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ АКТІВ

Л. В. Костюк, В. В. Колодяжна

У роботі проаналізовано підходи до визначення поняття «помилка» у юриспруденції. Охарактеризовано підхід до класифікації помилок, що виникають у нормативно-правових актах як результаті діяльності суб'єктів нормотворчості.

Ключові слова: нормативно-правовий акт, індивідуальний акт, правозастосовна помилка.

Науковці, практичні працівники та засоби масової інформації неодноразово піддають критиці національне законодавство. Також викликають нарікання у громадян негативні юридичні наслідки, спричинені недосконалістю індивідуальних актів.

Зниження якісних показників нормативно-правових та індивідуальних актів, як правило, зумовлено помилками, що є наслідком порушень вимог правотворчої діяльності. Визначення помилок, що допускаються в процесі нормотворення та законодавчої діяльності характеризуються багатозначністю та неузгодженістю. Так, будь-які відступи від правил правозастосовної техніки, формальної логіки, граматики дають підстави кваліфікувати їх як помилки правозастосування, що погіршують якість нормативно-правового акта, тому що в результаті виникають суперечності, нечіткі та неясні положення, тощо [2, с. 29].

В юридичній літературі знайти єдине розуміння помилки важко, хоча й за останній період склалась думка, що помилка – це невірне розуміння ситуації, яке призводить до небажаного результату, особливо відносно правозастосовної помилки [5, с. 81]. Феномен помилки у правознавстві можна розглядати по-різному. Для цивільного права є характерним її ототожнення з оманю, тоді як у процесуальному праві помилка розглядатиметься як правопорушення. У контексті загальної теорії держави та права помилка здебільшого асоціюється з негативним результатом.

Багатозначність розуміння феномену помилки у правознавстві зумовлює виникнення різних підходів до її визначення та класифікації. Вважаємо, визначення поняття помилка, надане Е. Прусом, одним із найбільш ґрунтовним. Відповідно, помилка – це результат оманливої дії (бездіяльності), виявленої в ході здійснюваної суб'єктами правозастосування діяльності, з прийняттям невірного або хибного рішення [5, с. 83].

За видами правової діяльності можна розмежувати помилки у правотворчій діяльності, помилки у правозастосовній діяльності, помилки у правоінтерпретаційній діяльності та помилки у процесі реалізації правових норм [3, с. 87-88]. На думку Е. Пруса, правозастосовна помилка – це дія або сукупність дій здійснюваних суб'єктом правозастосування, що наділені ненавмисним або випадковим (оманливим) характером та призводять до прийняття хибного кінцевого рішення [5, с. 83-84].

А. Красницька виділяє власну класифікацію помилок правозастосування, які допускаються при складанні процесуальних актів кримінального судочинства. Так, існують помилки 1) процесуального характеру, 2) логічні, 3) фактичні, 4) мовностилістичні, 5) логіко-лінгвістичні, 6) технічні, 7) структурні [2, с. 30]. Вважаємо, що дана класифікація повністю застосовна до класифікації видів помилок, що виникають при написанні нормативно-правових та індивідуальних актів. Однак для більш глибокого узагальнення вважаємо доречним розширити першу категорію, застосувавши назву «помилки правового характеру», що дозволить охопити помилки, допущені при складанні будь-яких нормативно-правових та індивідуальних актів.

Розглянемо кожну категорію окремо. *Помилки правового характеру* виникають внаслідок недотримання вимог Кодексів України, що містять норми про складання актів та загальні правила юридичної техніки. Найпоширенішими є помилки при найменуванні акта (наприклад, «заперечення на відзив», замість «відповідь на відзив» у Цивільно-процесуальному праві) або відсутність у ньому

обов'язкових елементів (дати, часу, підпису, прізвища та посади особи, що проводила слідчу дію, тощо).

Логічні помилки характеризуються порушенням законів формальної логіки та послідовності викладу. Найбільш типовими серед них є логічна суперечність, відсутність логічного зв'язку, повторення думок, відсутність або пропуск необхідних частин у тексті, порушення порядку слів у реченні, тощо [2, с. 31]. Подібні помилки можуть бути і наслідком некомпетентності суб'єкта нормотворчості, і виявом його навмисного бажання досягти такого результату з метою введення в оману інших суб'єктів правовідносин.

Фактичні помилки полягають у неістинності процесу мислення, у спотворенні ситуації, що фіксується, недостовірності відносин, зв'язків між предметами і явищами навколишньої дійсності [2, с. 31]. Даний вид помилок найлегше помітити, оскільки він стосується тих фактичних обставин, що нерозривно пов'язані з суб'єктами, згаданими в нормативно-правовому або індивідуальному акті. Найчастіше зустрічаються помилки у написанні власних назв, дат та інших фактичних даних, що мають істотне значення для конкретного суб'єкта. Наприклад, різне написання одного й того ж прізвища (*Трофімюк, Трофимюк, Трофим'юк*) або спотворення цитованого тексту нормативно-правового акту («*порушення законодавства про культурну спадщину*» замість «*порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини*», як це передбачено ст. 92 КУпАП [1]).

Мовностилістичні помилки виникають внаслідок порушення норм правопису. Дану категорію поділяють на підвиди, серед яких виділяють орфографічні (неправильне написання слів), пунктуаційні (порушення вимог розстановки пунктуаційних знаків), лексичні (вживання лексичних одиниць, які не відповідають контексту), граматичні (порушення правил синтаксичного зв'язку, недотримання норм словотворення) та стилістичні помилки (використання мовних засобів неприцільних офіційно-діловому стилю).

Логіко-лінгвістичні помилки представлені двома мовними явищами – тавтологією та плеоназмами (надлишковістю), що ускладнюють сприйняття тексту нормативно-правового акту, зменшуючи його якісні показники та збільшуючи об'єм шляхом додавання мовних конструкцій, які не мають семантичного навантаження необхідного для раціоналізації документа. Найчастіше логіко-лінгвістичні помилки зустрічаються в індивідуально-правових актах, оскільки стосуються обмеженого кола суб'єктів, а значить підлягають менш ретельному аналізу. Прикладом тавтології може слугувати фраза із Закону України «Про національну поліцію» – «*забезпечення безпеки*» [4]. У даному випадку спостерігається поєднання однокореневих слів в одному словосполученні.

Технічні помилки були особливо характерними на початку становлення нашої держави, коли велика кількість процесуальних документів складалася не за допомогою технічних засобів, а шляхом рукопису. Найбільш поширений приклад – це нерозбірливий почерк або внесенні виправлення (теж «від руки»). В наш час подібна проблема майже зникла, однак виникли нові обставини, за яких допускаються технічні помилки. Вони пов'язані насамперед з правильністю використання технічного забезпечення. До категорії технічних помилок належать пропуск літер, недотримання вимог до розмітки документа, нехтування абзацами, необхідними відступами, вимогами до розміру і типу шрифту, тощо.

Помилки структурного характеру – це помилки, пов'язані з неправильним оформленням реквізитів, неточною передачею окремих реквізитів, які є обов'язковими елементами, притаманними певному виду документа для визнання його дійсним [2, с. 33].

Отже, помилки, що виникають при написанні нормативно-правових та індивідуальних актів поділяються на сім категорій: правові, логічні, фактичні, мовностилістичні, логіко-лінгвістичні, технічні та структурні. На жаль, допущення подібних помилок не носить поодинокий характер, а радше є систематичним явищем. Характеристика помилок є ефективною з точки зору правозастосування, оскільки дозволяє вчасно виявляти недоліки законодавства та виправляти їх задля покращення якості нормативно-правових та індивідуальних актів.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07. 12. 1984 р. № 8073. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984, додаток до № 51. Ст. 1122.
2. Красницька А. В. Правозастосовні помилки у текстах процесуальних актів кримінального судочинства. *Судова апеляція*. Київ, 2009. № 1. С. 28-33.
3. Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 237 с.

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02. 07. 2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 15. 06. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 13.10.2022).

5. Прус Е. У. Помилка при застосуванні права. Поняття та характеристика. *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 2014. Вип. 51. С. 79-86.

Kostiuk L., Kolodiazna V. Errors that occur when writing normative legal acts and legal acts of individual application. *The paper analyzes approaches to defining the concept of "error" in jurisprudence. The approach to the classification of errors arising in normative legal acts as a result of the activity of rule-making subjects is characterized.*

Keywords: *normative legal act, legal act of individual application, law enforcement errors.*

СУЧАСНІ ЗВИЧАЄВІ СУДИ В ІСПАНІЇ

М. А. Кравчук

В сучасній системі судоустрою Іспанії збереглися звичаєві суди, які віднесено до нематеріальної спадщини людства.

Ключові слова: *суд, звичаєвий суд.*

Сучасна судова система Королівства Іспанії ґрунтується на принципах демократичної правової держави та поділу влади, закріплених в Конституції 1978 року.

Нині в Іспанії вперше за всю її історію склався легітимний стабільний і ефективний політичний режим, що дозволив країні нарешті поставити в фокус своєї уваги перебудову національної економіки і соціальної сфери на сучасних ринкових принципах з урахуванням сталого розвитку європейського зразка [1, с. 63].

З 1936 року в Іспанії встановився тоталітарний режим Франсіско Франко, що проіснував до 1975 р. Цьому режиму було притаманне ігнорування принципу поділу влади, домінування виконавчої влади, яка підпорядкувала собі законодавчу та судову гілки влади. Одним з аспектів монолітності державної влади було створення системи військових судів та судів публічного порядку, що функціонували незалежно від загальних судів. Військові суди та суди публічного порядку використовувались в першу чергу для боротьби з «політичними ворогами». Після смерті диктатора у 1975 році нова демократична держава докладала зусилля для формування дійсно незалежної судової системи.

Уряд Іспанії ухвалив 15 вересня 2020 р. Закон демократичної пам'яті, у якому влада країни вперше офіційно засуджує режим генерала Франко і забороняє «будь-які спроби виправдовувати або вихвалити франкістську диктатуру 1936-1975 років і її діячів». Нове законодавство доповнює ухвалені у 2007 році рішення про «дефранкізацію», згідно з якими франкістські назви вулиць змінили на нові, а пам'ятники та меморіальні дошки, пов'язані з діячами колишнього режиму зняли [2].

Конституція Королівства Іспанії, прийнята 31 жовтня 1978 р. та схвалена на загальнонаціональному референдумі 6 грудня 1978 р. і підписана королем 27 грудня того ж року, присвячує Розділ VI Конституції Королівства Іспанії судовій владі (Del Poder Judicial), відповідно до якого судову владу здійснюють суди та трибунали [3]. Судова система Іспанії складається з чотирьох рівнів, включає як загальнодержавні суди, так і суди автономій. Для іспанської правової системи, яка належить до континентальної (романо-германської) характерний поділ права на публічне і приватне, а також ієрархічна система джерел права.

Разом з тим, особливої уваги заслуговують особливі суди – звичаєві, що здійснюють правосуддя на основі місцевих звичаїв. Їх створення та функціонування ґрунтується на положеннях ст. 125 Конституції Королівства Іспанії, які регулюють питання забезпечення участі громадськості у здійсненні правосуддя. Наразі відповідно до органічного закону функціонують два суди такого типу: Трибунал для вод низини Валенсії (Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia або ж Водний Трибунал) та Рада добрих людей в Мурсії (Consejo de Hombres Buenos de Murcia).

Трибунал для вод низини Валенсії (Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia або ж Водний Трибунал) складається з восьми аграрних управляючих, які обираються демократичним шляхом власниками систем зрошування (іригаційних систем). Серед цих аграрних управляючих обирається

голова суду. Повноваження Трибуналу пов'язані з питаннями розподілу води між всіма власниками сільськогосподарських угідь, а також вирішення спорів між самими власниками. До компетенції суду належить накладення санкцій за порушення регламенту постачання води. Щочетверга (за винятком окремих свят) суд збирається на відкритих сесіях о 12 годині опівдні, а пізніше адміністративна сесія проводиться в Casa Vestuario. Походження цього суду точно невідоме, перші документальні згадки про нього з'являються у XVII ст., але деякі дослідники стверджують про його походження ще з часів римського панування [4, с. 189].

Другим судовим органом, що функціонує як звичаєвий суд, Рада добрих людей в Мурсії (Consejo de Hombres Buenos de Murcia). Рада сформувалась у 1849 році, коли їй було надано повноваження найвищого органу правосуддя в Мурсії. В склад Ради входять голова (як правило це міський голова чи його представник), секретар і п'ять членів Ради з правом голосу. До компетенції Ради належить розгляд спорів щодо постачання води. Цей орган також збирається на публічні засідання щочетверга в залі засідань міської ратуші. Кожне рішення приймається протягом одного дня, а лише у виняткових випадках – на наступному засіданні. Рішення приймаються більшістю голосів, а при рівності голосів вирішальним є голос голови Ради. Санкції, застосовувані Радою добрих людей в Мурсії носять грошовий вираз. Прийняті Радою рішення є обов'язковими до виконання та остаточними [4, с. 189].

Особливо варто відзначити, що обидва звичаєві суди, Трибунал для вод низини Валенсії (Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia або ж Водний Трибунал) та Рада добрих людей в Мурсії (Consejo de Hombres Buenos de Murcia), в 2009 році рішенням ЮНЕСКО віднесено до нематеріальної спадщини людства.

Таким чином, Іспанії вдалось зберегти свою історичну спадщину в системі правосуддя сучасної європейської демократичної держави.

Література

1. Ковтун В. І. Соціальні параметри іспанської Конституції. Форум права. 2016, 5. С. 63-67. Електронний ресурс – Режим доступу: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12386/1/Kovtun_63-67.pdf
2. Іспанія офіційно засудила режим Франко. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ispaniya-zasudyla-rezhym-franko/30840707.html>
3. The Spanish constitution. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>
4. Mikuli P. Status prawny sędziego we współczesnych systemach politycznych. Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej w Gdańsku, 2013. 376 s.

Kravchuk M. Modern customary courts in Spain. *Customary courts have been preserved in the modern system of the Spanish judiciary. They are included in the intangible heritage of humanity.*

Keywords: court, customary court.

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРАГНЕННЯ ДО ВЛАДИ

Ю. П. Крисюк

Однією з основних проблем сутності феномену влади є проблема філософсько-психологічних підстав прагнення людини до влади. Дослідження мотивації влади дуже часто обмежуються констатацією того, що в кожній людині закладено прагнення володіти владою. Категорія «влада» нерозривно пов'язана з категорією «воля».

Ключові слова: влада, воля, людина, право.

Феномен влади, як і будь-яке явище реального життя, не є предметом монопольного аналізу лише якоїсь однієї науки. Проблема влади розглядається в політології, історії, філософії, юриспруденції, та психології. Влада з'явилася з виникненням людського суспільства і завжди, в тій чи іншій формі, супроводжуватиме його розвиток.

Влада визначається як здатність і можливість здійснювати свою волю, надавати визначальний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою таких інструментів, як авторитет, право, насильство, навіть усупереч опору і незалежно від того, на чому такі здібності та можливість засновані. На думку Фрідріха Ніцше «воля до влади», являє собою невгамовне прагнення людини до панування. Це потяг, який проявляє себе у всіх сферах життя. Оскільки, сутність буття виступає як «воля до влади», то світ і людина являють собою сукупність свобод і сил, кожна з яких прагне поширити свою владу на весь простір. Боротьба за владу йде як всередині людини, так і всередині суспільства [1; с. 248].

Однією з основних проблем сутності феномену влади є проблема філософсько-психологічних підстав прагнення людини до влади. Влада може здійснюватися у формі влади над собою, владою над обставинами, владою над природою та владою над людьми. Остання форма найчастіше стає предметом аналізу мотивації влади. Прагнення до влади закладено у кожній людині. На це звертали увагу Альфред Адлер, Фрідріх Ніцше, Бертран Рассел та багато інших вчених. Адлер вважав, що прагнення до переваг є фундаментальним законом людського життя: це «щось, без чого життя людини неможливо уявити». Ця «найбільша потреба піднятися» від мінуса до плюсу, від недосконалості до досконалості та від нездатності до здібності розвинена у всіх людей. Нажаль, дослідження мотивації влади дуже часто обмежуються констатацією того, що в кожній людині закладено прагнення володіти владою.

Гарольд Лассвел розробив гіпотезу, згідно з якою деякі люди мають надзвичайно сильну потребу у владі як засобу компенсації незадоволених базових потреб. На думку автора потреба у владі, що виявляється у дедалі сильнішій формі, має компенсаторне походження: володіння владою психологічно компенсує неповноцінність, фрустрацію, що відчувається особистістю.

Питання про причини прагнення влади не має однозначної відповіді. Наприклад, часто можна зустріти наступне пояснення: індивіди прагнуть влади, тому, що їм подобається підкоряти інших, вони отримують при цьому задоволення. Справді задоволення багатьох інстинктів супроводжуються приємними емоціями. Але емоції лише підкріплюють виконання людиною необхідних для певного організму функцій. Емоції задоволення та невдоволення філогенетично є найбільш давніми. Вони спрямовують поведінку людини на зближення з джерелом задоволення або на уникнення джерела невдоволення. У людини в головному мозку є центри задоволення та невдоволення, збудження яких і дає відповідні переживання.

Прихильники біологічного підходу розглядають владу як природний стан у суспільстві, зумовлений самою природою. Основи ж влади лежать у природі людини як біологічної істоти, оскільки вже на генетичному рівні у неї закладено агресивність, яка необхідна для виживання у боротьбі за існування. Отже прагнення до влади породжене базовими інстинктами самозбереження на індивідуальному рівні та продовження роду на загальному. Хайнц Хекхаузен стверджує: «...на те, що ця поведінка має глибоке біологічне коріння, вказує регульований гормональними механізмами взаємозв'язок між стримуваним мотивом влади – з одного боку та підвищеним тиском крові та ослабленням імунної системи – з іншого. Про це свідчать дані нової дисципліни – «психонейроімунології» [2; с. 253].

Згідно зі «статусним підходом» домінантність особи дозволяє їй отримувати привілеї у процесі розподілу ресурсів. Звідси бере початок вивчення влади, за якого в системі владних відносин виокремлюються ті суб'єкти, які мають статус, що дозволяє їм контролювати максимально можливу кількість владоутворюючих ресурсів. Основним моментом є встановлення того, які ресурси в кожному конкретному випадку є владоутворюючими і який має бути ступінь контролю ресурсів, щоб можна було говорити про володіння владою.

Категорія «влада» нерозривно пов'язана з категорією «воля», котра розуміється в якості феномену саморегуляції суб'єктом своїх поведінки та діяльності, котрі забезпечують векторну орієнтацію іманентних станів свідомості на об'єктивовану ціль та концентрацію зусиль для її досягнення [3; с. 180]. Іншими словами – це внутрішня спонука, яка задає вектор життєдіяльності особи. Воля до влади може бути як активною, так і реактивною, спрямованою проти себе. Нерідко жага до влади призводить до поневолення суб'єкта своїм необмеженим прагненням підкорити інших. І тоді вже сам суб'єкт стає рабом своїх прагнень, що, у свою чергу, призводить до ще більшого бажання влади. За таких обставин головною метою й сенсом існування особи стає прагнення безмежної влади. Відтак таке прагнення погрожує перетворитися на сваволю особи, котра неодмінно посягатиме на свободу й волю інших індивідів. Наслідком прояву сваволі індивідів є соціальні конфлікти як на індивідуальному, так і на колективному рівнях, котрі покликано врегульовувати право. Поміж інших одним з основних завдань права бачиться обмеження сваволі заручника

прагнення до абсолютної влади. Безумовно таке обмеження повинно бути забезпечено силою примусу, позаяк переконання і заохочення на цьому етапі не мають ефективної дії.

Оскільки людина від природи наділена інтелектом, апіорно вона має здатність самостійно приборкувати егоїстичні та агресивні начала, які генеруються її базовими інстинктами. Однак це потребує наявності у особи високих моральних якостей, відповідної системи загальнолюдських цінностей, належного рівня як свідомості загалом, так й правосвідомості зокрема і, безперечно, волі. Отже держава та інші соціальні інститути повинні приділяти особливу увагу деонтологічній й аксіологічній складовим сутності людини, здійснювати формування правильних ціннісних орієнтацій особистості, спрямованих на утвердження правових ідеалів у суспільстві та загального блага.

Література

1. Крисюк Ю. П., Яворський С. В. Позитивне право як наслідок волі до влади за Ф. Ніцше // Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: Матеріали XXII-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07 липня 2022 року, у м. Любляна (Словенія), 2022 р. С. 248-251.

2. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. 2-е изд. СПб, 2003. 860 с.

3. Всемирная энциклопедия: Философия / главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. М.: АСТ, Минск.: Харвест, Современный литератор, 2001. 1312 с.

Krysiuk Y. Philosophical and psychological foundations of the strive for power. *One of the main problems of the essence of the phenomenon of power is the problem of the philosophical and psychological foundations of a person's desire for power. Studies of the motivation of power are very often limited to the statement that every person has a desire to possess power. The category of "power" is inextricably linked with the category of "will".*

Keywords: power, will, human, law.

ОГЛЯД ОСНОВНИХ ПЕРЕДУМОВ ВИНИКНЕННЯ КОРУПЦІЇ ЯК ЯВИЩА В ДЕРЖАВАХ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

В. В. Лізун

В даних тезах автором розкрито основні передумови, які створюють сприятливе середовище для появи корупційних явищ в державах, що розвиваються на основі аналізу політичних, правових, соціально-економічних, психологічних та національно-суспільних чинників.

Ключові слова: корупція, передумова, інтерес, дохід.

У найзагальнішому розумінні корупція має місце у випадках, коли публічні службовці порушують закон задля задоволення свого власного інтересу, в тому числі коли цей власний інтерес стосується третіх осіб. Водночас, публічні службовці можуть таким чином порушувати найрізноманітніші закони та в найрізноманітніший спосіб. При цьому, конкретні фактори, які спричиняють появу таких процесів можуть бути найрізноманітнішими та залежать від соціально-економічних, політичних та інших характеристик конкретної держави. Розуміння цих факторів є надважливим для викорінення корупції як явища та створення ефективних механізмів її запобігання та протидії [1, с. 1].

Тому, в даних тезах будуть розглянуті головні подразники корупційних явищ, притаманні більшості країн, що розвиваються, в тому числі й Україні.

Корупція як багатоаспектне соціальне явище є своєрідним відображенням політичних, економічних, ідеологічних, управлінських та інших соціальних явищ і процесів, які відбуваються у суспільстві та державі, результатом недосконалого функціонування державних та суспільних інститутів, закономірною реакцією членів суспільства на вади суспільного розвитку [2, с. 108].

Перш за все, в історичному аспекті корупція виникла з появою приватної власності та розширенням суспільства за майновою ознакою. У Стародавній Греції в IV–V ст. до н.е. корупція носила більше побутовий характер і проявлялася у псуванні чужої їжі й питної води. До нас це явище

дійшло вже у зовсім іншому значенні. В умовах сьогодення особа, яка дає хабар, скоріше прагне вирішити особисті питання, аніж нашкодити тому чи іншому чиновнику [3, с. 29].

У даному контексті, варто звернути увагу на наукові доробки нідерландського вченого Г. Граафа, який з посиланням на інші джерела зазначає, що причини корупції є дуже різноманітними в країнах з високими рівнями доходів та в країнах – з низькими, оскільки в останніх низький рівень зарплат та неналежні умови праці самі по собі є значними каталізаторами корупційних явищ [4, с. 43].

Таким чином, наявний зв'язок між рівнем доходів і добробуту людини та корупцією в державі, громадянином якої ця людина є. Вказане в історичному контексті співставляється із пов'язаністю корупції з появою та наявністю приватної власності. При цьому, як наголосив Г. Грааф, така тенденція стосується переважно бідніших країн, з огляду на що відносно низьку дохідність населення України (у порівнянні з країнами Євросоюзу, з яким Україна перебуває у процесі інтеграції) можна віднести як одну з ключових передумов корупції.

Інші передумови корупції як явища пов'язані з економічним та політичним середовищами в державі. На думку С. Сумаха, чим більше економічна діяльність у країні надмірно врегульована та обмежена та чим більша влада посадових осіб органів державної влади різних рівнів – тим більше в людини виникає бажання надавати пропозиції неправомірної вигоди публічним службовцям з метою уникнути таких обмежень [5].

Наприклад, законодавство у сфері оподаткування є чи не найголовнішим фактором, що створює підґрунтя для корупційної діяльності. Зокрема, це певні недоліки у законодавстві та труднощі, що виникають при нарахуванні і сплаті податків. Крім того, постійні зміни податкового законодавства та високі податкові ставки сприяють корупційним діям. Для вирішення цих проблем необхідно скористатися досвідом інших країн для удосконалення національної податкової системи. Ще однією важливою проблемою, що має місце в податковому законодавстві і є передумовою виникнення проявів корупції, є двозначність трактування окремих норм податкового законодавства [10, с. 121].

Отже, правова «зарегульованість» певних специфічних груп суспільних відносин та надмірна складність у реалізації особою своїх законних інтересів у таких відносинах створюють передумови для зловживання суб'єктами владних повноважень своїми повноваженнями та підбурює таку особу до пропозиції або надання неправомірної вигоди публічному службовцю задля гарантованої реалізації таких інтересів.

Щодо політичного середовища як корупційного фактору варто додати, що за дослідженнями Я. Куніцової та С. Розі-Акерман, країни, в яких представництво в парламентах формується за пропорційною виборчою системою, більше страждають від корупції, аніж країни з мажоритарною системою, оскільки в першому випадку виборцям та опозиції складніше контролювати народних обранців. Ще більш вразливими до зростання корупції є президентська форма правління у поєднанні з пропорційною виборчою системою [9, с. 597].

Також, на зростання корупції суттєво впливає низький рівень заробітних плат публічних службовців, які, одержуючи неправомірні доходи, намагаються таким чином компенсувати свої зарплати. У своїх дослідженнях іноземні вчені Дж. Аллен, Ф. Квіан та Л. Шен, обґрунтовують, що вказана проблема стосується країн, що розвиваються з двох причин – недостатність податкових надходжень для належного грошового забезпечення передусім місцевих публічних службовців та перенасичення політичних кадрів на ключових посадах, у зв'язку з чим лояльність таких кадрів до їхніх «протеже» переважає над професіоналізмом [5, 6]. Варто зауважити, що кожна з цих двох причин самостійно впливає на виникнення та зростання рівня корупції в державі.

Іншою передумовою для появи корупції, на думку С. Сумаха, є недосконалість правового регулювання корупції як кримінального правопорушення, зокрема в частині виду та міри відповідальності за корупційні діяння [5]. Проте, в даному контексті важливим фактором є забезпечення невідворотності відповідальності за корупційне правопорушення, а не лише його правове регулювання. Саме відсутність ефективності у функціонуванні органів з протидії корупції є стимулом для її зростання. Також, науковець слушно зазначає про недостатність прозорості та контролю наглядових органів за дотриманням публічними службовцями антикорупційного законодавства як обставину, що сприяє збільшенню корупції в державі [5].

Ще однією, не менш суттєвою передумовою для панування корупції в державі є суспільний менталітет, тобто спосіб сприйняття громадськістю суспільно-політичних та державних процесів. Як зазначає С. Сумах, у Європі щодо сприйняття корупції можна побачити такі крайнощі: з одного боку

крайне несприйняття корупції суспільством на Півночі та більш толерантне ставлення до неї на Півдні, де вказане явище є майже нормальним та соціально прийнятним [5].

В Україні ставлення суспільства до корупції можна охарактеризувати як перехідне, що пов'язане з політичною, економічною та культурною асоціацією з європейськими та західними стандартами і цінностями. Водночас, як слушно зазначає М. Кікалішвілі, суспільство все ще позбувається «спадщини» СРСР на рівні менталітету, що разом із низькою громадянською свідомістю є соціально-психологічним чинником корупції. З часів СРСР у нас з'явилися поняття «по блату» й «стадний інстинкт». «Блат» зумовлювався бажанням бути виділеним і посісти особливу сходинку в системі, де «у всіх рівні права». Однак, зважаючи на те, що більшою половиною людей було засвоєно такий стиль поведінки, то хабарі швиденько стали «нормою» [7, с. 137].

Також, одним із визначальних факторів, які сприяють поширенню корупції є наявність або відсутність незалежних засобів масової інформації. З цього приводу Transparency international зазначає, що незалежні медіа є «важливою опорою національної єдності та належного врядування». Обґрунтовується це тим, що відсутність цензури у пресі відкриває можливість виявляти та доводити до відома суспільства про будь-які прояви порушень законодавства з боку суб'єктів владних повноважень, що значно ускладнює вчинення таких порушень «непомітно» [8, с. 16]. Іншими словами, незалежні медіа виконують функцію моніторингу дотримання публічними службовцями законодавства або, як це називає Європейський суд з прав людини: ЗМІ є «сторожовим псом демократії» (*public watchdog*).

Підсумовуючи, основними передумовами виникнення та зростання корупції, притаманними середньостатистичним країнами, що розвиваються, слід вважати наступні:

- низький рівень життя та доходів населення;
- нераціональна надмірність правового регулювання та неспівмірність встановлених державою обмежень у реалізації приватних інтересів фізичних та юридичних осіб;
- формування представницьких органів влади за допомогою пропорційної виборчої системи;
- відбір кандидатів на ключові державні посади за політичним принципом, а не професійним;
- недостатність рівня грошового забезпечення публічних службовців;
- неефективність інституту юридичної відповідальності;
- «толерантне» ставлення громадянського суспільства до корупції як нормального явища;
- відсутність або обмеженість діяльності незалежних ЗМІ.

При цьому, варто зазначити, що перелічені фактори є основними «подразниками» корупційних явищ, тобто обставинами, які створюють сприятливе середовище для процвітання корупції. Проте, конкретні причини виникнення та зростання корупції залежать від багатьох складових, які повинні досліджуватись на конкретному історичному етапі розвитку конкретної держави.

Література

1. Mushtaq H. Khan. Determinants of Corruption in Developing Countries: The Limits of Conventional Economic Analysis / Mushtaq H. Khan. // Susan Rose-Ackerman ed. (2006). International Handbook on the Economics of Corruption. Cheltenham: Edward Elgar. – 2006.
2. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
3. Гришук М. Передумови виникнення та протидії корупції: історико-правові аспекти [Текст] / Максим Гришук // Актуальні проблеми правознавства. – 2020. – Вип. 2. – С. 28-35.
4. Causes of Corruption: towards a contextual theory of corruption. G De Graaf. Public Administration Quarterly 31 (1/2), 39-86, 2007.
5. Šumah Š. (2018). Corruption, Causes and Consequences. In (Ed.), Trade and Global Market. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.72953>
6. Allen F., Qian J., Shen L. Corruption and Competition. 2015. Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2685219 [Accessed: Jan 9, 2017].
7. Кікалішвілі М. В. Соціально-психологічні чинники корупції та корупційного середовища / Кікалішвілі М. В. // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2020. – №2. – С. 136–140.
8. Enste, Dominik; Heldman, Christina (2017) : Causes and consequences of corruption: An overview of empirical results, IW-Report, No. 2/2017, Institut der deutschen Wirtschaft (IW), Köln.
9. Kunicová J., & Rose-Ackerman S. (2005). Electoral Rules and Constitutional Structures as Constraints on Corruption. British Journal of Political Science, 35(4), 573-606.

10. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади / С. Ж. Лазаренко, К. А. Бабенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 1. – С. 120-122.

Lizun V. An overview on common background issues of corruption arising as a phenomenon in developing countries. *in this report the author has revealed the common background issues that support corruptive phenomena to arise in developing countries being based on analyzing political, legal, economic, psychological and national factors.*

Keywords: *a corruption, background issue, an interest, an income.*

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РЕЦЕПЦІЇ ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

І. Й. Магновський

У загальнотеоретичному аспекті з акцентовано увагу автора на сутнісних характеристиках інтерпретації рецепції права, з огляду на дослідження юридичної науки. Означено специфіку рецепції, яка може розглядатися із двох позицій: з точки зору визнання права як суспільного регулятора і з точки зору правових цінностей.

Ключові слова: *рецепція права, римське право, запозичення, пристосування, правова система.*

Становлення і подальший розвиток сучасних демократичних держав здійснюється в умовах тотальної міжнародної політико-правової взаємодії, обумовлюючись глобальними процесами трансформації правової дійсності й реальності, де рецепція є складовим і невід’ємним інструментом якісної правової модернізації, яка нині відбувається й через механізми зарубіжного досвіду державного будівництва, що супроводжується у формах запозичення, поширення, переміщення, взаємопроникнення нормативного та доктринально-концептуального юридичного фактажу. Відтак дослідження рецепції як загально-правового феномену дозволить визначити перспективи розвитку української державності в контексті глобалізації та євроінтеграції.

Тому необхідність і значимість зазначеного дослідження викликана сьогоденням та актуалізує дану проблематику й потребує відповідних напрацювань.

Окремі результати досліджень указаної тематики відобразили у своїх працях такі вчені: Л. В. Авраменко, Л. А. Акерман, М. О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, О. М. Бориславська, Н. В. Верлос, Ю. О. Волошин, Н. В. Мішина, З. П. Мельник, В. О. Серьогін, І. Д. Сліденко, В. Л. Федоренко, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, І. Д. Шутак та інші, наукові доробки котрих містять корисний за обсягом фактичний матеріал і сприяють до подальших правових розвідок у вирішенні загальнотеоретичних проблем забезпечення інтерпретації рецепції права.

Треба наголосити, що термін «рецепція» походить від лат. «гесертіо» – прийом, сприйняття, але він не має однозначного тлумачення у довідковій літературі. Зокрема одні словники пропонують розуміти його як «запозичення і пристосування даним суспільством соціологічних культурних форм, що виникли в іншій країні чи в іншу епоху» [1, с. 156].

Своєю чергою, словник іншомовних слів і виразів пропонує розуміти під рецепцією сприйняття правової системи та принципів іншої держави як основи національного права [2].

Німецький юрист Ф. Прінгшайм вважає, що розуміння сутності поняття рецепції є доволі об’ємним. Він зауважував, що рецепціюється не тільки чужий науковий метод або чужий філософсько-правовий світогляд, але й чуже право [3].

Інший німецький учений Ф. Віеакер наполягає на необхідності розширення змісту рецепції та вважає, що даний термін найбільш правильно застосовувати у випадку сприйняття одним правопорядком правопорядку іншої, сучасної йому правової системи, наприклад: «рецепція» Туреччиною Цивільного кодексу Швейцарії» [4, с. 270].

Новітній словник іноземних слів та висловів трактує термін «рецепція» у трьох значеннях: 1) запозичення даним суспільством соціологічних і культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху; 2) запозичення однією державою більш розвинутого права іншої держави; 3) здійснюване рецепторами сприйняття і перетворення енергії подразників на нервові збудження [5, с. 657].

Феномен рецепції права, зазначає французький антрополог Н. Руллан, завжди привертав увагу юристів. Специфічність рецепцій може розглядатися із двох позицій: з точки зору визнання права як суспільного регулятора і з точки зору правових цінностей [6, с. 289].

Доцільно наголосити, що у юриспруденції відсутня єдність доктринальних підходів до розуміння терміна «рецепція права», хоча він і має досить давню історію застосування. У юридичних словниках, енциклопедіях та іншій довідковій літературі рецепцію права визначено як запозичення і пристосування до умов будь-якої держави – права, розробленого іншою державою чи в попередню історичну епоху [7, с. 67], або процес взаємодії, запозичення, сприйняття будь-якої внутрішньодержавної правової системи принципів, інститутів, основних ознак іншої внутрішньодержавної (національної) правової системи [8, с. 476].

Спостерігається й амбівалентність розуміння рецепції права, а саме в широкому і вузькому розумінні. Причому в широкому розумінні рецепцією права є усвідомлене запозичення та опанування багатств чужої культури з метою збагачення власної. А у вузькому – використання системи римського права в деяких країнах Західної Європи, особливо в Німеччині, починаючи з XII століття, що досягло вищого підйому в XV-XVI ст.ст. [9, с. 757].

Вітчизняні дослідники Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova наполягають, що, враховуючи походження терміна «рецепція», виправдано вживати його саме щодо випадків відродження, сприйняття духу, категорій, засад, концепцій та основних положень права попередніх цивілізацій наступними цивілізаціями на певному етапі їх розвитку в контексті загального процесу циклічних відроджень [10, с. 242].

І. Д. Шутак також вказує на те, що рецепція є універсальним методом узгодження та прийняття державою норм національного права, що текстуально повторюють норми міжнародного права, конкретизують і пристосовують їх до особливостей національного соціального ладу і правової системи [11, с. 95].

Як підвид синхронної наступності в праві розглядає термін «рецепція» Л. В. Авраменко, особливість якого, на її думку, полягає у глобальному запозиченні елементів іноземного права – його сутності, системи або її структурних основних елементів (галузей, інститутів) [12, с. 128].

На рецепції, як способі універсалізації національного права, зосередила свою увагу К. А. Жебровська, яка вважає, що рецепція – це сприйняття, визнання і схвалення національною правовою системою норм та принципів наднаціонального права, спрямоване на універсалізацію національного права [13, с. 60].

У зарубіжній правовій доктрині заслуговує на увагу дослідження рецепції права, проведене Р. Робертсоном та Ф. Летчером, які зазначають, що поступово стверджується розуміння рецепції, специфіка якого полягає у тому, що в ролі донора і реципієнта представлені не тільки національні правові системи, а й те, що суб'єктами рецепції визнаються окремі держави і Європейський Союз, де рецепцією виступає певна форма правової європеїзації. При тому сама рецепція класифікується у двох вимірах: імовірності прийняття його правил країною-реципієнтом, що не є членом ЄС, а також впровадженням і їх виконанням, що має ключове значення для оцінки впливу ЄС на внутрішню політику, тобто результатів рецепції [14].

Таким чином, узагальнюючи багатоманітність наукових підходів дослідження специфіки загальнотеоретичних аспектів інтерпретації рецепції права, можна стверджувати про різноманітність, а звідси й дискусійність доктринальних підходів до трактування даної категорії як загально-правового феномену.

Отже, викладене дозволяє дійти висновку, що рецепція права є складним, різностороннім та багатоаспектним (у залежності від галузей, інститутів права) системно-структурним процесом, механізм якого вимагає виваженого підходу та узгодженої взаємодії відповідних суб'єктів правових відносин, що полягає в сукупності певних дій, спрямованих на досягнення належного результату, які передбачають запозичення (відбір, упровадження, сприйняття, пристосування, засвоєння тощо) юридичних джерел, обумовлених суспільно-політичними, національно-культурними, соціально-економічними екологічними й іншими факторами.

Література

1. Герчанівська П. Е. Культурологія: термінологічний словник. Київ : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2015. 439 с.
2. Словарь иностранных слов. 18-е изд., стереотип. Москва : Русский язык, 1989. 622 с.
3. Procanik by Procanik v. Cillo, 97 N. J. 339, 478 A.2d 755. 1984. URL : <https://www.courtlistener.com/opinion/2315189/procanik-by-procanik-vcillo/>.

4. Wieacker F. The importance of roman law for western civilization and western legal thought. *Boston College International and Comparative Law Review*. 1981. Vol. 4. № 2. P. 257-281.
5. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1974. 775 с.
6. Rouland N. *Anthropologie juridique*. Paris : Les Presses universitaires de France, Ire édition, 1988. 496 pp.
7. Большая советская энциклопедия / под ред. А. М. Прохорова. Москва : Изд-во «Советская энциклопедия», 1975. Т. 22. Ремень-Сафи. 628 с.
8. Большой юридический словарь. Додонов В.Н., Ермаков В.Д., Крылова М. А. и др. Москва, 2001. 790 с.
9. Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия. Москва: Изд. М. Ю. Тихомирова, 2002. 972 с.
10. Харитонов Є., Харитонova О. Від осмислення рецепції римського права – до формування загальної теорії взаємодії правових систем. *Право України*. 2014. № 1. С. 274-297.
11. Шутак І. Техніко-юридичні методи узгодження національного і міжнародного права. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2009. № 1. С. 91-100.
12. Авраменко Л. В. Наступність (сприйняття та запозичення) в праві України: теоретичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 125-130.
13. Жебровська К. А. Правові цінності у взаємодії правових систем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 222 с.
14. Robertson R., Lechner F. Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World-Systems Theory. *Theory, Culture & Society*. 1985. № 2. P. 103-117.

Mahnovskyi I. Features of interpretation of the reception of law: the general theoretical aspect.

In the general theoretical aspect, the author's attention is focused on the essential characteristics of the interpretation of the reception of law, in view of the research of legal science. The specificity of receptions is determined, which can be considered from two positions: from the point of view of recognizing law as a social regulator and from the point of view of legal values.

Keywords: reception of law, Roman law, borrowing, adaptation, legal system.

PRAWNE WYMOGI WYKONYWANIA ZAWODU MEDIATORA W POLSCE

A. Przylepa-Lewak, M. Myślińska

Wraz z dostrzeżeniem zalet alternatywnych form rozwiązywania sporów i związanym z tym rozwojem mediacji w Polsce rozpoczęła się intensywna dyskusja na temat profesjonalizacji zawodu mediatora. Debata ta jest istotna nie tylko z punktu widzenia interesu realizatorów roli zawodowej mediatorów ale przede wszystkim dlatego, że mediacja w znaczący sposób przyczynia się do rzeczywistej realizacji konstytucyjnej zasady prawa do sądu każdego obywatela, co więcej, przyczynia się również do zapewnienia systemu efektywnego rozstrzygania sporów. Obecne unormowania prawne w polskim systemie prawnym w zakresie statusu prawnego mediatorów, w tym w szczególności wymogów sprawowania tej roli zawodowej są dość niejednolite, dodatkowo regulacje rozproszone są w różnych aktach prawnych, zarówno o charakterze ustrojowym, jak i procesowym. Co istotne, poszczególne przepisy wprowadzają nieprecyzyjne kryteria i wymogi wobec mediatorów, a jednocześnie praktyka stosowania przedmiotowych wymogów jest niejednolita. Jest to szczególnie widoczne przy procedurze wpisu na listy mediatorów stałych i zróżnicowanej interpretacji normatywnych kryteriów przez organy dokonujące owego wpisu (co autorki referatu zobrazują wynikami przeprowadzonych przez siebie badań). Jednym z podstawowych problemów jest brak jednoznacznego i ustandaryzowanego miernika fachowości stałych mediatorów, do którego mogłyby się odnosić organy dokonujące wpisu na listę stałych mediatorów. Podkreślenia wymaga fakt, iż ogólność owych regulacji zdecydowanie nie wpływa na podwyższenie autorytetu mediatorów jako uczestników wymiaru sprawiedliwości.

Słowa kluczowe: mediacja, mediator, lista stałych mediatorów.

Zasadniczą częścią referatu jest wskazanie na rozwiązania normatywne w zakresie określenia wymogów stawianych mediatorom w polskim porządku prawnym (z ich ograniczeniem do głównych gałęzi prawa tj. cywilnego, karnego oraz administracyjnego). Zgodnie z brzmieniem art. 183 § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego (dalej jako k.p.c.) rolę mediatora w sprawach cywilnych może pełnić osoba fizyczna posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych oraz korzystająca z pełni praw publicznych, nie będąca czynnym zawodowo sędzią.

Mediatorem w sporach zbiorowych pracy (stosownie do treści przepisów ustawy z dnia 23 maja 1991 roku o rozwiązywaniu sporów zbiorowych, Dz.U. 1991 r., nr 55, poz. 236) może być każdy, kogo wskażą strony sporu. W tej kwestii nie ma nawet tak minimalnych wymogów jak w przypadku mediatorów w sprawach cywilnych. Wybór osoby mającej prowadzić mediację jest tym samym suwerenną i wspólną decyzją stron sporu, które powinny zawrzeć porozumienie w tej kwestii. Warto podkreślić, iż praktyka pokazuje, że strony sporu zbiorowego niejednokrotnie powierzają prowadzenie postępowania mediacyjnego osobom powszechnie szanowanym i wybierają na tzw. mediatorów ad hoc. Możliwy jest także i często praktykowany wybór mediatora stałego z listy prowadzonej przy ministrze właściwym do spraw pracy.

Zgodnie z treścią przepisu art 23a ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeksu postępowania karnego (dalej jako: k.p.k., Dz.U. 1997 r., nr 89, poz 555), postępowanie mediacyjne może być prowadzone przez instytucje lub osoby do tego uprawnione. Szczegóły dotyczące wymogów stawianych osobom, które sprawują rolę mediatora w sprawach karnych, określone są w przepisach Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz. U. 2015 r., poz 716). Zgodnie z tym aktem normatywnym, postępowanie mediacyjne mogą prowadzić uprawnione instytucje oraz osoby fizyczne wpisane do odpowiedniego wykazu. Osoby takie muszą spełniać wymogi w zakresie: 1) posiadania obywatelstwa polskiego bądź obywatelstwa innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, państwa członkowskiego Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej albo obywatelstwo innego państwa, jeżeli na podstawie przepisów prawa Unii Europejskiej przysługuje jej prawo podjęcia zatrudnienia lub samozatrudnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w tych przepisach, 2) mieć ukończony 26 rok życia, 3) znać język polski w mowie i piśmie, 4) korzystać w pełni praw publicznych, 5) posiadać pełną zdolność do czynności prawnych, 6) posiadać umiejętności i wiedzę w zakresie przeprowadzania postępowania mediacyjnego, rozwiązywania konfliktów i nawiązywania kontaktów międzyludzkich oraz 7) dawać rękojmię należytego wykonywania obowiązków. Wpisu do wykazu mediatorów w sprawach karnych – analogicznie jak w cywilnych - dokonuje na indywidualny wniosek, prezes właściwego miejscowo sądu okręgowego. Istotne jest to, iż ustawodawca dokonał ograniczenia sprawowania roli mediatora do osób, co do których istnieją przesłanki analogiczne do przesłanek wyłączenia sędziego, a także określił, iż postępowania mediacyjnego nie może przeprowadzać czynny zawodowo sędzia, prokurator, adwokat, radca prawny, a także aplikant do tychże zawodów oraz inna osoba zatrudniona w sądzie, prokuraturze lub innej instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw.

W przypadku postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich ustawodawca nieco podwyższył wymogi sprawowania przedmiotowej roli zawodowej. Widoczne jest tutaj zawężenie kategorii osób mogących przeprowadzić mediację, co wynika ze specyfiki sporów z udziałem nieletnich sprawców czynów zabronionych. Stosownie do treści przepisów zawartych w ustawie z dnia 23 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach z udziałem nieletnich (Dz.U.2018 r., poz. 969) oraz Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (Dz.U. 2001, nr 56, poz 591) - mediatorem może zostać osoba godna zaufania która: 1) ukończyła 26 lat, 2) korzysta z pełni praw cywilnych i publicznych, 3) biegle włada językiem polskim w mowie i piśmie, 4) posiada wykształcenie z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii, resocjalizacji lub prawa, 5) ma doświadczenie w zakresie wychowania lub resocjalizacji młodzieży, 6) posiada umiejętności rozwiązywania konfliktów oraz nawiązywania kontaktów międzyludzkich, 7) daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków, 8) odbyła szkolenie dla mediatorów, 9) została wpisana do wykazu instytucji i osób godnych zaufania, uprawnionych do przeprowadzania postępowania mediacyjnego, który prowadzi prezes sądu okręgowego. Mediatorem może zostać również przedstawiciel instytucji, który zgodnie ze swoim statutem został powołany do wykonywania zadań w zakresie mediacji i resocjalizacji.

W mediacji prowadzonej na podstawie przepisów ustawy z dnia 14 czerwca 1960 roku Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. 2021, poz.735) mediatorem może być osoba fizyczna, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych i korzysta z pełni praw publicznych, w szczególności mediator wpisany na listę stałych mediatorów lub do wykazu instytucji i osób uprawnionych do prowadzenia postępowania mediacyjnego, prowadzonych przez prezesa sądu okręgowego, lub na listę prowadzoną przez

organizację pozarządową lub uczelnię, o której informację przekazano prezesowi sądu okręgowego. W przypadku gdy organ prowadzący postępowanie jest uczestnikiem mediacji, mediatorem może być wyłącznie osoba wpisana na listę stałych mediatorów lub do wykazu instytucji i osób uprawnionych do prowadzenia postępowania mediacyjnego, prowadzonych przez prezesa sądu okręgowego, lub mediator wpisany na listę prowadzoną przez organizację pozarządową lub uczelnię, o której informację przekazano prezesowi sądu okręgowego. Ustawodawca dokonał wyłączenia stanowiąc, że mediatorem nie może być pracownik organu administracji publicznej, przed którym toczy się postępowanie w sprawie.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę (uprzedzając nieco dalsze rozważania artykułu), że powołane wyżej rozwiązania normatywne, nie przewidują szczegółowych wymogów, m.in. w zakresie kwalifikowanego wykształcenia, liczby godzinowej odbytych szkoleń, czy też wykazania doświadczenia w przedmiocie prowadzenia mediacji. Jednocześnie prawodawca w materiałach legislacyjnych bardzo często wskazuje, na obowiązek posiadania przez mediatorów wysokich kwalifikacjami zawodowych. Argument ten pojawia się również w licznych dyskusjach doktrynalnych nad profesjonalizacją zawodu, jest też powoływany w orzeczeniach sądów administracyjnych (co prawda nielicznych i poniżej cytowanych) wydawanych w przedmiocie odmowy wpisu na listę stałych mediatorów. W parze z toczącą się dyskusją w tym zakresie podejmowane są działania mające na celu ustandaryzowanie i podniesienie jakości usług świadczonych przez mediatorów, które to podejmuje samo środowisko mediatorów (np.: Standardy prowadzenia mediacji stworzone przez Radę ds. ADR przy Ministrze Sprawiedliwości czy też działania podejmowane przez ten organ administracji rządowej w postaci włączenia przez Ministra Sprawiedliwości nowych kwalifikacji rynkowych «Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych» «Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych» oraz «Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach rodzinnych» do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji).

Literatura

1. Bieliński A., *Mediator w sprawach cywilnych - wybrane zagadnienia regulacji obcych i polskich*, źródło: http://arbitraz.laszczuk.pl/_adr/35/Mediator_w_sprawach_cywilnych_-_wybrane_zagadnienia_regulacji_obcych_i_polskich.pdf.
2. Dąbrowski M., *Kryterium wiedzy i umiejętności jako wymóg dla stałych mediatorów – glosa do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 25 stycznia 2018 r. III SA /O 634/17, «Studia Prawnicze KUL» nr.3, 2019.*
3. Głodowski W., *Staly mediator w sprawach cywilnych po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego – wybrane zagadnienia*, źródło: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/91885.pdf>.
4. Kalisz A., Zienkiewicz A., *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Warszawa 2014.

Przylepa-Lewak A., Myślińska M. Legal requirements for practicing the profession of mediator in Poland. *With the recognition of the advantages of alternative forms of dispute resolution and the related development of mediation in Poland, an intense discussion began on the professionalization of the mediator profession. This debate is important not only from the point of view of the performers of the professional role of mediators, but above all because mediation significantly contributes to the actual implementation of the constitutional principle of the right to a court of every citizen, and also contributes to ensuring an effective dispute resolution system. The current legal regulations in the Polish legal system regarding the legal status of mediators, including in particular the requirements for exercising this professional role, are quite inconsistent, and additionally, the regulations are dispersed in various legal acts, both systemic and procedural. Importantly, individual provisions introduce imprecise criteria and requirements for mediators, and at the same time the practice of applying these requirements is inconsistent. This is particularly evident in the procedure of entering on the lists of permanent mediators and different interpretations of normative criteria by the authorities making the entry (which will be illustrated by the authors of the paper with the results of their research). One of the main problems is the lack of an unambiguous and standardized measure of the professionalism of permanent mediators, which could be referred to by the authorities entering on the list of permanent mediators. It should be emphasized that the general nature of these regulations definitely does not increase the authority of mediators as participants in the judiciary.*

Keywords: mediation, mediator, list of permanent mediators.

GODNOŚĆ CZŁOWIEKA W PORZĄDKU PRAWNYM IZRAELA

P. Sadowski

Traumatyczne doświadczenia II wojny światowej unaocznily poważny deficyt środków ochrony praw człowieka i ich ideowego wsparcia, które pozwalały na ustanowienia godności człowieka jako głównego i niepodważalnego filaru państwa demokratycznego i wspólnot ponadnarodowych. Godność człowieka stanowi współcześnie jeden z czynników determinujących postępowanie jurysdykcyjne sądów, dotyczy także państw, które formalnie nie włączyły jej do katalogu konstytucyjnie gwarantowanych praw i wolności. Analiza jakościowa, ilościowa i porównawcza funkcjonowania pojęcia godności ludzkiej ujawnia jej różnorodne znaczenia i funkcje jako determinanty w ocenie działalności organów państwa z punktu widzenia realizacji zasad demokratycznego państwa prawa i konieczności poszanowania praw jednostki. W związku z bogactwem interpretowania pojęcia godności ludzkiej w ramach wartości konstytucyjnych nie można ignorować bogatej historii doktryny godności człowieka. Pozwala ona zrozumieć i definiować naturę ogólnych pojęć i nadawać różny sens. Godność ludzka w wielu systemach prawnych, także Izraela jest wartością konstytucyjną, jak i prawem, które normy ustrojowe gwarantują. Zagadnienie jej uregulowania i zdefiniowania w izraelskim porządku prawnym z uwagi na specyfikę problemu jest ciekawym zagadnieniem zarówno teoretyczno-prawnym, jak i praktycznym.

Słowa kluczowe: Godność, prawa i wolności człowieka, ustawa zasadnicza, konstytucja, Izrael.

Traumatyczne doświadczenia II wojny światowej unaocznily poważny deficyt krajowych i międzynarodowych środków ochrony praw człowieka i ich ideowego wsparcia pozwalających uplasować godność człowieka jako główny i niepodważalny filar państwa demokratycznego i wspólnot ponadnarodowych. W związku z tym w kulturze Zachodu odrodziły się koncepcje afirmujące prawo naturalne [1]. Zarówno w wersji religijnej, jak i laickiej skutecznie uzasadniają uniwersalny charakter i treść większości wolności i praw jednostki, które dotychczas traktowano jako instytucję związaną z jej przynależnością państwową i zależną od woli państwa. Odbiciem zmian doktrynalnych są regulacje międzynarodowe tworzone pod auspicjami ONZ – Karta Narodów Zjednoczonych, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. czy regionalna Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., jak i wiele konstytucji krajowych. We wszystkich tych aktach godność człowieka zajmuje poczesne, eksponowane miejsce, zarówno wśród zasad ustrojowych, jak i katalogu praw człowieka. Siłą rzeczy godność człowieka stanowi współcześnie jeden z czynników determinujących postępowanie jurysdykcyjne sądów. Dotyczy to także państw, które formalnie nie włączyły jej do katalogu konstytucyjnie gwarantowanych praw i wolności. Jednocześnie zauważalne jest, że względu na ogólność i trudność w precyzyjnym określeniu zakresu pojęcia godności, jej zdefiniowanie stanowi wyzwanie dla przedstawicieli doktryny i judykatury, zwłaszcza biorąc pod uwagę konieczność sprostanie wymogom rządów prawa. Analiza jakościowa, ilościowa i porównawcza funkcjonowania pojęcia godności ludzkiej ujawnia jej różnorodne znaczenia i funkcje jako determinanty w ocenie działalności organów państwa z punktu widzenia realizacji zasad demokratycznego państwa prawa i konieczności poszanowania praw jednostki. W związku z bogactwem interpretowania pojęcia godności ludzkiej w ramach wartości konstytucyjnych nie można ignorować bogatej historii doktryny godności człowieka. Pozwala ona zrozumieć i definiować naturę ogólnych pojęć i nadawać różny sens. W procesie tym należy na wstępie założyć, że godność ludzka w wielu systemach prawnych, także Izraela jest wartością konstytucyjną, jak i prawem, które normy ustrojowe gwarantują.

Trudność w określeniu gwarancji godności ludzkiej w izraelskim porządku prawnym uwidacznia brak aktu, który formalnie mógłby wskazywać nie tylko na zakres pojęcia godności, ale również sposoby jej gwarantowania i poszanowania. Każdy członek społeczeństwa ma głęboką potrzebę szacunku i respektowania atrybutów człowieczeństwa. Wartości te są powszechnie uznane i cenione szczególnie w Izraelu. Wynika to nie tylko z doświadczeń narodu żydowskiego, zwłaszcza w XX wieku, ale również faktu, że poszanowanie godności wypływa także z religijnych dogmatów i dziedzictwa judaizmu. Nie tylko tworzącego zasady wyprzedzające o dwa tysiące lat chrześcijaństwo, ale mającego współczesne, żywe zastosowanie w nauce, polityce, tworzeniu i stosowaniu prawa. Wystarczy wspomnieć obszernie i szczegółowe posługiwanie się retoryką Tory, Talmudu i Halachy w debatach parlamentarnych, jak i argumentacji stanowiska przyjętego w orzeczeniach Sądu Najwyższego [2]. Przykładem mogą być liczne nawiązania do dogmatów i przykładów religijnych dokonywane przez sędziego Menachema Elona [3].

Godność ludzka jest wartością szczególną, bowiem każda istota ludzka została stworzona na obraz i podobieństwo Boga. Niepokoić może, że we współczesnej izraelskiej demokracji wartość ta stała się reglamentowana prawnie, co niekiedy służyć może jej ograniczaniu, a stałym zjawiskiem jest napięcie między pilną potrzebą poszanowania każdej osoby jako istoty ludzkiej a rzeczywistością, w której wielu polityków ignoruje tę potrzebę. Przejawem tego zjawiska jest chociażby kontrowersyjna ustawa o Izraelu jako państwie narodu żydowskiego z 19 lipca 2018 r., której nadano status ustawy zasadniczej [4]. W odczuci zwłaszcza arabskich obywateli Izraela sprowadza ich do drugorzędnej kategorii mieszkańców tego państwa.

Godność ludzka jako wartość konstytucyjna ma kilka funkcji w dziedzinie ochrony praw człowieka. Po pierwsze, zapewnia teoretyczne podstawy funkcjonowania ogólnie rozumianych praw człowieka. Po drugie, pomaga w interpretacji ich całokształtu na poziomie podkonstytucyjnym, gdyż jest ona nośnikiem wartości, które każde prawo konstytucyjne musi realizować. Po trzecie, odgrywa rolę w formułowaniu praw konstytucyjnych i określaniu ich granic oraz główną rolę interpretacyjną w przypadkach kwalifikowania danego prawa jako związanego bądź nie z prawem godności ludzkiej [5].

Od czasu ustanowienia żydowskiej państwowości oraz rozpoczęcia tworzenia izraelskiego systemu prawnego godność człowieka była przedmiotem szczególnego traktowania przez izraelskie sądy i zwłaszcza przez Sąd Najwyższy. W Izraelu istniało bowiem zawsze wielu przedstawicieli sądownictwa, którzy uważali za stosowne zbadać naturę podstawowych praw w świetle judaizmu z uwagi na rozstrzygnięcie dylematu - czy opierać swoje decyzje na różnych źródłach, czy też porównać działanie tych praw w obecnym systemie prawnym z ich funkcjonowaniem w normach wynikających z prawa żydowskiego.

Nie ulega wątpliwości, że izraelska koncepcja godności człowieka bazuje w dużym stopniu na antycznym ujęciu – tradycji religii i prawa żydowskiego, opartych na idei boskości i honoru oraz dziedzictwa narodowego. Chociażby przez aspekt religijny i spuściznę kultury kilku tysięcy lat, idee tej żydowskiej koncepcji różnią się od liberalnej, relatywnie młodej doktryny praw człowieka. Porównanie tych dwóch koncepcji godności pomaga zrozumieć nie tylko izraelską specyfikę deklarowania i postrzegania praw człowieka, ale i wyjaśnić czasem krańcowo różne stanowiska sędziów zasiadających w izraelskim Sądzie Najwyższym, w zależności od tego czy są to sędziowie czy religijni, czy wykształcenie odebrali w Niemczech, Stanach Zjednoczonych, Anglii czy nawet w Polsce. Dokonując na użytek niniejszego opracowania opisu koncepcji liberalnej można stwierdzić, że jej rdzeń sprowadza się do następujących cech. Koncepcja ta oparta jest na twierdzeniu głoszącym immanentną, bezcenną wartość każdej istoty ludzkiej. Na wartość tą składa się przyrodzone człowiekowi prawo do życia, integracji cielesnej i intelektualnej i autonomia podmiotowości w relacjach grupowych. Wrodzona i nieodłączna człowiekowi godność stanowi jego społeczny wymiar moralny i prawny. Świeckość uzasadnienia godności przyjmuje się, że jest wystarczająca, choć nie wyklucza to jej wsparcia teistycznego. W relacjach człowiek (jednostka) – państwo służy kantowskiej idei służenia przez państwo jednostce a nie odwrotnie. Stąd działania wymierzone w godność ludzką są zabronione przez prawo wewnętrzne i międzynarodowe. Godność człowieka ma w tym ujęciu wymiar absolutny – nie tylko przyrodzony, ale niezbywalny i nienaruszalny. Godności nie można się zrzec, zawiesić czy warunkować, a państwo nie może ochrony godności ograniczać, stopniować czy miarkować. Niedookreśloność pojęcia godności skutkująca brakiem precyzji powoduje, że jest ona – w doktrynie prawa, porządku prawnym i orzecznictwie – pojmowana zarówno jako prawo o określonej treści, dającej się procesowo egzekwować, ale również zbiorem łączącym w sobie większość praw konstytucyjnych. Jest ona także pojmowana jako zasada ustrojowa, służąca interpretacji wolności i praw konstytucyjnych. Nawet konstytucjonaliści niemieccy skłonni do poszukiwania precyzyjnych granic między pojęciami ciągle dyskutują na temat statusu prawa do godności ludzkiej i zasady godności ludzkiej [6].

W doktrynie i sądowym orzecznictwie izraelskim, odmiennie niż w ujęciu liberalnym, godność człowieka nie wynika z immanentnych, przyrodzonych cech człowieka, a ma głębokie, szczegółowe uzasadnienie religijne – człowiek świeci odbitym blaskiem Boga a takie kwestie jak świętość życia, wolność woli, regulowane są Torą, Talmudem i „żywym słowem” wybitnych rabinów, stworzonych w ciągu ponad czterech tysięcy lat ziemskiego bytu Żydów. Czas w jakim zasady i reguły stworzone zostały w prawie żydowskim nie ma szczególnego znaczenia. Sędziowie nie tylko sądów religijnych, powołują się na wskazane źródła, często uznając ich wyższość w porównaniu do prawa państwowego. Nie znaczy to by wykorzystanie tych źródeł było bezkrytyczne¹. Wskazując na fundamentalne znaczenie godności ludzkiej w

¹ Wyjątkowo krytyka pojęcia godności człowieka ma charakter generalny, wskazujący, że godność służy ideologicznej manipulacji i jest w gruncie rzeczy „luźnym kanonem” otwartym na naruszenia i wadliwą interpretację, por. R. Steinmann, The Core Meaning of Human Dignity, Potchefstroom Electronic Law Journal, Vol. 19, 2016, s. 2 i wskazana tam literatura.

prawie żydowskim podkreśla się, że przesady – rasizm, seksizm i inne formy dyskryminacji są sprzeczne z nakazami Tory. Co więcej w wielu przypadkach wymogi godności ludzkiej stawiane są przed literą prawa [7]. Godność „ludu” poprzedza genetycznie w porządku izraelskim osobową autonomię i wolność jednostki. Pogląd ten nie tylko został głęboko zakorzeniony w antycznej kulturze religijnej, ale przetrwał w świadomości społecznej do lat osiemdziesiątych XX w. Godność istoty ludzkiej nie ma charakteru absolutnego. Stale istnieje bowiem przynajmniej potencjalny konflikt między osobową autonomią i realizacją wolnej woli człowieka a respektowaniem nakazów religijnych podnoszących wartość wspólnoty nakaz działania na jej rzecz. Cechy te czynią żydowską koncepcję godności człowieka jako znaczącą różną od koncepcji liberalnej, co oczywiście nie podważa jej demokratycznego wymiaru [3].

Literatura

1. Waśkiewicz H. “Drugie odrodzenie” prawa naturalnego, Roczniki Filozoficzne 1962, z. 2, s. 115-151; M. Szyszkowska, Teorie prawa natury XX wieku w Polsce, Warszawa 1982, s. 16-17, 69-71.
2. Schneider P. Israeli Knesset member uses Bible to prove “Palestinian’s” fake history, <https://israelunwired.com/israeli-knesset-member-uses-bible-to-prove-palestinians-fake-history/>, dostęp 20.03.2019
3. Schiltziner D. A Jewish Conception of Human Dignity, Philosophy and Its Ethical Implications for Israeli Supreme Court Decisions, “Journal of Religious Ethics”, Listopad 2006, s. 667.
4. Basic Law: Israel as the Nation-State of the Jewish People.
5. Ahron Barak, Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right [w:] Christopher McCrudden, Understanding Human Dignity, Oxford University Press, 2014, s. 361
6. Klein E. Human Dignity in German Law [w:] D. Kretzmer, E. Klein, The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse, s. 145 i 147.
7. Friedman H. Human Dignity and the Jewish Tradition, SSRN, Lipiec 2013.

Sadowski P. Human dignity in the Israeli legal order. *The traumatic experiences of World War II revealed a serious deficit of human rights protection measures and their ideological support, which allowed for the establishment of human dignity as the main and indisputable pillar of a democratic state and supranational communities. Nowadays, human dignity is one of the factors determining the jurisdictional proceedings of courts, it also applies to states that have not formally included it in the catalog of constitutionally guaranteed rights and freedoms. Qualitative, quantitative and comparative analysis of the functioning of the concept of human dignity reveals its various meanings and functions as determinants in the assessment of the activities of state organs from the point of view of the implementation of the principles of a democratic state of law and the need to respect individual rights. Due to the richness of interpreting the concept of human dignity in the framework of constitutional values, the rich history of the doctrine of human dignity cannot be ignored. It allows you to understand and define the nature of general concepts and give different meanings. Human dignity in many legal systems, including Israel, is a constitutional value and a right guaranteed by systemic norms. The issue of regulating and defining it in the Israeli legal order, due to the specificity of the problem, is an interesting theoretical and legal as well as practical.*

Keywords: Dignity, human rights and freedoms, basic law, constitution, Israel

POZYCJA USRTROJOWA ORAZ NOWE UPRAWNIENIA NOTARIUSZY W ŚWIETLE PROJEKTU USTAWY O ZMIANIE USTAWY – PRAWO O NOTARIACIE I NIEKTÓRYCH INNYCH USTAW

T. Woś

Zmieniający się obrót prawny, także w wymiarze transgranicznym, oraz oczekiwania społeczne, związane w szczególności z sytuacją na rynku nieruchomości, powodują, że w Polsce pojawiła się konieczność zrewidowania dotychczasowych regulacji dotyczących ustroju notariatu i uprawnień notariuszy. W związku z tym przygotowano projekt reformy notariatu, który stanowi odpowiedź na trendy pojawiające się w ustawodawstwie innych państw europejskich, a także kontynuację zamierzeń ustawodawczych w zakresie ograniczania kognicji sądów.

Pozycja ustrojowa notariusza w aktualnym stanie prawnym jest złożona i stanowi przyczynę licznych rozbieżności zarówno w piśmiennictwie, jak i w orzecznictwie. W tej sytuacji twórcy projektu, planując poszerzenie kompetencji notariuszy, zdecydowali się na wprowadzenie istotnej zmiany w tym zakresie. Zmianie ma ulec art. 2 § 1 prawa o notariacie w ten sposób, że notariusz ma zyskać status funkcjonariusza publicznego.

Poza zmianami w zakresie pozycji ustrojowej notariuszy, projekt przewiduje powierzenie im dodatkowych zadań dotychczas leżących w kompetencji sądów powszechnych, a mianowicie wykonywanie zadań z zakresu szczególnej ochrony prawnej, tj. w określonych przypadkach dokonywania wpisów w księdze wieczystej oraz wydawania notarialnych nakazów zapłaty.

Projektowane poszerzenie uprawnień notariuszy oraz zmiany w zakresie ich pozycji ustrojowej pociągają za sobą, zdaniem twórców reformy, konieczność wprowadzenia zmian również w zasadach sprawowanego nad notariatem nadzoru i systemie odpowiedzialności dyscyplinarnej. Projekt zakłada wprowadzenie możliwości zawieszenia przez Ministra Sprawiedliwości notariusza w czynnościach, w stosunku do którego jest prowadzone postępowanie karne, wprowadzenie instytucji Rzecznika Dyscyplinarnego Notariatu oraz instytucji dochodzenia dyscyplinarnego.

Słowa kluczowe: notariusz, notariat, pozycja ustrojowa, funkcjonariusz publiczny, osoba zaufania publicznego, kompetencje notariuszy.

Zasadniczym celem referatu jest przedstawienie ocena założeń przygotowanego projektu reformy notariatu, w zakresie zmian dotyczących pozycji ustrojowej notariuszy i przyznania im nowych uprawnień.

Pozycja ustrojowa notariusza w aktualnym stanie prawnym jest złożona i wykracza poza charakterystykę typowego zawodu zaufania publicznego. Zakres kompetencji notariusza i ich charakter powodują, że nie może być traktowany jako typowy przedstawiciel tego rodzaju zawodu. Dotychczas, stosownie do przepisu art. 2 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1799), notariusz w zakresie swoich uprawnień działa jako osoba zaufania publicznego, korzystając z ochrony przysługującej funkcjonariuszom publicznym.

Zadaniem notariusza jest przede wszystkim zapewnienie bezpieczeństwa obrotu prawnego. Realizowane jest ono przez dokonywanie czynności, które ustawodawca uznał za doniosłe pod względem prawnym i społecznym. Dokonywanie tych czynności z udziałem notariusza ma zapewniać wszystkim ich uczestnikom bezpieczeństwo prawne, a także eliminować lub ograniczać ryzyko przyszłego sporu przed sądem.

Niewątpliwie pozycja notariusza różni się od pozycji innych zawodów zajmujących się świadczeniem usług prawnych: adwokatów, radców prawnych czy doradców podatkowych. Ponadto, co należy podkreślić, notariusz pełni funkcje pomocnicze w stosunku do wymiaru sprawiedliwości. Polegają one na świadczeniu czynności z zakresu ochrony prawnej, w tym sporządzaniu aktów poświadczenia dziedziczenia. Wreszcie notariusz wykonuje szereg czynności o charakterze urzędowym, m.in. na podstawie odrębnych przepisów pobiera podatki i opłaty skarbowe.

Określona w art. 2 prawa o notariacie pozycja ustrojowa notariusza niewiele wyjaśnia, stanowiąc przyczynę licznych rozbieżności zarówno w piśmiennictwie, jak i w orzecznictwie. W tej sytuacji twórcy projektu, planując poszerzenie kompetencji notariuszy, zdecydowali się na wprowadzenie bardzo istotnej zmiany w zakresie określenia pozycji ustrojowej notariusza. Zmianie ma ulec art. 2 § 1 prawa o notariacie w ten sposób, że notariusz ma zyskać wprost w ustawie ustrojowej status funkcjonariusza publicznego. W związku z tymi zmianami, planuje się również podniesienie do 28 lat minimalnego wieku, w którym będzie można się ubiegać o powołanie na stanowisko notariusza.

Poza zmianami w zakresie pozycji ustrojowej notariuszy, projekt przewiduje powierzenie im dodatkowych zadań dotychczas leżących w kompetencji sądów powszechnych, a mianowicie wykonywanie zadań z zakresu szczególnej ochrony prawnej, tj. w określonych przypadkach dokonywania wpisów w księdze wieczystej oraz wydawania notarialnych nakazów zapłaty. Zadania, które mają być przyznane notariuszom obejmują czynności, w których nie występuje spór między uczestnikami.

Projektowane rozwiązania umożliwiające notariuszom dokonywanie w określonych przypadkach wpisów w księgach wieczystych odpowiadają na zapotrzebowanie społeczne, tak aby umowy przenoszące prawo własności i ustanawiające ograniczone prawa rzeczowe były wykonywane niezwłocznie. Opracowany projekt ustawy przyznaje notariuszom uprawnienie do dokonywania w księgach wieczystych wpisów własności nieruchomości związanych z ustanowieniem odrębnej własności lokali oraz ustanowieniem i obciążeniem odrębnej własności lokalu ograniczonymi prawami rzeczowymi oraz innymi roszczeniami dotyczącymi tego lokalu. Chodzi przede wszystkim o zakładanie nowych ksiąg wieczystych przez wyodrębnienie nieruchomości lokalowej z zabudowanej nieruchomości gruntowej, gdy zbywcą jest

przedsiębiorca, a także o wpis hipoteki obciążającej nieruchomości. Jeżeli chodzi o wpisy dotyczące ograniczonych praw rzeczowych, to będą one przez notariusza dokonywane jedynie w zakresie niezbędnym dla ustanowienia odrębnej własności lokalu.

Powierzenie dokonywania wpisów do ksiąg wieczystych notariuszom ma stanowić alternatywne rozwiązanie, uzależnione od woli stron. Nadal zostanie utrzymane rozwiązanie dotyczące dokonywania wpisów do ksiąg wieczystych przez sądy. W konsekwencji to obywatelom i innym uczestnikom obrotu prawnego będzie przysługiwać prawo do dokonania wyboru sposobu dokonania wpisu tych praw do księgi wieczystej. Wpisów będą dokonywać jedynie notariusze, którzy wyrażą takie zainteresowanie, dlatego rozwiązanie to nie wpłynie niekorzystnie na dostępność obywateli i przedsiębiorców do innych usług świadczonych przez notariuszy.

Względy organizacyjne wymagają przypisania notariusza dokonującego wpisu do księgi wieczystej do sądu, który prowadzi te księgi wieczyste. W odniesieniu do procedury rozpoznawania wniosków o wpis w księdze wieczystej znajdą zastosowanie przepisy o postępowaniu wieczystoksięgowym ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, z późn. zm., dalej też k.p.c.). Na wpis dokonany przez notariusza będzie przysługiwała skarga do sądu rejonowego, w którym jest prowadzona księga wieczysta. Po wniesieniu skargi sąd będzie rozpoznawał sprawę jako sąd pierwszej instancji, lecz dla zachowania zasady pewności obrotu postanowiono, że – analogicznie jak ma to miejsce w przypadku skargi na wpis referendarza sądowego – do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez sąd wpis będzie pozostawał w mocy.

Kolejną istotną zmianą przewidzianą w omawianym projekcie ustawy jest powierzenie notariuszom kompetencji do wydawania notarialnych nakazów zapłaty. Regulacja dotycząca notarialnego nakazu zapłaty jest regulacją *suigeneris*, a sam nakaz nie będzie miał w obrocie skutków prawomocnego wyroku. Jego skutki można natomiast porównać przez analogię do skutków ugody pozasądowej zawartej w formie aktu notarialnego przez strony, w której dłużnik poddaje się egzekucji, co stanowi następnie podstawę do nadania przez sąd klauzuli wykonalności. Projektowane przepisy będą stanowiły odrębną podstawę wydania nakazu zapłaty, niezależną od postępowań uregulowanych w k.p.c. Podobne rozwiązania funkcjonują już w innych krajach europejskich (np. Hiszpania, Chorwacja, Rumunia) i są wyjściem naprzeciw wymogom dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości obrotu prawnego. Regulacja pozycji notariusza jako „sędziego spraw niespornych”, dokonującego czynności na pograniczu ochrony prawnej i wymiaru sprawiedliwości, jest jednym z instrumentów realizacji założonego przez projektodawcę celu, jakim jest odciążenie sądów od rozpoznawania spraw prostych oraz bezspornych i dzięki temu przyspieszenie postępowań sądowych w innych sprawach. Z drugiej strony ma zapewnić obywatelom szybsze dochodzenie roszczeń.

Notarialny nakaz zapłaty będzie mógł być wydany przez notariusza, jeżeli zasadność dochodzonego roszczenia nie budzi wątpliwości i gdy dochodzone roszczenie jest udowodnione dołączonym do wniosku dokumentem, w szczególności dokumentem urzędowym, zaakceptowanym przez dłużnika rachunkiem lub wezwaniem dłużnika do zapłaty i pisemnym oświadczeniem dłużnika o uznaniu długu. Projektowane wyliczenie jest przykładowe i ma na celu wskazanie, jakie dokumenty powinny co do zasady stanowić wystarczającą podstawę do wydania notarialnego nakazu zapłaty. Jednocześnie wysokość roszczeń, które będą mogły być potwierdzone notarialnym nakazem zapłaty, została ograniczona jedynie do 75 000 zł.

Złożenie wniosku o wydanie notarialnego nakazu zapłaty będzie skutkowało zawieszeniem biegu terminu przedawnienia co do roszczeń objętych wnioskiem o wydanie nakazu. Zaproponowana w projekcie nowa instytucja notarialnego nakazu zapłaty znajduje swoje analogie w instytucjach występujących we francuskim porządku prawnym.

Uprawnienie do wydawania notarialnych nakazów zapłaty, jak i do dokonywania wpisów do ksiąg wieczystych będzie przysługiwało jedynie notariuszom spełniającym określone ustawą wymagania, tj. legitymującym się 3-letnim okresem nienagannego prowadzenia kancelarii. Zdaniem projektodawców, wymóg ten jest podyktowany koniecznością zapewnienia odpowiedniego poziomu merytorycznego notariuszy dokonujących tych czynności.

Projektowane zmiany w zakresie pozycji ustrojowej notariuszy, jak i w zakresie poszerzenia ich kompetencji, należy ocenić pozytywnie. Przyznanie notariuszom statusu funkcjonariusza publicznego nawiązuje bowiem do dobrych, sprawdzonych wzorów, zarówno polskich – przedwojennych, jak i europejskich (np. francuskich). Również powierzenie notariuszom dodatkowych zadań jest dobrym rozwiązaniem. Stanowi odpowiedź na zapotrzebowanie społeczne oraz podobne rozwiązania przyjęte w innych państwach europejskich.

Projektowane poszerzenie uprawnień notariuszy oraz zmiany w zakresie ich pozycji ustrojowej pociągają za sobą, zdaniem twórców reformy, konieczność wprowadzenia zmian również w zasadach sprawowanego nad notariatem nadzoru i systemie odpowiedzialności dyscyplinarnej. Projekt zakłada

введення можливості звиснення через Міністра Справедливості нотаріусів у діяльності, у відношенні до якого є ведене процесування кримінальне, введення інституції Речника Дисциплінарного Нотаріату (також поволюваного через Міністра Справедливості серед трьох кандидатів będących нотаріусами представлених через Крайову Радę Нотаріальną) oraz nieznanей dotychczas ustawie – Prawo o notariacie instytucji dochodzenia dyscyplinarnego. Zagadnienia te, aczkolwiek bardzo ważne, wykraczają poza ramy niniejszego opracowania i staną się przedmiotem odrębnej analizy.

Woś T. Systemic position and new competences of the notary in the light of the draft Act amending the act - law on notaries and certain other acts. *The changing legal transactions, also in the cross-border dimension, and social expectations, related in particular to the situation on the real estate market, result in the need of revision of the existing regulations regarding the notarial system and the powers of notaries in Poland. Therefore, a draft reform of the system of notaries was prepared, which is a response to the trends emerging in the legislation of other European countries, as well as the continuation of the legislative plans to limit the jurisdiction of courts.*

The systemic position of the notary in the current legal situation is complex and causes numerous discrepancies both in the literature and in the case law. In this situation, the authors of the draft law, planning to expand the competences of notaries, decided to introduce a significant change in this respect. Article 2 § 1 of the Law on Notaries is to be changed in such a way that the notary is to acquire the status of a public functionary.

In addition to changes in the systemic position of notaries, the draft law provides for entrusting them with additional tasks that hitherto were within the competence of common courts, namely the performance of tasks in the field of special legal protection, i.e. making entries in the land register in certain cases and issuing notarial payment orders.

According to the authors of the reform, the planned extension of notaries' powers and changes to their systemic position require changes to be introduced also to the rules on supervision over notaries and the system of disciplinary liability. The draft law provides for the introduction of the possibility for the Minister of Justice to suspend a notary against whom criminal proceedings are pending, introducing the institution of the Notary Disciplinary Commissioner and the institution of disciplinary investigation.

Keywords: notary, system of notaries, systemic position, public functionary, person of public trust, competences of notaries.

НАЦІОНАЛЬНІ СУДИ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК СУДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ

О. М. Юхимюк

Після вступу держави до Європейського Союзу національні суди стають союзними судами. Тому вони в процесі застосування права мають реалізовувати вимоги, що визначаються правопорядком ЄС та напрацьовані практикою Суду Справедливості ЄС.

Ключові слова: суд, Європейський Союз.

Вступ держави до Європейського Союзу передбачає значний обсяг роботи як і на підготовчому етапі, так і вже під час членства в ЄС. Реформування та уніфікація законодавства відбувається в економічній, політичній, правоохоронній та інших сферах. Система правосуддя, як невід'ємний елемент державного механізму, також зазнає впливу нової правової реальності, що відображається на процесі правозастосування. Тож заслуговують уваги основні аспекти діяльності національних судів держав-членів ЄС як судів, що застосовують право ЄС, з огляду на євроінтеграційні прагнення України та необхідності врахування існуючого зарубіжного досвіду вітчизняними судами.

Право Європейського Союзу може бути ефективно застосоване лише тоді, коли воно відображається в актуальній судовій практиці національних судів. Суд Справедливості ЄС неодноразово вказував на те, що кожен національний суд є союзним судом, а тому зобов'язаний застосовувати безпосередньо чинні акти Європейського Союзу та здійснювати просоюзну

інтерпретацію національного законодавства у справах, пов'язаних з так званим елементом Союзу. Це передбачає застосування права ЄС *ex officio* [1, с. 110].

Кожен національний суд в Європейському Союзі є судом права ЄС; національні суди, спільно з Судом Справедливості ЄС, повинні стояти на варті дотримання права ЄС. Суди держав-членів мають особливі можливості для того, щоб відігравати роль гаранта застосування права ЄС як у відносинах між приватними суб'єктами, так і стосовно національних органів влади. З початку процесу європейської інтеграції Суд Справедливості ЄС у низці своїх рішень сформулював мандат і визначив обсяг повноважень національних судів, які виносять рішення з питань права ЄС. Починаючи з доктрини первинності та прямої дії права ЄС, через правило тлумачення національного права відповідно до права ЄС та принцип лояльного співробітництва аж до принципу ефективного правового захисту, Суд Справедливості ЄС окреслив різні аспекти мандату національного суду, який виникає на основі права ЄС [2, с. 37-38].

Сформовані практикою Суду Справедливості ЄС принципи, що визначають повноваження та обов'язки національних судів при застосуванні права ЄС, можна поділити на дві групи. В доктрині їх називають принципами першої та другої генерації. Принципи першої генерації мають на меті забезпечення так званої об'єктивної ефективності норм ЄС в правопорядках держав-членів ЄС, їх мета полягає у тому, щоб спонукати національні суди застосовувати право ЄС. Сюди належать засоби, наявні в національному процесуальному законодавстві, тобто повноваження та обов'язки національних судів у провадженнях, в яких застосовується матеріальне право ЄС, зокрема: обов'язок прийняття рішень на підставі права ЄС; обов'язок здійснення тлумачення національного права з врахуванням цілей та змісту права ЄС; обов'язок чи право подавати преюдиційні питання в Суд Справедливості ЄС; обов'язок оминати національні норми права, що суперечать праву ЄС; винесення рішень за позовами про відшкодування збитків до держави у зв'язку з порушенням права ЄС; винесення рішень за позовами про відшкодування помилково виплачених допомог на підставі права ЄС; застосування забезпечувальних заходів. Принципи другої генерації, які умовно називають принципами суб'єктивної ефективності норм ЄС, зосереджуються на якості забезпечення національними судами охорони суб'єктивних прав, наданих правом ЄС. Загалом можна визначити, що їх роль полягає у забезпеченні «процесуальної ефективності», тобто застосування національними судами права ЄС ефективно та однаково. До них належать: правило еквівалентності, недискримінація, правило практичної можливості, правило доцільності [3, с. 663-664].

Загалом можна виділити такі складові, що визначають зміст мандату діяльності національних судів при застосуванні права ЄС:

1. Обов'язок застосовувати право ЄС у повному обсязі та охорона прав, якими наділяються особи, і, в разі необхідності, відмова від застосування будь-якого положення національного права, яке суперечать праву ЄС.

2. Обов'язок тлумачити і застосовувати національне законодавство так, щоб забезпечити його несуперечність праву ЄС та відповідність вимогам права ЄС.

3. Обов'язок забезпечити ефективні засоби правового захисту у вигляді відшкодування збитків у разі порушення права ЄС.

4. Обов'язок забезпечення адекватного відшкодування будь-якої шкоди, заподіяної в результаті порушення державою-членом права ЄС.

5. Обов'язок застосовувати право ЄС при виконанні умов, як процесуальних, так і матеріально-правових, які є аналогічними до тих, що застосовуються у разі порушення національного законодавства аналогічного характеру та юридичної сили.

6. Обов'язок надавати особі правовий захист, який впливає з положень прямої дії права ЄС.

7. Обов'язок застосування забезпечувальних заходів, щоб гарантувати особі правовий захист, який впливає з положень прямої дії права ЄС.

8. Обов'язок охорони основоположних прав в сфері дії права ЄС.

9. Обов'язок подання в Суд Справедливості ЄС питань, що стосуються чинності актів права ЄС.

10. Обов'язок врахування *ex officio* права ЄС у випадку, коли національне законодавство передбачає аналогічне право чи можливість [2, с. 42-43].

Таким чином, протягом тривалої трансформації самого Європейського Союзу та його інституцій напрацьовано основні засади взаємодії з національними органами державної влади, в тому числі в сфері правосуддя. Варто наголосити, що в цьому напрямку уніфікації правозастосовчої практики національних судів щодо застосування права ЄС важливу роль відіграв Суд Справедливості ЄС, сформулювавши в своїй практиці ключові елементи мандату національного суду, який

застосовує право ЄС. З огляду на це, враховуючи статус України держави-кандидата на членство в ЄС, вітчизняним судам потрібно буде узгоджувати свою практику з ключовими вимогами правопорядку ЄС. Це потребуватиме відповідних змін в законодавстві про судоустрій та процесуальному законодавстві, а також вивчення досвіду інших держав-членів ЄС.

Література

1. Bielska-Sobkowitz T. Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez Sąd Najwyższy. Prawo w działaniu. 2014, 20. S. 109-122. Електронний ресурс - Режим доступу: <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/09/Teresa-Bielska-Sobkowitz-Stosowanie-prawa-Unii-Europejskiej-przez-S%C4%85d-Najwy%C5%BCszy-109.pdf>
2. Baran M. Stosowanie z urzędu prawa Unii Europejskiej przez sądy krajowe. Warszawa, 2014. 540 s.
3. Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy. Pod red. A.Wróbla. T. 1. Warszawa, 2010. 1058 s.

Yukhymyuk O. National courts of the European Union Member States as Union courts: general aspects. *After a state joins the European Union, national courts become Union courts. Therefore, in the process of applying the law, they must implement the requirements determined by the EU legal order and the practice of the Court of Justice of EU.*

Keywords: court, European Union.

ПРАВО І ДЕРЖАВА У ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНОМУ ВЧЕННІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

М. М. Яцишин

Висвітлено просвітницько-демократичні ідеї Григорія Сковороди в розрізі його бачення суспільно-політичних та соціальних порядків, критики феодального права і судочинства, а також розкриття змісту принципу «сродності».

Ключові слова: суспільний лад, держава, право.

Проблеми державності, суспільного ладу, самопізнання і самовдосконалення, погляди на місце людини у державі, місце права у державному устрої – усі ці ідеї видатного представника українського просвітництва – мислителя, педагога, філософа, поета – Григорія Савича Сковороди залишаються на часі і нині, адже досі є актуальними. Тому ознайомлення з його світоглядними позиціями та філософсько-етичним правовим вченням дасть змогу віднайти правильні напрями щодо пошуку шляхів формування оптимальних політичних, соціальних та державних порядків у сьогоденні.

Дослідниками творчості мислителя у філософських, правових, культурологічних аспектах були М. Яворський, Н. Іванова, Д. Чижевський, Н. Путіловська, В. Шевчук, Г. Ільїн, Н. Кабусь, П. Кононенко, І. Пільчук, О. Попова, Л. Ушкалов, І. Каганець, М. Продум, В. Полішук та інші.

Демократичні просвітницькі погляди Сковороди вирізняються оригінальністю світобачення, й саме вони, як прийнято вважати, поклали початок українській класичній філософії. Теорія Григорія Сковороди заснована на християнському світобаченні, у ній органічно переплелися як антична філософська традиція, так і раціоналізм європейських просвітників.

Так, відповідно до його вчення, Бог, створивши світ, надав йому ідеального порядку, в якому панувало добро. Але світ обтяжений злом, і причина цього – у зруйнуванні ідеального порядку, коли його складові почали виконувати не властиві їм функції. Звідси і проблеми суспільства, які виникають через те, «що ролі граються невдало, а невдало тому, що незгідно з природою, отже, й собі погано, й суспільству некорисно». Тож сенс людини в житті – усвідомити своє призначення в цьому світі, свого місця згідно з божественним порядком.

Свої ідеї Г. Сковорода поширював усно, мандруючи Україною. Його називали «українським Сократом», і сам він писав, що «замислив я умом і забажав волею бути Сократом на Русі». Подібно до Сократа, Сковорода вказує, що «бути щасливим – се значить пізнати себе або свою природу, взятися за свою долю та робити своє діло». Нещасливим же людину роблять чотири речі: «братися за

те, що тобі не підходить; нести обов'язок, противний твоїй природі; навчатися, до чого не родився; дружити, з ким не роджений дружити». Але будь-яка робота є шляхетною та шанованою, коли виконується відповідно до внутрішньої схильності, тобто виступає «сродною працею» [1].

Г. Сковорода обстоює принцип формальної рівності, за яким усім має бути забезпечено право реалізувати своє покликання, також він вважав неприпустимими станів привілеї, соціальний поділ, свавілля, самодурство та беззаконня, а гонитву за наживою, прогресуюче «срібллюбство» – дорогою до погибелі держави, оскільки все це суперечить людській природі та божественним порядкам.

Суспільно-політичним ідеалом Г. Сковороди був образ «горньої республіки» («духовної республіки»), «християнської держави». Саме така держава, на його думку, могла стати втіленням принципів рівності, свободи, любові, патріотизму та братерства, які просвітитель ставив найвище від усього, та забезпечити щастя народу. У такій демократичній республіці, заснованій на засадах свободи, любові та рівності, відсутні майнова нерівність та експлуатація. Закони тут «противні тиранським» та спрямовані на забезпечення прав громадян. При заміщенні владних посад здійснюється принцип «сродної праці», що дозволяє найбільш гармонійно сполучати суспільні та особисті інтереси та підвищує якість державного управління» [2].

У «горній республіці» з демократичним устроєм немає місця гнобленню народу, майновій нерівності, ворожнечі й розбрату. Закони ж там абсолютно протирічать тиранським» та забезпечують права всім громадянам. Більше не існує експлуаторського суспільства, йому на заміну прийшла громада, де панує взаємна повага та чесна праця з урахуванням здібностей вільних людей, завдяки чому вдається гармонійно поєднувати суспільні та особисті інтереси, що значно підвищує якість державного управління. До того ж заміщення владних посад здійснюється через реалізацію принципу «сродної праці». Щодо даного принципу М. Продум зазначав: «Вчення Григорія Сковороди про споріднену працю, по суті, є християнським обґрунтуванням кастократичного устрою» [3].

Філософ відкидав такі форми державного устрою, як монархія та тиранія. Будь-яка форма державної влади, будь-яка соціальна ієрархія є протиприродною, протибожественною, якщо вона не збудована за принципом «сродної праці». Григорій Сковорода сучасну йому бюрократично-кріпосну систему вважав порушенням божественним порядком, називає її «миром темним», «миром прескверним», а прогресуюче в ньому «срібллюбство», майнові крайнощі, самодурство та свавілля влади – шляхом до загибелі держави.

Підсумовуючи викладене вище, головною думкою філософсько-етичного вчення Григорія Сковороди є те, що пошук шляху до ідеального суспільства пролягає через серце людини, її мораль, самовиховання та творчу працю. Тому, незважаючи на ідеалістичність деяких тверджень Г. Сковороди, його спадщина й досі залишається безцінним джерелом знань та роздумів.

Література

1. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. С. 116.
2. Путіловська Н. Б. Життя і творчість Григорія Сковороди як феномен української культури епохи просвітництва. Молодий вчений. 2017. № 4.2. С. 65-69.
3. Продум М. Класократія Липинського, вчення Сковороди і кастократична модель устрою нації. Берегиня. 1995. № 3-4. С. 85-106.

Yatsyshyn M. Law and the State in the philosophical and ethical doctrine of Hryhoriy Skovoroda. The educational and democratic ideas of Hryhoriy Skovoroda in terms of his vision of socio-political and social orders, criticism of feudal law and judiciary, as well as disclosure of the content of the principle of «kinship» are highlighted.

Keywords: social system, state, law.

ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС СІМЕЙНЕ ПРАВО, ФІНАНСОВЕ ПРАВО ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ ПРАВО

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «РЕГЕНЕРАТИВНА МЕДИЦИНА»: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Б. І. Андрійчук, З. Ф. Самчук-Колодяжна

У даному дослідженні було здійснено аналіз поняття «регенеративна медицина» у міжнародно-правовому аспекті. Автором проведено комплексний науковий аналіз щодо змісту досліджуваної дефініції відповідно до міжнародного законодавства та медико-правової доктрини, надано пропозиції щодо використання авторського визначення «регенеративна медицина» для здійснення релевантної правової регламентації її складових. У тезах здійснено співставлення послуг з регенеративної медицини з послугами, що надаються в рамках трансплантаційної діяльності.

Автори акцентують увагу, що тлумачення та характеристика поняття «регенеративна медицина», наданої у нинішній медико-правовій доктрині, не є актуальними, адже не повністю стосуються нових медичних послуг методів, що зазнали змін у процесі подальшого наукового розвитку та нормотворчого процесу.

Також авторами зазначено, включення до правової характеристики трансплантатів функції регенерувати людські клітини, тканини дозволить формально наділити деякі види останніх статусом «регенеративних» та зробити певну прив'язку до засобів, що включаються в послуги з регенеративної медицини.

Відповідно до результатів дослідження через свою міждисциплінарну правову природу регламентація послуг у сфері РМ підпадатиме під дві різні міжнародні нормативно-правові бази: законодавства про медичні засоби (наприклад лікарські засоби для передової терапії (АТМР) та трансплантацію.

Ключові слова: *регенеративна медицина, медична послуга, трансплантація.*

Постановка проблеми. Незважаючи на розвиток та широке використання новітніх методів лікування у сфері регенеративної медицини, правова природа даних послуг досі залишаються на початковому етапі правового визначення, що є значною перешкодою у реалізації прав людини у сфері охорони здоров'я.

Визначення змісту терміна «регенеративна медицина», а також здійснення чіткого аналізу її основних ознак та елементів є важливими завданнями на сьогоднішній час, адже від рівня регламентованості особливостей медичних послуг у даній сфері залежить рівень ефективності останніх, що впливає у свою чергу на загальний рівень задоволеності якістю життя в суспільстві.

Метою дослідження є здійснення аналізу правового регулювання поняття «регенеративна медицина» та її елементів.

Результати дослідження. «Регенеративна медицина» наразі позиціонується як гіперонім («umbrella term»), або узагальнювальний термін, який досі залишається не повністю визначеним. Наприклад, у 2006 році Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) визначила регенеративну медицину (РМ) як доволі загальну дисципліну, межі якої ще визначаються [2].

Так, у програмному документі ЮНЕСКО «Ethics of Science and Technology: explorations of the frontiers of science and ethics» зазначено, що визначення «регенеративна медицина» може бути або вузьким, або дуже широким і що дана область медицини загалом стосується заміни, відновлення та регенерації спрямованих на усунення недостатньої функції органів, що є результатом вроджених дефектів, захворювань, травм, зносу або пошкоджень».

У медико-правовій доктрині регенеративна медицина була визначена як область медичних досліджень, зосереджена на заміні нефункціональних або мертвих клітин, шляхом доповнення та/або формування нових структур, або регенерації тканин і органів для відновлення нормальних функцій

ураженого органу. З обох визначень можна зробити висновок, що регенеративна медицина і трансплантаційна медицина частково мають спільну мету, в частині заміни (доповнення) структур організму з порушеним функціональним станом на нові функціонуєчі. Так, за визначенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я, трансплантація – це перенесення живої чи мертвої тканини чи органа між особами одного чи різних видів, а отже результатом перенесення є власне доповнення первісного матеріалу новим.

У нинішній час стала доволі розмита межа між трансплантацією та регенеративною медициною. В даному випадку проблемним моментом став регенеративний потенціал деяких трансплантатів, що «де факто» відносять останніх до засобів регенеративної медицини. Такі вчені як Rajasekar Seetharaman та співавтори зазначають, що в регенеративній терапії для досягнення мети останньої, використовуються ряд засобів, які включають трансплантацію стовбурових клітин, відповідно до типів тканин пацієнта [4].

Регенеративний потенціал деяких трансплантаційних матеріалів знайшло своє «законодавче визнання» на прикладі характеристики американської категорії трансплантатів під назвою «людські клітини, тканини та продукти на основі клітин і тканин» (HCT/Ps). Відповідно до ч. 1271.3 розділу 21 Кодексу федеральних нормативних актів США (U.S. Code of Federal Regulation) відновлення, реконструкція, заміна або доповнення клітин або тканин реципієнта може здійснюватися за допомогою HCT/P, що може бути основною функцією HCT/P, або функцією HCT/P, що є спільною як у донора, так і в реципієнта [1].

Отже, включення до правової характеристики трансплантатів функції регенерувати людські клітини, тканини дозволило формально наділити деякі види останніх статусом «регенеративних» та зробити певну прив'язку до засобів, що включаються в послуги з регенеративної медицини.

Варто зауважити, що при розширеному тлумаченні регенеративної медицини, функція регенерації (а також заміни), є більш супутньою ніж основною для багатьох методів, перерахованих наприклад у звіті Науково-технічного комітету британського парламенту. Отже, ми візьmemo до уваги вузьке тлумачення досліджуваного поняття надане Федерацією європейських медичних академій (Federation of European Academies of Medicine (FEAM)).

Так, 27 листопада 2019 року було опубліковано звіт «Регенеративна медицина: наукові досягнення та нормативна база в Європі», підготовлений FEAM на Європейському форумі з біомедичної політики в Брюсселі. Відповідно до положень вищенаведеного звіту регенеративна медицина (PM) включає три основні підходи: клітинна терапія, створення та імплантація нових функціональних біоматеріалів [3]. У даному визначенні яскраво підкреслюється така ознака PM як використання засобів/матеріалів саме біологічного походження, а також наближеність PM саме до клітинної терапії ніж до інших терапевтичних методик.

Отже, ми пропонуємо таке визначення: PM – це галузь в медицині, яка спрямована на відновлення пошкоджених клітин, тканин, органів людини в межах доповнення та/або формування нових структур для відновлення їх нормального функціонування і може включати пересадку лише тих біоматеріалів (окремі категорії АТМР та клітинні трансплантати), основна функція яких є забезпечення відновлення клітин, тканин або органів людини. У даному випадку, під пересадкою слід розуміти не лише переміщення трансплантата від донора до реципієнта для виконання регенеративної функції як основної, а також імплантація біоматеріалу, який зазнав певних маніпуляцій для наділення або покращення його регенеративного потенціалу.

Висновки. Отже, через свою міждисциплінарну правову природу послуги у сфері PM як однієї діяльності окремо не регулюється, оскільки регламентація останньої підпадає під дві різні міжнародні нормативно-правові бази: законодавства про медичні засоби (наприклад АТМР) та трансплантацію. Саме тому при здійсненні класифікації засобів, що використовуються при наданні послуг з PM, останні матимуть низку інших критеріїв поділу, ніж прив'язка лише до одного з них, що стосується такої ознаки як виконання основної функції, що спрямована на «регенерацію та заміну функціонально порушених людських клітин, тканин і органів для відновлення їх нормального функціонування».

Література

1. CFR – Code of Federal Regulations Title 21. U.S. Food and Drug Administration. URL: <https://www.accessdata.fda.gov/scripts/cdrh/cfdocs/cfcfr/CFRSearch.cfm?fr=1271.3>
2. Ethics of science and technology: explorations of the frontiers of science and ethics. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001454/145409e.pdf>

3. Regenerative Medicine: Scientific Advances and Regulatory Framework in Europe. FEAM Forum Workshop - Summary report 27 November 2019, Palais des Academies, Brussels. URL: <https://www.feam.eu/wp-content/uploads/RM-Summary-report-FINAL-V3-14-Jan-2020.pdf>

4. Seetharaman R, Mahmood A, Kshatriya P, Patel D, Srivastava A. An Overview on Stem Cells in Tissue Regeneration. *Curr Pharm Des.* 2019;25(18):2086-2098. doi:10.2174/1381612825666190705211705

Andriichuk B., Samchuk-Kolodiazhna Z. Legal aspects of determining the "regenerative medicine" definition: an interdisciplinary approach. *This study analyzes the concept of "regenerative medicine" from the international legal aspect. The author carried out a comprehensive scientific analysis of the content of the studied definition in accordance with international law and legal doctrine, provided proposals for the use of the author's definition of "regenerative medicine" for the implementation of relevant legal regulation of its components. The study compares the services of regenerative medicine with the services provided in the framework of transplantation activities.*

According to the study's results, due to its interdisciplinary legal nature, the regulation of services in the field of regenerative medicine will fall under two international legal frameworks: legislation on medical products (for example advanced therapy medicinal products) and transplantation.

Keywords: *regenerative medicine, medical service, transplantation*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Г. В. Анісімова, О. В. Донець

Розглянуто проблемні питання формування правових засад оцінки та відшкодування екологічної шкоди, заподіяної природним ресурсам і комплексам, а також життю і здоров'ю громадян внаслідок порушення конституційного права на безпечне довкілля через збройну агресію рф. Запропоновано шляхи вдосконалення національного законодавства.

Ключові слова: *екологічна шкода, екологічні права, екологічна безпека, юридична відповідальність.*

Повномасштабне вторгнення росії в Україну стало найбільшим із часів Другої світової війни нападом у Європі. Із самого його початку і до сьогодні військовими армії – країни-агресорки вчинене безліч злочинів, у тому числі і проти довкілля. Зокрема, за офіційними даними ЗСУ, за період 24.02.2022 – 12.10.2022 р. отримано 2141 звернень щодо завданих збитків навколишньому середовищу (верифіковано 2078), а мінімальна сума збитків, яка обчислюється системою автоматично, сягає 2441 млрд грн [1]. Не менш вражаючими є й орієнтовні збитки, розраховані Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик (акцентуємо, що саме наявних методик і такс). Так, на цей час вони сягають 1286 млрд грн, з яких шкода атмосферному повітрю дорівнює 878 млрд грн (у тому числі заподіяна через горіння нафтопродуктів – 4272 млн грн; лісові пожежі – 867120 млн грн; загоряння інших об'єктів – 6973 млн грн); ґрунтам – 2 млрд грн, з яких на 2 303 млн грн завдано збитків через забруднення ґрунтів, 405434 млн грн – засмічення земель відходами [1]. Однак наведені дані, звісно, не остаточні. Із кожним новим днем злочинів, вчинених військовослужбовцями армії рф, стає більше, відповідно, й суми шкоди, заподіяної довкіллю, постійно зростатимуть. Крім того, важко спрогнозувати екологічні ризики й наслідки злочинів проти життя, благополуччя й здоров'я людини, довкілля, оскільки в даному випадку шкода, як правило, є довготривалою, широкомасштабною, серйозною, а також може спричинити екологічну катастрофу.

Незважаючи на те, що різними службами України разом із представниками світової спільноти ретельно фіксується кожне злочинне діяння військовослужбовців рф, вести мову про репарацію та контрибуцію ще надто рано. Крім того, через вирішення окресленої проблеми ускладнює ще й відсутність уніфікованих міжнародних інструментів і механізмів реагування на цей виклик – відшкодування екологічної шкоди як державі, так і окремо взятим постраждалим, яких у нашій країні зараз велика кількість. Як наслідок, на сьомий місяць війни ефективного юридичного механізму відшкодування екологічної шкоди, завданої Україні та її народу збройною агресією рф, наразі не розроблено.

Наведене не може не викликати занепокоєння. Тим більше з огляду на те, що питання відшкодування шкоди, у тому числі й екологічної, завданої внаслідок воєнного вторгнення російських окупантів, для України не нове, вперше воно постало ще у 2014 році. Зауважимо, що робилося багато спроб віднайти дієвий правовий механізм захисту прав та інтересів постраждалих громадян, а також довкілля, але цього, на жаль, не сталося. Отже, такого механізму досі в національному законодавству не існує. Крім того, відсутня й виражена державна політика, спрямована на їх захист. Відтак, формування належної законодавчої бази з питань відшкодування екологічної шкоди є нагальними завданням влади, особливо з огляду на те, що сам процес його розробки й вдосконалення ще триває.

Дещо в цьому напрямі вже зроблено. Так, із метою забезпечення повного відшкодування збитків, завданих Україні внаслідок широкомасштабної збройної агресії російської федерації, обрання заходів із повоєнного відновлення держави видано Указ Президента України «Про визначення збитків, завданих Україні внаслідок війни» від 17.05.2022 р. № 345/2022 [2], що слід розглядати як позитивний факт. На підтвердження вкажемо, що відповідно до приписів згаданого акта Кабінету Міністрів України доручено невідкладно утворити комісію з проведення аудиту збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф, передбачивши включення до її складу провідних вітчизняних й іноземних експертів, що було зроблено. Згодом, а саме 20 березня 2022 р., прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» № 326(зі змінами) [3] (далі – Постанова КМУ № 326), де визначено 21 напрям, за якими обчислюються втрати, шкода і збитки, спричиненні в результаті збройної агресії рф, тобто забезпечено дороговказ, або, іншими словами, створено підґрунтя для подальшого формування й розвитку законодавства в досліджуваній сфері.

Однак вищезгадана Постанова КМУ № 326 не позбавлена недоліків. Назвемо деякі з них. У цьому акті, наприклад, не враховані втрати біологічного й ландшафтного різноманіття. Проте, враховуючи жорстокість і дикунство окупантів, які нищать усе на своєму шляху, вважаємо за доцільне передбачити самостійні напрями визначення шкоди і збитків, заподіяних саме флорі й фауні, беручи до уваги їх особливості як об'єктів еколого-правового регулювання. При цьому варто пам'ятати про їх внутрішню диференціацію, що актуалізується за такої прискореної процедури нормотворення. Проте в подальшому, на наш погляд, шкоді і збиткам, заподіяним довіллю й екосистемам, слід відвести самостійний розділ як окремому напрямку, із перспективою прийняття відповідного закону.

Крім того, у Постанові КМУ № 326 не враховані такі природні об'єкти, як-от:

(а) зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в установленому порядку до лісів. Щоправда, у пп. 6 п. 2 мова йде про об'єкти благоустрою, але не пояснюється, які саме маються на увазі, не закріплено особливості їх правового регулювання. Виходячи з цього, вважаємо, що об'єкти рослинного світу необхідно виокремити в самостійний напрям, беручи до уваги особливості правового режиму зелених насаджень у межах населених пунктів, і внести відповідні зміни до нормативно-правового акта, що розглядається;

(б) окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках (їх, незважаючи на те, що у пп. 9 п. 2, де наведені основні показники, які оцінюються, згадані «збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення», також доцільно виокремити у флористичний напрям при визначенні шкоди і збитків, або внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 «Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» [4]. Тим більш, що у п. 6 наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 № 295 «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [5] закріплено, що «розмір завданих збитків власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення, у тому числі із урахуванням фактично понесених витрат на приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, визначається відповідно до Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284». У зв'язку з цим, до речі, необхідно внести відповідні зміни й до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1279 «Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» [6], щоб привести її у відповідність до чинного законодавства;

(в) самозалісені ділянки в межах населених пунктів із деревами та самозалісені ділянки в межах охоронних зон об'єктів енергетики, магістральних теплових мереж, магістральних трубопроводів та інших лінійних об'єктів інфраструктури.

Крім того, не врегульоване питання визначення шкоди і збитків, завданих об'єктам тваринного світу, на які поширюється дія Закону України «Про тваринний світ».

Поряд із зазначеним, основним недоліком Постанови КМУ № 326 вважаємо те, що не передбачена саме заподіяна внаслідок порушення конституційного, природного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України) шкода життю і здоров'ю громадян. Наголосимо, що при заподіянні екологічної шкоди доцільно вести мову про «ланцюгову реакцію». Йдеться про те, що заподіяння шкоди довкіллю негативно впливає не лише на його елементи, а й на соціальне середовище, тобто, якщо шкоду довкіллю розглядати як первинну, то життю і здоров'ю людини за характером пошкодження слід визначати як вторинну. Досі у світі, на жаль, відсутня адекватна, реальна модель оцінки екологічної шкоди. Вбачається, що в такому випадку варто проводити комплексну медико-екологічну експертизу.

Зауважимо, що процес розроблення спеціальних, так званих «довкіллевих», методик, що сприяє формуванню правових засад визначення шкоди і збитків, заподіяних природним ресурсам і комплексам України через збройну агресію російської федерації, триває. Однак ці методики приймаються поспіхом, майже без апробації.

Підсумовуючи, вкажемо, що вважаємо за доцільне прийняття спеціального закону з питань відшкодування шкоди, в якому в окремому розділі слід закріпити основні приписи/положення щодо відшкодування екологічної шкоди, або окремого спеціального закону, присвяченого саме цим проблемам довкіллевої сфери. Другий варіант вважаємо найбільш вдалим. Поряд із зазначеним зараз всіх зусиль доречно докласти до формування дієвих правових механізмів відшкодування шкоди, у тому числі й екологічної. При цьому необхідно враховувати, що нині на національному законодавчому рівні відсутній чіткий механізм виконання судових рішень проти держави-агресорки, що спонукатиме постраждалих осіб звертатися до держави Україна. Тим більш, що із прийняттям Постанови КМУ № 326 наша країна фактично підтвердила своє позитивне зобов'язання щодо відшкодування шкоди і збитків за багатьма напрямками і, як наслідок, буде зобов'язана виплатити компенсацію постраждалій особі. До речі, зазначене позитивне матеріальне зобов'язання щодо розробки юридичного механізму відшкодування шкоди передбачено також ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на мирне володіння майном), що може суттєво вплинути на державний бюджет. Отже, на законодавчому рівні має бути розроблений компенсаційний механізм відшкодування шкоди. Поряд із зазначеним вважаємо позитивним кроком прийняття Верховною Радою Постанови № 2594-IX із проханням до міжнародних інституцій створити спеціальну екологічну моніторингову місію для фіксації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії РФ на території України.

Література

1. Дашборд із даними про загрози довкіллю. Офіційні дані ЗСУ за період 24.02.2022 – 06.09.2022 р. ЕкоЗагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2022).

2. Про визначення збитків, завданих Україні внаслідок війни : Указ Президента України від 17.05.2022 р. № 345/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345/2022#Text> (дата звернення: 03.10.2022).

3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.10.2022).

4. Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: Постанова КМУ від 19.04.1993 р. № 284. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.10.2022).

5. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 р. № 295. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 03.10.2022).

6. Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню : Постанова Кабінету Міністрів України від

Anisimova H., Donets O. Legal regulation of compensation for environmental damage: topical today's issues. *The burning issues of the legal basis formation of assessment and compensation for environmental damage caused to natural resources and complexes, as well as to the life and health of citizens due to the violation of the constitutional right to a safe environment by the armed aggression of the russian federation are considered. Considering this, ways to improve national legislation are proposed.*

Keywords: *environmental damage, environmental rights, environmental safety, legal liability.*

ПРИВАТНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Ю. П. Боснюк

У дослідженні висвітлено питання встановлення неурядовими організаціями (фірмами, приватними торговельними мережами, асоціаціями тощо) певних фітосанітарних вимог до сільськогосподарської продукції, яка може продаватися споживачам на певних ринках. Здійснено огляд праць науковців. Виокремлено та досліджено низку позитивних наслідків запровадження приватної стандартизації.

Ключові слова: *санітарні та фітосанітарні заходи, правове регулювання, ЄС, стандарти, сільське господарство.*

Приватні стандарти, які стосуються фітосанітарних заходів, формують досить широке коло, однак найбільш поширені: BRC Global Standard (створений з ініціативи приватних роздрібних торговців Великої Британії, що об'єднані в Британський роздрібний консорціум (BRC)), Demeter (стандарт у галузі органічних агропромислових і харчових продуктів), Tesco Nature's Choice Environmental Standard (розробником цього приватного стандарту є транснаціональна корпорація Tesco PLC) тощо. Однак найбільш відомими та впливовими у сфері сільськогосподарської продукції визнано приватні стандарти GlobalGAP. Стандарт був розроблений у 1997 році роздрібними торговцями, організованими в так звану Європейську робочу групу роздрібних торговців (EUREPGAP до 2007 року) [1]. Головною відмінністю стандарту GlobalGAP від інших стандартів є те, що оцінюється як безпека самої вирощеної продукції, так і безпека всього циклу виробництва, починаючи з кормів, посівного матеріалу і закінчуючи готовою продукцією [2, с. 203-206].

Незважаючи на активне вивчення проблеми поширення приватних стандартів у світі, зокрема, дослідження правових основ таких процесів, українська юридична доктрина довгий час не приділяла достатню увагу відповідним правовим питанням. Приватна стандартизація фігурувала здебільшого у дослідженнях правового забезпечення органічного сільськогосподарського виробництва. Наприклад, у 2014 році В. В. Кипоренко писав про те, що унаслідок відсутності в Україні державних стандартів сертифікації органічного агровиробництва, вітчизняні виробники органічної продукції сертифікують продукцію за іноземними або ж приватними стандартами. Зокрема, на той час в Україні було розроблено приватні стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування «БЮЛан» та ТОВ «Органік стандарт», яке було включене до переліку контролюючих органів, що визнані Європейською Комісією, та виступало першим українським сертифікаційним органом, який проводив сертифікацію органічного виробництва в Україні за стандартами ЄС [3, с. 28-34].

Однак у подібних публікаціях приватна стандартизація як явище не аналізувалася, її правова природа та вплив на аграрні відносини не досліджувалися.

Виняток складає фундаментальне дослідження Н. В. Карпінської, яка обґрунтовує наявність не лише традиційних рівнів правового регулювання фітосанітарних відносин – національного та міжнародного – учена вказує на появу додаткового рівня опосередкованого регулювання – нормами фітосанітарного законодавства ЄС, до якого має бути наближене українське законодавство, а також виокремлення рівня приватно-правового регулювання [4].

Слід вказати, що вкрай обмежена кількість вітчизняних наукових розробок відповідного питання вимагає широкого аналізу зарубіжної фахової літератури з метою виявлення основних характеристик приватноправового регулювання фітосанітарних заходів у рослинництві та визначення сучасного стану відповідних відносин в Україні.

Порівняно стрімке масштабування приватних стандартів у світі створило складну правову проблему. З одного боку, було виокремлено та досліджено низку позитивних наслідків запровадження приватної стандартизації, а саме:

- формування додаткових гарантій безпечності рослинницької продукції. З одного боку, в умовах шаленої глобалізації торгівлі сільськогосподарською продукцією та зростання фітосанітарних ризиків, приватні стандартні схеми стали потужним інструментом для включення вимог екологічної, соціальної та економічної стійкості в торговельні операції [5]. Державним органам не завжди успішно вдається відстежувати та контролювати складні глобальні ланцюги постачання харчових продуктів, оскільки їхня юрисдикція замкнена на національній території. Для контролю харчових продуктів та інгредієнтів за межами кордонів національні уряди можуть покладатися лише на інспекції іноземних установ (державних чи приватних) та на контроль імпорту [6, с. 183-214]. Транснаціональні приватні стандарти усувають цю проблему. Наприклад, дотримання стандарту GlobalGAP дозволяє ефективно керувати ризиками, пов'язаними з поширенням шкідників і хвороб рослин і тварин, а також поширеністю мікробних патогенів або забруднювачів у харчових продуктах, особливо у високоцінних швидкопсувних агропродовольчих продуктах;

- зростання прибутків товаровиробників через підвищення вартості сертифікованої продукції. Як показують дослідження, у більшості випадків дотримання стандартів і сертифікація збільшують не лише витрати, але й ціни на сільськогосподарську продукцію. Підтвердження цього можна знайти у спеціальних дослідженнях, в яких, зокрема, наводяться дані про те, що фермери, ананаси яких були сертифіковані за GlobalGAP, отримали чистого прибутку за той самий обсяг товару в 2,4 рази більше, ніж несертифіковані фермери. Деякі члени СОТ, такі як Чилі та ЄС, заявили, що приватні стандарти можуть сприяти торгівлі, оскільки експортерам, які відповідають стандартам, легше продавати свою продукцію, а ЄС навіть приклад перуанської спаржі, що продається на європейських ринках;

- більша динамічність та адаптивність приватних стандартів порівняно із національними та міжнародними. Зокрема, приватні стандарти за рахунок своєї гнучкості мають змогу відображати сучасні тенденції, наприклад, зростаючу стурбованість громадськості щодо їжі. З плином часу ми бачимо зміни в тому, що вважається основним питанням безпеки харчових продуктів. У період з 1970 по 1990 роки велика увага приділялася шкідливим хімічним речовинам у продуктах харчування. Після 1990 року здорове харчування стає найгострішим питанням. Останнім часом знову приділяється увага хімічній безпеці харчових продуктів, поряд із наслідками для здоров'я хвороб тварин та мікробного забруднення. Розвиток наукових і технологічних можливостей для виявлення навіть невеликих кількостей речовин у продуктах харчування та зростаючі знання про хвороби, пов'язані з харчовими продуктами, змушують суспільство підвищувати турботу щодо безпеки харчових продуктів. До того ж занепокоєння громадськості про продукти харчування не обмежується питаннями безпеки та ризиків для здоров'я. Дедалі частіше висувуються претензії щодо відповідально виробленої їжі (стабільне виробництво їжі, справедлива торгівля, добробут тварин і права праці) та здорової їжі (цукор, сіль, жир, добавки, низька калорійність). Приватні стандарти мають змогу чутливо реагувати на нові тенденції споживання рослинницької продукції.

Отже, у результаті проведеного дослідження можна підсумувати, що приватноправове регулювання здійснення фітосанітарних заходів у рослинництві має власні особливості: а) втілюється у приватних стандартах та договірних зобов'язаннях; б) формується особами приватного права; в) має добровільний характер, однак суттєво впливає на ринкові можливості виробників та постачальників; г) обумовлює необхідність у формуванні системної державної підтримки у фінансовому, обслуговуючому, кадровому, інформаційному та кооперативному напрямках; д) здатне чинити вплив на аграрні виробничі відносини, регламентуючи здійснення фітосанітарних заходів.

Література

1. Приватні стандарти та СОТ. Розуміємо ключові питання торговельної політики: серія статей. 2015. Вип. 8. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*, 2015. 20 с.
2. Поліщук В. А. Правові питання сертифікації сільськогосподарської продукції за стандартом Global G.A.P. *Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті*

інтеграційного розвитку України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 7-10 червня 2018 року). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 203 – 206.

3. Кипоренко В. В. Формування системи сертифікації органічного сільського господарства в Україні. *Агросвіт*. 2014. № 24. С. 28 – 34.

4. Карпінська Н. В. Концептуально-правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України в контексті вимог СОТ та ЄС: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2021. 492 с.

5. Meliadò F. Private Standards, Trade, and Sustainable Development: Policy Options for Collective Action. ICTSD Issue Paper. 2017.

6. Havinga T. Transitions in Food Governance in Europe: From National Towards EU and Global Regulation and from Public Towards Hybrid and Private Forms of Governance, 2017. P. 183 – 214.

Bosnyuk Y. Private legal regulation of phytosanitary measures application in agriculture. *The study highlights the issue of establishing by non-governmental organizations (firms, private trading networks, associations, etc.) certain phytosanitary requirements for agricultural products that can be sold to consumers in certain markets. The works of scientists were reviewed. A number of positive effects of the introduction of private standardization have been identified and investigated.*

Keywords: sanitary and phytosanitary measures, legal regulation, EU, standards, agriculture.

УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ У СВІТЛІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДОГОВІРНОГО САМОРЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

В. В. Васильєв

Матеріал присвячено розгляду основних теоретичних і прикладних проблем концепції укладення цивільно-правового договору за рішенням суду у світлі саморегульованих інструментальних характеристик цього засобу упорядкування суспільних відносин.

Ключові слова: договір, свобода договору, саморегулювання, договірне саморегулювання, рішення суду.

Досить тривалий час стадія формування умов договору розглядалось у цивілістиці досить обмежено, зокрема у контексті оферти і акцепту, до яких власне і зводилось укладення договору. Лише поступова наукова розробка цієї проблематики привела до формування наукової концепції переддоговірних цивільних правовідносин, як суспільних відносин, розвиток яких передують виникненню договірних цивільних правовідносин, однак які мають цивільно-правовий характер, оскільки підпадають під дію принципів цивільного права. Ця концепція актуалізувала цілу низку важливих проблем практичного характеру, серед яких проблема можливості укладення договору за рішенням суду, наприклад, у випадку, якщо одна зі сторін ухиляється від його укладення, зокрема у зв'язку з недобросовісністю на переддоговірній стадії розвитку відносин.

Як зазначає В. Я. Погребняк, у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) проблемі вирішення переддоговірних спорів присвячена стаття 649, яка, однак, не наділяє суд безпосередньо налагоджувати договірні відносини між суб'єктами цивільного права [1, с. 54]. У той же час у межах Господарського кодексу України (далі – ГК України) це питання виступає предметом правового регулювання статті 187, яка навпаки визначає, що в окремих випадках вирішення переддоговірних спорів судом спричиняє укладення господарського договору [2, ст. 187].

Такий контрастний підхід до вирішення зазначеної проблеми у світлі того, що в основу правового регулювання майнових господарських відносин покладено положення ЦК України (абзац другий частини першої статті 175 ГК України) [2, ст. 175] підводять до питання виправданості застосування судового способу укладення договору, тобто мотивів з яких запровадження такого способу могло б бути раціональним у межах цивільно-правової парадигми.

У ключі цього питання особливо підкреслюється суперечливість досліджуваного способу правостановлення. Адже у цілому звернення до державних інституцій для налагодження юридичних зв'язків між суб'єктами цивільного права може обумовлюватись регулятивними або охоронними мотивами. Конкретно стосовно рішення суду, то воно може виконувати не лише інформативну, проте

також і правостановлювальну [3, с. 121–122] прикладом чого виступає звернення органу місцевого самоврядування до суду у порядку, визначеному главою 8 Цивільного процесуального кодексу України, для передачі судом безхазяйного нерухомого майна у власність відповідній територіальній громаді [4, гл. 8]. Ця справа розглядається у порядку окремого провадження, яке не пов'язується безпосередньо зі спором про право, однак при цьому таке рішення є обов'язковим для набуття прав на відповідний об'єкт нерухомого майна.

Звернення у такому випадку до суду визначається у тому числі «потребами» майнового обороту і суспільства.

Однак, у випадку з укладенням цивільно-правового договору застосування такої моделі є невинуватим, адже обидві потенційні сторони договору є відомими і «доступними» у плані юридичного контактування. У зв'язку з цим залучення одним суб'єктом цивільного права іншого у договірне правовідношення без волевиявлення останнього не відповідає регулятивній спрямованості відповідного акту у даних конкретних умовах.

Ураховуючи зазначене, використання аналізованої юридичної моделі правостановлення може бути мотивоване лише охоронними мотивами. Тому, як зазначає, А. О. Недошовенко, учасники переддоговірних правовідносин застосовують судовий порядок укладення договору лише у разі виникнення переддоговірного спору [5, с. 52].

Однак при розгляді укладення договору за рішенням суду в якості способу цивільно-правового захисту постає питання на захист яких саме суб'єктивних цивільних прав спрямовується такий спосіб. Якщо ураховувати те, що внаслідок його застосування укладається цивільно-правовий договір і виникає договірне цивільне правовідношення, то стає очевидним, що мова йде про право на укладення цивільно-правового договору. Водночас у межах конструкції цивільного правовідношення це означає, що такому праву повинен кореспондувати суб'єктивний цивільний обов'язок укладення договору контрагентом. Однак, проблема полягає у тому, що навіть якщо вважати оферту одностороннім правочином, спрямованим на виникнення прав та обов'язків за договором [6, с. 27], вбачається, що, за загальним правилом, вона не покладає на особу, якій вона адресована, обов'язок акцепту.

Сучасні цивілісти, наприклад, Р. Б. Шишка все ж таки виокремлюють крім вільних (волюнтарних) договорів, укладення яких повністю залежить від їх потенційних сторін, також і обов'язкові (легітарні) договори, укладення яких є обов'язковим для обох чи однієї зі сторін у силу приписів законодавства (наприклад, укладення власником приміщення соціального житлового фонду договору найму на підставі виданого потенційному наймачу ордеру на відповідне приміщення) [7, с. 124]. Водночас сучасні цивілісти наводять ще один приклад відносин, у яких може використовуватись судовий порядок укладення договору якими виступають відносини державних закупівель. Переможець конкурсу, а також замовник після оголошення переможця конкурсу мають право вимагати один від одного укладення договору, що за своїм характером практично повністю відповідає природі вимоги, яка виникає на підставі попереднього договору. Адже умови державного замовлення визначені заздалегідь.

Але укладення договору за рішенням суду навіть за таких умов все одно демонструє відхід від природи цивільно-правового договору. Цивільно-правовий підхід до цього питання отримав відображення у частинах другій та третій статті 635 ЦК України, якими, зокрема на сторону, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, передбаченого попереднім договором, покладається обов'язок відшкодування другій стороні збитків, завданих простроченням і при цьому встановлюється, що зобов'язання, встановлене попереднім договором, припиняється якщо основний договір не укладений протягом строку (у термін), встановлений попереднім договором [8, ст. 635]. Тобто, цивільне законодавство стоїть переважно на позиціях забезпечення волюнтарності договору.

У той же час господарське законодавство йде шляхом, за яким волевиявлення потенційного учасника цивільного правовідношення підміняється рішенням суду. Яскравою демонстрацією цього виступає багата судова практика із застосування статті 187 ГК України.

У цілому, окреслені вище обставини дозволяють стверджувати, що санкціонування судового порядку укладення договору положеннями чинного господарського законодавства України і водночас відсутність відповідних норм у положеннях чинного цивільного законодавства України підкреслює ту обставину, що цей спосіб правостановлення не властивий приватноправовій сфері суспільних відносин. Його запровадження у господарських правовідносинах фактично є вимушеним кроком в умовах необхідності забезпечення дотримання обов'язковості процедур, спрямованих, у тому числі, на протидію корупції, а тому і на забезпечення публічного інтересу, однак в ситуації, коли такі процедури призводять у кінцевому рахунку до укладення договору. У зв'язку з чим можна

стверджувати, що за таких умов господарське законодавство фактично поширює характерні для господарського права методи впливу на учасників правовідносини, незважаючи на те, що підставою для виникнення таких правовідносин виступає договір. У такий спосіб здійснюється прилаштування цивільно-правової конструкції під специфіку правовідносин одним з учасників яких виступає суб'єкт, на якого поширюються імперативні положення законодавства, які не у повній мірі узгоджуються з цивільно-правовим підходом до упорядкування відповідних суспільних зв'язків.

Саме тому, вважаємо, що наразі відсутні реальні передумови для широкого запровадження і подальшого розвитку судового способу укладення цивільно-правового договору на рівні положень чинного цивільного законодавства, як такого, що не узгоджується з основними ознаками договору як феномену цивільного права.

Література

1. Погребняк В. Окремі проблеми волевиявлення у ході виникнення договірних суб'єктивних цивільних прав. *Історико-правовий часопис*. 2020. № 1 (15). С. 53–57.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144 (із змінами).
3. Спесівцев Д. Конститутивні та перетворювальні властивості рішення суду як правового засобу захисту суб'єктивних цивільних прав на нерухоме майно. *Юрид. вісн.* 2020. № 3. С. 118124.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2004. №№ 40–41. Ст. 492 (із змінами).
5. Недошовенко А. Судовий порядок укладення договору будівельного підряду. *Підприємництво, госп-во і право*. 2018. № 6. С. 52–60.
6. Карнаух В. Деякі аспекти динаміки переддоговірних правовідносин. *Підприємництво, госп-во і право*. 2017. № 8. С. 26–31.
7. Шишка Р. Б. Характеристика договорів. *Юрид. вісн.* 2013. № 4 (29). С. 121–127.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (із змінами).

Vasyliiev V. Conclusion of a contract by court's decision in the light of the juridical nature of contractual self-regulation of civil relations. *The material deals with the main theoretical and practical problems of the conception of conclusion of civil juridical contract by court's decision in aspect of self-regulatory instrumental characteristics of a contract as juridical mean of regulation of civil relations.*

Keywords: *agreement, contractual freedom, self-regulation, contractual self-regulation, court's decision*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАРАХУВАННЯ ДО СТРАХОВОГО СТАЖУ ПЕРІОДУ ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ ДО ДОСЯГНЕННЯ НЕЮ ТРИРІЧНОГО ВІКУ

Н. І. Вознюк

Стаття присвячена дослідженню окремих питань порядку зарахування до страхового стажу періоду догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Вказано на окремі недоліки правового регулювання, внесено загальні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: *страховий стаж, застрахована особа, пенсія, державна соціальна допомога, догляд за дитиною.*

Останнє десятиліття в Україні характеризується активними процесами вдосконалення законодавства у сфері соціального захисту. Зокрема набувають чіткості та деталізуються норми законодавства у сфері надання державних соціальних допомог, пенсійного законодавства, усуваються недоліки та недосконалості правового регулювання, які виявляються в ході правозастосовчої діяльності.

Водночас цей процес має бути продовженим, оскільки суттєво трансформуються суспільні відносини, впроваджуються принципи гендерної рівності, триває процес імплементації європейського законодавства. Так, потребує вдосконалення правове регулювання порядку зарахування до страхового стажу періоду догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Умовами призначення пенсії за віком в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є досягнення пенсійного віку та наявність страхового стажу. Набутий страховий стаж є одним з ключових чинників при обчисленні розміру пенсії за віком.

Відповідно до статті 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі – Закон № 1058-IV) [2], страховий стаж – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. Перелік осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню визначено у статті 11 Закону № 1058-IV. Згідно пункту 8 цієї статті особи, які доглядають за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відповідно до закону отримують допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та/або при народженні дитини, при усиновленні дитини, є застрахованими.

Отже, для того щоб особі період догляду за дитиною було зараховано в страховий стаж для призначення та обчислення пенсії за віком вона має відповідати одночасно таким вимогам:

- 1) здійснювати догляд за дитиною;
- 2) отримувати допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та/або при народженні дитини, при усиновленні дитини.

В такому разі, відповідно до абзацу третього пункту 1 частини першої статті 7 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [3], нарахування та сплата єдиного внеску у розмірі не менше мінімального здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

Слід зазначити, що фактичний догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку, зокрема з наданням відповідної відпустки, може здійснювати мати, батько, баба, дід, також інші родичі або особа, яка усиновила чи взяла під опіку дитину, один із прийомних батьків чи батьків-вихователів. Зауважимо, що з 1 липня 2014 року з метою оптимізації соціального захисту сімей з дітьми допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та допомогу при народженні дитини об'єднано в один вид допомоги [4]. Наразі, відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», допомога при народженні надається одному з батьків дитини (опікуну), який постійно проживає разом з дитиною. Згідно чинного законодавства допомога при народженні призначається один раз і процедури повторного призначення немає.

Одночасно, згідно пунктом 3-1 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV, період перебування у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею шестирічного віку з 1 січня 2004 року до часу запровадження сплати страхових внесків (єдиного внеску) за жінок, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку включається до страхового стажу лише для визначення права на призначення пенсії згідно із статтею 26 цього Закону.

Отже, не вбачається правових підстав для зарахування до страхового стажу при обчисленні пенсії за віком періодів догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку особі, яка хоч і здійснює фактичний догляд за дитиною, проте не є отримувачем допомоги при народженні дитини. Слід зазначити, що право на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (на відміну від допомоги при народженні дитини), відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [1] в редакції від 24 липня 2013 року, мала особа, яка фактично здійснювала догляд за дитиною (один з батьків дитини, усиновлювач, опікун, баба, дід або інший родич).

Сьогодні, згідно чинного законодавства, у випадку, коли частину відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку буде використано матір'ю, а іншу частину – батьком, одному з подружжя період фактичного догляду за дитиною не буде враховано при обчисленні пенсії за віком.

З огляду на викладене вище, вважаємо на доцільне розглянути можливість внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751 [5], та врегулювати процедуру перепризначення допомоги при народженні дитини тому з батьків, який фактично здійснює догляд за дитиною, зокрема, перебуває у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. В умовах цифровізації соціальної сфери таке перепризначення не буде надто обтяжливим ні для реципієнтів, ні для органів соціального захисту.

Література

1. Про державну допомогу сім'ям з дітьми 21 листопада 1992 року № 2811-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21

2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування 9 липня 2003 року № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 49-51. Ст. 376

3. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 2-3. Ст. 11

4. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 27 березня 2014 року № 1166-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20-21. Ст. 745

5. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751. *Офіційний вісник України*. 2001. № 52. Ст. 2365.

Vozniuk N. The question of enrollment in insurance experience the period of child care until they reach the tree years old age. *The article is dedicated to the research of particular issues of enrollment in insurance experience the period of child care until they reach the tree years old age. The article stated for certain deficiencies of legal regulation, made general suggestions for improving the current legislation.*

Keywords: insurance experience, insured person, pension, state social assistance, child care.

ФОТОГРАФІЧНІ ТВОРИ, НА ЯКИХ ЗОБРАЖЕНІ МАЛОЛІТНІ ТА НЕПОВНОЛІТНІ: НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

О. П. Гусак, Т. П. Гусак

Із розвитком технологій фотографія стає все більш доступною для використання. Процес фотографування вже давно став невід'ємною частиною повсякденного життя людей. Легкість поширення фотографій в інформаційному просторі, зокрема в соціальних мережах, призводить до збільшення випадків неправомірного використання фотографічних творів, тобто до порушення авторського права. Тому необхідно створити ефективні правові засоби для регулювання суспільних відносин у сфері охорони авторських прав на фотографічний твір.

Ключові слова: авторське право, фотографічний твір, соціальна мережа, малолітні та неповнолітні особи.

У мережі Інтернет, у різних соціальних мережах часто можна побачити фотографічні твори, на яких зображені діти. Дитячі фотографії часто використовують у рекламі чи інших інформаційних матеріалах.

Відповідно до ст. 307 ЦК України особа може бути знята на фотоплівку лише після згоди на таку дію. Винятком є ситуація, коли зйомка проводиться на вулиці чи в іншому громадському місці та особа не заперечує проти цього [1].

Цивільний кодекс встановлює право фізичної особи на захист свого зображення, а також право заборонити таке використання без його дозволу (ст. ст. 308, 308 ЦК України). Ці права є цивільними, а тому для їх реалізації особа повинна володіти цивільною дієздатністю. Згідно із ст. ст. 31, 32 ЦК України фізична особа, яка не досягла 18 років, має часткову чи неповну цивільну дієздатність. Дитина чи підліток не може надати дозвіл на використання свого зображення у рекламному ролик, журналі чи іншому інформаційному матеріалі, оскільки не має права розпоряджатися таким правом [1].

Фізична особа має усвідомлювати всі юридичні наслідки, що наступають після надання дозволу на використання свого зображення. Суб'єкт, який дає дозвіл, має мати достатній рівень дієздатності [2, с. 110-114].

Проте, батьки, які є законними представниками, відповідно до ст. 242 ЦК України можуть надавати такий дозвіл. Важливо зазначити, що дозвіл потрібен від обох батьків. У разі відсутності дозволу з боку одного з батьків це може призвести до визнання правочину недійсним, а також один з батьків може вимагати компенсації. Така ситуація розглядалася в одному із судів м. Одеса 20.06.2018. Позов матері про відшкодування моральної школи за використання фото її малолітньої дитини в соцмережі Facebook після дозволу лише батька суд задовільнив. Суд зазначив, що публікувати

фотографічні твори із зображенням малолітньої чи неповнолітньої особи можна лише за згодою обох батьків, оскільки такі особи мають часткову дієздатність та в силу свого віку не можуть відповідним чином усвідомлювати питання, що стосуються розміщення їхніх зображень у соціальних мережах сторонніми особами [3].

Законодавством не визначені чіткі вимоги щодо форми, у якій повинен бути виражений дозвіл батьків на зйомку дитини, тому згода може виражатися у конклюдентних діях: усмішка в кадр, кивок голови тощо. Необхідно враховувати, що на відмінно від письмового дозволу такі дії буде складно довести у суді. Крім того, особа, даючи згоду на зйомку, може не давати згоду на публікацію фотографічного твору із своїм зображенням.

У разі письмової форми дозволу документ має включати: ім'я дитини та її батьків, підписи батьків, дата надання згоди, а також кому надається цей дозвіл та інформація про фотографічний твір, де він буде поширюватися. Згідно з ч. 2 ст. 307 ЦК України батьки дитини мають право вимагати припинення публічного показу фотографічних творів, на яких зображена їхня дитина, в частині, що стосується особистого життя.

Закон України «Про захист персональних даних» регулює питання фотозйомки як одного із видів обробки персональних даних. Як вже зазначалося, дитині набагато важче оцінити всі майбутні ризики, які можуть виникнути в майбутньому після надання дозволу на збір інформації про неї. Саме тому законодавство окремо регулює питанням обробки персональних даних малолітніх або недієздатних осіб [4].

Згідно зі ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» публікація будь-якої інформації про дитину, яка може спричинити шкоду, без згоди законних представників дитини, забороняється [5]. Відповідно, якщо у дитячому садку проводиться фотозйомка, дозволу вихователів буде недостатньо, тому що такі рішення можуть приймати лише законні представники.

Заява

Я ____ (ПІБ)

дозволяю *що саме?* *наприклад, зробити та опублікувати фото моєї дитини _ім'я дитини*

кому надаєте дозвіл *наприклад, адміністрації СЗШ №№*

для чого *наприклад, для висвітлення фото моєї дитини на сайті школи*

Пата/підпис

Рис. 1 Приклад дозволу на фото-/відеозйомку дитини

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про рекламу» заборонено використовувати зображення дитини, що споживає продукцію, яка призначена лише для дорослих, або продукцію, яку неповнолітнім споживати та купувати заборонено. Реклама не повинна включати зображення дітей у небезпечних ситуаціях або за обставин, що можуть завдати шкоди дітям або іншим особам, а також інформації, що здатна викликати зневажливе ставлення дітей до небезпечних для здоров'я й життя ситуацій [6].

У Загальному регламенті захисту даних (GDPR) (діє для держав-членів ЄС) зазначено, що малолітні та неповнолітні особи потребують особливого захисту, коли це стосується їхніх персональних даних. Суб'єкти, що використали зображення дитини без дозволу батьків можуть отримати штраф у розмірі до 20 мільйонів євро або до 4% від загального глобального річного обороту за попередній фінансовий рік. [7].

Практика Європейського суду з прав людини визначає право особи контролювати використання свого зображення. У справі *Reklos i Davourlis* проти Греції предметом розгляду ЄСПЛ було фотографування у приватній клініці новонародженої дитини без згоди батьків. Фото було зроблено у стерильному відділенні. Батьки побачивши знімки своєї дитини, що були зроблені професійним фотографом, одразу поскаржилися керівництву клініки за вторгнення сторонньої особи до приміщення, куди тільки лікарі мали доступ. Також вони поскаржилися на можливі незручності, завдані дитині під час фотографування її особи, і, головне, на відсутність попередньої на це згоди.

У цій справі ЄСПЛ констатував, що дії медичного закладу є порушенням, оскільки новонароджений не був особою, до якої може бути суспільний інтерес, а також здійснення права на захист її зображення перебувало лише під контролем батьків.

Держава несе позитивне зобов'язання гарантувати наявність ефективних правових положень, які забороняли б збір інформації (фото чи відеозйомку) без згоди особи, навіть, якщо це було зроблено дома. У справі Söderman проти Швеції, скарга стосувалася того, що правова система Швеції не змогла захистити 14-річну дівчинку від порушення її особистої недоторканності (вітчим робив інтимні фото дівчини).

Література

1. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

2. Сліпченко С. О. Надання згоди фізичною особою, що зображена на фотографії, як юридичний факт за ЦК України. Право України. 2008. № 3. С. 110-114

3. Справа № 520/1084/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75031032>.

4. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI: станом на 13 лют. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III : станом на 2 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

6. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР : станом на 8 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text>.

7. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент Європ. Союзу від 27.04.2016 р. № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.

Husak O., Husak T. Photographic works depicting minors and minors: national and international practice. *As technology advances, photography is becoming more and more accessible. The process of photography has long become an integral part of people's everyday life. The ease of sharing photographs in the information space, particularly in social networks, leads to an increase in cases of illegal use of photographic works, i.e., copyright infringement. Therefore, creating effective legal means to regulate social relations in copyright protection for photographic works is necessary.*

Keywords: *copyright, photographic work, social network, minors.*

ПРАВОВА ПРИРОДА КРИПТОВАЛЮТИ

А. М. Демчук, О. П. Музичук

Тези доповіді присвячені питанню правового регулювання криптовалюти та розуміння її змісту і значення в сучасному світі. Тенденції динаміки розвитку даного об'єкту цивільного права вказують на його визнання серед нових видів об'єктів та вказують на особливості його регулюванні, які не були притаманні попереднім, звичним для нас об'єктам цивільного права.

Ключові слова: *криптовалюта, біткойн, блокчейн*

У доповіді Європейського центрального банку (ЄЦБ) під віртуальною валютою розуміються «нерегульовані цифрові грошові кошти, які емітуються та контролюються їх розробниками, використовуються і приймаються членами певного віртуального співтовариства» [2]. Біткойн – криптовалюта, створена в 2009 році якимось Сатоши Накамото. В даний час достовірно не відомо, реальна це людина чи група програмістів[12, с. 116]. Біткойн був створений для здійснення платежів між сторонами договору без залучення третіх осіб, таких як фінансові інститути або держави.

Особливості криптовалюти, які впливають з властивостей технології блокчейн. В першу чергу відзначається децентралізований характер середовища, який полягає у відсутності єдиного

центру для зберігання даних про користувачів і проведені операції; відсутності єдиного центру емісії, управління і контролю; відсутності необхідності в фінансових установах та посередниках.

Наступною особливістю криптовалюти є анонімність. Для використання криптовалюти не потрібно проходження реєстраційних або ідентифікаційних процедур. Для здійснення транзакцій необхідний публічний і приватний ключі. Публічний ключ необхідний для того, щоб інші учасники могли відправити біткойн учаснику. Приватний ключ використовується для передачі біткойну іншому учаснику. Будь-хто може бачити баланс і транзакції будь-якої біткойн-адреси, хоча формально реальна особистість, що стоїть за ними, є прихованою. Володіння біткойнами зводиться до знання приватного ключа. Якщо особа забула або втратила приватний ключ, можливість розпорядження біткойнами безповоротно втрачається. Р. Е. Туркін зазначає, що саме ця особливість робить біткойн привабливим для «більшості користувачів валюти» [12, с. 118]. Суб'єкти користуються ним тільки в інтересах збереження своєї анонімності.

Іншою особливістю криптовалют виступає математичний алгоритм, який є основою цінності криптовалюти біткойн. Криптовалюта створюється в результаті майнінгу [8] (Від англ. Mining – «видобуток корисних копалин»), а саме діяльності щодо вирішення складних математичних задач для створення нових блоків для додавання в блокчейн, що дозволяє отримувати винагороду за створення нових блоків.

Наступна особливість криптовалюти полягає у відсутності довіреної третьої сторони для верифікації транзакцій. Суб'єкти можуть простежити всю історію використання одиниці криптовалюти з самого моменту її створення без посередників. Повна історія всіх транзакцій, здійснених з біткойном з моменту виникнення даної системи, являє собою базу даних блокчейн, що дає можливість проведення публічного аудиту достовірності бази даних.

Особливістю криптовалюти є безпека і стійкість до впливів ззовні. Довіра до платіжної системи біткойн заснована на математичних алгоритмах і неможливість внесення змін ззовні, тому що для внесення зміни у всю систему зломисник повинен мати 50% від всіх обчислювальних потужностей, задіяних в системі.

Деякі автори намагаються виділяти специфічні особливості криптовалюти, наприклад, Р. Е. Туркін говорить про правову природу біткойну як інформації і зазначає таку особливість криптовалюти як не забезпеченість і неможливість обміняти на будь-яку цінність: «Курс цієї валюти підтримується лише готовністю платити і приймати платежі в її одиницях» [12, с. 117]. У той час як курси інших валют на думку Р. Е. Туркіна, нічим не забезпечені і залежать від дій держав та їх публічних органів.

Деякі дослідники порівнюють біткойн з валютами, забезпеченими золотом, тому що їх цінність залежить від доступності обмеженого ресурсу [12, с. 117]. Доступність біткойнів обмежена в силу математики, а саме в системі закладено, що можливо емітувати тільки 21 мільйон біткойнів.

Біткойн з точки зору публічного регулювання є грошовим сурогатом. Таке негативне ставлення держави пов'язано з наступними причинами [4, с. 84]. А саме з втратою можливості:

- контролювати інфляцію і кредитування за допомогою контролю банківської системи;
- контролювати надходження в бюджет від обороту криптовалюти;
- контролювати питання звітності та оподаткування.

Забороняючи оборот криптовалюти, законодавець відкладає законодавче регулювання застосування криптовалюти, яке неминуче настане в силу зростання технологій. Звісно ж, що рішенням має стати детально продумані правові норми, що враховують природу криптовалюти загалом.

У світі немає єдиної думки про біткойн ні з сторони регуляторів, ні з сторони науковців, ставлення до криптовалюти варіюється від різко негативного до позитивного. Можливі варіанти регулювання криптовалюти як іноземної валюти, фінансового інструменту, цінних паперів, інформації, захищених електронних файлів, або власне криптовалюти в «вузькому» розумінні (платіжний засіб).

Звісно ж необхідним визначити, чи є криптовалюта об'єктом цивільного права. Під об'єктами цивільних прав прийнято розуміти об'єкти матеріального і нематеріального світу, з приводу яких виникають, змінюються, припиняються цивільно-правові відносини. До об'єктів цивільних прав належать речі, які включають в себе готівку та документарні цінні папери, інше майно, в тому числі безготівкові грошові кошти, бездокументарні цінні папери, майнові права; результати робіт і надання послуг; інтелектуальна власність; нематеріальні блага. У літературі існують правові позиції, автори

яких зараховують криптовалюту до того чи іншого об'єкту цивільних прав. Розглянемо їх більш детально.

Деякі автори розглядають криптовалюту як грошові кошти. На користь розгляду криптовалюти як грошових коштів виступає той факт, що криптовалюта може виступати засобом платежу за товари, роботи, послуги, в ній може видаватися заробітна плата. Як підтверджуючий приклад відомий випадок, коли людина «замовила піцу в обмін на криптовалюту» [3]. Зокрема, в компаніях Dell, Microsoft, Amazon біткойни застосовує для оплати товарів і послуг. Японська компанія GMO Internet Group планує видавати частину заробітної плати своїм співробітникам у криптовалюті, «першими одержувачами криптовиплат стануть співробітники підрозділу GMO Internet Co. Ltd» [7]. Багато країн дозволяють набувати у власність нерухомість, розпачуючись біткойнами, наприклад, група компаній Knox Group (ОАЕ, Дубай) «вже фактично продала всі апартаменти в житловому комплексі за біткойни» [6]. А. Ю. Чурилов виділяє таку особливість біткойнів як «можливість поділу аж до однієї мільйонної частини біткойнов, яка називається Сатоши» [13,96]. На цьому наголошує можливість використання часткою біткойнов в якості розрахункової одиниці. Але на противагу цій точці зору можна запропонувати наступні аргументи: криптовалюта НЕ емітується державою і держава не гарантує її цінність, відповідно курс криптовалюти визначається виключно ринком; криптовалюта не має матеріального носія; в більшості держав криптовалюта не визнаний в якості законного платіжного засобу.

Інші автори дотримуються точки зору, що криптовалюта є електронними грошима. Дана позиція видається спірною, тому що розрахунок криптовалютою завжди здійснюється безпосередньо, без посередників, а в разі електронних грошей обов'язково повинен бути посередник. Електронні грошові кошти являють собою різні електронні засоби платежу, не пов'язані з використанням банку в якості посередника, але використовуються іншим централізованим посередником. Як приклад централізованого посередника можна привести PayPal.

Існує точка зору, яка розглядає криптовалюту як фінансовий інструмент. Законодавець визначає похідний фінансовий інструмент як договір, в якому може бути передбачена одна або кілька встановлених в законі обов'язків. Предметом такого договору може бути зобов'язання зі сплати грошових коштів, купівлі-продажу цінних паперів, валюти або іншого товару, або за укладенням іншого договору, що належить до похідних фінансових інструментів. Виходячи з наведених норм законодавства України, базовим активом фінансового інструменту може бути валюта, товар, цінні папери, а також статистичні показники. Оскільки криптовалюта може розглядатися в якості товару або цінним папером, то вона може бути активом фінансового інструменту.

Існує точка зору, яка розглядає криптовалюту як нематеріальний товар. Як зазначає Є. В. Галкова, криптовалюта «є не вичерпний нематеріальний товар, який, завдяки закритій системі учасників, а також попиту і пропозиції на нього, має певну вартість в кожен конкретний момент часу» [5, с. 29]. Якщо дотримуватися цієї позиції, то криптовалюту можна розглядати як майно або товар, який може обкладатися ПДВ.

Криптовалюта не відповідає вимогам, що пред'являються до цінних паперів відповідно до законодавства України, оскільки не є емісійним цінним папером.

Л. А. Новосолова розглядає криптовалюту як зобов'язальне майнове право (право вимоги) на прикладі біткойнів як особливого виду зобов'язальне право, в якому праву кожного власника біткойнів кореспондують обов'язки всіх інших учасників системи. Як аргумент, що доводить дану позицію, вказується, що всі учасники системи приєднуються до багатостороннього договору, закріплює правила функціонування системи: «кожен з учасників по відношенню до інших учасників виступає і боржником, зобов'язаним підкорятися правилам системи, і кредитором» [9, с. 11]. Предметом вимоги виступають дії учасників платіжної системи, пов'язані з прийняттям біткойнів як засобу розрахунків. Якщо розглядати класичні безготівкові грошові кошти, то платежі забезпечуються за допомогою передачі прав вимоги до банку і за його посередництвом.

В Японії з квітня 2017 року криптовалюта отримала статус платіжного засобу, але національною валютою залишилася японська ієна [10, с. 7].

Вчені роблять прогноз, що держава сама буде за допомогою технології блокчейн випускати тільки «цифровий кеш» [11, с. 159], Тим самим заощадить на друку, зберіганні, охорони та перевезення готівки.

У судовій практиці немає однозначного підходу до розуміння криптовалюта.

Окружной суд Сполучених Штатів Америки по південному округу штату Нью-Йорк (справа US v. Ross William Ulbricht [1], № 13 Civ. 6919 (JPO)), не обмежився покладанням обов'язки щодо передачі пароля до криптогаманця, а постановив перевести біткойни з гаманця обвинуваченого на гаманець, підконтрольний державі і провести подальшу реалізацію на публічних торгах.

Вважаємо, що криптовалюта повинна стати платіжним засобом в Україні та за доцільне розглянути позитивний досвід Японії або Великобританії, яка визнала біткойн «першою у світі децентралізованою валютою» [12], Або почекати, поки відносини сформується, складуться певні звичаї ділового обороту і потім врегулювати такі відносини на законодавчому рівні. Можливо, що на даному етапі регулювання може мати негативний вплив на відносини які ще розвиваються і загальмувати їхній розвиток.

Література

1. US v. Ross William Ulbricht, Sealed Second PostComplaint Protective Order. 24 October 2013. URL:<https://www.justice.gov/sites/default/files/usao-sdny/legacy/2015/03/25/Second%20Post-Complaint%20Protective%20Order%20-%20Silk%20Road.pdf>
2. EUROSISTEM. Virtual Currency Schemes [Електронний ресурс] / EUROSYSTEM // European Central Bank. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>.
3. Американец заказал пиццу за 10 000 биткоинов в 2010 году – 5 миллионов долларов по сегодняшнему курсу [Електронний ресурс] // ИД «Комитет». – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://vc.ru/crypto/2385-million-dollar-pizza>.
4. Булгаков И. Т. Правовые вопросы использования технологии блокчейн / И. Т. Булгаков // Закон. – 2016. – № 12. – С. 82-90
5. Галкова Е. В. Биткойн – альтернатива инвестициям, криптовалюта или «стеклянные бусы» без реальной торговой стоимости? Обзор основных подходов регулирования // Законодательство. № 11. 2016. С. 25-36.
6. Где можно купить недвижимость за Биткойны [Електронний ресурс] // Криптовалюта.ТЕСН. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://cryptocurrency.tech/gde-mozhno-купit-nedvizhimost-za-bitkoiny/>.
7. Компании Японии начали выплачивать зарплату в биткойнах [Електронний ресурс] // Русский Еврей – Українська газета. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://rusjev.net/2017/12/13/kompanii-уaronii-nachali-vyiplachivat-zarplatu-v-bitkoinah/>.
8. Майнінг [Електронний ресурс] // Вікіпедія – Вільна енциклопедія. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B3>.
9. Новоселова Л. Блокчейн для голосования акци- онеров / Л. Новоселова, Т. Медведева // Хозяйство и право. – 2017. – № 10.– С. 10-21.
10. Перов В. А. Криптовалюта как объект гражданского права / В. А. Перов // Гражданское право. – 2017. – № 5. – С. 7-9.
11. Терещенко Л. Загадки информационного права / Л. Терещенко, О. Стародубова // Журнал российского права. – 2017. – № 7. – С. 156-161.
12. Туркин Р. Э. Оплата с помощью биткойнов. Какие риски несет пользователь криптовалют // Арбитражная практика для юристов. – 2017. – № 3. – С. 116-125.
13. Чурилов А. К вопросу о правовой природе криптовалюты // Хозяйство и право. 2016. – № 9. – С. 93-99.

Demchuk. A., Muzychuk O. Cryptocurrency legal system of regulation.

Theses of the report are devoted to the issue of legal regulation of the cryptocurrency and understanding its content and significance in the modern world. The trends in the dynamics of the development of this object of civil law indicate its recognition among new types of objects and indicate the peculiarities of its regulation, which were not inherent in the previous objects of civil law that are familiar to us.

Keywords: *cryptocurrency, bitcoin, blockchain*

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ НАУКИ ПРО НОТАРІАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

М. С. Долинська

Дослідження присвячено проблемам становлення науки про нотаріальну діяльність в Україні. Предметом нотаріальної науки є суспільні відносини, що регулюються законодавством про нотаріат. Необхідними у нотаріальній діяльності є навички щодо користування інформаційними технологіями.

Ключові слова: український нотаріат, нотаріус, органи нотаріату, нотаріальна наука.

Важливу роль у вітчизняній системі права виконує нотаріат як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя, уповноваженого вчиняти нотаріальні акти, що мають доказову силу та публічне визнання [1, с. 65].

Інститут нотаріату як об'єкт наукового дослідження становить собою важливий феномен, що вимагає до себе пильної уваги у вітчизняній юридичній науці. Це зумовлено низкою обставин, з-поміж яких вирізняються необхідність з'ясувати поняття та правову природу інституту нотаріату, його роль у механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина, його місце в системі правових інститутів і галузей права, основоположних функцій, співвідношення з інститутами влади та громадянського суспільства [2, с. 138].

Термін «нотаріус» походить від латинського «notarius», тобто «писар, стенограф, секретар».

Термін «нотаріат» у сучасному українському праві є багатозначний та вживається в декількох значеннях.

Імпонує думка авторів, які виокремлюють такі чотири значення нотаріату, а саме: як систему органів та посадових осіб, зокрема нотаріусів, які вчиняють нотаріальні дії; як галузь права; як галузь законодавства та як наукову та навчальну дисципліну [3, с. 8; 4, с. 96].

Так, К. Ф. Досінчук вважає, що нотаріат – це сукупність органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчинення нотаріальних дій, регулювання та контролю за їх організацією, захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [5, с. 132].

У період розвитку незалежного українського нотаріату нотаріальні органи держави, вчиняють значну кількість нотаріальних дій, переважно правочинні.

Найпоширенішим у юридичній літературі є законодавче визначення поняття нотаріату, яке також зазнало суттєвого корегування у порівнянні з первинною редакцією статті 1 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року [6].

Законодавець встановив, що нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності.

Відповідно до частини третьої статті 1 вищевказаного Закону, на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [6].

Отож варто відзначити комплексний характер ведення нотаріальної діяльності, оскільки поряд з вчиненням нотаріальних дій, вагоме місце у діяльності державних та приватних нотаріусів належить вчиненню інших нотаріальних дій, які спрямовані на посвідчення як фактів, так і прав, що мають юридичне значення з метою надання їм юридичної вірогідності. Тому комплексний характер здійснення нотаріальної діяльності потребує необхідності проведення багатофакторного аналізу інституту нотаріату як об'єктивного явища сучасного світу [7, с. 11].

У процесі дослідженні нотаріальної діяльності необхідно використовувати знання, які накопичені цивільним процесуальним правом, адміністративним процесуальним правом, нотаріальним процесуальним правом та іншими науками. Ми поділяємо думку В. М. Черниша щодо доцільності розмежування поняття «законодавство про нотаріат» та «наука про нотаріат», оскільки останнє пропонується вважати більш широким поняттям, яке включає в себе як одне з основних джерел для дослідження законодавство про нотаріат. З метою адаптації українського законодавства до законодавства країн Європейського співтовариства доцільно у сучасній системі права України відвести місце не тільки нотаріальному процесу, а й нотаріальній науці. За загальноприйнятою

термінологією можна говорити, що нотаріальна наука повинна отримати статус галузі права, якщо розглядати її як комплексну, оскільки вважається нераціональним досліджувати процедуру вчинення нотаріальних проваджень без суб'єктів, які належать до організаційної структури нотаріату. Водночас, якщо віднести нотаріальні органи до правоохоронних і досліджувати цю складову нотаріальної науки окремо, то доречно говорити про виникнення нової галузі права – нотаріального процесу [8, с. 18-19].

Предметом нотаріальної науки є суспільні відносини, що регулюються законодавством про нотаріат. Незважаючи на те, що становлення нотаріальної науки відбувається буквально на наших очах, людством накопичений великий емпіричний матеріал, який дозволяє досліднику систематизувати людські знання, які визначають послідовність розвитку органів нотаріату, опрацьовувати науково-обґрунтовані рекомендації практичних працівників у сфері нотаріату [8, с. 19].

Водночас, навіть на етапі свого становлення нотаріальна наука вже стимулює та збагачує суміжні науки, що призводить до виникнення нового актуального наукового знання.

Методологічний погляд на нотаріат як науку дає можливість здійснення переходу від гіпотетичних пропозицій до нотаріату як теорії.

В. Черниш наголошує, що подальший розвиток нотаріальної науки повинен йти шляхом захисту дисертаційних робіт. Однак на думку автора, в українській юридичній літературі питання нотаріальної науки не стали поки що предметом самостійного та комплексного дослідження [8, с. 19].

Термін наука про нотаріальну діяльність не збігається зі змістом навчальної дисципліни «нотаріальна діяльність», оскільки остання включає лише частину науки (як правило, основні навички). Також навчальна дисципліна розглядає крім науки, ще й питання, які пов'язані з іншими галузями знань, наприклад, цивільним правом та цивільним процесом.

Наука про нотаріальну діяльність спрямована на формуванні у майбутніх правників, які бажають працювати у нотаріальних органах не лише загально-юридичних знань, але й специфічних практико-спеціальних знань в галузі провадження нотаріальної діяльності [7, с. 13].

Також необхідними у нотаріальній діяльності є навички щодо користування інформаційними технологіями, зокрема, в частині ведення електронних реєстрів в системі нотаріату.

Війна в Україні, знищення документів та архівів нотаріусів, зокрема реєстрів для реєстрації нотаріальних дій також спонукають до запровадженні електронного нотаріату.

Оскільки український нотаріат прямує по шляху створення електронного нотаріату, це дасть можливість майбутнім правникам, що бажають присвятити своє життя нотаріальній діяльності, бути готовими не лише до праці із застосування передових нотаріальних технологій, але й в перспективі до внесення ними пропозицій до удосконалення законодавства у цій сфері.

Література

1. Майданик Р. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 65-70.
2. Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 9–1. С. 138-140.
3. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
4. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: ЛьвДУВС. 2019. 652 с.
5. Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2013. С. 131-134.
6. Про нотаріат: Закон України від 3 вересня 1993 року. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 39, ст.383.
7. Долинська М. С. Проблеми нотаріального процесу: підручник. ЛьвДУВС. 2022. 744 с.
8. Черниш В. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 17-21.

Dolynska M. On the question of the establishment of the science of notary activities in Ukraine. *The study is devoted to the problems of the formation of the science of notarial activity in Ukraine. The subject of notarial science is social relations regulated by the legislation on notary. Skills in the use of information technologies are necessary in notarial activity.*

Keywords: *Ukrainian notary, notary, notary bodies, notarial science.*

ЩОДО СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТА ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ: ДОСВІД ЄС

А. В. Духневич

Дослідження присвячено висвітленню проблеми законодавчого регулювання запровадження системи безпеки та якості харчових продуктів. Проведено огляд національного та країн ЄС законодавства щодо системи якості НАССР та інших.

Ключові слова: *сільське господарство, безпека, якість, харчова продукція, правове регулювання, ЄС.*

Впровадження системи НАССР в Україні, регламентувалось Законом України «Про безпеку та якість харчових продуктів». На основі законодавчих норм наказом Мінагрополітики від 01.10.2012 № 590 було затверджено Вимоги щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпекою харчових продуктів (НАССР) [1]. У результаті таких нормотворчих підходів до 2014 року система НАССР впроваджувалася за бажанням суб'єкта господарювання. Зазвичай вона запроваджувалася тими особами, які експортували продукцію в країни Європи та інші країни, для яких застосування цієї системи було та є обов'язковим. Однак у 2014 році було прийнято закон у новій редакції «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів», а з 20 вересня 2016 року набрав чинності сьомий розділ оновленого Закону, у якому зазначено, що в усіх операторів ринку харчових продуктів мають бути принаймні програми-передумови впровадження системи НАССР. Були встановлені строки на впровадження системи – 3 роки з моменту набрання чинності цією нормою, тобто до 20.09.2019 р [2]. Такими чином, на законодавчому рівні у 2017 році НАССР повинні були запровадити великі підприємства, що виробляють харчові продукти з непереробленими інгредієнтами тваринного походження. Передбачалося, що до кінця 2018 року система має бути запроваджена на всіх великих підприємствах харчової промисловості, а осінь 2019 року була вказана як крайній термін впровадження системи на всіх малих підприємствах [3, с. 23].

Загалом вітчизняні дослідники відзначають, що процес впровадження в Україні базової компоненти системи менеджменту безпеки харчової продукції НАССР є повільним, інертним, що зумовлено нерозвиненістю належної інфраструктури, відсутністю програмних передумов її імплементації, незадовільними санітарно-гігієнічними умовами виробництва сільськогосподарської продукції, несформованістю мотиваційно-психологічних стимулів до переходу на європейські засади гарантування якості та безпеки продовольства, суттєвою недостатністю спеціалізованих лабораторій та обладнання, критичною розбіжністю у стандартах технологічних процесів виробництва сільськогосподарської продукції. Ситуація ускладнюється в умовах повноправного членства України в СОТ та імплементації економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у рамках яких Україна взяла на себе зобов'язання відійти від практики прийому переробними підприємствами сільськогосподарської продукції, виробленої в господарствах населення, що посилює ризики виникнення іміджових втрат вітчизняного АПК, занепаду окремих його галузей та формування імпортозалежності в окремих сегментах аграрного ринку [4, с. 20-22].

Окрім НАССР сучасна європейська система якості сільськогосподарської та харчової продукції базується на національних системах якості окремих країн – членів ЄС. Гарною ілюстрацією специфічних рис національних систем може послужити приклад Німеччини. Так, основою Національної системи забезпечення якості харчових продуктів Німеччини (Qualitätat Sicherheit GmbH – QS) є триступеневий контроль. Першим рівнем є виробничий власний контроль: кожен партнер системи створює для свого підприємства систему власного контролю, яка забезпечує надійне виробництво. Критерії на окремих рівнях охоплюють законодавчі вимоги, але, окрім цього, враховують інші аспекти забезпечення якості. Водночас систему власного контролю регулярно перевіряють незалежні заклади контролю. Ці нейтральні контрольні інститути утворюють другий рівень контролю. Кваліфіковані особи, що здійснюють перевірку, за допомогою контрольних списків слідкують, чи виконуються всі критерії QS. На третьому етапі перевіряється вся система QS і робота контрольних органів. Отже, відбувається контроль самого контролю. У такий спосіб QS безперервно встановлює працездатність всієї системи на випробувальному стенді [5, с. 54-59].

Література

1. Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР): наказ Мінагрополітики від 01.10.2012 № 590. *Офіційний вісник України*. 2012. № 81. Стор. 129. Ст. 3290.
2. Мудровська К. Безпека харчових продуктів і система НАССР: що потрібно знати сільгоспвиробнику. URL: https://protocol.ua/ua/bezpeka_harchovih_produktiv_i_sistema_haccp_shcho_potribno_znati_silgospvirobniku
3. Духневич А. В. Організаційно-правове забезпечення застосування фітосанітарних заходів в Україні. Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть: *матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18-19 травня 2018 року) / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2018. С. 19-23.*
4. Духневич А. В. Вітчизняні стандарти гарантування якості та безпеки продовольства у світлі вимог Європейського Союзу. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 20-22.*
5. Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції: міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 54-59

Dukhnevych A. On the modern system of quality and safety of agricultural and food products: EU experience. *The study is devoted to highlighting the problem of legislative regulation of the introduction of food safety and quality system. A review of national legislation and EU on the HACCP quality system.*

Keywords: *agriculture, safety, quality, food products, legal regulation, EU.*

ПРАВО НА ЖИТТЯ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ

Ю. О. Заїка

З'ясовується визначення сутності поняття «право на життя», як основного конституційного права людини, через аналіз чинного вітчизняного законодавства, доктринального розуміння, судової практики зарубіжних країн.

Ключові слова: *життя, право на життя, виникнення права на життя.*

В одній із перших кодифікацій цивільного права у Європі - Цивільному кодексі Галичини 1797 р. у § 28 Першої книги Другого основного розділу декларувалося : «*До вроджених прав людини належить головне право на збереження свого життя*» [4]. Право на життя є найістотношою складовою системи основних прав і свобод людини у відповідності як до міжнародних документів, так і до Конституції України.

Незважаючи на те, що право на життя є найважливішим природним право, оскільки наявність всіх інших прав втрачає сенс у разі смерті людини, законодавчої дефініції «життя» не існує.

Поняття життя – це сфера науки біології і медицини, і мова повинна йти про ембріогенез, тобто, про біологічне існування. З народження починається наступний етап життя людини, етап перебування її у соціальному середовищі. Традиційно вважається, що формою реалізації біологічного життя людини є його соціальна сторона, яка знаходить своє втілення в процесі участі особи у суспільних відносинах. Проте, людина, яка перебуває у комі (зокрема і у штучній) або позбавлена свідомості внаслідок тяжкої психічної патології, не будучи фактично *gomo sapiens* і знаходиться «поза суспільством», продовжує функціонувати як біологічний організм і живе.

Необхідно розмежовувати поняття : життя як біологічної категорії, *право на життя* – як категорію правову, і *зміст права на життя* як категорію соціальну. Життя (лат. *vita*) – активна форма існування матерії. Життя це біологічний процес. Християнське поняття життя засноване на уяві щодо душі, яка може бути втілена у дихання чи кров: І створив Господь Бог людину з пороку

земного, і вдмухнув в обличчя його подих життя, і людина стала душе живою (Старий заповіт. Буття. 2:7) [1].

Незважаючи на різні дефініції поняття життя, які пропонуються вченими, визначальною ознакою цієї категорії є природній біологічний процес, який охоплює період з моменту зародження людини як живої істоти і до її біологічної смерті. Право на життя — природне право людини з моменту, коли держава створює умови для її народження, унеможлиблює штучне припинення розвитку плоду, конституційно гарантує гідне існування людини до моменту настання природної смерті, охороняє життя людини від протиправних посягань.

Право на життя особливий об'єкт цивільних прав, який вилучений із цивільного обороту, його не можна відплатно чи безвідплатно відчужувати, закласти, заповісти, видати довіреність на його використання чи розпорядження.

Проте носій цього права користується правовим захистом: окрім заборони примусового позбавлення життя навіть за найтяжчі злочини, законодавець забезпечує здійснення і охорону цього об'єкту створенням системи заходів щодо охорони здоров'я і надання медичної допомоги та її доступністю за надзвичайних обставин, низкою соціальних заходів, спрямованих на забезпечення гідного існування, заходів з охорони навколишнього середовища, безпеки транспорту, умов праці та інше.

Чинне вітчизняне законодавство реагує лише на момент народження дитини. З моменту народження особа набуває правоздатність (ст. 25 ЦК України). Чи повинно право реагувати на момент зачаття людини?

Початок життя з біологічної точки зору і право на життя у юридичному сенсі не співпадають, що і зумовлює гострі дискусії і сьогодні. В юридичній науці обґрунтовано три основні наукові концепції визначення початку права на життя людини: а) *ембріональна* (пренатальне життя або людськість від початку); б) *натусіальна* (поява права на життя від народження дитини); в) утилітарна (право на життя мають особи, якими не є ненароджені діти та немовлята). І право на життя, відповідно, виникає: з моменту зачаття; з моменту, коли плід досяг можливості самостійного розвитку; з моменту народження [3, с. 12].

Відсутня єдність позицій як законодавчих, так і судових і в зарубіжних країнах. У 1973 р. Верховний Суд США висловив принципову позицію у справі *Roe v. Wade* (1973), щодо заборони чи дозволу абортів. Судді дійшли висновку, що право на аборт є фундаментальним та гарантованим громадянам США Конституцією. Тому на строк до трьох місяців (до 12 тижнів) це рішення приймає тільки сама жінка. Посилаючись на те, що держава водночас має право на захист здоров'я жінки та плоду, судді ухвалили, що у другому триместрі штати можуть запроваджувати «розумні обмеження» на аборт. У третьому триместрі переривання вагітності можливе лише у разі загрози життю чи здоров'ю [2].

24 червня 2022 р. Верховний суд США більшістю голосів скасував це прецедентне рішення, яке майже 50 років закріплювало право на аборти, і передав вирішення питання щодо дозволу чи заборону абортів на розсуд штатів.

Один із суддів зазначив, що рішення у справі *Roe v. Wade* було «помилковим із самого початку» і потягнуло згубні наслідки [5].

Життя, яке зароджується – це благо, і нікому не повинно надаватися право вирішувати долю чужого блага, якщо це не пов'язане із захистом публічних інтересів чи інтересу приватного, такого ж рівноцінного блага (наявність медичних протипоказань чи загроза життю матері плоду). Якщо за медичними показниками виникає необхідність зробити вибір – зберегти життя матері чи зберегти життя дитини - право вибору повинно надаватися матері.

Законність посягання на чуже благо не може обґрунтовуватися соціальними чинниками чи чинниками психологічного характеру. Не можна захищати право на одне благо, водночас, порушуючи інше. Законодавче рішення цієї проблеми повинно ґрунтуватися на біологічних і медичних чинниках та на загально-моральних засадах цивілізованого суспільства.

Література

1. Біблія. Старий Заповіт. Книга Буття. Пер. Івана Огієнка. URL: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/bytie.html>
2. Верховний суд США скасував історично важливе рішення щодо права на аборти URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/us-supreme-court-overturms-historic-abortion-ruling/6631811.html>
3. Майданик Р. Право фізичної особи на життя: поняття, елементи, виникнення і припинення// Публічне право. 2016. № 3 (23) С.9-20.

4. Цивільний кодекс Галичини: пер. з нім. М. Мартинюка, О. Павлищинець. Івано-Франківськ: Вавилон. бібл., 2017. 271 с.
5. Roev. Wade, 410 U.S. 113 (1973). URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Roe_v._Wade

Zaika Y. The right to life: the essence of the concept. *The definition of the essence of the concept of "right to life" is clarified through the analysis of current domestic legislation, doctrinal understanding and judicial practice of foreign countries.*

Keywords: *life, the right to life, the emergence of the right to life.*

ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Н. В. Карпінська

У статті основна увага автора приділена питанням використання міжнародних стандартів у сфері застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

Окрему увагу приділено главі 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та Всеохоплюючій стратегії імплементації глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію, якою передбачено заходи з імплементації (всього 70), строки їх підготовки та впровадження.

Ключові слова: *санітарні та фітосанітарні заходи, міжнародні стандарти, імплементація, ЄС, СОТ.*

Серед значної кількості зобов'язань, які Україна взяла на себе, підписуючи Угоду про асоціацію з ЄС, необхідно звернути увагу на главу 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи». Не применшуючи при цьому важливість інших розділів та глав, вважаємо, що глава 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» відіграє важливу роль у визначенні безпечності харчових продуктів, а тому й захисту життя та здоров'я людей. Недарма велика кількість проектів ЄС, які реалізуються сьогодні в Україні, стосуються саме зазначеної сфери [1, с. 43-48].

Застосування СФЗ регулюється главою 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію з ЄС. Метою цієї глави є сприяння здійсненню торгівлі товарами, що охоплюються санітарними та фітосанітарними заходами між Сторонами, забезпечуючи при цьому охорону життя й здоров'я людей, тварин та рослин шляхом забезпечення повної прозорості стосовно санітарних та фітосанітарних заходів, що застосовуються у торгівлі; наближення законів України до законів ЄС; визнання стану здоров'я тварин і рослин Сторонами та застосування принципу регіоналізації; установлення механізму визнання еквівалентності стосовно санітарних та фітосанітарних заходів, що застосовуються Сторонами; подальшого впровадження принципів Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів; установлення механізмів та процедур щодо сприяння торгівлі; покращення взаємозв'язку та співробітництва між Сторонами з питань санітарних та фітосанітарних заходів. Зазначена глава також має на меті досягнення взаємного розуміння між Сторонами стосовно стандартів утримання та поводження з тваринами (стаття 59) [1, с. 43-48].

Аналіз правових особливостей міжнародних стандартів у сфері СФЗ дає можливість виділити кілька їх характерних рис:

1) рекомендаційний характер, тобто вони не є самостійним джерелом права. При цьому слід підкреслити, що це не впливає на їх авторитет та впливовість. Як пише Б. В. Коваленко, ознака обов'язковості в міжнародно-правовому середовищі не є ключовою для визначення джерел права, натомість, головною ознакою є присутність нормативно-правової ідеї, що здатна вплинути на формування відповідної галузі права [2];

2) опосередкована дія шляхом покладення їх в основу національного законодавства. При чому з метою прискорення та спрощення прийняття міжнародних та європейських стандартів, як національних, реалізується концепція впровадження стандартів ЄС за методом «обкладинки»: на сьогодні прийнято 577 міжнародних стандартів, як національних, мовою оригіналу [3, с. 39-45];

3) виступають важливим інструментом гармонізації (або уніфікації) положень національних законодавств щодо застосування СФЗ. Міжнародні стандарти виступають засобом гармонізації

заходів, прийнятих членами СОТ для забезпечення прозорості, лібералізації, вільного і безперешкодного здійснення міжнародної торгівлі в рамках багатосторонньої торговельної системи [4];

4) слабка можливість впливу на розробку та зміну міжнародних стандартів у сфері СФЗ. При всій значущості міжнародних стандартів, належний рівень їх якості все частіше ставиться під сумнів. Щоб змінити це на краще, необхідно ввести додаткові положення в угоди СОТ з міжнародними органами стандартизації про те, що останні повинні гарантувати об'єктивність та неупередженість при розробці міжнародних стандартів [4].

5) презумпція непротиріччя заходів, що застосовані з урахуванням міжнародних стандартів. Угода СФЗ закріплює право членів вживати СФЗ, необхідні для захисту життя чи здоров'я людей, тварин або рослин, які можуть бути відмінними від міжнародних стандартів (закріплених, наприклад, у «Кодексі Аліментаріус»). Однак встановлюється наступна презумпція: заходи, засновані на міжнародних стандартах, відповідають вимогам положень СОТ, що може служити підставою для захисту в разі виникнення спору [5]; натомість такі СФЗ, що не відповідають міжнародним стандартам, потребують додаткового обґрунтування. Це *de facto* говорить про особливий статус міжнародних стандартів. Отже, міжнародні стандарти формують основу для критеріїв оцінки правомірності оспорюваного заходу (US – Animals; EC – Hormones, Australia – Salmon, EC – Sardines) [6, с. 43-48]. Наприклад, у справі EC – Гормони [7] представникам EC не вдалося довести обґрунтованість застосованих заходів, що не були запроваджені відповідно до міжнародного стандарту ККА. У справі EC – Сардини [8]. Апеляційний орган СОТ дійшов висновку про те, що застосований захід був неправомірним (тобто таким, що суперечить праву СОТ), оскільки технічний регламент EC, який його передбачав, не був розроблений на основі міжнародного стандарту Кодексу Аліментаріус. Це підвищує роль та значення документів, які розробляють Комісія Кодексу Аліментаріус, МЕБ, МКЗР. Фактично вони є організаціями – супутніми системі СОТ, вони виконують свою діяльність згідно з цілями угод СОТ [9, с. 126-136].

Таким чином, аналіз правових особливостей міжнародних стандартів у сфері санітарних та фітосанітарних заходів дозволяє виділити притаманні їм такі характеристики як: наявність рекомендаційного характеру; опосередкованої дії шляхом покладення їх в основу національного законодавства; роль важливого інструмента гармонізації (або уніфікації) положень національних законодавств щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів (міжнародні стандарти виступають засобом гармонізації заходів, прийнятих членами СОТ для забезпечення прозорості, лібералізації, вільного і безперешкодного здійснення міжнародної торгівлі в рамках багатосторонньої торговельної системи); презумпція непротиріччя заходів, що застосовані з урахуванням міжнародних стандартів.

Література

1. Годяк А. Деякі аспекти імплементації Глави 4 «Санітарні та фітосантарні заходи» Угоди про асоціацію. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 43-48.
2. Коваленко Б. В. Юридична природа стандартів як джерел екологічного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2019. 19 с.
3. Wolfrum R. General International Law (Principles, Rules, and Standards) / Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]. December. 2010.
4. Салия М. Р. Международные стандарты в теории и практике «права ВТО»: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2018.
5. ECs –Trade Description of Sardines Case (WTO ECs –Trade Description of Sardines: Report of the Appellate Body [26 September 2002] WT/DS231/AB/R.
6. Чуйко Н. А. Международно-правовые стандарты и регулирование безопасности продуктов питания в праве ВТО. *Журнал российского права*. 2014. № 8. С. 126 – 136.
7. EC Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones). WT/DS26/AB/R, WT/DS48/AB/R.
8. ECs –Trade Description of Sardines Case (WTO ECs –Trade Description of Sardines: Report of the Appellate Body [26 September 2002] WT/DS231/AB/R.
9. Чуйко Н. А. Международно-правовые стандарты и регулирование безопасности продуктов питания в праве ВТО. *Журнал российского права*. 2014. № 8. С. 126-136.

Karpinska N. Application of sanitary and phytosanitary measures in Ukraine according to the international standards. *The article focuses on the use of international standards in the application of sanitary and phytosanitary measures.*

Particular attention is paid to Chapter 4 "Sanitary and Phytosanitary Measures" of the Association Agreement with the EU and the Comprehensive Implementation Strategy of Chapter IV (Sanitary and Phytosanitary Measures) of Section IV "Trade and Trade-Related Issues" of the Association Agreement, which provides for measures to implement (total 70), terms of their preparation and implementation.

Keywords: *sanitary and phytosanitary measures, international standards, implementation, EU, WTO.*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

О. В. Киришко

Досліджено запровадження медіації як способу альтернативного вирішення господарських спорів та її переваги над судовим процесом. Виявлено основні недоліки застосування медіації в господарських спорах в Україні. Запропоновано шляхи удосконалення правового регулювання медіації в господарському процесі. Зроблено висновок про необхідність запровадження медіації як обов'язкового інституту при вирішенні господарських спорів.

Ключові слова: *альтернативне вирішення спорів, господарський спір, медіатор, медіація.*

Медіація відноситься до альтернативних способів вирішення спорів та вже отримала широке визнання в світі, часто застосовується на практиці та дозволяє запобігти розвитку негативних наслідків уже на початковій стадії виникнення спору і допомагає уникнути тривалого, затратного судового розгляду. Все частіше в розвинених країнах конфліктуючі сторони використовують процедуру медіації як альтернативу судового вирішення господарських спорів.

Судова система України має на сьогодні досить багато викликів, які ускладнюють вирішення господарських спорів. Нездатність господарських судів ефективно розв'язувати конфлікти та виконувати покладену на них функцію все більше сприяє розвитку альтернативних способів вирішення спорів, адже власники компаній щоденно борються з різноманітними проблемами в яких прагнуть досягти швидких та ефективних рішень, спрямованих на взаємовигідність, збереження партнерських стосунків та реалістичність виконання. На сьогодні медіація зарекомендувала себе як ефективний спосіб вирішення спорів в більшості країн світу та поступово охоплює всі сфери життя людини.

Медіатор підтримує представників бізнесу у позасудовому вирішенні спорів як між компаніями, так і всередині компаній. Бізнес-медіація ефективна під час вирішення зовнішніх спорів із контрагентами, внутрішньо-організаційних складних ситуацій, у споживчій сфері, а також у взаємодії з державними та місцевими органами влади і управління. Медіація також може бути корисною і при укладанні угод, супроводі процесів злиття і поглинання. Медіатор, як незалежна третя особа, супроводжує і підтримує сторони, які конфліктують, у вирішенні конкретного конфлікту чи спору та допомагає знайти рішення, які орієнтовані на майбутнє, зменшення витрат та надійність планування, а також збереження конфіденційності, досягнення економічно доцільних результатів. Медіація спрямована на збереження партнерських стосунків між конфліктуючими сторонами та продовження співпраці між ними.

Альтернативне врегулювання – це група процесів, за допомогою яких вирішуються конфлікти без звернення до судових органів, та здійснюється, як правило, недержавним органом чи приватною особою, та ґрунтується на принципах добровільності, нейтральності, конфіденційності, диспозитивності, рівності сторін тощо [1, с. 10]. У перекладі з латинської термін «медіація» («mediatio») означає посередництво [2, с. 158]. Медіація передбачає врегулювання правового конфлікту за допомогою незалежного, нейтрального посередника, який сприяє сторонам у досягненні згоди [3, с. 163].

Поняття медіація широко використовується в країнах іноземного законодавства. В нашій країні даний інститут набуває все більшого розвитку з прийняттям Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX, хоча сам інститут медіації існує уже багато років. На законодавчому рівні зазначено, що медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [4].

Важливо вже на цьому етапі розвитку чітко визначити її види, що дозволить досягти правового забезпечення ефективності. А саме досудовий та присудовий види медіації. Як зазначає М. Я. Поліщук, «найчастіше можна натрапити на приватну та присудову моделі медіації. Основною характеристикою приватної медіації є те, що така процедура вирішення спору розпочинається за ініціативою самих сторін. Тобто сторони беруть участь у медіації на підставі укладеної ними угоди. Присудова медіація, на відміну від попередньої, завжди пов'язана із судовим розглядом справи, а також із судом як інституцією» [5, с. 53]. Проте на сьогодні ми все ще не маємо законодавчо закріпленого поділу медіації. Також, в Україні залишається не дослідженими положення щодо перебігу строків давності.

В більшості країн вважається, що інформування сторін про медіацію є складовою розширеної суддівської відповідальності за заохочення мирного врегулювання, але в Україні, все таки, потрібна правова основа для надання суддям права інформувати сторони про медіацію.

В. В. Резнікова зазначала, про важливість медіації у вирішенні господарських спорів, що «переваги медіації порівняно з іншими способами вирішення господарських спорів полягають у тому, що: медіація – це не публічна процедура вирішення економічних конфліктів, тому вона є найбільш прийнятною для суб'єктів господарювання, які уникають небажаного публічного розголошення як факту наявності, так і подробиць конфлікту, що виник між ними (це особливо важливо в тих випадках, коли сторони господарського спору не бажають піддавати публічному розголосу як наявність конфлікту, його суть, так і кінцевий результат його вирішення); медіація може забезпечити економічно ефективно та швидко позасудове вирішення спорів у господарських справах на засадах урахування потреб сторін, адже строки вирішення економічних конфліктів за допомогою медіації коротші, ніж за судової процедури (винесене рішення на користь однієї зі сторін господарського спору судом може підлягати оскарженню в апеляційному та касаційному порядкух, крім того, є ймовірність повернення справи на новий розгляд, що займає чимало часу, а поки відбуватиметься судовий розгляд справи, можуть тривати порушення прав та законних інтересів сторін спору); вартість медіації значно менша, ніж розміри судових витрат, пов'язані зі сплатою судових зборів, оплатою послуг адвокатів тощо» [1, с. 12].

Запровадження в Україні інституту обов'язкової медіації для вирішення господарських спорів допоможе розвантажити суди, оскільки суди будуть мати змогу розглядати спори де неможливо вирішити спір за допомогою медіації. Також, введення процедури обов'язкової медіації може створити «здорову конкуренцію» та може призвести до покращення рівня здійснення правосуддя в Україні.

Література

1. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів / В.Резнікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 90. – С. 10-15.
2. Козирева В. П., Гаврилшин А. П. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів / В. П. Козирева, А. П. Гаврилшин / Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2011. – № 1–2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/misb/2011_1-2_Kozyreva_Gavrilishyn.pdf.
3. Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів : європейський досвід для України / Н. Л. Бондаренко-Зелінська // Приватне право і підприємництво : збірник наукових праць. – Вип. 8. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2009. – С. 162–166.
4. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 № 1875-IX – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
5. Поліщук М.Я. Моделі медіації: порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн. Судова та слідча практика в Україні. 2016. Вип. 1. С. 52–56.

Kyryshko O. Implementation of mediation in resolving economic disputes. *The introduction of mediation as a method of alternative resolution of economic disputes and its advantages over the judicial process were investigated. The main shortcomings of the use of mediation in economic disputes in Ukraine have been revealed. Ways to improve the legal regulation of mediation in the economic process are proposed. A conclusion was made about the necessity of introducing mediation as a mandatory institution in the resolution of economic disputes.*

Keywords: *alternative settlement of controversy, economic disputes, mediator, mediation.*

ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

С. В. Книш, З. І. Книш

Статтю присвячено висвітленню питань цивільно-правового захисту права власності внутрішньо переміщених осіб в Україні. У статті розглянуто правові норми, які регулюють на сьогоднішній день, цивільно-правовий захист права власності вимушено переміщених осіб, які можна поділити на дві групи: загальні положення законодавства України у сфері цивільно-правового захисту права власності та спеціальні, що стосуються реалізації прав на судовий захист права власності саме внутрішньо переміщеними особами.

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, право власності, цивільно-правовий захист права власності.*

Право власності внутрішньо переміщених осіб є самостійною цивільно-правовою категорією, оскільки право власності на залишене майно на тимчасово окупованій території має певний правовий феномен у вигляді розділення в конструкції правомочностей права власності. Так, за внутрішньо переміщеними особами залишається юридичне володіння річчю, коли як фактичне користування нею не можливо внаслідок загрози для життя та здоров'я власника.

Наведене вимагає особливого нормативно-правового регулювання, адже законодавством України ще не утворено уніфіковану систему норм щодо охорони та захисту права власності внутрішньо переміщених осіб. Таке положення обумовлено тим, що на право власності внутрішньо переміщеної особи з одного боку поширюється національне законодавство України, зокрема положення ст. ст. 13, 14, 15, 41 Конституції України відповідно до яких держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права [1], норми ЦК України, що стосуються неприпустимості позбавлення права власності, крім випадків, передбачених Конституцією та законами (зокрема ст.ст. 317, 319, 321, 322) [2], норми ЦПК України [3]; з іншого боку поступово формується система норм, яка регулює відносини за участю внутрішньо переміщених осіб, зокрема завдяки спеціальним Законам України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Стаття 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначає гарантії захисту права власності внутрішньо переміщених осіб, зокрема: на тимчасово окупованій території право власності охороняється згідно із законодавством України, набуття та припинення права власності на нерухоме майно, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, здійснюється відповідно до законодавства України за межами тимчасово окупованої території, за фізичними особами, незалежно від набуття ними статусу біженця чи іншого спеціального правового статусу, підприємствами, установами, організаціями зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо воно набуто відповідно до законів України [5].

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України вчергове постало питання щодо цивільного процесуального захисту права власності внутрішньо переміщених осіб. Внутрішньо переміщені особи дуже часто потребують захисту своїх прав у судовому порядку. Зазвичай судовий порядок захисту порушених прав найефективніший. На жаль, через війну десятки судів у різних областях України, де ведуться бойові дії, вимушено припинили роботу.

Зокрема, Верховна Рада України 3 березня 2022 року внесла зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів [6].

Відповідно до ст.12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у разі неможливості здійснення правосуддя судами, розташованими на тимчасово окупованих територіях, територіальна підсудність судових справ, що розглядаються у таких судах, визначається в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Справи, що перебувають у провадженні судів, розташованих на тимчасово окупованих територіях, розгляд яких не закінчено ухваленням судового рішення, передаються іншим судам відповідно до встановленої законом підсудності, з урахуванням положень частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», протягом двадцяти робочих днів з дня встановлення такої підсудності або в інший розумний строк.

Згідно зазначених нормативних положень, Голова Верховного суду, користуючись наданими йому на час воєнного стану повноваженнями, передає підсудності справ з окупованих територій до судів, які перебувають на неокупованих територіях.

З початку повномасштабної війни за розпорядженням голови Верховного суду близько 100 судів змінили свою територіальну підсудність. Їхні справи були передані до інших судів, які продовжують їхній розгляд і приймають позовні заяви. Внаслідок зміни підсудності справи передаються до суду, який найбільш територіально наближений до того суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Для того, аби знати, до якого суду звертатись за захистом своїх прав, можна скористатись інтерактивними мапами, що періодично публікуються на вебресурсі Верховного Суду.

Пункти 2-1 та 2-2 статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» передбачають, що внутрішньо переміщені особи мають право на всі види правових послуг (захист; здійснення представництва їхніх інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру), а громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, – на представництво їхніх інтересів і складення документів процесуального характеру з питань, пов'язаних з отриманням довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, до моменту отримання такої довідки [7].

Однак, зважаючи на відносну новизну для українського законодавства поняття та правового статусу внутрішньо переміщених осіб, правові механізми забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема, в сфері здійснення цивільно-правового захисту права власності, перебувають на стадії становлення та є недосконалими.

Зокрема, Законом України «Про судовий збір» [8] не передбачено пільг щодо сплати судового збору у справах про захист порушених прав, передбачених Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що змушує осіб з цим статусом до необхідності сплати значних сум судового збору.

Література

1. Конституція України: Закон України від 26.06.1996 р. № 254к/96-ВР: за станом на 30.09.2016 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV: за станом на 02.11.2016 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Електронний ресурс: URL: <https://urist-ua.net/кодекси/цпкку/>
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: за станом на 20.04.2017 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 1.
5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII: за станом на 05.03.2017 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26.
6. Про судоустрій і статус суддів: закон України № 2453-VI від 7 лип. 2010р.: за станом на 1 квіт. 2015 р. – Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45.
7. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 02.06.2011 р. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
8. Про судовий збір: Закон України № 3674-VI від 08.07.2011 р. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>

Knysh S., Knysh Z. Civil procedural protection of property rights of internally displaced persons. *The article is devoted to the coverage of issues of civil law protection of property rights of internally displaced persons in Ukraine. The article examines the legal norms that currently regulate the civil legal protection of property rights of forcibly displaced persons, which can be divided into two groups: general provisions of Ukrainian legislation in the field of civil legal protection of property rights and special provisions relating to the exercise of rights to judicial protection of property rights by internally displaced persons.*

Keywords: *internally displaced persons, property rights, civil protection of property rights.*

БАНКРУТСТВО АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ Й ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Т. В. Курман

В умовах сучасних викликів і загроз особливої актуальності набувають питання формування ефективного правового механізму банкрутства аграрних підприємств з метою вирішення проблем у сфері продовольчої безпеки.

Ключові слова: *банкрутство, агросфера, продовольча безпека, фермерські господарства, сталий розвиток.*

Сталий розвиток агросфери є необхідним чинником вирішення продовольчої, екологічної, значною мірою, енергетичної проблем. Однак ведення повномасштабної війни на території України створює неабиякі загрози у сфері ведення агробізнесу. Одним із негативних наслідків цього може стати масове банкрутство аграрних підприємств, які зазнали значних чи непоправних втрат, не змогли здійснити релокацію бізнесу, далеко не завжди можливу для аграріїв, втратили налагоджені логістичні канали збуту виробленої сільськогосподарської продукції тощо. Все це, в свою чергу, створює реальні загрози у сфері забезпечення продовольчої та агроекологічної безпеки.

Війна не тільки принесла горе і смерті, примусила тисячі людей залишити домівки, але й завдала величезних збитків нашим аграріям. Внаслідок ракетно-артилерійських обстрілів знищено або пошкоджено тваринницькі ферми, сільськогосподарську техніку, об'єкти аграрної інфраструктури: сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості (зернохосовища, елеватори), меліоративні системи і споруди, врожай сільськогосподарських культур, виноградники, сади, ліси, зафіксовано втрату до 30 % поголів'я сільськогосподарських тварин, значної шкода завдано ґрунтам. Адже переважна частина територій, на яких в Україні ведуться активні бойові дії, зайнята сільськогосподарськими угіддями – полями, пасовищами та сіножатями. Військові дії призводять до цілого ряду небезпечних впливів на земельні ділянки сільськогосподарського призначення – це їх мінування, засмічення уламками бойових частин ракет та снарядів, забруднення важкими металами та їх сполуками внаслідок обстрілів, утворення воронок. В цілому слід констатувати, що земельний фонд України внаслідок російського вторгнення зазнає непоправної шкоди, наслідки якої будуть відчуватись ще досить довгий час. Для відновлення природного ґрунтового покриву необхідні століття. Подальше сільськогосподарське використання значної частини цих земель у найближчому майбутньому є вкрай ускладненим, часом навіть небезпечним, а отже неприпустимим до проведення детального обстеження і запровадження ґрунтоохоронних заходів. При цьому слід зазначити, що проведення таких заходів вимагатиме не лише часу, але й значних фінансових витрат.

Вагомим чинником, що вплинув на платоспроможність аграрних підприємств, стало також блокування портів. Аграрії не мали змоги експортувати сільськогосподарську продукцію, виконувати належним чином зовнішньоекономічні контракти, внаслідок чого понесли значні фінансові втрати. До цього переліку слід додати наступні: вивезення аграрної техніки і врожаю окупантами, падіння цін на сільськогосподарську продукцію (у 2021 р. ціна за 1 т пшениці становила 300 дол. США, у 2022 – 100 дол. США), обмеження, пов'язані з санкційною політикою, які певним чином відбилася й на українських аграріях. Тож гостро постають питання щодо порядку і розмірів відшкодування шкоди, завданої аграрному підприємству внаслідок збройної агресії РФ. Необхідно враховувати й той факт, що численна кількість селян, в тому числі й фермерів, на сьогодні в лавах ЗСУ,

територіальної оборони боронять нашу землю, а отже, не мають змоги здійснювати сільськогосподарську діяльність.

За попередньою оцінкою FAO, лише прямі втрати активів у галузі сільського господарства внаслідок війни в Україні сягають 6,5 млрд. дол. США. На даний час втрати доступних посівних площ – понад 25 %, зрошуваних земель – понад 70 %, ягідників – близько 25 %, садів – 20 %. Відбулося зростання вартості виробництва продукції внаслідок зростання цін на добрива, паливе та насіння.

Тож питання належної правової регламентації відносин у сфері банкрутства сільськогосподарських підприємств на сьогодні вкрай актуалізуються. Слід звернути увагу на те, що довоєнна практика у сфері банкрутства аграрних підприємств є незначною. Виникає питання: чому? Чи діяльність аграрних підприємств є завжди ефективною і рентабельною? Чи вони свідомо уникають використання цього інструменту?

Стосовно чинного Кодексу України з процедур банкрутства слід зазначити наступне. З 4-х книг і 137-и статей КУзПБ лише стаття 95 присвячена особливостям банкрутства фермерського господарства, яке має статус юридичної особи. Дійсно, ФГ є специфічною організаційною формою ведення аграрного виробництва, характеризується особливостями правового становища, особливостями земельних, членських, виробничих відносин. Однак, в аграрному секторі здійснюють діяльність й інші суб'єкти, правове становище яких так само є специфічним й вимагає їх врахування, зокрема в ході процедур банкрутства. Мова йде про СФГ, сільськогосподарські кооперативи, КСП, державні сільськогосподарські підприємства тощо. В процесі запровадження процедур банкрутства до таких суб'єктів має обов'язково враховуватись і сезонність аграрного виробництва, як це встановлено для ФГ, і особливий характер внутрішніх членських відносин, в тому числі майнових (формування складеного капіталу) та ін. Безпідставне використання господарським судом норм корпоративного законодавства до ФГ, СФГ, сільськогосподарських кооперативів, колективних сільськогосподарських підприємств, тобто до суб'єктів кооперативного типу за аналогією повністю нівелює особливості правового становища вказаних суб'єктів, призводить до порушення їх прав та прав членів таких господарств.

На практиці інколи постає питання стосовно можливості включення до ліквідаційної маси фермерського господарства - банкрута такого різновиду майнових прав, як право оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Однак, такої можливості чинне законодавство не передбачає. Адже відповідно до ст. 31 Закону України «Про оренду землі» однією з підстав припинення договору оренди землі є ліквідація юридичної особи-орендаря. При визнанні фермерського господарства банкрутом відкривається ліквідаційна процедура, фермерське господарство припиняє свою діяльність шляхом ліквідації, а укладений ним договір оренди земельної ділянки припиняється.

У ст. 95 КУзПБ не передбачено особливостей банкрутства фермерського господарства, створеного у організаційно-правовій формі фізичної особи-підприємця. На такі господарства поширюються приписи 4 книги КУзПБ, зокрема ст. 136, яка визначає особливості розгляду справи про неплатоспроможність боржників, зайнятих у сільському господарстві. Дана стаття, порівняно зі ст. 95 КУзПБ, вбачається більш вузькою за змістом, адже у ній бракує таких норм аграрно- та земельно-правового спрямування, як: 1) якщо боржником є сімейне фермерське господарство, має бути передбачено особливий режим майнової відповідальності, а також дотримано припис, що усі члени такого господарства повинні дати згоду на подачу заяви до господарського суду про ініціювання справи про банкрутство; 2) особливий склад ліквідаційної маси вимагає особливих умов продажу з урахуванням цільового призначення майна сільськогосподарського призначення та майнових прав (приміром, на новий сорт сільськогосподарських рослин чи породи сільськогосподарських тварин, прав на земельну ділянку сільськогосподарського призначення, водний об'єкт для заняття аквакультурою та ін.), а також доцільності забезпечення подальшого цільового використання такого майна; 3) майно, яке належить голові і членам сімейного фермерського господарства на праві приватної власності, а також інше майно, щодо якого доведено, що воно набуто за рахунок доходів і не становить спільну власність членів такого господарства, не включається до складу ліквідаційної маси. Так само відповідно до ч. 2 ст. 36 Закону України «Про фермерське господарство» майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, розподіляється між членами фермерського господарства відповідно до його Статуту або у сімейному фермерському господарстві відповідно до договору (декларації) про його створення; 4) закріпити можливість призупинення діяльності сімейного фермерського господарства шляхом встановлення відповідної процедури.

Як вбачається, ефективний правовий механізм банкрутства аграрних підприємств можна створити лише за умови врахування як інтересів осіб, що беруть участь у справі про банкрутство, так і інтересів держави і суспільства при розгляді таких справ. Враховуючи необхідність забезпечення продовольчої безпеки, інтересів населення, територіальних громад і держави, не можна допустити масового банкрутства аграрних підприємств. Заходами запобігання цьому має стати удосконалення правового регулювання у цій сфері, зміна підходів до державної підтримки аграрних товаровиробників, а також використання такого інструменту як досудова санація.

Kurman T. Bankruptcy of agricultural enterprises: legal aspects and challenges today. In the conditions of modern challenges and threats, the question of forming an effective legal mechanism for the bankruptcy of agricultural enterprises in order to solve problems in the field of food safety is gaining special relevance.

Keywords: *bankruptcy, agrosphera, food safety, farms, sustainable development.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

О. В. Рубльова

Від початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну та введення правового режиму воєнного стану трудове законодавство зазнало значних реформувальних змін. Було прийнято ряд законодавчих актів, які адаптують трудові відносини до воєнних реалій. Однак, з огляду на зміни в законодавстві щодо оплати праці мобілізованих працівників, виникають питання щодо рівності трудових прав громадян. Так, внесено зміни до статті 119 КЗпП в частині виключення норми щодо збереження роботодавцем середнього заробітку працівникам, призваним на військову службу. При цьому не внесено змін щодо правового та соціального становища, зокрема щодо оплати праці членів добровольчих формувань територіальних громад та педагогічних працівників, призваних на військову службу. Враховуючи проведені дослідження, для дотримання принципу рівності трудових прав, законодавцю слід прийняти відповідні зміни в законодавстві.

Ключові слова: *трудова відносина, військова служба, доброволець територіальної оборони, оплата праці, принцип рівності трудових прав, воєнний стан, гарантії соціального і правового захисту.*

Від початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну та введення правового режиму воєнного стану трудове законодавство зазнало значних реформувальних змін. Було прийнято ряд законодавчих актів, які адаптують трудові відносини до воєнних реалій. Зокрема:

- Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX [1].
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників» від 12.05.2022 № 2253-IX [2].
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 № 2352-IX [3].

В статті 2-1 КЗпП (зі змінами та доповненнями) [4] законодавець наголошує на рівності трудових прав громадян України, недопущенні дискримінації у сфері праці. Однак, з огляду на зміни в законодавстві щодо оплати праці мобілізованих працівників, виникають питання щодо рівності трудових прав громадян.

Законом № 2352-IX [3] внесено зміни до статті 119 КЗпП [4] в частині виключення норми щодо збереження роботодавцем середнього заробітку працівникам, призваним на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення.

Враховуючи, що прикінцевими та перехідними положеннями Закону [3] не визначено особливостей застосування норми частини третьої статті 119 КЗпП [4], то з дня набрання чинності

Закону за працівниками, призваними (прийнятими) до дня набрання чинності Законом на військову службу, на думку Мінекономіки [5], слід зберігати лише місце роботи (посаду).

При цьому, Урядом прийнято постанову від 28 лютого 2022 р. № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [6].

Пунктом 1 вказаної постанови [6] передбачається установити, що на період дії воєнного стану військовослужбовцям Збройних Сил, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Головного управління розвідки Міноборони, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державної спеціальної служби транспорту, військовим прокурорам Офісу Генерального прокурора, особам рядового і начальницького складу Державної служби з надзвичайних ситуацій, співробітникам Служби судової охорони, особам начальницького складу управління спеціальних операцій Національного антикорупційного бюро та поліцейським, а також особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби, які несуть службу в органах і установах зазначеної Служби в межах територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), виплачується додаткова винагорода в розмірі 30 000 гривень щомісячно, а тим з них, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах у період здійснення зазначених заходів (у тому числі військовослужбовцям строкової служби), - розмір цієї додаткової винагороди збільшується до 100 000 гривень в розрахунку на місяць пропорційно часу участі у таких діях та заходах.

З урахуванням викладеного, а також з метою уникнення дискримінаційних підходів відносно працівників, які будуть прийняті (призвані) на військову службу після дня набрання чинності Законом роботодавця, на думку Мінекономіки [5], вправі припинити збереження заробітної плати за працівниками, які були прийняті (призвані) на військову службу до дня набрання чинності Законом.

Разом з тим, відповідно до статті 91КЗпП [4] підприємства, установи, організації в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів можуть встановлювати додаткові порівняно з законодавством трудові і соціально-побутові пільги для працівників.

Окремо слід зазначити про збереження середнього заробітку особам, які уклали контракт добровольця територіальної оборони.

Пунктом 3 форми контракту добровольця територіальної оборони, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 07.03.2022 № 84, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 07.03.2022 за № 307/37643 (далі – Форма контракту) [7], передбачено, що на добровольця територіальної оборони, який уклав цей контракт, поширюються гарантії соціального і правового захисту, передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [8] та статті 119 КЗпП.

Стаття 119 КЗпП [4] регламентує гарантії для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків.

У зв'язку із цим, та враховуючи, що норми Закону № 2352 [3] та Форми контракту [7] не містять змін у правовому регулюванні соціального і правового становища членів добровольчих формувань територіальних громад (далі –ДФТГ), зокрема і в частині збереження за ними середнього заробітку, законодавчих підстав для припинення виплати збереженого середнього заробітку зазначеним категоріям працівників не вбачається.

Також слід зауважити, що частиною першою статті 119 КЗпП [4] чітко визначено збереження згаданих гарантій саме на час виконання державних та/або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватись у робочий час. Отже, на думку Мінекономіки [5], роботодавець вправі вимагати від добровольця – члена ДФТГ підтвердження того, що виконання поставлених командиром завдань здійснюється у робочий час.

Відповідно до Положення про ДФТГ, затвердженого постановою КМУ від 29.12.2021 № 1449 (далі - Положення) [9], командир добровольчого формування є відповідальним за його діяльність, визначає завдання членам добровольчого формування з урахуванням їх спроможностей (пункт 3 Положення). Також до функцій командира ДФТГ належить контроль за додержанням умов контракту та припинення контракту у разі порушення добровольцем його умов (пункт 23 Положення) [9].

Відтак, саме командири ДФТГ мають здійснювати, в т.ч. і на вимогу добровольця чи його роботодавця, підтвердження виконання поставлених командиром завдань територіальної оборони у робочий час. Форма такого підтвердження не визначена законодавством, тож командир може

здійснювати підтвердження будь-якими належним чином засвідченими документами, які в достатній мірі вказують на залучення добровольця до виконання завдань територіальної оборони в його робочі (згідно визначеного роботодавцем режиму) дні.

Разом з тим, в ч. 2 ст. 57 Закону України «Про освіту» [10] передбачено гарантії держави педагогічним та науково-педагогічним працівникам, які передбачають, що у разі проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, або військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період за такими працівниками зберігається попередній середній заробіток.

Відповідних змін до Закону Про освіту щодо припинення збереження попереднього середнього заробітку працівникам, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період не внесено.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону Про освіту [10] законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із Закону України «Про освіту», спеціальних законів, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

Тобто, з цього можна зробити висновки, що стаття 119 КЗпП [4] не стосується працівників закладів освіти та відповідно до норм статті 57 Закону [10] за педагогічними та науково-педагогічними працівниками зберігається середній заробіток, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Література

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022р. № 2136-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників : Закон України від 12.05.2022р. № 2253-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2253-20#Text>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>

4. Кодекс законів про працю : Кодекс від 10.12.1971р. № 322-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Коментар Міністерства Економіки до Закону України від 01.08.2022р. <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e3e57b2d-aaeb-41b2-9dcf-c14deac391cd&title=KoментарMinekonomikiDoNormZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivUkrainiSchodoOptimizatsiiTrudovikhVidnosinVid1-Lipnia2022-R-2352-ikh>

6. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів від 28.02.2022р. № 168. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text>

7. Про затвердження форми контракту добровольця територіальної оборони та посвідчення добровольця територіальної оборони : Наказ Міністерства оборони України від 07.03.2022р. № 84. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0307-22#Text>

8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

9. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів від 29.12.2021 №1449 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-п#Text>

10. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.

Rubliova O. Ensuring of equal labor rights in Ukraine in the conditions of martial law. *Since the beginning of the full-scale invasion of Russian troops into Ukraine and the introduction of the legal regime of martial law, labor legislation has undergone significant reforms. A number of legislative acts were adopted to adapt labor relations to wartime realities. However, taking into account the changes in the legislation regarding the remuneration of mobilized workers, there are still issues concerning the equality of labor rights of citizens. Thus, changes have been made to Article 119 of the Labor Code in the part of excluding the norm regarding the employer's preservation of the average earnings of employees called up for military service. At the same time, no changes were made regarding the legal and social situation, in*

particular as to the remuneration of members of voluntary formations of territorial communities and pedagogical workers called up for military service. Taking into account the conducted research, and in order to comply with the principle of equality of labor rights, the legislator should adopt appropriate changes in the legislation.

Keywords labor relations, military service, territorial defense volunteer, salary, the principle of equal labor rights, martial law, guarantees of social and legal protection.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ СМАРАГДОВОЇ МЕРЕЖІ

Ю. О. Сеплива

Спираючись на результати аналізу законодавчих приписів і сучасної ситуації, автор доводить необхідність прискорення процесів європеїзації національного екологічного законодавства, зокрема, шляхом прийняття Закону України «Про території Смарагдової мережі», що сприятиме розробленню дієвого правового механізму відтворення і збереження біологічного й ландшафтнього різноманіття в умовах збройної агресії з боку рф.

Ключові слова: Смарагдова мережа, Бернська конвенція, дика флора і фауна, території особливого природоохоронного інтересу.

З отриманням Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі одним із першочергових завдань стало якнайшвидше проведення гармонізації національного законодавства і права ЄС. Зрозуміло, що цей процес суттєво впливатиме на формування Смарагдової мережі, а також підготовку її до інтеграції в мережу Natura 2000. Отже, нині нагальним є прийняття Закону України «Про території Смарагдової мережі», проєкт якого подано до Верховної Ради України ще у 2019 році. Додамо, що доки його не буде прийнято, Смарагдові території України, визнані Бернським комітетом, не набудуть юридичного закріплення, не матимуть належного правового захисту, а головне, зволікання може призвести до недотримання й неналежного виконання нашою країною взятих на себе зобов'язань.

Приступаючи до висвітлення питання, передусім вкажемо, що Смарагдова мережа (мережа Емеральд, Emerald Network) – це загальноєвропейська мережа особливо цінних природних територій, створена для збереження рідкісних видів флори і фауни й типів природних оселищ, які охороняються на європейському рівні. Наразі до складу Смарагдової мережі в Україні входить 377 об'єктів, визнаних Бернським комітетом, які займають загальну площу у 8 мільйонів гектарів.

Незважаючи на значущість цього об'єкта, із початку російської агресії багато Смарагдових територій зазнали руйнування через дії військовослужбовців рф. Виходячи з цього, Україна повинна і змушена опрацьовувати й ухвалювати плани управління (розробка яких, звісно, не можлива без юридичного визнання територій), котрі, у свою чергу, мають сприяти відновленню цих територій. Для ілюстрації ступеня й масштабів шкоди наведемо деякі статистичні дані. За інформацією, наданою Міністром Міндовкілля України, станом на вересень 2022 року: «20 % природоохоронних територій уражені війною. В зоні ризику – 2,9 млн га територій Смарагдової мережі та 17 Рамсарських об'єктів площею більше ніж 600 тисяч га. Росіяни окупували 8 наших заповідників і 12 Національних природних парків. рф показала, що таке життя під окупацією. Так, практично 80 % території Національного парку «Святі гори» знищено. У травні Кінбурнська коса цілий тиждень горіла через бойові дії. Там горіли реліктові ліси. В окупованій “Асканії Новій” наразі гуманітарна криза. І цей перелік можна продовжувати» [1]. У той же час за офіційними даними ЗСУ, за період 24.02.2022 –12.10.2022 р. зафіксовано 43 звернення щодо завданих збитків лісу і природно-заповідному фонду, в яких повідомляється про негативний вплив на об'єкти ПЗФ (нині він спостерігається на площі 330 га), пожеж у лісових насадженнях (їх площа сягає 13 547 га). Орієнтовний розмір збитків, нарахованих Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик за шкоду, завдану лісу і природно-заповідному фонду, дорівнює 211 млн грн. [2]. Однак, як відомо, в умовах воєнного стану не всі збитки можуть бути зафіксовані й розраховані, оскільки багато територій знаходяться в окупації, а кількість воєнних злочинів із кожним днем стає все більшою.

Принагідно зауважити, що не всі території особливого природоохоронного інтересу знаходяться в межах лісових насаджень чи на існуючих територіях природно-заповідного фонду. Більшість Смарагдових територій України, які від Постійного комітету Бернської конвенції отримали статус об'єктів – кандидатів Смарагдової мережі Європи, а також територій, які ще не включені до цього списку, також зазнають руйнувань унаслідок пожеж і вибухів, але точну цифру завданих збитків визначити неможливо. Безумовно, однією із причин гальмування природоохоронної діяльності на території Смарагдової мережі є відсутність належного правового регулювання, законодавчого забезпечення її формування й функціонування, можливості її побудови на європейському рівні.

Наведене набуває важливості з огляду на те, що зменшення біорізноманіття – глобальна проблема людства, оскільки це призводить до зменшення доступності води, збільшення кількості стихійних лих, зниження продовольчої безпеки й погіршення здоров'я людей. Саме тому серед головних цілей відповідно до Указу Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2018 р. названо зупинення процесу втрати біорізноманіття [3]. Крім того, одним із головних механізмів охорони природи в Європейському Союзі виступає принцип збереження біорізноманіття на рівні природних оселищ, який, на жаль, і досі не впроваджений в національне законодавство.

Усе наведене дозволяє стверджувати, що необхідно якомога швидше прийняти проєкт Закону України «Про території Смарагдової мережі» і наблизити українське законодавство до основних положень Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції), двох директив ЄС – 92/43/ЄС «Про збереження природних оселищ та видів природної фауни та флори» і 2009/147/ЄС «Про захист диких птахів». До речі, згідно з Додатком XXX до глави 6 «Навколишнє природне середовище» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, це мало відбутися ще у 2019 році, а в 2021 мали б бути вже запроваджені необхідні заходи для збереження територій Смарагдової мережі [4]. Проте станом на жовтень 2022 року законопроект все ще перебуває на доопрацюванні, а повторне перше читання у Верховній Раді України лише очікується.

Додамо, що проєкт Закону № 4461 «Про території Смарагдової мережі» не є досконалим, викликає певні зауваження й критику як з боку законотворців, так і вчених. Зокрема, слід підтримати М. Я. Ващишина, який наводить аргументи стосовно термінологічної непослідовності, суперечливості запропонованих у законопроекті правових дефініцій, їх невідповідності вимогам ЄС. Наприклад, термін «території Смарагдової мережі» мають первинно відповідати вимогам ASCI й узгоджуватися з основними критеріями їх визначення згідно з Рекомендацією № 16 та №157(2011) Постійного комітету Бернської конвенції [5, с. 118]. Безумовно, понятійно-категоріальний апарат, використаний при нормотворенні, вимагає подальшого вдосконалення і впорядкування. Вважаємо, що після усунення недоліків, врахування зауважень і пропозицій комітетів Верховної Ради України, приведення його у відповідність до директив ЄС має відбутися якнайшвидше прийняття законопроекту № 4461. Як вище наголошувалося, це має стати пріоритетним завданням для нашої держави на шляху до членства в ЄС, а також забезпечення сталого розвитку й екологічних, кліматичних прав теперішніх і майбутніх поколінь.

Підсумовуючи, вкажемо, що з метою збереження біорізноманіття, захисту природних оселищ, видів фауни і флори, що підлягають особливій охороні, повоєнного відновлення територій Смарагдової мережі, а також задля виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань у сфері євроінтеграції, наша держава повинна якнайшвидше привести національне правове регулювання території особливого природоохоронного інтересу у відповідність до приписів європейських актів, що можливо зробити, зокрема, шляхом прийняття спеціального закону, і розпочати розробку менеджмент-планів щодо кожного об'єкта, включеного до мережі Емеральд. Вбачається, що ухвалення Закону України «Про території Смарагдової мережі» – це важливий і необхідний крок нашої країни до майбутнього переходу на стандарти європейського законодавства у сфері охорони довкілля, інтеграції у європейський правовий простір.

Література

1. Шкода довкіллю за півроку війни досягла майже 1 трильйона гривень, - Руслан Стрілець. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/shkoda-dovkilliu-za-pivroku-viiny-dosiahla-maizhe-1-tryliona-hryven-ruslan-strilets> (дата звернення 14.10.2022).

2. Дашборд із даними про загрози довкіллю. Офіційні дані ЗСУ за період 24.02.202212 – 10.2022 р. Екозагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL : <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення 12.10.2022).

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 12.10.2022).

4. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 12.10.2022).

5. Ващишин М. Я. Правове забезпечення формування Смарагдової мережі в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 115–119.

Sepliva Yu. Current issues of legislative regulation of the formation of the Emerald Network.

Based on the results of the analysis of legislative prescriptions and the current situation, the author proves the need to accelerate the processes of Europeanization of national environmental legislation, in particular, by adopting the Law of Ukraine "On the territories of the Emerald Network", which will contribute to the development of an effective legal mechanism for the reproduction and preservation of biological and landscape diversity in conditions of armed aggression from the Russian Federation.

Keywords: *the Emerald Network, Berne Convention, wild flora and fauna, areas of particular environmental interest.*

ЩОДО РІВНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

О. В. Старчук

У статті проаналізовано правове забезпечення рівності трудових прав в Україні та Європейському Союзі. Визначено, що гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу сприятиме вдосконаленню вітчизняного правового забезпечення дотримання рівності в трудовому праві.

Ключові слова: *рівність у сфері праці, гендерна рівність, гармонізація.*

Рівність у правах і свободах, у тому числі й рівність у сфері праці проголошується як у міжнародних та європейських актах, а саме в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Хартії основоположних прав ЄС, Договорі про функціонування ЄС, Директиві Ради 2000/78/ЄС про встановлення загальних правил рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності та ін.) так і у національному трудовому законодавстві.

Зокрема, у ст. 20 Хартії основоположних прав ЄС передбачено, що всі люди є рівними у своїх правах [1].

Положення про рівність закріплюється і у ст. 8 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС), у якій передбачено, що діяльність ЄС спрямована на усунення нерівностей і сприяння рівності жінок і чоловіків [2].

У ст. 5 Директиви № 2000/43/ЄС Ради ЄС про імплементацію принципу рівного поводження з людьми, незалежно від їх расового або етнічного походження передбачено, що задля забезпечення повної рівності на практиці принцип однакового ставлення не повинен перешкоджати державі-члену зберігати або ухвалювати спеціальні заходи для запобігання несприятливим умовам або компенсації несприятливих умов, пов'язаних із расовим або етнічним походженням [3].

В Україні рівність трудових прав передбачена національним законодавством. Відповідно до ст. 24 Конституції України, Ст. 2-1 Кодексу законів про працю визначено, що рівність забезпечується незалежно від походження, соціального та майнового стану, расової й національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду та характеру занять, місця проживання й інших обставин (ст. 2-1 КЗпП України) [4; 5].

У ст. 3 проекту Трудового кодексу України, також, визначається, що однією із засад правового регулювання трудових відносин є рівність прав і можливостей працівників, у тому числі гендерна рівність, шляхом забезпечення єдності та диференціації умов праці [6].

Отже, усі працівники повинні наділятися рівними правами як законами та підзаконними нормативно-правовими актами, так і колективними договорами, угодами й іншими локальними нормативними актами.

Однією із складових рівності у сфері праці є гендерна рівність прав чоловіка й жінки у процесі трудової діяльності.

Відповідно до ст. 23 Хартії основоположних прав ЄС рівність чоловіків і жінок забезпечувалася в усіх сферах, у тому числі щодо працевлаштування, роботи й оплати праці [1].

У ст. 157 Договору про функціонування Європейського Союзу вказано на те, щоб кожна держава-член забезпечувала застосування принципу рівної оплати працівникам чоловічої та жіночої статі за однакову роботу або роботу, що має однакову вартість [2].

Реалізацію рівних можливостей рівноправного поводження щодо чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування й зайнятості забезпечує Директива Європейського парламенту і Ради 2006/54/ЄС від 5 липня 2006 року, яка передбачає доступ до працевлаштування, включаючи службове просування та професійне навчання; умов праці, включаючи оплату, та професійних механізмів соціального забезпечення [7].

Ми погоджуємось із О. М. Рим, яка проаналізувавши дотримання рівності у трудові праві ЄС вказує на те, що у ЄС найбільш розробленими є механізми реалізації принципу рівності саме у сфері трудового права, де він упроваджується за трьома напрямками, а саме: забезпечення рівності (недискримінації) за ознаками расового, етнічного походження; за ознаками релігії або переконань, інвалідності, віку, сексуальної орієнтації; соціального забезпечення [8, с. 87].

На національному рівні правовою базою для розвитку гендерного законодавства, відповідно до якого забезпечується рівність прав жінки й чоловіка є Конституція України (ч. 3 ст. 24) [4].

Втілити конституційні норми в усіх сферах життя суспільства (господарській, культурній, суспільно-політичній), у тому числі у сфері праці та конкретизувати міжнародні стандарти щодо заборони нерівності за ознакою статі покликаний забезпечити Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у ст. 17 якого вказано на те, що жінкам і чоловікам забезпечується рівні права та можливості в працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації, перепідготовці [9].

Гендерна рівність як складова рівності трудових прав, полягає в тому, що чоловік і жінка повинні мати рівні права, свободи, обов'язки в трудових відносинах, враховуючи при цьому статеві та психофізіологічні особливості цих суб'єктів, а також конкретні умови праці (важкі роботи, роботи зі шкідливими й небезпечними умовами праці, підземні та підіривні роботи), залучення до яких жінок забороняється.

Таким чином, гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу сприятиме вдосконаленню вітчизняного правового забезпечення рівності в трудовому праві, якої потрібно дотримуватись під час здійснення правового регулювання трудових і тісно пов'язаних із трудовими відносинах.

Література

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. OJ C 326. 26.10.2012. P. 391–407. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b06./

3. Директива № 2000/43/ЄС Ради ЄС про імплементацію принципу рівного поводження з людьми, незалежно від їх расового або етнічного походження, від 29.06.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65

4. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к / 96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322–VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.

6. Проект Трудового кодексу. URL: http://gska2.rada.gov.ua:8080/pls/zweb_n/webpros4_1?id=&pf3511=3097

7. Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast). OJ L 204. 26.7.2006. P. 23–36. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0054>

8. Рим О.М. Принцип рівності в трудовому праві Європейського Союзу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Т. 30 (69). № 4. 2019. С. 81-88.

9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866–IV із змінами і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 5. Ст. 561.

Starchuk O. The equality of labor rights in Ukraine and the European Union. *The article analyzes the legal provision of equal labor rights in Ukraine and the European Union. It has been determined that harmonization of the labor legislation of Ukraine with the legislation of the European Union will contribute to the improvement of domestic legal support for equality in labor law.*

Keywords: *equality in the field of work, gender equality, harmonization.*

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ РОБОЧОГО ЧАСУ

Н. Ф. Чубоха, І. М. Якушев

На прикладі змін у регулюванні режиму робочого часу та чинного цивільного законодавства доведено необхідність нормативного закріплення моральних засад законодавства про працю.

Ключові слова: *праця, регулювання, моральні засади.*

Запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [1] та введення в Україні військового стану [2] у зв'язку з повномасштабним вторгненням російських збройних сил на територію України суттєво вплинули на правове регулювання трудових відносин. Чи не найбільших змін відбулося у регулюванні режиму робочого часу.

Робочий час – це час, протягом якого працівник зобов'язаний виконувати роботу, визначену трудовим договором і правилами внутрішнього трудового розпорядку. [3, с. 197]. Значна увага законодавства приділена обмеженню тривалості робочого часу, оскільки це впливає на працездатність людини та ефективність її праці, а також на тривалість часу відпочинку. Вступаючи у трудові правовідносини працівник погоджується на виконання роботи протягом певного часу, максимальна тривалість якого визначена законодавством. Тривалість робочого часу, протягом якого працівник буде виконувати роботу, може бути зменшена за домовленістю з роботодавцем у трудовому договорі. Крім того, законодавство передбачає скорочену тривалість робочого часу для окремих категорій працівників (учителів, лікарів, неповнолітніх та інших) і для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці [4].

Поряд з тривалістю робочого часу важливим є розподіл часу роботи в межах доби чи іншого календарного періоду, який прийнято називати режимом робочого часу. Як правило, режим робочого часу визначається часом початку і закінчення щоденної роботи, тривалістю і періодичністю перерв у роботі (включаючи перерву для відпочинку і харчування). Фактичний поділ робочого часу на частини протягом доби призводить до необхідності працівнику витратити додатковий час на дорогу до роботи і додому, який не включається до робочого часу, проте зменшує тривалість безперервного часу відпочинку.

Законом України від 30 березня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [5] у новій редакції була викладена стаття 60 Кодексу законів про працю України (надалі - КЗпП), яка надала право встановлювати для працівника гнучкий режим робочого часу, що передбачає саморегулювання працівником часу початку, закінчення роботи та тривалості робочого часу упродовж робочого дня.

Гнучкий режим робочого часу встановлюється за письмовим погодженням між працівником і роботодавцем. Ініціатива про запровадження гнучкого режиму робочого часу може походити як від працівника, так і від роботодавця. У випадку встановлення гнучкого режиму робочого часу за

ініціативою роботодавця, законодавство передбачає ряд гарантій для працівника. Зокрема, можливість його запровадження обумовлена виробничою необхідністю, а працівник про це повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці. Повинна бути дотримана і встановлена норма тривалості робочого часу.

Гнучкий режим робочого часу передбачає час обов'язкової присутності на роботі працівника і час перерви для відпочинку і харчування. За їх межами працівник на власний розсуд визначає періоди роботи.

Негативним, на нашу думку, і таким, що суттєво звужує гарантії прав працівників, є можливість поділу фіксованого робочого часу на частини протягом робочого дня, адже у законодавстві відсутні обмеження щодо максимальної кількості таких перерв та мінімальної їх тривалості. Це означає що роботодавець при укладенні трудового договору може передбачити короткострокові перерви в роботі (наприклад, 20 хвилин перерви через кожні 40 хвилин роботи) і за рахунок цього фактично збільшить час перебування на роботі працівника (у нашому прикладі - на третину).

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18 липня 2022 року [6] КЗпП доповнено статтею 21-1, в якій передбачена можливість укладення трудового договору з нефіксованим робочим часом, особливістю якого є виконання працівником роботи в міру необхідності, визначеної самостійно роботодавцем.

Умовами трудового договору з нефіксованим робочим часом не встановлено конкретний час виконання роботи працівником. Роботодавець самостійно визначає час залучення працівника до роботи та її обсяг, погоджує з працівником режим роботи та тривалість робочого часу, необхідного для виконання відповідної роботи. Жодних гарантій, що така робота буде надаватися постійно, законодавство не передбачає.

Частина 5 ст. 21-1 КЗпП передбачає, що трудовий договір з нефіксованим робочим часом повинен містити інформацію про інтервали, під час яких від працівника можуть вимагати працювати (базові години та дні). При цьому, роботодавець обмежений визначити базові години та дні лише максимальною тривалістю робочого часу (за загальним правилом - 40 годин на тиждень). Не буде суперечити законодавству встановлення у трудовому договорі з нефіксованим робочим часом умови про те, що базовими для працівника будуть години в з 9.00 до 13.00 і з 14.00 до 18.00 п'ять днів на тиждень, що складатиме мінімум 160 годин на місяць. Згідно ч. 12 ст. 21-1 КЗпП, мінімальна тривалість робочого часу працівника, який виконує роботу на підставі трудового договору з нефіксованим робочим часом, протягом календарного місяця становить 32 години, тобто працівник буде виконувати роботу протягом однієї п'ятої частини робочого часу. Частина 10 вказаної статті зазначає, що заробітна плата виплачується працівникові, який виконує роботу на підставі трудового договору з нефіксованим робочим часом, за фактично відпрацьований час. Отже, правомірним буде залучення працівника до роботи лише протягом 32-х годин на місяць при базових 160 годинах з оплатою за фактично виконану роботу (1/5 заробітної плати).

Варто зауважити, що при ухваленні чинного КЗпП у 1971 році ст. 113 КЗпП вже тоді передбачала, що час простою не з вини працівника оплачується з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу) і ця норма діє до сьогодні. Запровадження трудового договору з нефіксованим робочим часом без реальних гарантій трудових прав працівників не лише нівелює соціальне призначення трудового права захищати інтереси працівника як найбільш уразливого суб'єкта трудового права, сторони трудового договору, але й порушує ст. 22 Конституції України, яка передбачає: «При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [7].

Змінюючи законодавство про працю, надаючи все більшу свободу сторонам трудових відносин встановлювати правила поведінки у трудовому договорі і тим самим розширюючи індивідуальне регулювання, необхідно визначити основні засади, якими повинні керуватися сторони. Головними серед них повинні бути справедливість, добросовісність та розумність, які є загальними засадами цивільного законодавства і закріплені в п. 6 ст. 3 Цивільного кодексу України [8].

Завдяки справедливості, добросовісності й розумності суб'єкти не лише визначають свою поведінку відповідно до понять добра та зла, особистих переконань, традицій, виховання тощо, але й здійснюють захист своїх прав [9, с. 79].

Закріплення у законодавстві справедливості, добросовісності та розумності як загальних засад законодавства про працю стане стримуючим фактором для роботодавця при встановленні умов

трудового договору і дозволить працівнику захищати свої права як при укладенні трудового договору, так і під час його виконання.

Література

1. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. *Урядовий кур'єр*. 2020. 12 березня. (№ 47).
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. *Голос України*. 2022. 24 лютого. (№ 37).
3. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків: Вид-во. 2022. 376 с.
4. Кодекс законів про працю України : затв. Законом Верховної Ради Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відом. Верхов. Ради Української РСР*. 1971. додаток до № 50. Ст. 375 (із змінами).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. *Відом. Верхов. Ради України*. 2020. № 18. Ст. 123.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом : Закон України від 18.07.2022 р. № 2421-IX. *Голос України*. 2022. 09 серпня. (№ 162).
7. Конституція України : закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами).
8. Цивільний кодекс України : кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 16.10.2022)
9. Чубоха Н.Ф. Мораль як принцип цивільного законодавства України / Історико-правовий часопис : журнал / упоряд. О. Крикунов, О. Старчук, І. Шевчук, Л. Шевчук, О. Юхимюк. – Луцьк, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2013. № 1. С. 78-82.

Chubokha N., Yakushev I. Moral principles in the legal regulation of working time. On the example of changes in the regulation of working hours and current civil legislation, the necessity of normative consolidation of the moral foundations of labor legislation has been proven.

Keywords: work, regulation, moral principles.

ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Л. М. Шевчук, Д. Л. Фелонюк

Стаття присвячена розгляду теоретико-правових аспектів суб'єктного складу інституційно-функціонального забезпечення формування і здійснення національної екологічної політики.

Ключові слова: екологічна політика; інституційно-функціональне забезпечення; охорона навколишнього природного середовища; управління; регулювання.

В сучасних умовах вирішення існуючих проблем охорони та збереження навколишнього природного середовища, раціонального природокористування, забезпечення сприятливого для життя і здоров'я людини довкілля, підтримання екологічної рівноваги перебуває у прямій залежності від ефективності екологічної політики кожної держави, раціональності її формування й результативності здійснення.

Провідну роль у регулюванні екологічної сфери, безсумнівно, відіграє держава, однак складність та багатогранність інституційно-функціонального забезпечення нинішньої екологічної політики визначають актуальність питань дослідження суб'єктного складу, який здійснює прямий чи опосередкований вплив на формування і здійснення такої політики, адже її цілі повинні досягатися скоординованими діями усіх без винятку суб'єктів – індивідуальними й колективними, а також державними і наддержавними структурами.

У правовій літературі наявний досить широкий спектр поглядів на управління й регулювання у сфері навколишнього природного середовища і, відповідно, на склад суб'єктів, які беруть участь у формуванні та здійсненні вітчизняної екологічної політики. Значною мірою такий стан речей пояснюється тим, що ці питання досліджувалися не тільки юристами з позицій різних галузей права (адміністративного, екологічного, земельного, аграрного, природоресурсного та ін.), але й представниками інших сфер наукових розробок – державного управління, економіки, політики тощо.

Зокрема, аналізуючи адміністративно-правові засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні, О. Я. Лазор зазначає, що загалом система управління охоплює такі інституції: загального та спеціального державного управління, місцевого самоврядування, громадського управління. Організація системи управління у сфері реалізації екологічної політики має два основні зрізи: адміністративно-територіальний і галузевий. Перший сформований відповідно до адміністративно-територіального устрою, де суб'єктами управління є інституції різного рівня: державного, обласного, районного та окремих населених пунктів – місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Інституціями галузевого (спеціального) державного управління є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів і його територіальні управління [1, с. 15].

Розглядаючи механізми реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні, М. В. Андрієнко та В. С. Шако обґрунтовують, що таку політику реалізують органи державної влади та суб'єкти, які мають спеціальні повноваження (організаційний механізм). В числі цих органів названі автори виділяють: 1) органи державної влади, які відносяться до системи загального державного управління (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України та ін.); 2) органи відомчого управління та контролю, органи спеціалізованого функціонального управління (Міністерство охорони здоров'я України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Міністерство внутрішніх справ України та ін.); 3) органи спеціалізованого управління з використання окремих видів ресурсів (Державна служба геології та надр України, Державне агентство земельних ресурсів України та ін.); 4) органи громадського управління (Українське товариство охорони природи, Українська екологічна асоціація «Зелений світ» та ін.) [2, с. 48].

В цілому погоджуючись із наведеними позиціями, зауважимо, що окремі твердження, на нашу думку, потребують деяких уточнень. Це, зокрема, стосується визначення ролі громадськості в реалізації екологічної політики як суб'єкта управління, урахувавши особливості її правової природи. Звичайно, якщо мова йде про громадські організації (О. Я. Лазор говорить про «інституції громадського управління», а М. В. Андрієнко та В. С. Шако – про «органи громадського управління»), то відповідно до положень ч. 4 ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» громадські організації можуть брати участь в управлінні галуззю охорони навколишнього природного середовища, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України [3]. Саме ж управління охороною навколишнього природного середовища, згідно з ч. 1 цієї ж статті закону, полягає у здійсненні в даній галузі функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності [3]. Тобто ті громадські організації, у статуті яких відповідна діяльність не передбачається, не можуть брати участь в управлінні галуззю охорони навколишнього природного середовища, однак можуть залучатися до діяльності, пов'язаної з формуванням та реалізацією екологічної політики.

Логічно вибудовує класифікацію видів управління природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища А. П. Гетьман, чітко визначаючи при цьому суб'єктів, які здійснюють управління: 1) державне (здійснюється в масштабах всієї держави або її окремих регіонів органами державної виконавчої влади або місцевого самоврядування); 2) галузеве (здійснюється в масштабах окремої галузі народного господарства, наприклад сільськогосподарської, транспортної тощо, природоохоронними органами, що діють у структурі відповідної галузі); 3) виробниче (здійснюється в рамках окремого виробництва природоохоронними органами, що діють у його структурі); 4) громадське (здійснюється в масштабах всієї держави або її окремих регіонів громадськими природоохоронними об'єднаннями або окремими громадянами у рамках наданих їм повноважень) [4, с. 36-37].

Стосовно суб'єктного складу інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення екологічної політики на увагу заслуговує й позиція М. В. Краснової. На думку дослідниці, екологічне управління є сучасною правовою категорією, в якій відбивається стан суспільних відносин, що врегульовуються правовими нормами та в яких реалізується відповідна екологічна

політика, діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та фізичних і юридичних осіб, що спрямована на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, дотримання вимог екологічного законодавства, попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян шляхом здійснення конкретних організаційно-правових заходів [5, с. 41].

Отже, в науковій літературі питанням суб'єктного складу інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення екологічної політики приділено досить багато уваги. При цьому можна констатувати наявність багатоманітності підходів до розуміння суб'єктного складу регулюючого впливу на екологічну сферу, що значною мірою пояснюється неоднаковим розумінням категорій «управління», «державне управління», «громадське управління», «регулювання» тощо. Фактично єдине, у чому науковці однакові – це визначальна роль держави в особі її інституцій при формуванні та здійсненні екологічної політики.

Підсумовуючи, можна констатувати потребу в подальшому науковому осмисленні та всебічному теоретико-правовому аналізі завдань, функцій і компетенції органів державної влади та місцевого самоврядування, а також прав і обов'язків інших суб'єктів (у тому числі громадськості й окремих громадян), які беруть участь у вирішенні проблем збереження і охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та інших питань екологічного характеру. Термінологічна визначеність, чіткість та логічна структурованість суб'єктного складу в системі управління, регулювання, координації та інших формах розробки і здійснення екологічної політики матиме не лише безперечне значення для наукової теорії, але й у перспективі сприятиме удосконаленню вітчизняного законодавства про охорону навколишнього природного середовища в частині регламентації правового статусу відповідних суб'єктів.

Література

1. Лазор О. Я. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2004. 30 с.
2. Андрієнко М. В., Шако В. С. Механізми реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 47–53.
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 07.10.2022).
4. Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків : Право, 2009. 328 с.
5. Краснова М. В. Науково-правові питання екологічного управління. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9-10 верес. 2016 р.)*. Одеса, 2016. С. 6–41.

Shevchuk L., Felonyuk D. On the question of the subject composition of institutional and functional ensuring the formation and implementation of the environmental policy of Ukraine. The article is devoted to the consideration of the theoretical and legal aspects of the subject composition of the institutional and functional support for the formation and implementation of the national environmental policy.

Keywords: *environmental policy; institutional and functional support; environmental protection; management; regulation.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО КРИМІНАЛІСТИКА, КРИМІНОЛОГІЯ СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯНЬ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЦІН І ТАРИФІВ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР № 7425 ВІД 01 ЧЕРВНЯ 2022 РОКУ)

М. О. Акімов

Розглянуті проблеми запровадження кримінальної відповідальності за діяння у сфері формування та застосування цін і тарифів (на прикладі законопроекту реєстр. № 7425 від 01 червня 2022 року).

Ключові слова: криміналізація, сфера формування та застосування цін і тарифів, родовий об'єкт, суспільна небезпека.

Збройна агресія проти нашої держави не тільки спонукала неабиякий розвиток вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність (починаючи з 24 лютого 2022 року, вже прийняті та набули чинності тринадцять законів про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу (далі – КК) України [2]), але й обумовила потребу криміналізації низки діянь, відповідальність за які раніше не була передбачена. Проте намагання деяких суб'єктів права на законодавчу ініціативу вносити до КК України зміни і доповнення без проведення належної експертизи законопроектів (чи без урахування критичних зауважень) – викликають обґрунтоване занепокоєння.

Наприклад, законопроект реєстр. № 7425 від 01 червня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо криміналізації правопорушень у сферах формування та застосування цін і тарифів на соціальнозначущі товари та збуту продукції, що має ознаки товару військового призначення» [3], далі – законопроект 7425, серед іншого має, на думку розробника, встановити кримінальну відповідальність за правопорушення юридичних та фізичних осіб у сферах формування та застосування цін і тарифів на соціальнозначущі товари. Дійсно, держава повинна мати ефективні інструменти правового реагування на необґрунтоване підвищення цін на такі товари у теперішніх умовах. Проте наскільки адекватними є запропоновані законопроектом 7425 інструменти – питання вельми дискусійне.

Почнемо власне з самої статті 236 «Порушення порядку формування та застосування цін і тарифів на соціально значущі товари в умовах воєнного або надзвичайного стану», якою суб'єкт права на законодавчу ініціативу пропонує доповнити вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність. Як відомо, у чинному КК України вже є стаття 236 «Порушення правил екологічної безпеки», що розташована в розділі VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» Особливої частини. Можна із впевненістю стверджувати, що порушення порядку формування та застосування цін і тарифів на соціально значущі товари в умовах воєнного або надзвичайного стану не спричиняє шкоди суспільним відносинам охорони довкілля. З урахуванням характеру діяння, що пропонується криміналізувати, норма про відповідальність за нього має розташовуватись або після статті 206-2 (під умовним номером 206-3), або після статті 211 (під умовним номером 211-1). Пропозиція ж доповнити чинний КК України новою статтею 236 (особливо водночас з ініціативою у зв'язку з цим статті 236 – 447 вважати відповідно статтями 237 – 448) є не просто кричущим порушенням правил законотворчості та ustalених вимог нормопроекткування, а й призведе (у разі її реалізації) до небаченої плутанини у всій Особливій частині.

Варто наголосити, що діяння, за яке пропонується передбачити кримінальну відповідальність, вже визнано адміністративним правопорушенням (стаття 165-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення [1], далі – КУпАП). При цьому жодних аргументів на користь необхідності криміналізувати вчинення такого діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану розробник законопроекту 7425 у пояснювальній записці до нього не наводить. Так само відсутні й об'єктивні дані про те, що адміністративна відповідальність за це діяння неефективна чи надто м'яка. Скоріше

навпаки – перевищення більше ніж в 1,2 рази ціни товару (навіть такого, що віднесений до соціально значущих, та навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану) навряд чи сягає того рівня суспільної небезпеки, що потребує застосування кримінальної репресії. Набагато ефективнішим (якщо вже виникла потреба передбачити більш суворе стягнення) уявляється просто збільшити розмір штрафу за статтею 165-2 КУпАП.

Викладене тим більш справедливе, позаяк у статті 236 КК України (у редакції законопроекта 7425) йдеться про відповідальність тих, хто формує та застосовує ціни і тарифи – продавців соціально значущих товарів (іншими словами, спеціальних суб'єктів), для яких набагато більш дієвим покаранням є вплив на гаманець (тобто штраф), а не на особисту свободу.

Крім цього, запропоновані у статті 236 КК України (у редакції законопроекта 7425) додаткові кримінальні покарання не відповідають положенням чинного КК України. Так, до винних осіб пропонується застосовувати конфіскацію майна. Але остання згідно частини другої статті 59 КК України застосовується лише за тяжкі чи особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості. Діяння ж, передбачене частиною першою статті 236, таким не є. За діяння, передбачене частиною другою статті 236, передбачається покарання у виді позбавлення обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до п'яти років (при тому, що згідно частини першої статті 55 КК України таке покарання призначається як додаткове на строк від одного до трьох років). На додачу до цього – і всупереч задекларованій меті законопроекту 7425 встановити за дане правопорушення кримінальну відповідальність юридичних осіб – жодних змін до чинного КК України у частині застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не передбачається.

Підсумовуючи викладене, варто зауважити, що внесення змін (і особливо доповнень) до КК України в умовах воєнного стану вимагає підвищеної уваги законодавця до кожної деталі кожного запропонованого законопроекту.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 07 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 14.10.2022).
2. Кримінальний кодекс України : прийнятий 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.10.2022).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо криміналізації правопорушень у сферах формування та застосування цін і тарифів на соціальнозначущі товари та збуту продукції, що має ознаки товару військового призначення : законопроект реєстр. № 7425 від 01 червня 2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39713> (дата звернення: 14.10.2022).

Akimov M. Problems of criminalization of actions in the field of formation and application of prices and tariffs (on the example of bill Reg. No. 7425 dated from June 1st, 2022). Problems of establishing criminal responsibility for actions in the field of formation and application of prices and tariffs (on the example of bill Reg. No. 7425 dated from June 1st, 2022) have been studied.

Keywords: criminalization, field of formation and application of prices and tariffs, generic object, social ganger.

ПРАВОВИЙ СТАТУС МЕДІАТОРА В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Т. П. Валянська

Стаття присвячена дослідженню законодавчої регламентації правового статусу медіатора в частині вимог до освітньої підготовки медіатора. Проаналізовано чинне національне законодавство, зокрема ЗУ «Про медіацію» та законодавство Польщі, яке регламентує правовий статус медіатора. Окреслено низку проблем на шляху інституціоналізації практики медіації в Україні: відсутність вимог щодо освітньої кваліфікації, щодо змісту як навчальних програм так і переліку обов'язкових компетентностей підготовки медіаторів тощо.

Ключові слова: медіатор, освітній рівень, правовий статус, навчальна програма, вимоги, європейський досвід, Польща.

15 грудня 2021 року набув чинності Закон України «Про медіацію» [1]. Цим законом регламентовано засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання спору, принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Дія закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

У Розділі II. «Статус медіатора» цього закону, визначено статус медіатора, та закріплено вимоги, щодо підготовки медіатора. Медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок [1].

Підготовку медіаторів можуть здійснювати суб'єкти освітньої діяльності, якими, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про освіту», є фізичні або юридичні особи (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадять освітню діяльність. Ці ж суб'єкти, що здійснюють підготовку у сфері медіації, видають документ (сертифікат), що засвідчує таку підготовку, до якого, додається перелік компонентів програми навчання і набутих компетентностей. Також, суб'єкти освітньої діяльності, що здійснюють підготовку медіаторів, ведуть реєстри своїх випускників, в яких зазначаються відомості, передбачені ст. 10 ЗУ «Про медіацію» [1].

Аналіз положень ЗУ «Про медіацію», дає підставити констатувати той факт, що законодавцем не передбачено вимог як щодо освітнього рівня медіатора, так і щодо змісту (компетентностей) навчальних програм з підготовки медіаторів.

Якщо звернутися до європейського досвіду функціонування інституту медіації, зокрема, Польщі, то варто зауважити, що в Польщі відсутній окремий нормативно-правовий акт, який регламентує медіацію. Процес медіації в цивільних, господарських, трудових та сімейних спорах, врегульований Цивільним та Цивільним процесуальним кодексами, Кодексом адміністративного судочинства, Законом «Про систему загальних судів» та відповідними підзаконними нормативно-правовими актами [2]. Відповідно, медіатором може бути будь-яка особа незалежно від виду та рівня освіти, а також отриманої або здійснюваної професії.

Разом з тим, законодавець встановлює, що «...у випадку, якщо сторони не обрали особу медіатора», Цивільний процесуальний кодекс у статті 1839 § 1 уповноважує суд призначити медіатора, який має відповідні знання та навички для проведення медіації у відповідній категорії справ, маючи на увазі так званих «постійних медіаторів» (stałych mediatorow), які внесені до реєстру медіаторів судів першої інстанції. Вказана стаття встановлює вимоги, щодо наявності у медіатора належних теоретичних знань, зокрема, вищої освіти в галузі психології, педагогіки, соціології, або права та наявності практичних навичок медіації в сімейних спорах.

Якщо звернутися до Європейського кодексу медіаторів (European Code of Conduct for Mediators), який є результатом плідної співпраці ініціативної групи медіаторів-практиків, які представляють більш ніж 30 європейських організацій [3] та прийнятому на його основі Кодексу етики медіаторів Українського центру медіації (м. Київ) [4], медіатор має право проводити процедуру медіації тільки у разі, якщо він має достатню кваліфікацію аби задовольнити обґрунтовані очікування сторін. У випадку присудової або інших форм обов'язкової медіації, обов'язково (дуже важливо) аби медіатор, призначений сторонам, мав необхідні знання та досвід.

В польському законодавстві передбачено процедуру подання встановленого пакету документів для бажаючих бути внесеними в реєстр судових медіаторів, які підтверджують наявність відповідного рівня освіти, наукових доробків, кількість проведених медіацій, рекомендації об'єднань медіаторів тощо.

Вбачається, що прийняття ЗУ «Про медіацію» є прогресивним та своєчасним кроком на шляху до формування культури мирного, альтернативного способу врегулювання спорів.

Разом з тим, відсутність в ЗУ «Про медіацію» вимог щодо освітньої кваліфікації медіаторів, переліку обов'язкових компетентностей, передбачених програмами підготовки медіаторів, не сприятиме як ефективності медіації загалом, так і професійності медіаторів зокрема.

Вважаємо, що на шляху інституціоналізації медіації необхідно на законодавчому рівні закріпити певні вимоги щодо освітнього рівня медіаторів та щодо змісту навчальних програм з підготовки медіаторів.

Література

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021. № 1875-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. AKTY PRAWNE REGULUJĄCE MEDIACJĘ: URL: <https://ciechanow.sr.gov.pl/akty-prawne-regulujace-mediacje,m,m2,183,195,203>
3. European Code of Conduct for Mediators. URL: <https://www.kearns.co.uk/wp-content/uploads/2017/06/European-code-of-conduct-for-mediators.pdf>
4. Кодекс етики медіаторів URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/kodeks-etyky-mediatora/2-kodeks-etyky-mediatora>

Valyanska T. Legal status of mediator in Ukraine and Poland. *The article is devoted to the study of legislative regulation of the legal statute of mediator in terms of requirements for educational training of mediator. The author analyzes the current national legislation, in particular the Law of Ukraine «On Mediation» and the legislation of Poland, which regulates the legal status of a mediator. The author outlined a number of problems on the way of institutionalization of mediation practice in Ukraine: lack of requirements for educational qualifications, the content of both curricula and the list of mandatory competencies for mediators, etc.*

Keywords: mediator, educational level, legal status, curriculum, requirements, European experience, Poland.

МЕДІАЦІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕГРАЦІЇ В СУДОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

В. С. Грачук

Дослідження присвячено аналізу моделей медіації. Розкрито поняття моделі медіації, охарактеризовано класифікацію моделей медіації за ступенем інтеграції в судову систему: позасудове (приватна) медіація; присудове медіація; судова медіація. Зроблено висновок про те, що інститут врегулювання спорів за участю судді є прогресивним кроком до приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, але така процедура не є класичною медіацією.

Ключові слова: медіація, моделі медіації, врегулювання спору за участю судді, судова система.

У світовій та європейській практиці при врегулюванні конфліктів (спорів) широкого застосування набув інститут медіації, який надає можливість обирати досудові та позасудові способи для вирішення конфліктів (спорів) при збереженні можливості звертатись до суду для їх вирішення. Медіацію дедалі частіше називають не альтернативним способом вирішення спорів (ADR), а ефективним (EDR).

Положення Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу [1], прийнятої з метою спрощення доступу до методів альтернативного врегулювання спорів і сприяння мирному вирішенню спорів через стимулювання використання медіації та забезпечення збалансованих взаємовідносин між медіацією й судовим провадженням, можуть бути прийнятними також у внутрішніх медіаційних процесах.

16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію», яким визначено правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою [2]. Вбачається, що законодавець, закріплюючи положення про те, що медіація може бути проведена на етапі до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу [2], передбачав можливість застосування різних видів та моделей медіації.

На сучасному етапі існують різні підходи щодо класифікації медіації як і різноманітні моделі медіації. Кожна держава, яка вирішила запровадити медіацію, самостійно вирішує яка модель медіації буде найкраще відповідати її системі законодавства і культурним традиціям як в частині

обов'язковості проходження процедури медіації для сторін спору, так і загалом. Базовий принцип медіації – принцип добровільності, може визначатися від моменту ініціювання медіації – за рішенням сторін, рекомендацією судді чи вимогою обов'язкового звернення на медіацію щодо певних категорій справ (сімейних), але зберігається щодо можливості припинення участі у процесі медіації у будь-який момент [3]. Водночас, модель медіації є орієнтиром для дослідження та вивчення цього явища суспільством [4, с. 159-163].

Варто погодитись з думкою А. В. Біцай, яка розглядає модель медіації як абстрактну теоретичну конструкцію, що відображає процедурні особливості проведення медіації через характеристику основних компонентів: підстав звернення до медіації, ступеня інтеграції до судової системи держави, типу переговорів між сторонами, технікою медіації посередника та обсягу його компетенції під час проведення процедури [5, с. 85-89].

На думку К. Токаревої, модель медіації демонструє уніфіковані правила проведення конкретного виду медіації, характеризуючи мету, завдання, техніки, методики, порядок проведення медіації та обсяг повноважень медіатора [6, с. 32-37].

Медіація в Україні в тій чи іншій формі почала запроваджуватись ще в 90-х роках 20 ст. Досвід запровадження медіації в судовій системі включає реалізацію понад десятка проектів з 2007 року (суди Волинської області, Івано-Франківська, Одеси, Вінниці, Донецька). При цьому, впроваджувались різні моделі медіації – рекомендація сторонам звернутись до незалежного медіатора – модель «незалежний медіатор», медіація за допомогою судді-медіатора – модель «суддя-медіатор» та модель «активне примирення суддею». Залежно від обраної моделі медіації видозмінювалась і роль суду: при зверненні до незалежного медіатора, роль суду полягає в інформуванні про процедуру, про медіаторів; роз'яснення відмінностей мирової угоди з медіацією та без; роз'яснення наслідків різного процесуального оформлення досягнутої угоди. При реалізації моделі суддя-медіатор, роль суду полягала в обов'язковому інформуванні про медіацію; розпізнаванні медіабельних справ; надання місця для проведення медіації; особливостей проведення медіації суддею-медіатором. За умови активного примирення сторін суддею – роль суду поряд з інформуванням полягає в активному примиренні сторін (добровільно-примусове) з врахуванням норм права [3].

В контексті нашого дослідження, науковий інтерес становить класифікація моделей медіації за ступенем інтеграції медіації до судової системи запропонована М. Поліщук: приватна (позасудова) медіація, яка є повністю незалежною від судового розгляду спору; присудова медіація, коли процедура медіації відмежована від суду як інституції, але координується з судовим процесом; медіація в межах судового процесу, де процедура повністю інтегрована у судовий процес [7, с. 51].

Про позасудову медіацію йдеться у випадках, коли сторони мають бажання врегулювати спір не вдаючись до судового захисту. Таким чином, позасудова медіація є незалежною від судового процесу процедурою.

Т. Цувіна, присудову медіацію поділяє на а) зовнішню («зближена» або приватна медіація в рамках судового процесу), де суддя передає справу на розгляд медіатору, який обраний сторонами та не є суддею або іншим працівником суду, а займається наданням медіаційних послуг приватно та зареєстрований як медіатор; б) внутрішню (інтегрована медіація), яка проводиться безпосередньо у суді суддею, що не розглядає зазначену справу, або працівниками суду (помічниками) чи «штатними» медіаторами при суді [8, с. 195-200].

Погоджуємось з думкою К. Токаревою, що медіацію, яку проводить суддя-медіатор, варто визначати як окрему модель судової медіації. Така медіація здійснюється після звернення учасників конфлікту (спору) до суду в порядку встановленому чинним законодавством у випадку передачі такої справи судом медіатору. Вважаємо, що потребує законодавчого врегулювання обов'язкове запровадження присудової медіації щодо певних категорій спорів, зокрема, сімейної та господарської [6, 32-37].

Щодо третьої моделі, – судової медіації, то існують різні підходи до розуміння цієї моделі медіації. Так, одні вчені, ототожнюють її із врегулюванням спору за участю судді, опираючись на Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII [9], яким було оновлено процесуальне законодавство та впроваджено інститут врегулювання спору за участю судді. У цьому випадку, варто зазначити, що медіація вимагає зовсім іншого, відмінного процедурного порядку, аніж судовий процес, тому є необхідним професійна підготовка навчання суддів на медіаторів.

Література

1. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу: URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>
2. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
3. Медіація та судова система : Що? Як? Навіщо?. URL: http://namu.com.ua/ua/downloads/promomaterials/DODATOK_6_BROSHURA_MEDIATCHIA_TA_SUD.pdf
4. Турман Н. О. Моделі медіації у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Юридичні науки*, 2017. № 1 (2). С. 159-163.
5. Біцай А. В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2013. №. 6. С. 85-89, с. 86].
6. Токарева К. Моделі медіації та перспективи їх впровадження в Україні. *Наукові записки: Серія Право. Випуск 6. Спецвипуск*. 2019. Том 2. С. 32-37.
7. Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 225 с.
8. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*, 2017. С. 195-200.
9. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2017. № 48, стор. 5, ст. 436

Hrachuk V. Mediation through the prism of integration in the judicial system of Ukraine. *The study is devoted to the analysis of mediation models. The concept of a mediation model is revealed, the classification of mediation models according to the degree of integration into the judicial system is characterized: out-of-court (private) mediation; judicial mediation; judicial mediation. It was concluded that the institution of dispute settlement with the participation of a judge is a progressive step towards bringing national legislation into compliance with European standards, but such a procedure is not a classic mediation.*

Keywords: mediation, mediation models, dispute settlement with the participation of a judge, court system.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ СЛІДІВ ПАЛЬЦІВ РУК

А. П. Гусак, Л. А. Сацук

У статті розглянуто особливості виявлення ознак фальсифікації папілярних візерунків рук під час виробництва дактилоскопічних експертиз. Виявлено ознаки, що свідчать про побутовий спосіб фальсифікації папілярних візерунків.

Ключові слова: дактилоскопічна експертиза, фальсифікація слідів пальців рук, способи підробки, ознаки підробки папілярних візерунків.

Актуальність проблеми ефективного виявлення, попереднього дослідження, вилучення та експертного дослідження слідів пальців рук у ході розкриття та розслідування злочинів обумовлена зростаючою суспільною потребою у створенні ефективного механізму протидії злочинності, належному забезпеченні захисту особистості, прав та свобод громадян, зміцненні правопорядку, підвищенні довіри громадян до органів влади та управління.

У дактилоскопічній експертизі проблему, пов'язану з фальсифікацією папілярних візерунків рук, можна віднести до порівняно нової, оскільки до цього часу, як у науковому плані, так і методологічному, вона не висвітлювалася досить повно. У спеціальній літературі освячувалися питання, присвячені історичним аспектам цієї проблеми, спробам систематизації способів фальсифікації слідів рук, можливості її встановлення [1, с. 82-85; 3, с. 65; 5, с. 63].

Підроблені відбитки пальців у своїй роботі вивчали Н. В. Єфременко, О. Г. Гайдук, О. В. Волошенко, В. С. Віщук, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчук, М. С. Бокаріус, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. А. Колесник, В. К. Лисиченко, О. В. Одерія, В. К. Кірвель, М. А. Погорецький, Т. А. Сєдова, В. С. Кузьмічов, М. Я. Сєгай, А. В. Стальмахов, А. Г. Сухарев, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько та інші.

Способи підробки папілярних візерунків умовно поділені на дві групи. Перша група представлена способами, пов'язаними із зміною малюнка папілярного візерунка безпосередньо на шкірі рук людини [3, с. 65].

Друга група фальсифікації пов'язана з виготовленням штучних папілярних візерунків у вигляді об'ємних муляжів або площинних копій. Вона може здійснюватися трьома способами: побутовим (спрощеним), технологічним або комбінованим (змішаним) способом [4, с. 73].

Побутовий чи спрощений спосіб здійснюється без застосування сучасних технологічних засобів у домашніх умовах. Це може бути: копіювання відбитків пальців з паперу, шляхом попередньої обробки копіюваної ділянки дактилоскопічним порошком, створення копій (зліпків) з використанням клею ПВА, желатину та ін.

Зазначимо, що з часом способи фальсифікації папілярних візерунків значно ускладнилися. Так, при технологічному способі використовуються сучасні технології, що дозволяють виготовляти копії папілярних візерунків із використанням різноманітних полімерних матеріалів, пластичних мас, твердих фотополімерних композицій, гуми тощо. При цьому якщо раніше однією з діагностичних ознак фальсифікації слідів рук людини була відсутність потожиркової речовини у досліджуваному відображенні, то в даний час потожирова речовина може бути нанесена на поверхню виготовленої еластичної копії (моделі) сліду. У цьому випадку встановлення способу фальсифікованого сліду необхідні спеціальні знання з галузі техніко-криміналістичного дослідження відбитків печаток та штампів, ознак їх виготовлення методами фотолітографії, лазерного гравіювання, вулканізації гуми з матриць та ін.

Комбінований або змішаний спосіб передбачає використання кількох способів підробки одночасно.

Виділимо дві групи специфічних ознак підробки зображень папілярних візерунків:

1) ознаки високого друку: нерівномірний розподіл барвника у відбитках з утворенням барвистого окантування по краях окремих папілярних ліній; нерівномірно збільшена ширина папілярних ліній за рахунок утворення здуття та згустків;

2) ознаки, що зумовлюють спотворене відображення особливостей будови папілярного візерунка, а також мікроознаки папілярних ліній: наявність сполучних вусиків між папілярними лініями; наявність необґрунтованих розривів у місцях витончення папілярних ліній; наявність незабарвлених ділянок на папілярних лініях; відсутність відбитків пор у папілярних лініях.

Слід мати на увазі, що зазначені ознаки можуть бути виявлені лише під час дактилоскопічної експертизи. Автоматизовані дактилоскопічні ідентифікаційні системи (АДІС), що використовуються в даний час, спочатку не були призначені для розпізнавання цих ознак при перевірці слідів, вилучених з місць події. Оператор АДІС може при необхідності в ручному режимі виправляти спотворення, що є в слідах. Все це призводить до того, що сліди від муляжів сприймаються такими системами, як сліди природних папілярних візерунків [7].

Необхідно відзначити, що вищезазначені ознаки лише у своїй сукупності з певною достовірністю можуть свідчити про підробку зображень папілярних візерунків. Це пов'язано з тим, що встановлені ознаки можуть виникнути і в процесі слідоутворення, тому тільки комплексний підхід до дослідження потожирових слідів рук сприятиме успішному вирішенню завдань дактилоскопічної експертизи.

Сучасні можливості комплексного дослідження потожирових слідів рук людини дозволяють виділити окрему систему методів, що складається з [6]: мікроскопічного аналізу, під час якого вивчаються морфологічні ознаки потожирових слідів; метод вакуумної десорбції, за допомогою якого вилучаються летучі компоненти потожиркової речовини, що містять як індивідуальні, так і групові ознаки індивідуума; імунологічного методу, що застосовується для вирішення таких діагностичних завдань, як віднесення речовини слідів до поту та встановлення групи поту аналогічно крові; хроматографічних методів, за допомогою яких досліджуються ліпідні компоненти (вільні жирні кислоти) та мікрофлора потожирових слідів рук людини; одорологічного методу, що застосовується для ідентифікації людини за складом речовини її потожирових слідів за допомогою спеціально підготовлених собак-детекторів; генотипоскопічного методу, що дозволяє ідентифікувати людину за наявності у потожирових слідах рук клітини, ядро якої є носієм генетичної інформації.

Рекомендації щодо вдосконалення методики криміналістичного дослідження слідів пальців рук радять поєднати матеріальні засоби, дії, прийоми, операції, що застосовуються при комплексному експертному дослідженні потожирових слідів рук для вирішення діагностичних та ідентифікаційних завдань з метою оптимального використання експертами можливостей сучасних дорогих приладів та підвищення ефективності експертів.

Література

1. Coxworth B. New fingerprint-lifting compound could make life easier for CSIs. NEW ATLAS: site / Gizmag Pty Ltd. October 29, 2013. <http://newatlas.com/lumicyano-fingerprint-lifting/29582/>
2. Гайдук О. Г. Особливості проведення дактилоскопічної експертизи з урахуванням можливості фальсифікації слідів. Наукові записки: Серія «Право». Випуск 7. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2006.
3. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. та ін. Криміналістичне дослідження слідів рук. К.: Атіка, 2000. 152 с.
4. Кофанов А. В., Волошин О. Г., Літвінова О. В. Трасологічні дослідження: Курс лекцій. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 304 с.
5. Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексєєв О. О. та ін. Криміналістика : підручник. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
6. Талецкий Н. С. Фальсификация отпечатков папиллярных узоров пальцев рук как основной способ преодоления идентификационных биометрических систем защиты. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2015. № 5.
7. Юсупов В. В. Сліди пальців рук: історія виявлення, фіксації, дослідження. Криміналістичний вісник. 2015. № 2. http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2015_2_28

Husak A., Satsyk L. Forgery of fingerprints. *The article examines the peculiarities of detecting signs of falsification of papillary patterns of hands during the production of dactyloscopic examinations. Signs indicating a household method of falsification of papillary patterns were revealed.*

Keywords: *dactyloscopic examination, falsification of fingerprints, methods of forgery, signs of forgery of papillary patterns.*

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ

Г. В. Денісова, С. В. Денісов

Висвітлено поняття кримінального правопорушення та визначені його ознаки: суспільна небезпечність, кримінальна протиправність, винуватість, караність, діяння (дія або бездіяльність), суб'єкт кримінального правопорушення. Розкрита сутність кожної ознаки кримінального правопорушення.

Ключові слова: *кримінальні правопорушення, ознаки, суспільна небезпечність.*

Кримінальний закон України визначив своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, конституційного устрою України від кримінально-правових посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Для його реалізації в Кримінальному кодексі України сформульоване законодавче визначення поняття кримінального правопорушення, вписані його ознаки (ч. 1 ст. 11 КК України), наведено визначення дії або бездіяльності, які не є кримінальним правопорушенням (ч. 2 ст. 11 КК України) [1].

Кримінальне правопорушення, без сумніву, є одним з наскрізних понять чинного КК України і на нього спирається вітчизняний законодавець.

Діяння, які є злочинами, та відповідальність за них визначаються виключно законами України (п. 22 ст. 92 Конституції України) [2].

Ознаки кримінального правопорушення містяться в дефініції цього поняття, закріпленого у кримінальному законі. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [1].

Із визначення поняття кримінального правопорушення випливають його ознаки: наявність діяння (дія або бездіяльність); його суспільна небезпечність; діяння має бути винним; передбачене чинним КК України; вчинене суб'єктом кримінального правопорушення; а ознака караності кримінального правопорушення міститься в ч. 2 ст. 1 КК України.

Розглянемо ці ознаки. Частина 1 ст. 11 КК України описує діяння (дія або бездіяльність) як ознаку кримінального правопорушення, що повинне виявляти свідомість і волю суб'єкта, що його вчиняє [3, с. 36-37; 4, с. 41].

А на думку В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової діяння – це вольова усвідомлена активна (дія) чи пасивна (бездіяльність) поведінка (вчинок) особи, що заподіює або ставить під загрозу заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам [5, с. 69]. Ми солідарні з цією думкою.

Найістотнішою ознакою кримінального правопорушення є його суспільна небезпечність як властивість заподіювати тяжку небезпечну шкоду пануючому в суспільстві правопорядку (або об'єктам кримінально-правової охорони), або ставити під загрозу заподіяння такої шкоди. Суспільна небезпечність є тим критерієм, який має бути покладено в основу відмежування кримінального правопорушення від інших правопорушень.

Суспільна небезпечність – основна конструктивна матеріальна ознака будь-якого кримінального правопорушення, що розкриває його соціальну сутність. Виявляється в яскраво вираженій антигромадській спрямованості будь-якого кримінального делікту, що не просто порушує норми закону, але й також різко суперечить загальноприйнятим правилам поведінки, заподіює або створює загрозу заподіяння серйозної шкоди правомірним інтересам особи, суспільства і держави [5, с. 64; 3, с. 37; 1; 7, с. 294-295].

Наступною ознакою кримінального правопорушення є його винність. Винність як обов'язкова ознака злочину виражає його внутрішній психологічний зміст – психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. У цій ознаці відбивається найважливіший конституційний принцип – принцип суб'єктивного ставлення до вчиненого, тобто відповідальності тільки при наявності вини, закріплений у ст. 62 Конституції України і відтворений у ст. 2 КК [3, с. 37; 5, с. 68; 6, с. 123].

Закріплення протиправності як юридичного вираження суспільної небезпечності кримінального правопорушення містить ч. 1 ст. 11 КК України про те, що таке діяння має бути передбачене КК України, тобто вчинення такого діяння заборонене кримінальним законом, який є єдиним законом про кримінальну відповідальність [3, с. 38; 5, с. 67; 4, с. 43].

Також обов'язковою ознакою кримінального правопорушення є кримінальна караність. Частина 2 ст. 1 КК України вказує, що для здійснення завдання правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань КК України визначає, «які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили». У цій нормі чітко відбивається нерозривний зв'язок кримінальної протиправності та кримінальної караності в характеристиці кримінального правопорушення [5, с. 70; 3, с. 38; 1; 4, с. 43].

Обов'язковою ознакою кримінального правопорушення є також його суб'єкт, без якого немає і не може бути факту кримінального правопорушення як явища. Відповідно до ч. 1 ст. 18 чинного КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична, осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [5, с. 70; 3, с. 38; 1].

Поряд з ознаками загального суб'єкта (ч. 1 ст. 18 КК України), дана норма в ч. 2 виділяє і спеціальний суб'єкт який характеризує додаткові ознаки, закріплені в окремих нормах Особливої частини КК України.

За висновком В. М. Бурдіна в ч. 1 ст. 11 КК України при визначенні поняття кримінального правопорушення законодавець допустив плутанину, коли включив до змісту цього поняття ознаки складу кримінального правопорушення. У цьому понятті цілком достатньо відобразити такі ознаки, як суспільна небезпечність діяння та його кримінальна протиправність. Вказівка у визначенні поняття кримінального правопорушення на обов'язкове вчинення його суб'єктом та винність стосуються змісту поняття складу кримінального правопорушення [7, с. 294-295]. Ми погоджуємось із думкою вченого і пропонуємо викласти ч. 1 ст. 11 КК України в такій редакції: «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність)».

Отже, законодавчо визначені такі ознаки кримінального правопорушення: суспільна небезпечність; кримінальна протиправність; винуватість; караність; діяння (дія або бездіяльність); суб'єкт кримінального правопорушення, які є сутнісними характеристиками цього поняття.

Література

1. Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Конституція України. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Загальна частина / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна., Т. 1 – Харків: Право, 2013. 376 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. ; (Вид. 3-тє, переробл. та допов.) за ред. М. І. Мельника, В. А. Лименка. – К.: Юридична думка, 2004. 352 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
6. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / за ред. М. Й. Коржанського. Київ : Атіка, 2001. 432 с.
7. Бурдін В. М. Закінчений злочин: спірні проблеми розуміння. Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 292-303.

Denisova G., Denisov S. Criminal offense and its features. *The conception of a criminal offense is defined and its features are outlined: public danger, criminal unlawfulness, guilt, punishability, act (action or inaction), subject of a criminal offense.*

Keywords: *criminal offenses, features, public danger.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

І. М. Жевнеров

У доповіді розкриваються питання, пов'язані з особливостями реалізації особами гарантованого їм конституційного права на судовий захист та доступ для правосуддя в умовах воєнного стану. Наголошено на недопущенні обмеження чи порушення указанного права громадян. Водночас з метою забезпечення безпеки відвідувачів та працівників судів встановлено особливий режим їх роботи й запроваджено відповідні організаційні заходи.

Ключові слова: *доступ до правосуддя, судовий захист, право на справедливий суд, воєнний стан, судочинство.*

Згідно зі статтею 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Право на справедливий суд гарантується також статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Забезпечення доступу до правосуддя для всіх є одним з пріоритетів Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року.

Різноманітні питання, пов'язані з реалізацією права особи на доступ до правосуддя, неодноразово були предметом розгляду Конституційного Суду України. Зокрема, у своєму рішенні від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001 КСУ зазначав, що відповідно до положення частини другої

статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Аналіз цього положення у взаємозв'язку з положеннями частин першої, другої статті 55 Конституції України дає підстави дійти висновку, що судам підвідомчі будь-які звернення фізичної особи щодо захисту своїх прав і свобод. Тому суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушено чи порушуються, або створено чи створюються перешкоди для їх реалізації, або має місце інше ущемлення прав і свобод (абзац шостий пункту 3 мотивувальної частини) [1].

Відповідно до положень статті 64 Конституції України, передбачені статтею 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Тому стаття 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2] визначає, що у період дії воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені. Статтею 26 цього Закону врегульовано особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Зокрема, у статті вказано, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів.

24 лютого 2022 на території України введено воєнний стан. Реалії сьогодення та умови воєнного стану в Україні вносять свої корективи та зумовлюють нові особливості реалізації особами гарантованого їм конституційного права на доступ для правосуддя. Проте судова система швидко адаптується до функціонування в умовах воєнного стану, з метою забезпечення доступу до правосуддя для всіх.

Формально введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Проте на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни непросто. У зв'язку з цим Рада суддів України прийняла ряд важливих рішень.

Рішенням від 24 лютого 2022 року № 9 [3] Рада суддів України звернула увагу усіх судів України, що навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану робота судів не може бути припинена, тобто не може бути обмежено конституційне право людини на судовий захист. Звернуто увагу керівників органів та установ системи правосуддя, суддів на недопустимість ігнорування сигналів повітряної тривоги або інших сповіщень про небезпеку, які надходять від органів управління цивільного захисту. У випадку загрози здоров'ю, життю та безпеці відвідувачів і працівників суду здійснення судочинства певним судом може бути припинено до усунення обставин, які зумовили небезпеку.

Опубліковані 02.03.2022р. року на сайті Ради суддів України «Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану» [4] відображають офіційну позицію Ради суддів України щодо організації роботи судів. Основні з них такі. Особливості роботи суду слід визначати, виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні. При визначенні умов роботи суду у воєнний час необхідно керуватися реальними поточними обставинами, що склалася в регіоні. Громадянам слід роз'яснити можливість відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференцзв'язку. Слід обмежити допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань. У випадку повідомлення про реальну небезпеку, розгляд справ по можливості слід відкладати (за винятком невідкладних судових справ), зважаючи на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди має змогу подати заяву про відкладення розгляду справи або вони не можуть прибути в суд, багато учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через задіяння до функціонування критичної інфраструктури, вступ до лав ЗСУ, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройної агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя. Справи, які не є невідкладними, слід розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження. Процесуальні строки по можливості продовжуються щонайменше до закінчення воєнного стану. Якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може прибути в судові засідання, суд може забезпечити участь такого учасника справи в засіданні в режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі власних.

В окремих регіонах України, у зв'язку з активними воєнними діями, а також пошкодженням приміщень судів та відсутністю зв'язку, робота судових установ є фізично неможливою.

У зв'язку з цим 03.03.2022р. Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ [5]. Законом передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з

тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність, та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено.

На виконання зазначеного припису протягом дії умов воєнного стану Голова Верховного Суду видав 20 розпоряджень, згідно з якими було змінено підсудність справ, що розглядалися в окремих регіонах, де ведуться активні бойові дії, і справи, що розглядалися судами у цих регіонах, були передані на розгляд іншим судам. Після завершення активних бойових дій в окремих регіонах, наприклад на території Київської області, на підставі 12 розпоряджень Голови Верховного Суду підсудність окремих судів було відновлено.

04.03.2022р. видано наказ Голови Верховного Суду [6], згідно з яким встановлено особливий режим роботи й запроваджено відповідні організаційні заходи. Згідно з даним наказом у разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів слід оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом. Справи, які не є невідкладними, слід розглядати лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження. Не можуть бути відкладеними судові засідання, на яких має розглядатися питання про обрання або продовження запобіжного заходу тримання під вартою. З метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припинено проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежено допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань. Суди враховують, що запровадження воєнного стану на певній території є поважною причиною для поновлення процесуальних строків.

Крім того, комунікація суду з громадянами, як і раніше, активно ведеться через сайт суду. Оскільки робота конкретного суду залежить від того, яка ситуація склалася у регіоні, де цей суд розташований, громадянам роз'яснено, що необхідно уважно слідкувати за оновленнями, що опубліковано на сайтах судів.

Громадяни все активніше використовують своє право на дистанційну участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого суду або за допомогою власних технічних засобів. Це пов'язано значною мірою з тим, що негативні наслідки військової агресії проти України, небезпеки ракетних та інших обстрілів, дефіцит палива та порушення транспортного сполучення між містами значно ускладнюють пересування учасників процесу до інших регіонів України. Суди всіляко сприяють реалізації прав громадян на дистанційну участь в судовому засіданні. Однак через відсутність якісного інтернет-зв'язку в судовому засіданні не завжди вдається технічно забезпечити трансляцію з інших приміщень, тому виникає необхідність відкладення судових засідань з об'єктивних причин.

Протягом усього часу дії на території України умов воєнного стану Національна школа суддів України спільно з Верховним Судом систематично проводить дистанційне навчання з підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату судів з актуальних питань роботи у воєнний час, особливостей організації роботи судових установ, заборон та обмежень під час воєнного стану, забезпечення безпеки відвідувачів і працівників судів, формування навиків психологічної та домедичної допомоги у вимірах воєнного стану, щодо розгляду окремих категорій судових справ, – і все це з метою недопущення порушення прав громадян та забезпечення їх доступу до правосуддя, а також їх безпеки у складних для всіх умовах воєнного стану в державі.

Отже спільними зусиллями всі суди, де це можливо, якщо вони не мають значних (критичних) технічних пошкоджень чи не зруйновані повністю внаслідок бомбардувань та обстрілів, – здійснюють судочинство та ухвалюють рішення в умовах війни.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого, п'ятого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України та за конституційним зверненням громадян Будинської Світлани Олександрівни і Ковриги Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення абзацу четвертого статті 248-3 ЦПК України (справа щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України) від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text>

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Рішення Ради суддів України від 24 лютого 2022 року № 9. URL : <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=130&page=4&per-page=8>

4. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooro-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

5. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022р. № 2112-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20/sp:max50:nav7:font2#n2>

6. Наказ Голови Верховного Суду від 04.03.2022р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261727/>

Zhevnirov I. Features of providing access to justice in Ukraine during the conditions of marital state. *The report discloses issues related to the specifics of individuals' realization of their guaranteed constitutional right to judicial protection and access to justice under martial law. The emphasis is on the prevention of restrictions or violations of this human right. At the same time, in order to ensure the safety of visitors and court employees, a special mode of their work and appropriate organizational measures have been established.*

Keywords: *access to justice, judicial protection, right to a fair trial, martial law, judiciary.*

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ, ЯКІ ЗБЕРІГАЮТЬ ЗАСУДЖЕННІ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

З. В. Зарадюк, О. В. Гіргіль

Ефективність виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк є низькою, оскільки існує високий рівень кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими. Йдеться у першу чергу про злісних порушників режиму відбування покарання. Аналізуючи кримінологічний аспект об'єктів посягань та засуджених, які зберігають заборонені речі та предмети, автори дійшли висновку про високий рівень їх суспільної небезпеки та необхідність профілактичної діяльності щодо таких осіб.

Ключові слова: *засуджений, установа виконання покарань, заборонені предмети, кримінальне правопорушення.*

Як зазначено в ч. 7 ст. 102 КВК України, засудженими до позбавлення волі зберігання при собі речей, а також предметів, які заборонено використовувати в колоніях, не допускається [1]. При цьому виявлені у цих осіб заборонені предмети і речі вилучаються персоналом цих установ виконання покарань, про що складається протокол. Крім цього, за клопотанням адміністрації УВП слідчий суддя розглядає питання про конфіскацію таких речей і предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого відповідно до положень розділу VIII КПК України [2] (ч. 7 ст. 102 КВК).

Перелік і кількість предметів і речей, які засуджені до позбавлення волі можуть мати при собі, визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України (ч. 7 ст. 102 КВК). Зокрема, такий перелік закріплений у додатках 3 та 5 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [3]. Проте, як свідчить практика, не дивлячись на здійснення персоналом колоній різноманітних заходів - режимного (у формі обшуків та оглядів засуджених і їх особистих речей) (ч. ч. 5-6 ст. 102 КВК); оперативно-розшукового (ст. 106 КВК); технічного (ст. 103 КВК) та іншого характеру, в осіб, які тримаються у виправних і виховних колоніях, постійно вилучаються заборонені для користування у місцях позбавлення волі предмети, речовини і засоби.

Значна кількість засуджених, які тримаються у виправних колоніях, хворіють на різноманітні соматичні та психічні захворювання (невротичні відхилення, алкоголізм, психічні аномалії тощо). Тому придбання цими особами алкогольних напоїв, наркотичних засобів, їх аналогів та прекурсорів не тільки погіршить їх стан, але й в багатьох випадках детермінує вчинення з їх боку повторних злочинів у ході відбування покарання у виді позбавлення волі.

Наявність у засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів, речовин і засобів значно підвищує ступінь їх суспільної небезпеки та рівень віктимності (здатності стати жертвою злочину) [4,

с. 125-126] для інших осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях, а також для інших суб'єктів та учасників кримінально-виконавчих правовідносин.

Об'єктами посягання у місцях позбавлення волі стають:

- 1) життя та здоров'я особи (ст. ст. 115-119; ін. КК);
- 2) громадський порядок (ст. ст. 293, 294, 296; ін. КК);

3) встановлений порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (ст. ст. 305-309; ін. КК).

У цілому, якщо узагальнити дані про об'єкти посягань та жертви злочинів, що вчиняються у місцях позбавлення волі та які були пов'язані з використанням правопорушниками заборонених предметів (спиртних напоїв, наркотичних засобів, саморобних колічче-ріжучих предметів тощо), то «кримінологічний портрет» цих суспільно небезпечних діянь має такий вигляд:

1. У середньому у місцях позбавлення волі реєструється близько 300-400 злочинів, що вчиняються засудженими [4, с. 321].

2. Динаміка пенітенціарної злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених щорічно має коливальний характер, але у бік збільшення.

3. Кримінально-правова структура даного виду злочинності характеризується відносною стабільністю, а саме – її можна розподілити на три групи:

а) злочини, що посягають на встановлений порядок виконання покарання у виді позбавлення волі (складають майже 70 % у структурі пенітенціарної злочинності):

- 1) втеча з місць позбавлення волі;
- 2) злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань;
- 3) дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань; інші.

При цьому, в ході їх вчинення засуджені застосовують різноманітні заборонені предмети.

б) злочини, що пов'язані із незаконним отриманням, виготовленням та вживанням наркотичних засобів, спиртних напоїв та інших заборонених речовин і предметів (більше 20 % у структурі пенітенціарної злочинності).

в) інші злочини (вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, крадіжки, інші) (майже 9 % у структурі пенітенціарної злочинності), які також мали пряме відношення до використання при цьому заборонених предметів, речовин і засобів [5, с. 122].

Такий стан пенітенціарної злочинності склався у зв'язку із його обумовленістю декількома суттєвими обставинами, а саме:

а) у значній частині УВП та СІЗО України засудженими негативної спрямованості чинився тиск на загальну масу осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі, та на адміністрацію зазначених УВП і СІЗО; здійснювались побори із засуджених (у так звані «общаки») та призначались «смотрящі» [6, с. 236].

Більш того, вказана категорія засуджених фактично «керувала» і перешкоджала адміністрації УВП і СІЗО у наведенні належного правопорядку та здійсненні передбачених кримінально-виконавчим законодавством України функцій [7, с. 12].

При цьому головним завданням злочинних авторитетів у місцях позбавлення волі є забезпечення засуджених наркотичними засобами, спиртними напоями, грошима та іншими забороненими предметами, які виконують у СІЗО та УВП своєрідну функцію предмета купівлі-продажу, а також активізації (обумовлення) протиправної поведінки, спрямованої на послаблення вимог режиму виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі (ст. 102 КВК);

б) наявність у засуджених, позбавлених волі, великої кількості заборонених предметів, речовин і засобів.

Таким чином, проведений аналіз показав, що наявність у засуджених, які тримаються у місцях позбавлення волі, заборонених предметів, речовин і засобів свідчить про їх високий рівень суспільної небезпеки, як умови, що сприяє вчиненню цими особами повторних злочинів у ході відбування даного кримінального покарання, та, у контексті реформ, які проводяться у сфері виконання покарань відповідно до Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України у вересні 2017 року [8]), об'єктивно потребує удосконалення на всіх рівнях (нормативно-правовому, організаційному, управлінському, т. ін.), змісту запобіжної діяльності всіх суб'єктів профілактики злочинів.

Література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : прийнятий 11 липня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2004. №3-4. Ст. 21.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : офіц. текст Київ : Алерта, 2017. 292 с.
3. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 року № 2823/5. ips.ligazakon.net.
4. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін., за ред. В. В. Голіни та Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
5. Запобігання потраплянню у місця позбавлення волі заборонених предметів: кримінологічні та кримінально-виконавчі засади: навч. посіб. / А. В. Боровик, К. Г. Махніцька, О.Г. Колб та ін.; Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. 400 с.
6. Боровик А. В., Колб О. Г. Тлумачний словник пенітенціарної лексики. Рівне : МEGУ, 2018. 344 с.
7. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : інформ. бюлетень. Київ : Департамент Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
8. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. Урядовий кур'єр. 2017. № 178. 20 верес. С. 8-9.

Zaradiuk Z., Girgil O. Public danger of prohibited items kept by convicts in places of detention. *The efficiency of execution and serving of sentences of imprisonment for a fixed term is low, as there is a high level of criminal offences committed by convicts. It is primarily about persistent violators of the regime of serving their sentence. Analyzing the criminological aspect of the objects of encroachment and convicts who keep prohibited items and objects, the authors concluded that they are highly dangerous to society and the need for preventive activities against such persons.*

Keywords: convict, penitentiary institution, prohibited items, criminal offense.

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ, ЩО СТОСУЄТЬСЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

В. В. Кондратішина

У статті здійснено аналіз діяльності Національної поліції України, пов'язаної з реалізацією цим правоохоронним органом визначеного у законі його завдання, як протидія кримінальним правопорушенням, встановлені у зв'язку з цим існуючі проблеми та сформульовані науково обґрунтовані шляхи щодо їх вирішення.

Ключові слова: завдання, протидія, запобігання, превентивна діяльність, профілактика, кримінальне правопорушення, юридична відповідальність, Національна поліція.

Відповідно до положень п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», одним із завдань поліції є протидія злочинності [1], натомість у законі про кримінальну відповідальність мова ведеться про запобігання кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України). При цьому, ні у зазначеній правовій нормі, ні в цілому в Законі України «Про Національну поліцію» не сформульовано визначення такого поняття, як «протидія злочинності».

Як свідчить практика, такий законодавчий підхід привів до того, що діяльність підрозділів поліції зведена по суті на реагування щодо фактів вчинення кримінальних правопорушень, а не до запобігання цим суспільно небезпечним діянням.

Більш того, закріплення у вказаному законодавчому акті аналогів слова «протидія» (буквально – дія на дію) [2, с. 1173], а саме: превентивна, профілактична, запобіжна діяльність (п. 1 ч. 1 ст. 23, ст. 31, т. ін. Закону України «Про Національну поліцію») – тільки ускладнило розуміння суб'єктами правозастосовної практики щодо сутності і змісту функціонування цього правоохоронного органу у правовій площині реалізації його завдань. Отже, слід констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яку варто вирішувати і на доктринальному рівні.

Виходячи з цього, метою даної наукової статті є з'ясування правової природи та сутності словосполучення «протидія злочинності», що визначено у Законі України «Про Національну

поліцію» як одне із завдань її діяльності, а також визначити його співвідношення з іншими правовими категоріями, що стосуються сфери боротьби зі злочинністю (попередження, профілактика, запобігання, превенція тощо).

У свою чергу, головним завданням цієї роботи є розробка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму діяльності Національної поліції з питань, що стосуються змісту визначених у законі завдань, включаючи досліджувану проблематику.

Питаннями реалізації Національною поліцією її законодавчо закріплених завдань досить активно займаються такі науковці як: О. М. Бандурка, В. В. Голіна, В. Я. Горбачевський, О. М. Джужа, С. В. Ківалов, М. В. Корнієнко, О. М. Литвинов, А. В. Савченко, В. І. Шакур, О. Н. Ярмиш та інші.

Поряд з цим, зазначені та інші учені, що вивчають проблеми правового забезпечення діяльності Національної поліції України, досі на доктринальному рівні остаточно не визначилися із тлумаченням терміну «протидія», що й обумовило вибір теми даної наукової розробки.

Для того, щоб у повній мірі вирішити визначені у цій роботі завдання, без сумніву, слід досить детально з'ясувати зміст усіх вжитих у Законі України термінів та співставити їх з іншими законодавчими актами, у яких вони закріплені у виді завдань і функцій.

У першу чергу звернемо увагу на те, що у нормах матеріального права (зокрема у ч. 1 ст. 1 КК) законодавець закріпив поняття «запобігання кримінальним правопорушенням» не пояснивши при цьому, що слід розуміти при організації такого виду суспільно-правової діяльності.

Натомість, під запобіганням злочинності (а досі саме так, не дивлячись на внесені у КК видозміни) розуміють такий вид соціальної профілактики відповідних суб'єктів, що здійснюється на чітко визначеній законодавчій основі, яка спрямована на недопущення вчинення кримінальних правопорушень та усунення, блокування, нейтралізацію тощо детермінант, які обумовили та сприяли їх вчиненню [3, с. 51-52].

Якщо виходити із пріоритетності норм матеріального права у системі законодавства України, то необхідно визнати, що у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» замість завдання «протидія злочинності» варто закріпити – «запобігання кримінальним правопорушенням». Така видозміна дозволить не тільки гармонізувати норми чинного КК та вказаного вище законодавчого акта, але й дозволить на практиці підвищити рівень ефективності реалізації принципу системності у нормотворчій діяльності [4, с. 64-67].

Більш того, при такому законодавчому підході, діяльність Національної поліції набуде зовсім іншу змістовну спрямованість, а саме – поряд з безпосередньою реакцією на факт вчинення кримінального правопорушення, зазначений правоохоронний орган (у виді протидії) зобов'язаний буде запобігати (не допускати) кримінальним правопорушенням, їх вчиненню та суспільно небезпечним наслідкам з боку винних осіб.

Проте, як показали результати вивчення наукової літератури, прихильники сучасної правової конструкції визначених у законі завдань Національної поліції України мають у зв'язку з цим іншу позицію. Зокрема, термін «протидія» ці учені пропонують розглядати у двох значеннях:

а) кримінально-правовому, тобто у сенсі застосування до винної у вчиненні кримінального правопорушення особи тієї чи іншої норми КК, відповідно до правил так званої кваліфікації злочинів [5, с. 10-12];

б) кримінологічному, яке полягає у здійсненні тих заходів, що передбачає зміст терміну «запобігання», мова про який велась вище.

Знову ж таки, як видається, навіть вводити в обіг на законодавчому рівні новий термін, який тільки аспектально (у виді наукового передбачення) передбачає завдання по запобіганню кримінальним правопорушенням, та у такій постановці, не в повній мірі по змісту співпадає із закріпленим у законі принципом законності. Це витікає зі змісту ст. 19 Конституції України: органи державної влади (у даному випадку – органи Національної поліції), їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Що це означає у контексті закріплених для вказаного правоохоронного органу завдань? Оскільки законодавець визначив завдання протидіяти, а не запобігати кримінальним правопорушенням, то таким чином і формується на практиці зміст безпосередньої діяльності даного правоохоронного органу.

Така наукова позиція та тлумачення кримінологічної складової у діяльності, що стосується протидії кримінальним правопорушенням, знайшла своє відображення й у інших галузях законодавства. Так, у Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) 2012 року, жодним словом не

сказано про запобігання кримінальним правопорушенням, при тому, що такі норми мали б у ньому бути у силу вторинності походження норм першого щодо КК.

Не логічність вжитого у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» терміну «протидія злочинності» підтверджується й іншими нормами даного законодавчого акта, у яких мова ведеться одночасно й про профілактику (органічну складову запобіжної діяльності), й про превенцію (ту ж таки профілактику, з огляду іншомовного походження цього терміну [2, с. 919]), й про запобігання вчиненню правопорушень (п.1 ч.1 ст. 23 даного Закону).

Отже, необхідність заміни у вказаному законодавчому акті словосполучення «протидія злочинності», яке закріплене у визначенні поняття «Національна поліція України (поліція)» (ст. 1) та у завданнях діяльності цього органу (ст. 2) на інше, більш об'ємне та змістовно спрямоване – «запобігання кримінальним правопорушенням» – є очевидною та об'єктивно необхідною правовою реальністю, яка обумовлена завданнями більш високого рівня, що закріплені як у Конституції України (ст. 3), так і у Європейській конвенції з прав людини, у яких зазначено ключове положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю та визначено сутність діяльності держави та її органів.

Література

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?lang=en> (дата звернення: 17.10.2022)
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2 кн. / О. М. Джу́жа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джу́жи. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
4. Мельник М. Прикладні аспекти співвідношення кримінально-правового і кримінологічного прогнозування / М. Мельник // Право України. 2005. № 3. С. 64-67.
5. Проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / М. Г. Арманов, О. О. Книженко, Н. М. Ярмиш та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2017. 392 с.

Kondratishyna V. The essence and the content of the task of the National Police of Ukraine related to combating criminal offenses. *The article covers the activities of the National Police of Ukraine related to the implementation of its task that has defined in the law, as counteraction to criminal offenses. The existing problems have been identified and scientifically based ways in order to solve them have been formulated.*

Keywords: *task, counteraction, prevention, preventive activity, preventive measures, criminal offense, legal responsibility, National Police.*

ДОКАЗУВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

О. В. Крикунов

Автор піддав аналізу теоретичні та прикладні аспекти доказування рівня розвитку неповнолітнього, щодо якого здійснюється кримінальне провадження, потребу експертного дослідження розумової відсталості у дитини та правові наслідки її виявлення.

Ключові слова: *неповнолітній підозрюваний, рівень розвитку, розумова відсталість, судова експертиза, кримінальне провадження.*

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК доказуванню у кримінальному провадженні підлягає рівень розвитку неповнолітнього, тобто відповідність інтелектуального, вольового, емоційного розвитку неповнолітнього його віку. Якщо при дослідженні рівня розвитку неповнолітнього буде виявлено дані, які не виключають його розумової відсталості, то вони мають бути перевірені за нормами КПК. У контексті ст. 485 КПК розумова відсталість неповнолітнього - це значне відставання від звичного рівня інтелектуального розвитку особи такого ж віку, яке проявляється у меншому запасі знань, нижчому рівні логічного мислення, помилковості уявлень про зміст та наслідки своїх

діянь, нездатності до встановлення коректних причинно-наслідкових зв'язків. Наслідком такої розумової відсталості неповнолітнього є нездатність повністю усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. Проте у вказаній нормі КПК це не пов'язано з розладом психіки, а є тільки допустимим відставанням у інтелектуальному або вольовому розвитку неповнолітнього відносно "календарного" віку дитину.

У цьому зв'язку хотіли б навести слушну думку про те, що при «встановленні вікової межі кримінальної відповідальності законодавець виходив з презумпції, що з досягненням 16 чи 14 років неповнолітні здатні повністю усвідомлювати значення своїх діянь (їх суспільну небезпечність і забороненість) та керувати ними. Однак ця презумпція не є неспростовною. Треба враховувати й можливу розумову відсталість конкретного неповнолітнього, яка може стати на заваді усвідомленню неповнолітнім соціального значення його дій та керуванню ними. Йдеться про випадок, коли внаслідок відставання розумового розвитку інтелектуальний рівень неповнолітнього не відповідає його календарному віку» [1, с. 37].

Підставами припускати наявність розумової відсталості у неповнолітнього є інформація про пологові чи інші черепно-мозкові травми, про нескладення атестації і залишення на повторне навчання, відрахування з навчального закладу через неуспішність, перебування на обліку у зв'язку з психоневрологічними захворюваннями або лікування у відповідному закладі охорони здоров'я [2, с. 19]. Проявами розумової відсталості О. Юнацький вважає відомості про педагогічну занедбаність підлітка, погану успішність у школі, «дитячість» поведінки, відомості про характер вчиненого протиправного діяння, ситуацію й умови скоєння правопорушення (неумотивованість учинків, нерозмірність ваги діяння його приводу, що викликало незвичайну жорстокість, демонстративність і цинічність дій, легковажність, некритичне ставлення до вчиненого) [3, с. 304].

Для встановлення цих даних необхідно допитати законних представників, педагогів, витребувати виписки із історії хвороби, картку розвитку дитини. Для цього необхідно зібрати дані про поведінку неповнолітнього до і після вчинення злочину, його поведінку в сім'ї, за місцем навчання або праці. З цією метою доцільно допитати найближче оточення дитини, її педагогів, а якщо він працював - то й осіб, які здійснювали керівництво і контроль за виконанням ним трудових обов'язків. Варто вказати, що з дотриманням обмежень, встановлених у ч. 3 ст. 65 КПК, може бути проведено допит медичних працівників (педіатра, психіатра) та інших осіб (наприклад, психолога), до яких зверталися за професійною допомогою для неповнолітнього. Відповідність інтелектуального розвитку неповнолітнього його віку може оцінюватися на основі документів про рівень засвоєних знань з освітнього закладу (табеля чи довідки про успішність за останній чи поточний рік, свідоцтва про базову загальну середню освіту, атестата про повну загальну середню освіту, диплома чи свідоцтва про кваліфікацію) [4, с. 239].

За наявності даних, що свідчать про розумову відсталість неповнолітнього, необхідно встановити, рівню якого віку відповідає фактичний розвиток неповнолітнього [5, с. 1007], чи міг неповнолітній в повній мірі усвідомлювати значення своїх діянь і в якій мірі міг керувати ними [6, с. 507]. Вирішення питання про наявність розумової відсталості пов'язане з використанням спеціальних наукових знань у галузі психіатрії, психології. Відповідно до ст. 486 КПК у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. За нашим висновком, у цій нормі законодавець має на увазі експертне дослідження особи, розумова відсталість якої, імовірно, має патологічну форму (наприклад, недоумство). У судовій практиці Верховного Суду було вказано, що проведення не комплексної психолого-психіатричної експертизи, а роздільне провадження психологічної і психіатричної експертизи, є порушенням вимог ч. 1 ст. 486 КПК, оскільки така організація експертизи не здатна забезпечити об'єктивність встановлення даних про психічне захворювання чи затримку психічного розвитку неповнолітнього та про його здатність повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними, оскільки однією експертизою не будуть враховані висновки іншої, на чому наголошувалось України [5, с. 1008].

Якщо розумова відсталість неповнолітньої особи не пов'язана із психічною хворобою чи розладом, то має бути призначена судово-психологічна експертиза (ч. 2 ст. 486 КПК). На нашу думку, психологічна експертиза неповнолітнього має проводитися у комісійній формі, що забезпечить більш обґрунтований характер її висновкам і нівелює суб'єктивність сприйняття окремих експертів. Слушною є думка про те, що для проведення психолого-психіатричних чи психологічних експертиз

щодо неповнолітніх осіб мають залучатися фахівці у галузі дитячої та юнацької психології, психіатрії [6, с. 508]. На нашу думку, у КПК варто внести відповідне доповнення до ст. 486 КПК.

На вирішення судово-психологічної експертизи неповнолітньої особи може бути поставлено наступні питання: які індивідуально-психологічні особливості має неповнолітній; чи є у неповнолітнього не пов'язані з психічним захворюванням відхилення від нормального для його віку рівня розвитку; якщо вони є, то у чому вони виявляються і з чим пов'язані; чи міг неповнолітній, з урахуванням особливостей його психічного розвитку, цілком усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій; якою мірою він міг керувати ними в конкретних обставинах; чи залежить оцінка ситуації неповнолітнім від впливу з боку дорослих, ступінь цієї залежності; чи має неповнолітній відхилення у психічному розвитку, які не виключають його осудність, в чому вони виявляються; чи потребує неповнолітній лікування, якого саме [7]; рівню розвитку якого віку відповідає фактичний розвиток цього неповнолітнього [5, с. 1007].

Висновки психологічної і психолого-психіатричної експертиз про розумову відсталість мають переважне значення для вирішення питання про притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності і обранні примусового заходу виховного характеру, якщо вік неповнолітнього за його документами достатній для цього. Тоді при вирішенні кримінального провадження слід виходити із фактичного віку, визначеного відповідною експертизою.

З приводу правових наслідків встановлення розумової відсталості неповнолітнього ми погоджуємося із висновком про те, що у ситуації, коли неповнолітній не міг усвідомлювати своїх дій або/та керувати ними, треба констатувати відсутність його вини при вчиненні забороненого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння, а значить відсутність у вчиненому складі злочину як підстави кримінальної відповідальності. Притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності становило б об'єктивне інкримінування – відповідальність без вини [1, с. 37].

У разі підтвердження висновком експертизи наявності у неповнолітнього розумової відсталості (не пов'язаної із психічним розладом) такого ступеня, за якого він за розвитком не відповідає віку, про який свідчать документи про народження, суд має поставити на розгляд питання щодо визнання неповнолітнього таким, що не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність та можливе застосування примусових заходів виховного характеру [8, п. 18].

Якщо визначений експертами вік неповнолітнього буде меншим, аніж вік, з якого можливе застосування кримінальної відповідальності чи примусових заходів виховного характеру, то ці заходи кримінально-правового впливу не застосовуються.

Література

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл., доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. К. : А.С.К., 2006.
2. Особливості досудового розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: методичні рекомендації (колектив авторів, за заг. ред. О. В. Сліпченка). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2014. URL : <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/odrkpsn.pdf>.
3. Юнацький О. В. Окремі аспекти проведення судово-психологічної експертизи неповнолітніх підозрюваних. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики*: тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 р.). К. : Хай-Тек Прес, 2013. С. 303-305.
4. Бойко В. П. Актуальні проблеми статусу особи в кримінальному судочинстві України : навч. посіб. Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2012.
5. КПК України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстиніан, 2012.
6. Назаров В. В., Омельяненко Г. М. Кримінальний процес України : навч. посіб. К. : Атіка, 2008.
7. Узагальнення судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Запорізької області «Про судову практику розгляду кримінальних проваджень про злочини, вчинені неповнолітніми, за 2013 р. та перше півріччя 2014 р.». URL: https://mka.court.gov.ua/sud1490/pokazniki-diyalnosti/uzagal_sud_praktik/nepovnlitni.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 р. № 2 (п. 18). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-02>.

Krykunov O. Proving of Development' Level of A Minor, Which Is Prosecuted In Criminal Proceedings. *The author analyzed the theoretical and practical aspects of proving the development' level of a minor, who is subject to criminal proceedings; expert research of a child's mental retardation and its legal consequences.*

Keywords: *juvenile suspect, level of development, mental retardation, forensic examination, criminal proceedings.*

ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

І. Є. Лаговський, А. П. Гусак

У статті досліджено діяльність та функціонування установ виконання покарань у період військового часу, а також обов'язки, що покладаються на адміністрацію, структурні підрозділи та персонал таких установ.

У зв'язку з російською військовою агресією проти України в небезпечному становищі опинилися одні з найуразливіших державних інституцій. Мова йде про установи виконання покарань, зокрема виправні колонії, в яких тримаються засуджені, та слідчі ізолятори, в яких знаходяться особи, щодо яких обраний забезпечувальний захід у виді тримання під вартою. Така небезпека безпосередньо позначилася на їх режимі роботи та змусила адміністрацію внести зміни та запровадити нові правила та порядок дій, за умови настання певних ситуацій.

Метою дослідження є з'ясування аспектів та порядку функціонування установ виконання покарань та їх діяльності в умовах військового стану.

Актуальність дослідження безпосередньо пов'язана з військовою агресією росії проти України оскільки від її початку в умовах окупації опинилось близько 36ти установ виконання покарань, 29 з яких знаходяться безпосередньо в районах військових зіткнень.

Ключові слова: *установа виконання покарань, військовий стан, евакуація.*

З моменту початку військових дій установи виконання покарань, ізолятори тимчасового тримання та слідчі ізолятори опинилися під низкою ризиків з якими стикаються усі регіони, де ведуться активні бойові дії. Такі ризики пов'язані як безпосередньо із загрозою обстрілів відповідних установ, так із ймовірними труднощами щодо матеріально-господарського забезпечення цих установ, забезпечення продуктами харчування, водою, засобами гігієни чи медикаментами.

Дані ризики внесли певні корективи та зміни до звичного режиму роботи установ виконання покарань. Про це детальніше.

Установи виконання покарань це установи, які безпосередньо і виключно здійснюють виконання конкретних видів кримінальних покарань. Установами виконання покарань є: арештні дома, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи[1, с.10-11].

В умовах військового стану їх функціонування дещо ускладнюється, адже у чітко встановленому та визначеному розпорядку з'являються нові, обов'язкові до виконання вимоги, які покладаються, в першу чергу, на персонал такої установи. До прикладу, можна віднести порядок дій під час повітряної тривоги. При сигналах тривоги та безпосередній загрозі персонал установ виконання покарань повинен вжити заходів щодо зосередження засуджених та осіб, узятих під варту, у спеціально облаштованих укриттях або інших безпечних місцях.

Укриття повинні бути додатково обладнані місцями для сидіння, обігріву та запасами питної води. Установи виконання покарань також повинні дотримуватися світломаскування у нічний час доби із одночасним патрулюванням прилеглих територій, під час якого особлива увага звертається на підозрілих осіб та підозрілі предмети, особливо, якщо при попередньому патрулюванні їх не виявлялось.

Актуальним питанням є ознайомчі заняття для засуджених щодо безпеки життя, а також обов'язкове інформування про евакуаційні рейси для звільнених засуджених. Відповідно до довідки наданою Міністерством юстиції, для безпечного проходження блок-постів, пунктів пропуску та

пунктів контролю, звільненими засудженими за рішенням департаменту до довідки про звільнення додається контактний телефон установи для можливого підтвердження такої інформації.

Окремо, також варто виділити можливість утворення так званих дільниць для тримання засуджених у колоніях мінімального та середнього рівнів безпеки.

Основним нормативним документом, що регулює створення таких дільниць є Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання тримання осіб, засуджених до обмеження волі, у виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України» від 19.03.2022 № 320 [2, с. 598-599]. Відповідно до даного нормативно-правового акту, особи, засуджені до обмежень волі, можуть бути направлені для відбування покарання чи переведені з однієї дільниці для тримання засуджених до іншої дільниці для тримання засуджених відповідно до положень Кримінального виконавчого кодексу та внутрішніх нормативно-правових актів.

Приймання засуджених до дільниць для їх тримання, їх облік, умови відбування покарання, залучення до праці та медичне обслуговування здійснюються відповідно до положень Кримінального виконавчого кодексу [3].

Після прибуття до дільниці для тримання засуджених вони тримаються під наглядом. Водночас про прибуття засудженого до дільниці для тримання засуджених адміністрація виправної колонії зобов'язана протягом трьох діб повідомити одного із членів його сім'ї або близьких родичів за вибором засудженого.

Важливим пунктом є також евакуація засуджених з установ виконання покарань та обов'язки, що покладаються на адміністрацію таких установ.

Евакуація з установ виконання покарань відбувається на основі «Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 934 [3, с. 450-451], і проводиться з місцевостей, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань з відповідним режимом утримання, які розташовані в безпечній місцевості.

Під час евакуації адміністрація установи виконання покарань виконує наступні обов'язки:

- здійснюють збір, облік та передачу підрозділам конвоювання засуджених та осіб, взятих під варту

- уточнюють дані про спеціальний (додатково обладнаний) залізничний (автомобільний) транспорт, строк його подачі, маршрути і порядок руху;

- уточнюють чисельність засуджених та осіб, взятих під варту, порядок їх розміщення у спеціальному (додатково обладнаному) залізничному (автомобільному) транспорті;

- здійснюють посадку засуджених та осіб, взятих під варту, на спеціальний (додатково обладнаний) залізничний (автомобільний) транспорт;

- інформують про хід здійснення заходів евакуації відповідне військове командування та місцеву держадміністрацію (військову адміністрацію в разі її утворення), а також за підпорядкованістю комісії з питань евакуації, утворені в територіальних (міжрегіональних, регіональних) органах Мін'юсту, Національної поліції, Служби правопорядку, ізоляторах тимчасового тримання СБУ;

- організують надання медичної допомоги засудженим та особам, взятим під варту, їх матеріально-побутове забезпечення, громадську безпеку і порядок.

У зв'язку з необхідністю врегулювання гуманітарних потреб регіону під час воєнного стану, де знаходиться установа виконання покарань, а також оборонних потреб держави, адміністрацією можуть запроваджуватись нові напрямки виробництва. Водночас в період ведення активних воєнних дій установи виконання покарань можуть стикатися із особливими проблемами матеріально-побутового та медичного забезпечення. З огляду на це національні органи вживають заходів із отримання міжнародної технічної допомоги для безперебійного функціонування в'язничної інфраструктури. Для отримання гуманітарної допомоги, зокрема продуктів харчування ліків та предметів першої необхідності, налагоджується співпраця із міжнародними організаціями, національними та місцевими благодійними, громадськими, релігійними організаціями та органами місцевої влади.

На медичну частину установи виконання покарань покладається обов'язок здійснення контролю за станом здоров'я засуджених шляхом проведення медичних оглядів, обстежень, здійснення диспансерного нагляду, надання первинної медичної допомоги, екстреної медичної допомоги, амбулаторної та стаціонарної медичної допомоги відповідно до Основ законодавства про охорону здоров'я.

Амбулаторний прийом засуджених здійснюється лікарем у медичній частині щодня у години, для чого засуджені особисто записуються у журналі попереднього запису на амбулаторний прийом. Прийом засуджених у стаціонар медичної частини здійснюється за наявності у медичній карті висновку лікаря про необхідність проведення обстеження та лікування в умовах стаціонару.

Відповідно можна зробити висновок, що у період військового часу діяльність установ виконання покарань дещо ускладнюється, до звичайних обов'язків додаються нові, нетипові для звичного функціонування таких установ.

Звичні ж речі, як в'язничне виробництво, можуть перекваліфікуватись в інші напрямки, а на персонал та адміністрацію установ виконання покарань, лягають обов'язки, щодо дотримання та забезпечення належних а головне безпечних для життя та здоров'я засуджених умов.

Література

1. Гритенко О. А., Конопельський В. Я., Резніченко Г. С. Кримінально-виконавче право : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2019. - 272 с.

2. Деякі питання тримання осіб, засуджених до обмеження волі, у виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 р. № 320. Офіційний вісник України. 2022. № 4.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 серпня 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2004. № 3-4. ст.21.

4. Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 934. Офіційний вісник України. 2018. № 3.

Lahovsky I., Husak A. Penal institutions in wartime conditions. *The article examines the activity and functioning of penal institutions during the wartime period, as well as the duties assigned to the administration, structural units and personnel of such institutions.*

In connection with the Russian military aggression against Ukraine, some of the most vulnerable state institutions found themselves in a dangerous situation. We are talking about institutions for the execution of punishments, in particular correctional colonies, where convicts are kept, and pretrial detention centers, where there are persons for whom a security measure in the form of detention is chosen. Such danger directly affected their mode of operation and forced the administration to make changes and introduce new rules and procedures, provided that certain situations arise.

The purpose of the research is to find out the aspects and order of functioning of the penal institutions and their activities in the conditions of martial law.

The relevance of the study is directly related to Russia's military aggression against Ukraine, since since its beginning, about 36 penal institutions have been under occupation, 29 of which are located directly in the areas of military clashes.

Keywords: *penal institution, wartime, evacuation.*

ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

К. С. Музичук

Статтю присвячено аналізу засад діяльності правоохоронних органів при здійсненні досудового розслідування кримінального провадження. Розкривається значення засад кримінального провадження та механізм їх реалізації правоохоронними органами України з метою дотримання прав людини.

Ключові слова: *кримінальне провадження, засади діяльності правоохоронних органів, досудове розслідування.*

Діяльність правоохоронних органів в кримінальному процесі спрямована на забезпечення правопорядку, ефективне розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних осіб та дотримання належної правової процедури. При цьому пріоритетним завданням є дотримання та захист прав людини, учасників кримінального провадження, адже відповідно до статті 3 Конституції

України людина, її життя і здоров'я, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3].

Початковою стадією кримінального провадження є досудове розслідування, яке здійснюється правоохоронними органами, перелік яких наведений у статті 38 КПК України. Від ефективності проведення цієї стадії кримінального процесу залежить успішність усього кримінального провадження. Саме тому орієнтиром у діяльності правоохоронних органів при здійсненні кримінальної процесуальної діяльності повинні слугувати засади кримінального провадження.

Проблему засад кримінального провадження досліджували такі науковці та практики в сфері юриспруденції: О. В. Білоус, О. Г. Дехтяр, О. П. Кучинська, Г. М. Куцкір, Л. М. Лобойко, Г. М. Мамка, В. В. Назаров, Д. А. Пеший, М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова та ін. Проте аналіз засад кримінального провадження в контексті правоохоронної діяльності не здійснювався.

Значення засад кримінального провадження вдало розкривається проф. Назаровим В. В., який стверджує, що лише система засад кримінального провадження може гарантувати досягнення завдань такого провадження, визначити механізм процесуальної діяльності, її зміст, форми процесуальних, у тому числі слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, гарантії законності прийнятих процесуальних рішень. Безумовне дотримання й реалізація засад кримінального провадження є необхідною умовою, важливою гарантією ефективності самого провадження [2, с. 76-77]. Саме засади є орієнтирами здійснення кримінальної процесуальної діяльності, на підставі яких слід оцінювати ефективність функціонування правоохоронних органів в кримінальному процесі. Реалізація принципів кримінального провадження забезпечує можливість подолання законодавчих прогалин.

У статті 7 КПК України передбачено, що зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканість; недоторканість житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканість права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження [3, ст. 7].

Систему принципів діяльності правоохоронних органів у кримінальному провадженні доповнюють засади, викладені у законах України, які регулюють діяльність окремих правоохоронних органів («Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про прокуратуру», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Бюро економічної безпеки України» тощо): дотримання прав і свобод людини; відкритість та прозорість; політична нейтральність; безперервність; відповідальність перед народом України; справедливість, неупередженість об'єктивність; територіальність; прозорість діяльності; неухильне дотримання вимог професійної етики та поведінки; відкритість для демократичного цивільного контролю; принципи оперативності; персональної відповідальності кожного працівника; гуманізму.

Для того, щоб здійснення кримінального провадження було законним, правоохоронні органи повинні не лише чітко додержуватися вимог кримінального процесуального законодавства, в тому числі й принципів кримінального провадження, а й володіти належним інструментарієм законного застосування цього законодавства з метою забезпечення ефективного виконання завдань кримінального провадження в межах наданих їм повноважень.

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, яка є джерелом права в Україні, варто виділити принципи ефективного розслідування правоохоронними органами кримінальних проваджень. До таких, Мамка Г. М. відносить принципи: незавдання шкоди; дотримання мінімальних стандартів; дотримання неупередженості та об'єктивності; дотримання власної компетенції; зосередження уваги на інформації/доказах, а не на нормах права чи висновках експертів; належного протоколювання (фіксування); запровадження організації та планування в розслідуванні; забезпечення конфіденційності свідків та інших джерел інформації, їх захист; дотримання належного

порядку зберігання та передачі речових доказів; дотримання власних внутрішніх інструкцій [4, с. 257-264].

Порушення засад кримінального провадження правоохоронними органами в своїй практичній діяльності породжує настання негативних наслідків. До таких відносимо скасування відповідних процесуальних рішень, визнання одержаних доказів недопустимими, ухвалення певних процесуальних рішень (про закриття кримінального провадження, виправдувального вироку), відшкодування шкоди, притягнення винних осіб до відповідальності.

Таким чином, засади діяльності правоохоронних органів встановлюють основні вимоги до правомірності та належності кримінально-процесуальної діяльності, ухвалених під час її здійснення процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій. Неухильне дотримання принципів діяльності правоохоронних органів є запорукою ефективного забезпечення прав людини в кримінальному провадженні.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#n4775>.

2. Назаров В. В. Засади кримінального провадження та проблеми їх реалізації під час досудового розслідування. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 76-82.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n387>.

4. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 478 с.

Muzychuk K. The principles of the activity of law enforcement agencies in the criminal process. *The article is devoted to the analysis of the principles of the law enforcement agencies during the pre-trial investigation of criminal proceedings. The meaning of the principles of criminal proceedings and the mechanism of their implementation by law enforcement agencies of Ukraine with the aim of observing human rights are revealed.*

Keywords: *criminal proceedings, principles of activity of law enforcement agencies, pre-trial investigation.*

ОБВИНУВАЛЬНИЙ АКТ ПРОКУРОРА

О. І. Назарук

Розглянуто особливості складення або затвердження обвинувального акта прокурором, основні вимоги, що пред'являються до змісту такого процесуального документа та помилки, які варто уникати.

Ключові слова: *обвинувальний акт, прокурор, слідчий, дізнавач, процесуальний документ.*

Однією з форм закінчення досудового розслідування є звернення до суду прокурора з обвинувальним актом. В чинному кримінальному процесуальному законодавстві визначено ряд вимог, яким повинен відповідати цей процесуальний документ. Так, відповідно до ч. 4 ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування [1].

Особливістю процесу складання та звернення до суду з обвинувальним актом є суб'єктний склад. Саме прокурор є головним учасником такої діяльності. Оскільки прокурор або затверджує обвинувальний акт складений слідчим чи дізнавачем (перевіряючи, чи відповідає такий процесуальний документ вимогам закону), або складає власний, якщо не погоджується з обвинувальним актом слідчого чи дізнавача (ч. 1 ст. 291 КПК України) [1]. В будь-якому випадку прокурор повинен підписати цей процесуальний документ та скріпити його печаткою. Таким чином, він надає обвинувальному акту офіційного характеру і несе персональну відповідальність за законність та правильність цього процесуального документа.

Направляючи обвинувальний акт до суду прокурор зобов'язаний забезпечити виконання вимог ч. 2 ст. 291 КПК України, а саме перевірити достовірність, правильність та об'єктивність відомостей, які містить обвинувальний акт. Так, прокурор повинен перевірити чи вказано: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора; виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення; обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання; розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими; розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування); розмір пропонованої винагороди викривачу; дату та місце його складення та затвердження [1].

Крім цього, прокурор повинен перевірити наявність та правильність додатків до обвинувального акта (ч. 4 ст. 291 КПК України) [1]. Водночас йому варто встановити чи наявні були передумови для складання обвинувального акту, а саме чи немає підстав для закриття кримінального правопорушення, чи зібрано достатню сукупність доказів для обґрунтованої підозри та чи повідомлено особу про підозру.

Відповідність обвинувального акта вимогам закону та неможливість допущення помилок в його змісті зумовлено важливістю та значущістю цього процесуального документа у кримінальному провадженні. Адже він забезпечує передання доказової інформації та перехід кримінального провадження від стадії досудового розслідування до стадії судового розгляду, змінює статус особи (осіб), яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Однак, на практиці мають місце певні порушення при направленні обвинувального акта до суду. Так, трапляються ситуації направлення прокурорами обвинувальних актів з порушенням правил територіальної підсудності, без урахування вимог ч. 9 ст. 615 КПК. Наприклад, ухвалою Ірпінського міського суду Київської області у справі № 367/2280/22 постановлено направити матеріали провадження до Київського апеляційного суду для визначення підсудності, оскільки відповідно до положень ч. 9 ст. 615 розділу IX-1 КПК України, в редакції Закону від 14.04.2022 року, яка набрала чинності 01.05.2022 року, під час дії воєнного стану обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності скеровуються та розглядаються судами, в межах територіальної юрисдикції яких закінчено досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя - найбільш територіально наближеним до нього судом, що може здійснювати правосуддя, або іншим судом, визначеним у порядку, передбаченому законодавством.

Як вбачається зі змісту обвинувального акта та доданих до нього матеріалів, територіальна підсудність вказаного кримінального провадження Ірпінському міському суду Київської області виключається, з огляду на місце розташування органу прокуратури, в якому було затверджено обвинувальний акт. Окрім того, на час направлення прокурором обвинувального акта до Ірпінського міського суду Київської області відомості щодо неможливості з об'єктивних причин здійснювати правосуддя судом, в межах територіальної юрисдикції якого у вказаному кримінальному провадженні закінчено досудове розслідування, відсутні.

Ухвалою Київського апеляційного суду подання голови Ірпінського міського суду Київської області було задоволено, постановлено матеріали кримінального провадження направити для розгляду до Печерського районного суду міста Києва.

Отже, обвинувальний акт є підсумковим процесуальним рішенням стадії досудового розслідування, який затверджується або складається прокурором, а тому саме він повинен перевіряти правильність та законність цього документа у кримінальному провадженні та його подальше скерування до суду.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Ухвала Ірпінського міського суду Київської області від 18.08.2022 у справі № 367/2280/22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105793538>

Nazaruk O. Indictment of the prosecutor. *in article author considers the specifics of drawing up or approving the indictment by the prosecutor, the main requirements for the content of this procedural document and mistakes that should be avoided.*

Keywords: *indictment, prosecutor, investigator, inquirer, procedural document.*

ОБСТАВИНИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ВИНИКНЕННЯ СТАНУ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

О. І. Саско

Визначено, що підставою для пом'якшення відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення, учинені в стані сильного душевного хвилювання, є спрямованість діянь винуватої особи, яка їй загалом не властива і сформувалася під впливом сильних емоцій, що виникли у результаті жорстокого поводження, або такого поводження, що принижує честь і гідність особи, а також наявність систематичний характер такого поводження з боку потерпілого

Ключові слова: *сильне душевне хвилювання, насильство, жорстоке поводження, приниження честі та гідності.*

Питання кримінальних правопорушень, вчинених у стані сильного душевного хвилювання, завжди викликало інтерес науковців через відсутність єдиного підходу до розуміння поняття самого стану душевного хвилювання, а також у зв'язку з тим, що дана категорія кримінальних правопорушень є досить складною для кваліфікації правоохоронними органами, оскільки підстави, які викликають цей стан є оціночними поняттями в кримінальному праві.

Вагомий внесок у наукове дослідження обставин, що обумовлюють виникнення стану сильного душевного хвилювання зробили такі вчені, як О. В. Авраменко, М. І. Бажанов, А. В. Байлов, Ю. В. Баулін, В. М. Бурдін, О. М. Костенко, М. В. Костицький, А. В. Савченко, Б. В. Сідоров, О. Д. Сітковська, В. Я. Тацій, Т. Г. Шавгулідзе, Л. І. Шеховцева, С. С. Яценко та інші. Проте, незважаючи на значний науковий інтерес, чимало питань, пов'язаних із поняттям, змістом та кримінально-правовим значенням стану сильного душевного хвилювання, продовжують залишатися спірними і не до кінця з'ясованими, інші вимагають додаткової аргументації, а деякі з них нового підходу до їх вирішення.

У доктрині кримінального права та кримінальному законодавстві України термін «стан сильного душевного хвилювання» вживається для позначення раптового емоційного процесу, викликаного поведінкою потерпілого, що протікає швидко і бурхливо та певною мірою знижує здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Причинами виникнення стану сильного душевного хвилювання, при якому винний вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 116 або ст. 123 КК України, є жорстоке поводження, або таке поводження, що принижує честь і гідність особи, а також наявність систематичний характер такого поводження з боку потерпілого.

Термін «жорстоке поводження» вживається як родове, узагальнююче поняття, що походить від англ. слова «illtreatment» (перекл. – погане поводження) чи французького – «mauvaistraitement» й означає будь-який вид поводження, що підлягає під заборону ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка розмежує такі види поводження: катування (поводження найвищого рівня жорстокості); нелюдське і таке, що принижує гідність. ЄСПЛ виходить з того, що з'ясування чи є поводження жорстоким має впливати на основі здорового глузду та сучасного розуміння цих слів. Логіка побудована таким чином, щоб навіть пересічна особа змогла ідентифікувати у певних діях акт катування або ж припустити, що певне поводження є нелюдським або таким, що принижує гідність, а відтак, жорстоким [1, с. 132].

Проте ні у Конвенції, ні у національному законодавстві не закріплено визначення «жорстокого поведіння». У науці кримінального права існує думка, що під «жорстоким поведінням» варто розуміти фізичний біль або душевні страждання, що досягли певного ступеня (рівня) тяжкості. Так, М. І. Загородніков обмежує поняття «насильство» тільки фізичним впливом [2, с. 85-86]. Аналогічну позицію займає Т. Ткаченко, який зазначає, що насильство – це фізичний вплив на людину за допомогою мускульної сили або знарядь, механізмів, речовин (радіоактивних, отруйних, сильнодіючих), температур, електромагнітних процесів тощо, які здатні заподіяти біль, тілесні ушкодження або смерть [9, с. 18]. Існує і інша точка зору, що під поняттям насильства пропонується розуміти фізичний вплив на організм потерпілого, який полягає у нанесенні удару, позбавленні чи обмеженні особистої свободи, заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості чи навіть смерті [5, с. 73-74]. Тобто є всі підстави вважати насильством як фізичний, так і психічний протиправний вплив. Основною вимогою до такого насильства, на думку Мельника М. І. та Хавронюка М. І., є «спроможність викликати в особи стан сильного душевного хвилювання» [6, с. 283].

Застосовуючи жорстоке поведіння, зокрема, під час катування рівень душевних страждань дуже високий, оскільки катування є однією з найбільш тяжких форм жорстокого поведіння. Катування – це навмисне завдання сильного болю і страждань з метою одержання інформації, застосовуючи покарання або погрози [7, с. 373]. Виходячи з визначення поняття «катування», яке закріплено у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведіння і покарання, воно містить у собі такі складники, як завдання особі сильного фізичного болю або страждань, навмисне завдання сильного болю або страждань, прагнення до певної мети під час завдання сильного фізичного болю або страждань.

Підставою пом'якшення відповідальності за кримінальні правопорушення вчинені у стані сильного душевного хвилювання є поведіння з особою, щодо приниження її честі та гідності. Аналізуючи поведіння, що принижує честь і гідність особи, потрібно пам'ятати, що ЄСПЛ вказує, що слід мати на увазі не лише фізичні страждання, а й душевну пригніченість від очікування покарання в тих випадках, коли його виконання затримується. При принижуючому гідність покаранні, приниженні й пригніченні, які його супроводжують, характеризуються більшою інтенсивністю, ніж при звичайному покаранні (поводженні) [8, с. 124]. такі страждання і душевна пригніченість можуть бути від образи, яка в особливо недопустимій формі принижує честь і гідність особи. Законодавець не вказує критеріїв для визначення ступеня тяжкості, тому тяжкість образи, що пригнічує честь і гідність особи є оціночною категорією. На нашу думку, при здійсненні образи винний принижує честь і гідність потерпілого шляхом висловлювання нецензурних чи брутальних слів, вчиненням непристойних або насильницьких дій (жесту, руху і т.п.) чи дає непристойну оцінку особистим якостям чи поведінці потерпілого у формі, яка категорично суперечить прийнятому спілкуванню між людьми. Так, О. М. Мурзінов вважає, що при вирішенні питання про тяжкість образи необхідно брати до уваги, перш за все, не стільки об'єктивні її властивості, скільки ступінь її впливу на людину, здатність викликати у неї стан сильного душевного хвилювання. Ступінь же цього впливу залежить скоріше від суб'єктивних властивостей конкретної особи, ніж від об'єктивних властивостей образи. Честь та гідність – поняття дуже індивідуальні, нерозривно пов'язані із особливостями носіїв цих властивостей. Одні і ті ж слова та дії можуть неоднаково сприйматися різними людьми. В одному випадку вони здатні глибоко вразити людину, а в іншому розглядаються як нормальна форма спілкування [4, с. 44]. При визначенні тяжкості образи необхідно керуватись загальноприйнятими нормами моралі, а також враховувати індивідуальні особливості винної особи. Тяжкість образи повинна визначатись з урахуванням характеру й обставин, за яких вона була завдана.

Щодо ж до системного характеру дій, що принижують честь і гідність винного, то систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, знущання над ним тощо). Суди підкреслюють, що при підтвердженні системності того чи іншого виду жорстокого поведіння вирішальним є повідомлення про таке поведіння [10], свідчення свідків тощо. Підтвердженням систематичності жорстокого поведіння можуть бути відповідні протоколи про адміністративні порушення, що можуть свідчити про акти домашнього насильства, неодноразові випадки спричинення фізичних тілесних ушкоджень та знущань над винним, які не були поодинокими, а системними [11].

Національне судочинство виходить із того, що при підтвердженні системного характеру домашнього насильства, слід виходити з того, що в матеріалах кримінального провадження мають бути наявні будь-які відомості про жорстоке поведіння або таке, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я» систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним тощо). У юридичній літературі систематичність характеризується не лише наявністю кількісного критерію, тобто багаторазовість періодично здійснюваних дій (два-три і більше рази), але і їх взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певну лінію поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Вказане утворює якісний критерій систематичності. Лише за наявністю як кількісного так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство носить систематичний характер.

Підсумовуючи, можна констатувати, що виокремлення досліджуваних обставин є позитивною тенденцією з огляду на те, що цим законодавець розширює коло обставин, які можуть спричинити виникнення стану сильного душевного хвилювання, а це свідчить про те, що більше уваги приділяється суб'єктивним аспектам виникнення такого стану. Це в свою чергу зумовило пом'якшення кримінальної відповідальності на рівні її диференціації в тих випадках, коли умисне вбивство чи спричинення тяжких тілесних ушкоджень було вчинено в стані сильного душевного хвилювання.

Література

1. Bouchet-Saulnier F. Dictionnaire pratique du droit humanitaire. La Découverte, 2000. 548 p.
2. Загородников Н. И. Преступления против здоровья. М.: Госюриздат, 1969. – 166 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина/ За ред. проф. П. С. Матишевського, Г. В. Андрусіва, доц. П. П. Андрушка., П. П. Лихової. К.: Юрінком Інтер., 1999. 891 с.
4. Мурзинов А. Н. Уголовно-правовое значение аффекта. Проблемы уголовно-правовой борьбы с преступностью. М., 1989. С.37-49.
5. Навроцький В. О., Тростюк З. А. Тлумачний словник (Особливої частини кримінального законодавства України). Львів: Юрид. ф-т ЛНУ ім. І. Франка, 1997. 127 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України // за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Канон: АСК, 2002. 452 с.
7. Охота Я. В. Визначення «жорстокого поводження». Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 372-376.
8. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике. Киев: Юрінком, 1995. 208 с.
9. Ткаченко Т. Уголовно-правовое значение аффекта. Законность. 1995. № 10. С. 18-20.
10. Ухвала Київського апеляційного суду від 28.03.2019 у справі №759/17836/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81660982>.
11. Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 11.02.2019 у справі №740/3486/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79730770>

Sasko O. Exhibitions obligating the expansion of the strong soul wave. *It has been determined that the grounds for mitigating responsibility and punishment for crimes committed in a state of intense emotional anxiety are the direction of the actions of the perpetrator who is not generally peculiar to her and was formed under the influence of strong emotions that arose as a result ill-treatment or such treatment that degrades the honor and dignity of the person, as well as the systematic nature of such treatment by the victim.*

Keywords: *strong emotional excitement, violence, ill-treatment, humiliation of honor and dignity*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МЕДИЧНОГО ОГЛЯДУ НА ВИЯВЛЕННЯ ЗАРАЖЕННЯ ВІРУСОМ ІМУНОДЕФІЦИТУ ЛЮДИНИ ЧИ ІНШОЇ НЕВИЛІКОВНОЇ ІНФЕКЦІЙНОЇ ХВОРОБИ

О. Л. Старко

Стаття присвячена проблемі протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із поширенням соціальних хвороб. У статті досліджується питання щодо кримінально-правової заборони розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби та його результатів.

***Ключові слова:** лікарська таємниця, конфіденційна інформація, відомості про проведення медичного огляду, зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.*

1. Стаття 132 Кримінального кодексу (далі - КК) України передбачає відповідальність за розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби. Дане діяння, згідно чинного КК України є кримінальним проступком. Склад цього кримінального проступку є спеціальним видом розголошення лікарської таємниці.

Законодавство України гарантує збереження та захист лікарської таємниці, зокрема, в частині забезпечення належного зберігання конфіденційної інформації про людей, які живуть з ВІЛ (СНІД) та іншими інфекційними хворобами. Так, згідно ч. 3 ст. 133 Закону України від 12 грудня 1991 р. «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», відомості про результати тестування особи з метою виявлення ВІЛ, про наявність або відсутність в особі ВІЛ-інфекції є конфіденційними та становлять лікарську таємницю. Медичні працівники зобов'язані вживати необхідних заходів для забезпечення належного зберігання конфіденційної інформації про людей, які живуть з ВІЛ, та захисту такої інформації від розголошення та розкриття третім особам.

2. Безпосереднім об'єктом кримінального проступку, на наш погляд, є суспільні відносини, пов'язані із кримінально-правовою охороною конституційного права людини на недоторканість приватного життя. Здоров'я особи є додатковим факультативним об'єктом. Таким чином, розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, у першу чергу, посягає на недоторканість приватного життя, у сфері забезпечення конфіденційності особистої інформації. Тому дане кримінальне правопорушення мало б міститися у розділі V Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина). Адже дотримання лікарської таємниці є необхідною умовою забезпечення недоторканості приватного життя особи.

Дане діяння є предметним. Предметом є відомості про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД), а також відомості про результати проведення медичного огляду. При цьому, законодавець не вказує на те, який саме результат медичного огляду підлягає забороні розголошення (наявності або відсутності у потерпілого факту інфікування збудниками зазначених хвороб).

3. Об'єктивна сторона кримінального проступку полягає у розголошенні службовою особою лікувального закладу, допоміжним працівником, який самостійно здобув інформацію, або медичним працівником відомостей про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) та його результатів, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків.

Отже, у диспозиції статті визначено дві форми діяння: 1) розголошення відомостей про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД); 2) розголошення результатів медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД). При цьому, вказані діяння можуть бути вчинені як у формі дії, так і бездіяльності. Наприклад, невиконання медичним працівником вимог законодавства щодо збереження конфіденційної інформації стосовно хворого.

Під розголошенням слід розуміти повідомлення відомостей хоча б одній сторонній особі або наданні можливості ознайомитися з відомостями шляхом створення умов для цього (усно, письмово, шляхом втрати документів, у яких такі відомості містяться, надання історії хвороби, публікація у соціальних мережах, у наукових статтях, доповідях). Кузьмін С. А., О. Ф. Бантишев зазначають, що віднесення у законодавчій конструкції злочину до ознак самостійного злочинного діяння саме розголошення факту проведення медичного огляду, а не тільки його результатів, пов'язано з тим, що крім певних, передбачених законом випадків обов'язкового проходження певними категоріями осіб зазначених медичних оглядів (громадяни інших держав та особи без громадянства, які прибули в

Україну для навчання і роботи; вагітні жінки взяті на облік по вагітності у тритижневий строк вагітності тощо), проведення такого медичного огляду, як правило, пов'язано із виявленням лікарями різних спеціальностей клінічних проявів, що співпадають з ознаками відповідних захворювань або із фактом перебування такої особи у групі ризику зараження. Це стосується, зокрема, виявлення групи клінічних ознак, що дозволяє припустити, що у хворого розвивається СНІД. Отже, за подібних умов розголошення відомостей про факт проведення медичного огляду такої особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини практично вказує на наявність підстав, що із високою імовірністю вказують на її можливе інфікування збудником цієї хвороби, а отже, є практично ідентичним розголошенню фактичних результатів огляду [1, с. 70].

Проступок вважається закінченим з моменту, коли сторонні особи ознайомились або отримали можливість ознайомитись із зазначеними конфіденційними відомостями.

4. Суб'єкт проступку – спеціальний. Зокрема, це службова особа лікувального закладу (завідувач відділення, головний лікар, завідувач лабораторії), допоміжний працівник (санітар, помічник завідувача лабораторії), медичний працівник (лікар, медична сестра, лаборант, фармацевтичний працівник). Суб'єктивна сторона проступку характеризується як умисною, так і необережною формою вини.

5. Використання законодавцем у диспозиції статті словосполучення «... вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби ...» є невдалим, так як обмежує коло кримінально-правової заборони, в частині розголошення відомостей про зараження збудниками небезпечних інфекційних захворювань. Адже таке формулювання містить вказівку лише на вірусне походження інфекційних хвороб. На наш погляд, доцільно внести зміни до КК України, а саме: у назві та диспозиції ст. 132 замість формулювання «... вірусом імунодефіциту людини чи *іншої невиліковної інфекційної хвороби...*», використати наступне – «... вірусом імунодефіциту людини чи *іншою невиліковною інфекційною хворобою ...*».

Література

1. Відповідальність за передбачені розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України злочини у сфері професійної діяльності медичних працівників та спеціальні види тілесних ушкоджень : монографія. За заг. ред. В. О. Глушкова. К. : МНДЦ при РНБО України, 2011. 137 с.

Starko O. Criminal liability for disclosure of information on conduct of medical examination for the detection of human immunodeficiency virus or other incurable infectious disease. *The article is devoted to the problem of resistance criminal offenses related to the spread of social diseases. The article examines the issue of the criminal-legal prohibition on the disclosure of information on conducting a medical examination to detect infection with the human immunodeficiency virus or other incurable infectious disease and its results.*

Keywords: *medical secret, confidential information, information about medical examination, infection with human immunodeficiency virus or other incurable infectious disease.*

СТАТТЯ 436-2 КК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ

Ю. О. Фідря

На основі аналізу судових вироків за ст. 436-2 КК України проведено наукове дослідження, яке дозволило виокремити певні тенденції у процесі доказування, призначенні покарання, застосуванні консенсуальних процедур, а також виявити проблеми кримінально-правової кваліфікації діянь за ст. 436-2 КК України.

Ключові слова: *збройна агресія, глорифікація, консенсуальні процедури, угода про визнання винуватості, покарання.*

Законом України № 2110-IX від 03.03.2022 року Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». За пів року дії вказаної статті її положення уже стали предметом наукового інтересу ряду дослідників (Н. Антонюк, І. Берднік, І. Гловюк, М. Головка, Р. Мовчан, А. Орлеан, М. Хавронюк та ін.). Водночас за цей період

сформувалася й певна судова практика. Наведене дозволяє проаналізувати особливості цієї кримінально-правової норми, виявити недоліки як у законодавчому регулюванні відносин, що охоплюються цією статтею, так і у практиці її застосування судом та органами слідства, а також запропонувати шляхи удосконалення.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України, здійснюють слідчі органи безпеки (ч. 2 ст. 216 КПК України). І таких кримінальних проваджень від моменту набрання чинності цією статтею КК України (16.03.2022р.) уже чимало. Про це свідчать і дані з Єдиного державного реєстру судових рішень, відповідно до якого станом на 15 жовтня 2022 року за цією статтею було 150 вироків, з яких 95 набрали законної сили. Аналіз цих вироків дозволив виокремити певні тенденції у процесі доказування, призначенні покарання, застосуванні консенсуальних процедур, а також виявити проблеми кримінально-правової кваліфікації діянь за ст. 436-2 КК України.

Щодо аспекту доказування, то аналіз джерел доказів у кримінальних провадженнях за ст. 436-2 КК України дозволяє зробити висновок, що для підтвердження фактів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників, були використані показання обвинувачених та свідків, а також висновки експертів. Щодо останніх, то найчастіше призначалися та проводилися судово-лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи писемного мовлення (листування, публікації у соціальних мережах, коментарі до таких публікацій), за висновками яких надані для дослідження матеріали все ж містили висловлювання, змістом яких було виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, а також глорифікація її учасників. Були випадки проведення комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи. Таким чином, як показує практика, суди, розглядаючи такі кримінальні провадження, дуже часто потребували спеціальних знань відповідних експертів в частині доведення наявності об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України.

Певні тенденції сформувалися й у питанні призначення покарання за ст. 436-2 КК України. У переважній більшості проваджень суд призначав покарання у виді позбавлення волі, водночас ухвалюючи рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, тобто застосовував ст. 75 КК України. Зовсім небагато вироків (10), якими призначено т.зв. «реальне» покарання до відбування. Як правило, суди вдаються до такого кроку за наявності сукупності кримінальних правопорушень, коли поряд із діянням, передбаченим ст. 436-2 КК, особа вчинила ще й діяння, передбачене ст. ст. 109, 111, 161 КК, або ж за умови призначення покарання у виді арешту (4 вирокі). Досить рідко судами призначались інші види покарань, передбачені, зокрема, ч. 1 та ч. 2 ст. 436-2 КК: виправні роботи (2 вирокі), арешт (4 вирокі), обмеження волі (2 вирокі).

Додаткове покарання у виді конфіскації майна не призначалося жодного разу. Більше того, як справедливо зауважує М. Хавронюк, дане покарання не може бути застосоване за вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст. 436-2 КК, оскільки він є нетяжким (ч. 4 ст. 12 КК) і не є злочином проти основ національної безпеки України та громадської безпеки [1]. Таким чином, дана санкція суперечить вимогам ч. 2 ст. 59 КК, а тому потребує змін.

Ще однією тенденцією кримінальних проваджень за ст. 436-2 КК України є застосування консенсуальних процедур. Аналіз вироків показав, що суди досить часто застосовували ч. 3 ст. 349 КПК України, яка дозволяє суду, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються (у разі, якщо ці особи правильно розуміють зміст цих обставин, позиція є добровільною, і за умови роз'яснення їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку).

Крім того, у домінуючій більшості випадків (96 вироків) суди ухвалювали вирокі, якими затверджували угоди між прокурором та обвинуваченим про визнання винуватості. Обвинувачені здебільшого визнавали свою винуватість, а шкода, завдана ними внаслідок вчинення діянь, передбачених ст. 436-2 КК України, стосувалася лише державних чи суспільних інтересів. Саме це і стало своєрідними стимулюючими факторами для укладення значної кількості таких угод.

Очевидно, прокурори при вирішенні питання про укладення угоди насамперед враховували наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень. Проте викликає певні сумніви те, що усі підозрювані чи обвинувачені, з якими були укладені угоди, на належному рівні (тобто такому, що дозволяє оцінити та врахувати це під час вирішення питання про укладення угоди) сприяли у проведенні кримінального провадження щодо них або інших осіб. З огляду на вчинені обвинуваченими діяння, їхню системність та послідовність, продемонстровану стійкість

антиукраїнської позиції, безапеляційну підтримку та віру в непереможність російської армії, таке «сприяння», а з нею і ефективність укладеної угоди викликає обґрунтовані сумніви.

Аналіз судової практики дозволяє окреслити певні проблеми кримінально-правової кваліфікації діянь за ст. 436-2 КК України. Зокрема, йдеться про співвідношення та критерії розмежування ст. 436-2 КК України та ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», про кваліфікацію діянь за ч. 3 ст. 436-2 КК України за ознакою повторності, про кваліфікацію діянь, передбачених ст. 436-2 КК України, у сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями (ст. ст. 109, 110, 111, 161 КК України).

Підсумовуючи, варто зазначити, що наведені тенденції та проблеми, виявлені у ході аналізу вироків, постановлених за ст. 436-2 КК України, можуть слугувати як орієнтиром для вдосконалення кримінального законодавства України щодо ефективної протидії досліджуваним злочинам, так і вектором для наукових пошуків з метою розробки чітких та дієвих рекомендацій застосування ст. 436-2 КК України.

Література

1. Хавронюк М. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. Аналіз статті 436-2 ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/>

Fidria Y. Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine: problems of legislative regulation and application trends. *Based on the analysis of court verdicts under Art. 436-2 of the Criminal Code of Ukraine, a scientific study was conducted, which made it possible to single out certain trends in the process of proving, imposing punishment, applying consensual procedures, as well as identifying problems of the criminal-legal qualification of acts under Art. 436-2 of the Criminal Code of Ukraine.*

Keywords: armed aggression, glorification, consensual procedures, plea agreement, punishment.

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЗАСУДЖЕНИМИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Н. О. Чечель

У статті розкрито сутність прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів під час виконання кримінальних покарань засудженими в установах виконання покарань (далі – УВП). Зокрема, його роль у забезпеченні прав і законних інтересів осіб, які відбувають покарання в УВП. Обґрунтовано необхідність належного правового виконання покладених на орган прокуратури завдань щодо нагляду за виконанням судових рішень. Вказано на необхідність належного забезпечення реалізації прав і законних інтересів осіб, які відбувають покарання в УВП як складовий елемент правозахисної діяльності прокуратури України.

Ключові слова: функції прокуратури, прокурорський нагляд, виконання кримінальних покарань, засуджений, установа виконання покарань.

Конституція України закріпила принцип гуманізму, згідно якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Зазначені положення повною мірою поширюються і на осіб, які внаслідок певних життєвих обставин ізольовані від суспільства та відбувають покарання в УВП.

Органи прокуратури згідно законодавства та, як показує практика, наділені провідною роллю у сфері захисту прав засуджених осіб, які відбувають покарання в УВП та які внаслідок ізольованості від суспільства не завжди в змозі ефективно захищати свої права самостійно. В розділі IV Закону України «Про прокуратуру» серед основних повноважень прокурора з виконання покладених на нього функцій виділяється нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з

обмеженням особистої свободи громадян. Тим самим на законодавчому рівні саме на систему органів прокуратури покладається обов'язок із забезпечення законності в установах виконання покарань [2].

Означену проблематику досліджували різні науковці, однак окремо слід виділити праці С. С. Алексєєва, Г. І. Бровіна, В. В. Гаврилова, І. А. Давидової, П. М. Каркача, М. Й. Курочки, В. А. Львовичкіна, О. Р. Михайленка, В. Г. Павлова, В. М. Савицького, В. М. Трубникова, Ю. А. Чеботарьова, М. С. Шалумова, В. Б. Ястребова та ін. [3, с. 87-91].

Предметом прокурорського нагляду є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами в цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків. Відповідно до статті 22 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) така діяльність здійснюється прокурором [4].

Особливої уваги заслуговує прокурорський нагляд щодо дотримання законодавства, прав та свобод осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Довічне позбавлення волі як найтяжчий вид покарання з'явилося у вітчизняному законодавстві у 2001 році з прийняттям КК України, де цей вид покарання вперше було передбачено як самостійний вид покарання (ст. 64). Згідно з КК України довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особою особливо тяжких злочинів, застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк [5]. Загалом, включення довічного позбавлення волі до системи кримінальних покарань відображає певні тенденції в розвитку кримінальної політики держави на сучасному етапі, у формуванні яких повинні враховуватися стан злочинності, її динаміка та структура, що характеризуються в останні роки інтенсивним зростанням кількості тяжких і особливо тяжких злочинів насильницького, корисливо-насильницького та корисливого характеру.

Варто зазначити, що на сьогодні не втрачають актуальності питання вдосконалення прокурорського нагляду. В умовах трансформації українського суспільства виникають нові проблеми, які вимагають теоретичного осмислення і практичного вирішення. Необхідно зауважити, що діяльність прокурора із забезпечення прав і законних інтересів осіб, які відбувають покарання в УВП пропонується розглядати як самостійний міжфункціональний напрямок роботи органів прокуратури України, спрямований на реалізацію, охорону та захист визнаних Конституцією України, законами України, а також загальновизнаними нормами міжнародного права прав та законних інтересів таких осіб, а також додержання законів з цих питань органами, від яких залежить реалізація цих прав.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
3. Бринцев В. Прокурорський нагляд у системі контрольної влади: Конституційні засади та проблеми здійснення в Україні / В. Бринцев // Право України. – 2013. – № 11. – С. 87-91.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
5. Кримінальний кодекс України. – К. : Вид. Паливода А. В., 2009. –192 с.

Chechel N. Prosecutor supervision of observance of laws during the execution of criminal sentences by convicts in penalties: some aspects. *The article reveals the essence of the prosecutor's supervision over the observance and application of laws during the execution of criminal sentences by convicts in institutions for the execution of sentences. In particular, its role in ensuring the rights and legitimate interests of persons serving sentences in institutions for the execution of sentences. The need for proper legal performance of the tasks assigned to the prosecutor's office regarding the supervision of the execution of court decisions is substantiated. It is pointed out the need to properly ensure the realization of the rights and legitimate interests of persons serving prison sentences as a constituent element of the human rights activities of the Prosecutor's Office of Ukraine.*

Keywords: *functions of the prosecutor's office, prosecutor's supervision, execution of criminal punishments, convict, institution of execution of punishments.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ (Ч. 2 СТ. 84 КК)

Б. О. Чупринський

У статті розглядаються передумови та підстави звільнення від призначеного покарання або звільнення від його відбування особи, яка захворіла на іншу тяжку хворобу. (ч. 2, ст. 84 КК). Визначено правові наслідки звільнення від покарання осіб за хворобою залежно від стану особи. Обґрунтовано, що з метою дотримання принципу верховенства права суд може ухвалити рішення про звільнення засудженого від покарання (його відбування) на підставі ч. 2 ст. 84 КК і в тих випадках, коли наявне в особи тяжке захворювання не внесено до Переліку захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, однак таке захворювання перешкоджає засудженому відбувати покарання.

Ключові слова: інститут звільнення від покарання; звільнення від покарання; засудження без призначення покарання; звільнення від призначеного покарання; звільнення від відбування покарання з випробуванням; звільнення від відбування покарання.

Кримінально-правова політика нашої держави спрямована на створення та забезпечення результативного функціонування системи заходів правового впливу на кримінально-протиправну поведінку людини. Провідним кримінально-правовим наслідком у цих відносинах постає кримінальна відповідальність, а переважаючою формою її втілення залишається покарання. Водночас на різних етапах реалізації кримінальної відповідальності можуть виникати певні юридичні факти, що зумовлюють недоцільність призначення засудженому покарання, реального чи повного виконання призначеного покарання, неспроможність досягнення застосуванням покарання його мети, неможливість виконання засудженим призначеного йому покарання. Правове регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з такими юридичними фактами, забезпечує кримінально-правовий інститут звільнення від покарання та його відбування. Норми цього інституту передбачені переважно в розділі XII «Звільнення від покарання та його відбування» Загальної частини Кримінального кодексу України.

Звільнення від призначеного покарання або відбування покарання за хворобою зумовлене неможливістю або значним ускладненням відбування покарання особами, що страждають на тяжкі хвороби. Варто погодитися з тим, що покарання можуть відбувати тільки особи, здатні повноцінно сприймати його каральну суть, піддаватися виправному та профілактичному впливу [2, с. 317–320]. Закон передбачає звільнення від призначеного покарання або відбування покарання за хворобою чотирьох категорій осіб: осіб, які під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 1 ст. 84 КК); осіб, які після вчинення злочину, але до постановлення вироку захворіли на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання (ч. 2 ст. 84 КК); осіб, які під час відбування покарання захворіли на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання (ч. 2 ст. 84 КК); засуджених військовослужбовців, в разі визнання їх непридатними до військової служби за станом здоров'я (ч. 3 ст. 84 КК) [4, с.421].

Окремих проблемам звільнення від покарання та його відбування присвятили свої праці такі вчені як, Ю. В. Баулін, В. М. Бурдін, В. К. Гришук, Т. А. Денисова, О. О. Дудоров, О. О. Кваша, І. В. Красницький, А. А. Музика, В. О. Навроцький, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Н. М. Ярмиш та інші.

Попри значну кількість досліджень проблем звільнення від покарання, низка питань про застосування норм цього правового інституту дотепер залишається недостатньо висвітлені і є дискусійні.

Розглянемо звільнення осіб, які після вчинення злочину, але до постановлення вироку захворіли на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання (ч. 2 ст. 84 КК). Аналізуючи особливості звільнення від покарання за хворобою ми бачимо, що суд зобов'язує, крім врахування характеру захворювання засудженого, врахувати також тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи (ч. 2 ст. 84 КК). Як відомо, тяжкість кримінального правопорушення характеризується його типовим та індивідуальним ступенями. Саме тому Пленум Верховного Суду України орієнтує суди на те, що, визначаючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, треба зважати не лише на класифікацію кримінальних правопорушень (ст. 12 КК), а й на особливості конкретного кримінального

правопорушення й обставини його вчинення (п. 3 ППВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7) [4, с. 341].

Визначення категорії вчиненого кримінального правопорушення відповідно до ст. 12 КК потрібно для усвідомлення того, яке за тяжкістю вчинив винуватий кримінальне правопорушення. Своєю чергою, іншими обставинами справи, які має врахувати суд в аналізованому контексті, є такі: вид та міра покарання, відбутий строк останнього, повнота відшкодування збитків, можливість надати лікування в умовах відбування покарання (абз. 1 п. 3 ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8). Наведені обставини суди мають враховувати у сукупності. Нерідко суди, якщо хвороба, на яку страждає особа, не загрожує її життю, відмовляють у звільненні від відбування покарання за хворобою з таких підстав: засуджений на шлях виправлення не став, характеризується негативно, має дисциплінарні стягнення; засуджений, перебуваючи на лікуванні після неодноразового його звільнення від покарання за хворобою, знову вчинив кримінальне правопорушення, а тому його звільнення від покарання є недоцільним; засуджений відбув незначний термін покарання, і в справі відсутні переконливі дані про бажання та можливість засудженого продовжити ефективне лікування та остаточно відмовитися від кримінально-протиправної діяльності; до відбування покарання засуджений ніде не працював, а тому у разі звільнення від покарання за хворобою самостійно не спроможний забезпечити собі належний рівень лікування, може й надалі вчиняти кримінальні правопорушення; до відбування покарання заходів для лікування засуджений не вживав (незважаючи на наявність у нього тяжкого захворювання), що викликає сумнів у тому, що засуджений лікуватиметься після його звільнення від відбування покарання [1; с. 311].

Водночас, якщо хвороба, на яку страждає засуджений, за своїм характером загрожує його життю, вирішальне значення у справах має не юридичний, а медичний критерій звільнення від покарання [317-320]. Деякі засуджені прагнуть якомога швидше звільнитися з місць позбавлення волі, вдаються до симуляції хвороби, самокалічення. У зв'язку з цим, окрім проведення медичного огляду засудженого, вивчення результатів його обстеження, медичної документації, потрібно ретельно та всебічно досліджувати причину появи та перебіг тяжкого захворювання [317-320]. Проаналізувавши всі обставини справи в сукупності, суд може ухвалити рішення або про звільнення від призначеного покарання, або про звільнення від відбування покарання за хворобою.

Рішення про звільнення від призначеного покарання за хворобою суд може ухвалити в тих випадках, якщо призначене особі покарання не є довгостроковим або якщо засуджений вже відбув значну частину покарання, а довготривалий курс лікування, що належить пройти засудженому, з очевидністю перекриває невідбуту частину покарання у зв'язку з тяжкістю захворювання або його невиліковністю. З метою дотримання принципу верховенства права суд може ухвалити рішення про звільнення засудженого від покарання (його відбування) на підставі ч. 2 ст. 84 КК і в тих випадках, коли наявне в особи тяжке захворювання не внесено до Переліку захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, однак таке захворювання перешкоджає засудженому відбувати покарання і несе загрозу життю і здоров'ю засудженому.

Отже, для звільнення від покарання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення або постановлення вироку захворіла на іншу тяжку хворобу необхідно, щоб у такої особи діагностували тяжку хворобу, що загрожує його життю (або може призвести до серйозного погіршення стану здоров'я чи інших тяжких наслідків) та перешкоджає йому відбувати покарання, а лікування в умовах відбування (виконання) покарання є неможливим або ускладненим, а також дана особа має стати на шлях виправлення або довести виправлення сумлінною поведінкою та ставленням до праці.

Література

1. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / О. П. Горох; за наук. ред. А. А. Музики. Київ : ВД «Дакор», 2019. 676 с.
2. Донець К. Г. Особливості застосування звільнення від відбування покарання за хворобою. Часопис Київського університету права. 2015. № 2. С. 317-320.
3. Музика А. А. Звільнення засуджених від відбування покарання. Кримінально-виконавче право України: підручник. У 2 т. Т. 2 / [А. А. Музика, В. Я. Конопельський, Є. О. Письменський та ін.]; за заг. ред. Є. Ю. Бараша. Київ: Нац. акад. внутр. справ, ФОРМ Кандиба Т. П., 2018. 622 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ: ВД Дакор, 2018. 1360 с.

5. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України / [наук. ред. О. О. Дудоров]. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.

Chuprinskyj B. Features of exemption from punishment for illness (Part 2 of Article 84 of the Criminal Code). *The article deals with the prerequisites and grounds for exemption from the prescribed punishment or exemption from serving a person who has contracted another serious illness. (Part 2, Article 84 of the Criminal Code). The legal consequences of exempting persons from punishment due to illness are determined depending on the person's condition. It is substantiated that in order to comply with the principle of the rule of law, the court can make a decision on the release of the convicted person from punishment (serving it) on the basis of Part 2 of Art. 84 of the Criminal Code and in those cases when a person's serious illness is not included in the List of diseases that are the basis for submitting to the court materials on the release of convicts from further serving their sentence, but such an illness prevents the convict from serving his sentence.*

Keywords: *the institute of the release from punishment; a release from punishment; conviction without fixing a punishment; release from the imposed punishment; release from the service of sentence on parole; release from the service of sentence.*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КООРДИНАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

Д. О. Шамринський

У статті досліджуються правові засади реалізації прокурорами координаційних повноважень у сфері протидії злочинності, а також практичні проблеми, які виникають при здійсненні керівниками органів прокуратури такої діяльності.

Ключові слова: *протидія злочинності, координаційна діяльність, прокуратура.*

Питання протидії злочинності – один із важливих елементів державної безпеки, що знайшло відображення у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 [1].

У цій Стратегії визначено, що прокуратура, керуючись принципами верховенства права, забезпечує дотримання конституційних прав і свобод людини, координує формування кримінально-правової політики та діяльність органів правопорядку з метою забезпечення громадської безпеки та законності.

Проблеми координації діяльності та взаємодії правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю, шляхи підвищення її ефективності досліджували українські вчені: Є. Блажівський, М. Бурбика, П. Каркач, В. Синчук, М. Косюта, Є. Попович, А. Мудров, І. Європіна, Д. Суходубов та інші [2-9].

Водночас здебільшого ці питання дослідниками вивчались у період дії Закону України «Про прокуратуру» в редакції 1991 року. Роботи останніх, видані вже після прийняття Закону України «Про прокуратуру» в редакції 2014 року, були написані із врахуванням відомчих нормативно-правових актів, які наразі втратили чинність (для прикладу, стаття Антона Войтенка «Особливості координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції» [10], опублікована 31.05.2021).

Однак, нормативне врегулювання реалізації координаційних повноважень суттєво змінювалось і лише, опрацювавши основні етапи цих змін, можливо визначити шляхи покращення ефективності такої діяльності.

Зокрема, у часи розбудови незалежної Української держави перші кроки в напрямі формування правових основ координаційної діяльності прокуратури у сфері боротьби зі злочинністю пов'язують із закріпленням у статті 30 Закону України «Про прокуратуру» в редакції 1991 року повноважень прокурорів у необхідних випадках доручати керівникам органів попереднього слідства, дізнання, внутрішніх справ, національної безпеки у підвідомчих їм підрозділах проведення перевірок

з метою усунення порушень закону та забезпечення повного розкриття діянь, що містять ознаки злочину.

Розвитку координаційних повноважень прокурора сприяли доповнення, внесені до Закону України «Про прокуратуру» у 1993 році, а саме до ч. 3 ст. 29. Ними передбачалось, що здійснюючи нагляд, прокурор вживає заходи до узгодження дій правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю [12].

У подальшому відбулось закріплення координаційної функції прокуратури на законодавчому рівні – з моменту опублікування Закону України від 12.07.2001 № 2663-III [13], відповідно до якого стаття 10 Закону України «Про прокуратуру» отримала назву «Координація діяльності по боротьбі зі злочинністю» і встановила, що Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори координують діяльність по боротьбі зі злочинністю органів внутрішніх справ, органів служби безпеки, органів податкової міліції, органів митної служби та інших правоохоронних органів. У цілях забезпечення координації діяльності згаданих органів прокурор скликає координаційні наради, організовує робочі групи, витребує статистичну та іншу необхідну інформацію.

Пізніше відповідно до Закону України від 18.09.2012 № 5288-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» [14] зазнала змін вищенаведена редакція статті 10 Закону України «Про прокуратуру» і отримала назву «Координаційні повноваження прокуратури у сфері протидії злочинності та корупції».

Цією статтею передбачалось, що Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори з метою підвищення ефективності протидії злочинності та корупції координують діяльність правоохоронних органів з цих питань. Координаційні повноваження реалізуються шляхом ведення спільних нарад, створення міжвідомчих робочих груп, проведення узгоджених заходів, аналітичної діяльності тощо. Також запроваджено дві новели, а саме обов'язковість виконання рішень координаційних нарад та передбачено міжвідомчий порядок організаційного регулювання координаційної діяльності, а саме Положенням, що розробляється і затверджується Генеральним прокурором України за погодженням з керівниками правоохоронних органів.

Україна вибрала європейський шлях розвитку і однією з основних умов її вступу до Євросоюзу визначено необхідність реформування правоохоронної системи та органів прокуратури.

Верховною Радою України 14.10.2014 прийнято новий прогресивний Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VII [15], яким кардинально змінено функції і фактично звужено повноваження органів прокуратури, насамперед наглядові, позбавлено механізмів реагування на порушення законів, у тому числі у кримінальному провадженні та у діяльності правоохоронних органів загалом.

Натомість у цьому законі чітко визначено координаційні повноваження не лише керівників прокуратур усіх рівнів, а й вперше, за час існування Української правової системи, – і їх перших заступників та заступників.

Зокрема, у ч. 2 ст. 25 згаданого Закону встановлено, що Генеральний прокурор України, керівники регіональних та місцевих прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків, здійснюючи нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності.

Законодавчого закріплення також зазнав і міжвідомчий порядок організаційного регулювання координаційної діяльності, оскільки у вказаній нормі закону було передбачено, що Порядок організації роботи з координації діяльності правоохоронних органів, взаємодії органів прокуратури із суб'єктами протидії злочинності визначається Положенням, що затверджується спільним наказом Генерального прокурора України, керівників інших правоохоронних органів і підлягає реєстрації у Міністерстві юстиції України.

Натомість не знайшла законодавчого відображення норма щодо обов'язковості виконання рішень координаційних нарад, законодавець змінив і основну форму координації – з координаційних нарад на спільні.

Внаслідок звуження наглядових функцій органів прокуратури, відсутності реальних, передбачених законом механізмів реагування прокурорами на виявлені порушення під час здійснення правоохоронними органами дізнання, досудового розслідування, саме координаційна діяльність залишилась єдиним законним механізмом «спонукання» керівника того чи іншого правоохоронного органу спрямувати зусилля своїх підлеглих працівників на протидію окремим злочинам чи злочинності загалом шляхом підписання постанови координаційної наради, а відтак і прийняття обов'язку на виконання спільних узгоджених заходів.

Зважаючи на цю обставину, законодавцем вкотре було удосконалено нормативне врегулювання координаційної діяльності прокуратури та відповідне положення Закону (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру») зазнало змін.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.2019 № 113-IX [16] закріплено норму щодо обов'язковості виконання рішень координаційних нарад, змінено основну форму координації (з *спільних – на координаційні наради*), механізм контролю за станом виконання спільних узгоджених заходів (*шляхом заслуховування інформацій керівників правоохоронних органів щодо їхньої діяльності у сфері протидії злочинності*). Також змінено з міжвідомчого на відомчий порядок організаційного регулювання координаційної діяльності – передбачено затвердження відповідного Порядку та інших форм координації наказом Генерального прокурора.

На фоні наведених змін Закону України «Про прокуратуру» змінювалось і нормативно-правове, відомче та міжвідомче регулювання організації та здійснення координаційної діяльності.

Зокрема, на виконання Указу Президента України від 12.02.2000 № 259 «Про удосконалення координації діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю» було видано наказ Генерального прокурора України від 21.02.2000 № 2 «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю» [17].

Координаційним комітетом по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України 17.07.2000 схвалено «Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю».

В його розвиток Генеральним прокурором України 14.01.2002 було видано наказ № 3 «Про вдосконалення координації діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю», згідно якого прокурори усіх рівнів зобов'язувалися здійснювати координацію діяльності усіх правоохоронних органів через форми і напрями, визначені у ст. 10. ч. 3 ст. 29 Закону України «Про прокуратуру» та у п. 4 згаданого вище Положення. При цьому наказом Генерального прокурора пропонувалось використання меншого числа форм координації діяльності, ніж передбачено цим же Положенням, однак запроваджувалась система контролю за вчасною підготовкою матеріалів, реалізацією визначених ними заходів, взаємодія із судами, проведення спільних навчально-методичних заходів.

Згодом з метою удосконалення координаційної діяльності органів прокуратури, однакового розуміння і застосування її як важливого засобу підвищення ефективності боротьби зі злочинністю було прийнято наказ Генерального прокурора України від 28.10.2002 № 1/1 «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю» [18], який дещо відрізнявся від попереднього організаційно-розпорядчого документу насамперед визначенням кола відповідальних за організацію та здійснення такої діяльності посадових осіб та структурних підрозділів органів прокуратури.

Цей наказ Генерального прокурора України визнано таким, що втратив чинність у зв'язку з виданням наказу Генерального прокурора України від 19.01.2004 № 1 «Про організацію роботи та контроль виконання в органах прокуратури України» [19], який у свою чергу також втратив чинність на підставі наказу Генерального прокурора України від 19.09.2005 № 1 «Про організацію роботи і управління в органах прокуратури України» [20]. Обидва вказані документи охоплювали сферу координаційної діяльності органів прокуратури, проте викладені у них положення були досить лаконічними.

При цьому у 2004 році Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України було ліквідовано, а відтак і «Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю» від 17.07.2000 втратило чинність.

Фактично майже вісім років (з 19.01.2004 до 04.05.2012) окремого самостійного організаційно-розпорядчого акта прокуратури, яким регламентувалась би організація координаційної діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю, не існувало.

Лише 04.05.2012 Генеральним прокурором України видано наказ № 1/1гн «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю та корупцією» [21], а пізніше (16.01.2013) – наказ № 1/1 гн «Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції» [22], якими вже чітко регламентувалась діяльність органів прокуратури з цих питань та вперше визначено критерії оцінки її ефективності.

Також у цей же період затверджено і відповідний міжвідомчий організаційно-розпорядчий акт: Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю та

корупцією (спільний наказ Генерального прокурора та керівників правоохоронних органів від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/256 [11]).

В подальшому спільним наказом Генерального прокурора та керівників правоохоронних органів від 11.02.2013 № 5/132/21/4/84/82/ОД-13/10 було затверджено нове Положення про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції [23].

З часу прийняття у жовтні 2014 року Закону України «Про прокуратуру» до лютого 2021 року існували протиріччя між положеннями ч. 2 ст. 25 цього Закону та нормативно-правовими актами, про які вже згадано вище [22 та 23], як щодо форм координаційної діяльності, так і щодо участі керівників правоохоронних органів, утворених вже після затвердження цих актів, а також щодо розробки та подальшого реалізації спільних узгоджених заходів.

Шляхом вирішення цих неузгодженостей і проблем стало видання Генеральним прокурором наказу від 08.02.2021 № 28 «Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності» [24] Діючі до цього моменту вищезгадані відомчі та міжвідомчі нормативно-правові акти втратили чинність.

Указаний Порядок відповідно до ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» визначає основні завдання, засади, форми та процедуру координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності.

До основних завдань координаційної діяльності віднесено і розробку та впровадження у діяльність правоохоронних органів та органів прокуратури пріоритетів кримінально-правової політики, сучасних підходів до протидії злочинності, чого не було раніше.

Частиною 2 статті 25 Закону України «Про прокуратуру» передбачено, що рішення координаційної наради є обов'язковим для виконання всіма зазначеними у ньому правоохоронними органами. Наведені положення містяться і у зазначеному Порядку (*п. 11 Розділу II*).

Більш того, останнім передбачено як механізми контролю за ходом виконання рішень координаційних нарад, так і право керівництва органу прокуратури відповідного рівня у разі невиконання або неналежного виконання ініціювати питання про притягнення до відповідальності винних осіб (розділ VI). У той же час ні Законом, ні Порядком дотепер не передбачено, у якій формі можливе реагування на такі порушення.

Викликає сумнів і обов'язковість виконання іншими правоохоронними органами вимог відомчого організаційно-розпорядчого документа Офісу Генерального прокурора (*наказу, яким затверджено Порядок*).

В Україні триває процес реформуванням правоохоронної системи, її децентралізація та відхід від вертикальної системи підпорядкування, що за собою відповідно потягло надмірний розподіл визначених законом функцій.

Як наслідок, створено велику кількість регіональних, міжрегіональних підрозділів правоохоронних органів, окремі з яких навіть і не почали свою діяльність (*БЕБ України*). Це насамперед стосується органів Національної поліції, Державної прикордонної служби, пенітенціарної системи, Державного бюро розслідувань тощо.

Зокрема, якщо раніше учасником координаційної (*спільної*) наради був лише керівник управління МВС, то після вступу в дію Закону України «Про Національну поліцію» – такими є й керівники управлінь (*підрозділів*) стратегічних розслідувань, протидії наркозлочинності, кіберзлочинності, патрульної поліції тощо.

Крім того, юрисдикція Територіальних підрозділів ДБР України, міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань Мінюсту України розповсюджується не на одну, а на декілька областей.

Наведене на практиці створює певні труднощі як у розробці та оформленні спільних узгоджених заходів, так і їх реалізації.

За цих же обставин неможливо ефективно реалізовувати на регіональному рівні таку форму координаційної діяльності як здійснення спільних виїздів на місця для проведення узгоджених дій, перевірок і надання допомоги у протидії злочинності територіальним правоохоронним органам, перш за все підрозділам поліції. Адже окрім ГУНП областей до таких виїздів доцільно було б залучити підрозділи протидії наркозлочинності, кіберзлочинності, стратегічних розслідувань, хоча у структурі останніх відсутні відповідні відділи районного рівня і фактично надати оцінку діяльності територіальних підрозділів поліції, які підпорядковані ГУНП областей, не мають законних підстав.

Це ж впливає і на ефективність реалізації координаційних повноважень керівниками окружних прокуратур, які фактично скоординувати діяльність у сфері протидії можуть лише з

керівниками відповідного рівня, тобто територіальних підрозділів поліції, а щодо окремих питань – підрозділів служби безпеки.

ВИСНОВКИ: Триваючі соціально-економічні зміни в суспільстві, зумовлені військовою агресією російської федерації проти України, потягли видозміни у характері окремих категорій злочинів, тож у цей період особливої ваги набувають питання скоординованості правоохоронних органів у протидії злочинності.

Задля підвищення її ефективності необхідно продовжити роботу щодо вдосконалення нормативного врегулювання координаційної діяльності прокуратури, насамперед щодо законодавчого закріплення повноважень та форм реагування керівництвом прокуратур на факти невиконання чи неналежного виконання узгоджених заходів. Для усунення відомчих суперечностей, реального підвищення координаційної ролі прокурора у сфері протидії злочинності доцільним виглядає і повернення до практики міжвідомчого регулювання організації координаційної діяльності.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
2. Блажівський Є. Координаційна діяльність органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 5-9. Режим доступу: http://www.visnyknaru.gp.gov.ua/files/issues-2013/Visnyk-NAPU_2_2013.pdf
3. Координація прокурором діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції: моногр. / за заг. ред. Є. М. Блажівського та ін. Київ: Алерта, 2013. 320 с.
4. Бурбика М. М. Координаційна діяльність органів прокуратури у сфері протидії злочинності: організаційно-правові засади: монографія. Суми: Сумський держ. ун-т., 2011. С. 246.
5. Каркач П. М. Координаційна функція прокуратури України: навч.-метод. посіб. / П. М. Каркач, В.Л. Синчук. Харків: Право, 2005. 96 с.
6. Косюта М. Взаємодія правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Теоретичні проблеми / М. Косюта // *Вісник прокуратури*. – 2001. – № 6 – с. 7-15.
7. Попович О. Координаційна діяльність органів прокуратури України / О. Попович // *Вісник прокуратури*. – 2010. – № 2. – С. 40-46.
8. Мудров А., Європіна І. Форми координаційної діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 73-78. Режим доступу: <http://www.visnyknaru.gp.gov.ua/>
9. Суходубов Д. В. Координаційна діяльність прокуратури щодо боротьби зі злочинністю: дис. канд. юрид. наук: 12.00.10. Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/9355.html>
10. Войтенко А. Особливості координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції 31.05.2021. Режим доступу: <https://pathofscience.org > article>
11. Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю та корупцією, затверджене спільним наказом Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів держави від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/236. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text>
12. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» та Кримінально-процесуального кодексу України: Закон України № 3662-ХІІ від 26.11.93. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3130-12/sp:max50:nav7:font2#Text>
13. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру»: Закон України від 12.07.2001 року № 2663-ІІІ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2663-14#Text>
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури: Закон України від 18.09.2012 року № 5288-VІ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5288-17/ed20120918/sp:max50:nav7:font2#Text>
15. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VІІ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/ed20141014/sp:max50:nav7:font2#Text>
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19.09.2019 № 113-ІХ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20/ed20190919/sp:max50:nav7:font2#Text>
17. Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю: наказ Генерального прокурора України від 21.02.2000 № 2. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002900-00#Text>

18. Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю: наказ Генерального прокурора України від 28.10.2002 № 1/1 Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v01_1900-02#Text

19. Про організацію роботи та контроль виконання в органах прокуратури України: наказ Генерального прокурора України від 19.01.2004 № 1. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va001900-04#Text>

20. Про організацію роботи і управління в органах прокуратури України: наказ Генерального прокурора України від 19.09.2005 № 1. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001900-05#Text>

21. Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю та корупцією: наказ Генерального прокурора України від 04.05.2012 № 1/1гн. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_1_1900-12#Text

22. Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції: наказ Генерального прокурора України від 16.01.2013 № 1/1гн. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001900-13/sp:max50:nav7:font2#n25>

23. Положення про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції, затверджене спільним наказом Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів держави від 11.02.2013 № 5/132/21/4/84/82/ОД-13/10. Координація прокурором діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції: моногр. / за заг. ред. Є. М. Блажівського та ін. Київ: Алерта, 2013. 320 с. – С. 307.

24. Про затвердження порядку координації правоохоронних органів у сфері протидії злочинності: наказ Генерального прокурора від 08.02.2021 № 28. Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/ua/gn>

Shamrynskiy D. Particular aspects of legal regulation of the prosecutor's office coordination in the field of combating crime and ways of further improvement. *The article examines the legal basis for the implementation by the prosecutors of coordination authorities in the field of combating crime, as well as practical problems that arise in the implementation by the heads of prosecutors' bodies of such activity.*

Keywords: *counteraction to crime, coordination activity, prosecutor's office.*

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА ПРИТУЛОК В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

М. В. Воєвода

В роботі висвітлено актуальність тимчасового захисту для вимушених переселенців з України у країнах-членах ЄС. Дано визначення «тимчасовому захисту», його закріплення у міжнародно-правових актах ЄС. Також описано категорії осіб, котрі підлягають даному виду захисту та строки його надання.

Ключові слова: притулок, шукачі притулку, тимчасовий захист.

У зв'язку із війною українські громадяни можуть звертатись за міжнародним захистом, а саме отриманням притулку, в Європейському Союзі. Можна отримати всім відомий статус біженця чи додатковий захист. Водночас на сьогодні актуальним став такий інструмент як «тимчасовий захист» в країнах-членах ЄС.

У 2001 році Рада ЄС прийняла Директиву «про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення їх наслідків» (COUNCIL DIRECTIVE 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof) [1]. А 4 березня 2022 року Рада ЄС на засіданні в Брюсселі одноголосно ухвалила виконавче рішення про введення тимчасового захисту у зв'язку з масовим в'їздом людей, які втікають з України через війну. Це рішення вже опублікували в Офіційному віснику ЄС [2]. Директива обходить традиційно перевантажену процедуру надання притулку (отримання статусу біженця/додаткового захисту) і пропонує швидкий і спрощений шлях до доступу захисту в усьому ЄС.

Особи, які потребують тимчасового захисту – це іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в певній країні. Підстави для отримання статусу особи, яка потребує тимчасового захисту, мають зовнішній характер: зовнішня агресія, іноземна окупація, громадянська війна, зіткнення на етнічній основі, природні та техногенні катастрофи [3]. Тобто тимчасовий захист має бути негайним та колективним. Евакуйовані українці через зовнішню агресію та окупацію не повинні подавати індивідуальні заяви, щоб отримати притулок.

Варто зазначити, що тимчасовий захист не означає отримання статусу біженця відповідно до Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року [4]. Про те, особи, які отримали тимчасовий захист в країнах ЄС, можуть в будь-який час подати заявку на отримання статусу біженця.

Із запровадження механізму тимчасового захисту в країнах ЄС виникло питання, пов'язане із визначенням мінімального обсягу соціальних прав переміщених осіб, адже кожна держава має власні національні системи їхньої реалізації. А саме внутрішньодержавні соціальні програми кожної із країн ЄС і застосовуються щодо осіб, які отримали тимчасовий захист.

Тимчасовий захист надається переміщеним особам-громадянам третіх країн і особам без громадянства, яким довелося покинути свою країну чи регіон проживання і вони не можуть повернутися в безпечних і довготривалих умовах через обставини, що панують в цій країні. Такими особами, зокрема, є: особи, які втекли з районів збройного конфлікту або епідемічного насильства; особи, яким загрожує серйозний ризик або які стали жертвами систематичних або узагальнених порушень людських прав [1].

Згідно Директиви, тимчасовий захист обмежений в часі: наявність масового напливу переміщених осіб, початок дії та умови завершення періоду дії тимчасового захисту визначаються Радою ЄС. Статтею 4 Директиви передбачена можливість отримання тимчасового захисту. За загальним правилом тривалість тимчасового захисту становить 1 рік, який може бути автоматично подовжений кожні 6 місяців ще на 1 рік. Однак, Директива має рекомендаційний характер, а тому

кожна країна-член ЄС самостійно визначає тривалість надання тимчасового захисту. Таким чином, загалом тимчасовий захист без попереднього подання заявки на притулок (отримання статусу біженця) надає громадянам дозвіл на проживання в країнах ЄС до 3 років. Водночас Єврокомісія може запропонувати припинити дію Директиви, якщо ситуація дозволить переміщеним людям безпечно повернутися в Україну.

Вимушений пошук притулку за кордоном мільйонів українців спонукав Раду Європи ініціювати проєкт «Подальша підтримка розвитку соціальних прав в Україні» та проведення аналізу забезпечення соціальних прав переміщених осіб в державах-учасниках Європейського Союзу та Ради Європи на прикладі вимушено переміщених осіб з України. «Активізація режиму тимчасового захисту у Європейському Союзі призвела до виникнення низки запитань. Перше з них стосується кола осіб, які можуть претендувати на здобуття відповідного статусу. Друге питання пов'язане із визначенням мінімального обсягу соціальних прав переміщених осіб, адже кожна держава-учасниця має власні національні системи їхньої реалізації, а такі властиво і повинні застосовуватись щодо осіб, які отримали захист», – зазначила Сюзанна Мнацакян, керівниця проєкту Ради Європи «Подальша підтримка розвитку соціальних прав людини в Україні»[5]. Згідно даного проєкту було проаналізовано досвід 20 держав-учасниць Європейського Союзу щодо забезпечення соціального захисту вимушено переміщених осіб впродовж 24.02 – 20.07 2022 р. Окремо проаналізовано виконання кожною із держав норм Директиви Ради 2001/55/ЄС. Результатом експертних узагальнень стали два документи;

- Checklist мінімальних стандартів соціального захисту переміщених осіб із третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження, що гарантуються країнами-членами Європейського Союзу та Ради Європи у межах своїх євроінтеграційних зобов'язань [6].

- Checklist соціальних прав переміщених осіб та заходів соціального захисту, що надаються країнами членами Європейського союзу та Ради Європи.

Дослідження цих двох документів містить інформацію про: умови надання тимчасового захисту та отримання статусу біженця, перелік контактів, куди переміщені особи можуть звертатися для отримання інформації та документообігу, огляд груп осіб, яким держави можуть надати захист, перелік документів, які потрібно надати, терміни дії захисту, підстави для зміни або припинення статусу; огляд забезпечення ключових соціальних прав та заходи кожною з держав щодо їхньої реалізації [5].

Директива визначає, що переміщені особи мають право на працевлаштування, можливості для освіти та професійної перепідготовки, а також доступ до системи соціального захисту в країні перебування, наряду з громадянами цієї країни та ЄС. Країни-учасниці повинні забезпечити переміщених осіб доступом до відповідного житла або, у разі потреби, надати кошти для отримання житла, та надати необхідну фінансову допомогу та медичне обслуговування.

Про те, країни-учасниці також можуть обмежувати тимчасово переміщених осіб у праві пересування між країнами. Так, наприклад, закон Республіки Чехія «Закон про проживання іноземців на території Чеської Республіки та про внесення змін до деяких законів» визначає, що особа втрачає право на тимчасовий захист, якщо залишає країну в період дозволу на перебування, наданого за програмою тимчасового захисту [8]. Такі обмеження є необхідними для зниження ризиків махінацій з отримання захисту та соціальної допомоги одночасно в різних країнах. Після закінчення періоду тимчасового захисту, до осіб застосовується загальні правила міграційного законодавства.

Отже, війна в Україні дала виклик не лише мільйонам вимушених переселенців, а й законодавству Європейського Союзу щодо швидкого надання захисту українцям в країнах-членах. Рада ЄС досить швидко відреагувала на законодавчому рівні саме введенням тимчасового захисту у зв'язку з масовим в'їздом людей, які втікають з України через війну. Визначено осіб, які мають право на отримання тимчасового захисту, також передбачено соціальну, медичну, фінансову та культурну допомогу особам котрі цього потребують.

Література

1. COUNCIL DIRECTIVE 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing [Електронний ресурс] / Директива – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0091>

2. Council of the European Union [Електронний ресурс] // PRESS RELEASE 216/22. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.consilium.europa.eu/media/54715/ukraine-council-unanimously-introduces-temporary-protection-for-persons-fleeing-the-war.pdf>

3. Роз'яснення щодо тимчасового захисту та отримання статусу біженця [Електронний ресурс] // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-timchasovogo-zahistu-ta-otrimannya-statusu-bizhencya

4. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951р [Електронний ресурс]. – 28. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

5. Як забезпечуються соціальні права українців, які знайшли прихисток в країнах ЄС – дослідження Ради Європи [Електронний ресурс] // Офіс ради Європи в Україні – Режим доступу до ресурсу: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/news-event/news/-/asset_publisher/m9nDZlgeFMpW/content/how-are-social-rights-of-ukrainians-who-have-found-protection-in-eu-ensured-research-by-council-of-europe?_101_INSTANCE_m9nDZlgeFMpW_viewMode=view/

6. СНЕЧК-LIST МІНІМАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ІЗ ТРЕТІХ КРАЇН, ЯКІ НЕ МОЖУТЬ ПОВЕРНУТИСЯ ДО КРАЇНИ СВОГО ПОХОДЖЕННЯ, ЩО ГАРАНТУЮТЬСЯ КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РАДИ ЄВРОПИ У МЕЖАХ ЇХНІХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/check-list-1-social-rights-ua/1680a837b0>

7. СНЕЧК-LIST СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ЩО НАДАЮТЬСЯ КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РАДИ ЄВРОПИ [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/check-list-2-social-rights-ua/1680a837b1>

8. Zákon o robytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů [Електронний ресурс]. – 2312. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-326>

Voievoda M. Temporary protection as a form of exercising a person's right to asylum in the European Union. *The paper highlights the relevance of temporary protection for forced migrants from Ukraine in EU member states. The definition of "temporary protection" is given, its consolidation in international legal acts of the EU. The categories of persons subject to this type of protection and the terms of its provision are also described.*

Keywords: *asylum, asylum seekers, temporary protection.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

А. М. Гороть

Можливість користуватися всім обсягу прав, свобод і обов'язків, що визнаються за громадянином певною державою, а також для захисту її цією державою, де б вона не перебувала, є громадянство. Особа, яка набуває громадянство, крім загальновизнаних прав людини отримує додаткові права громадянина, у зв'язку з чим право на громадянство визначають як «право на права». Якщо людина не має громадянства, вона не буде мати у країні проживання чи перебування ні статусу громадянина цієї країни, ні статусу іноземця, що значно ускладнює її захист. У зв'язку з цим безгромадянство визнається світовим співтовариством негативним явищем, а уникнення безгромадянства є загальновизнаним принципом міжнародного права в галузі громадянства, тому чисельні міжнародні конвенції з прав людини зобов'язують держав-учасниць надавати на своїх територіях правові статуси для осіб без громадянства.

Ключові слова: *апатрид, держава, національне законодавство, норма міжнародного права, особа без громадянства, правовий статус.*

Особа без громадянства, як і будь-яка інша людина, виступає в якості суб'єкта національного та міжнародного права саме через правовий статус, яким характеризуються її місце і роль у правовій системі суспільства. У міжнародному праві статус – це становище, стан, певний стан чого-небудь [5, с. 420]. Сучасні ж енциклопедичні словники та юридичні енциклопедії дають таке визначення статусу: статус – (від лат. stutus – становище) – правове становище (сукупність прав і обов'язків) фізичної або юридичної особи [7, с. 626].

Слід відмітити, що правовий статус визначає місце людини в існуючій системі правовідносин. Що ж до осіб без громадянства то їх правовий статус в державі постійного місця проживання встановлюється виключно державою, яка задає можливу їх поведінку, чітку позицію в суспільстві. Звісно, це вимагає від держави обов'язкового законодавчого закріплення відповідного статусу та гарантування реалізації й захисту прав, свобод та обов'язків відповідно. В свою чергу, апатрид не може впливати на зміну свого положення та діє лише в межах свого статусу, визначеного національним законодавством та відповідно до норм міжнародного права.

Вітчизняні науковці досить часто до структури конституційно-правового статусу людини і громадянина як інтегрованого поняття відносять такі компоненти: 1) громадянство; 2) основні права, свободи та обов'язки; 3) правові принципи; 4) гарантії правового статусу, з-поміж яких особливе значення має юридична відповідальність [1, с. 88].

Деякі з науковців визначають що до особливостей правового статусу людини і громадянина належать: статусні правові норми і правові відносини, суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки, громадянство, правові принципи і юридичні гарантії, законні інтереси, правосуб'єктність, юридична відповідальність. [2, с. 240].

Поняття інституту громадянства дає можливість стверджувати що особа набуває певні права та обов'язки завдяки стійкому зв'язку з державою. Наявність або відсутність громадянства є виключно формою щодо зміни змісту правового статусу людини, а саме – об'єму правосуб'єктності. У цьому випадку громадянство виступає основою для формування правового статусу людини, а не є самостійним його елементом, тобто належність або неналежність особи до громадянства іноземної держави визначає відповідно об'єм його прав, свобод та обов'язків, якими він володіє та користується в державі.

Права апатридів мають ряд ознак: права осіб без громадянства, по-перше, виникають з природного права, на відміну від прав громадянина, що виникають з позитивного права; по-друге, виступають вихідними по відношенню до інших прав та притаманні всім людям; по-третє, мають невідчужуваний характер.

Тому, при визначенні правового статусу осіб без громадянства особливим елементом їх статусу є правосуб'єктність, тобто здатність людини бути учасником правовідносин. У свою чергу, правосуб'єктність включає в себе правоздатність і дієздатність фізичної особи. Правоздатність осіб без громадянства – це здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що виникають з моменту народження і визнаються за кожною особою незалежно від її національності, громадянства, віку (крім випадків, в яких здатність мати окремі права, свободи та обов'язки пов'язується з досягненням людиною певного віку), статі, соціального стану, політичних чи релігійних переконань та інших ознак і припиняється з моменту смерті особи.

Дієздатність осіб без громадянства – це здатність своїми діями самостійно реалізовувати надані їм суб'єктивні права та виконувати юридичні обов'язки. Обсяг конституційної дієздатності визначається законом країни їх постійного місця проживання.

Слід відмітити, що система прав, свобод та обов'язків людини, у тому числі і осіб без громадянства, складає основу конституціоналізму будь-якої держави. Точніше, саме забезпечення свободи особистості є однією з основних цілей прийняття демократичної Конституції.

Обсяг прав людини визначається не тільки окремими особливостями тієї чи іншої держави, але й розвитком та потребами міжнародного співтовариства в цілому. Відповідний розвиток вимагає від держав розширення «верховенства норм міжнародного права» відносно норм внутрішнього законодавства з питань прав людини, а отже й прав осіб без громадянства; збільшення кількості країн, що допускать міжнародний контроль за дотриманням цих прав та ін. [6, с. 27].

Питання прав і свобод людини та громадянина давно стали важливим, основоположним об'єктом міжнародно-правового регулювання, в контексті забезпечення миру, безпеки держав та захисту особистості. Перебуваючи певною мірою поза територіальними та поза національними кордонами, вони відображаються у вигляді так званих загальнообов'язкових, загальновизнаних стандартів, зафіксованих у міжнародному праві у вигляді міжнародних конвенцій, декларацій, хартій, угод, пактів, резолюцій. Найважливішими серед них слід вважати: Загальну декларацію прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Європейську конвенцію про захист прав та свобод людини і громадянина, Декларацію про права людини у відношенні осіб, які не є громадянами країни, де вони проживають, 1985 року, та деякі інші.

Потрібно відмітити, що правовий статус осіб без громадянства включає в себе ще і обов'язки. Відповідні обов'язки особа несе не тільки перед державою, але й перед суспільством відповідно.

Дана норма зафіксована в ст. 29 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особистості» [3].

Виконання особою без громадянства обов'язку забезпечується спеціальним механізмом і за невиконання конкретного обов'язку держава встановлює юридичну відповідальність.

Що ж до законних інтересів особи, то вони визначаються, як дозволені нормативно правовими актами прагнення особи до задоволення своїх потреб, до володіння тими чи іншими благами, соціальними цінностями, послугами [4, с. 133; 2, с. 240]. Даний елемент має двосторонній характер, а саме: характеризує взаємовідносини людини з державою, з одного боку, зважаючи на можливості останньої забезпечити відповідні права та свободи людини, а з іншого, – виходячи з потреб особи та її усвідомленої волі на здійснення наданих прав, що гарантуються державою. Не маючи чіткого правового закріплення, названі інтереси виступають лише в якості загальних цілей, досягнення яких ґрунтується при використанні наданих особі прав і свобод. Юридична відповідальність також виступає як елемент правового статусу апатрида. Даний елемент правового статусу осіб без громадянства є так званим виховним елементом впливу з боку держави у вигляді покарання чи стягнення, спрямований на попередження ними правопорушення у майбутньому та виховання у них ознак правомірної поведінки. Юридична відповідальність осіб без громадянства також необхідна для надання апатридам інформації про негативні моделі поведінки з метою виховання у них правомірних вчинків і в кінцевому рахунку передбачає можливість поновлення порушеного права апатридів чи відшкодування матеріальних та моральних збитків.

Висновки: правовий статус осіб без громадянства – це сукупність передбачених законодавством країни постійного місця проживання найбільш загальних та важливих юридичних явищ (елементів), за допомогою яких визначається правове становище (місце і роль) особи без громадянства у суспільстві, державі та праві.

Потрібно відмітити, що принципи, які визначають конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні, відображають загальносвітовий рівень норм, які закріплені в міжнародних нормативно-правових актах. Це визначається перш за все тим, що Україна є частиною Європейської спільноти, все ближче наближається до світового правового простору і перебуває під міжнародно-правовим захистом. Отже, конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні повинен встановлюватись на основі чітких норм міжнародного права у сфері захисту прав та законних інтересів цієї категорії осіб.

Література

1. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : [підруч.] / Георгіца А. З. Тернопіль : Астон, 2003. 432 с.
2. Гусарев С. Д. Теорія права і держави : [навч. посіб.] / Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. К. : Правова єдність, 2008. 270 с.
3. Загальна декларація прав людини : прийнята 10 груд. 1948 року/ URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015
4. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : [навч. посіб.] / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. К. : Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
5. Мендеграл Т. І. Особа без громадянства (апатрид): міжнародне визначення та національне закріплення / Т. І. Мендеграл // Право і суспільство : наук. журнал. 2007. № 5. С. 3-6.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.] / Рабінович П. М. Львів : Край, 2007. – 192 с.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [гол. ред. Ю. С. Шемшученко та ін.]. К. : Укр. енцикл., 1998. Т.4 : Н-П. 2002. 720 с.

Horot A. Peculiarities of the legal status of stateless persons. *Citizenship is the ability to use the full range of rights, freedoms and duties recognized by a citizen of a certain state, as well as to protect it by this state, wherever it is located. A person who acquires citizenship, in addition to universally recognized human rights, receives additional rights of a citizen, in connection with which the right to citizenship is defined as the "right to rights." If a person does not have citizenship, he will not have the status of a citizen of this country or the status of a foreigner in the country of residence or stay, which greatly complicates his protection. In this regard, statelessness is recognized by the world community as a negative phenomenon, and the avoidance of statelessness is a generally recognized principle of international law in the field of citizenship, therefore numerous international conventions on human rights oblige member states to provide legal statuses for stateless persons on their territories.*

Keywords: *stateless person, state, national legislation, norm of international law, stateless person, legal status.*

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ ТА ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

К. О. Ємельяненко

В даній доповіді автором наголошується на імplementації та апроксимації законодавства ЄС до законодавства України в загальному процесі євроінтеграції. Автором звертається увага на повноваження органів місцевого самоврядування в сфері екології та захисту довкілля в процесі євроінтеграції України, так як зі збільшенням повноважень для місцевих рад збільшується і екологічна відповідальність, зокрема у впровадженні місцевих та регіональних екологічних програм.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, екологія, захист довкілля, євроінтеграція

Протягом останніх десятиліть дослідження з екологічного права ЄС сприяли появі в українському законодавстві напрямків з адаптації національного законодавства України до європейського. Створено певні загальноєвропейські стандарти, які за допомогою сучасних технологій здатні визначати, моніторити та попереджати небезпеку в екологічному та кліматичному напрямках, підтримання екологічного балансу. В Україні проблема захисту довкілля та екології потребує комплексного підходу у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища, зокрема органи місцевого самоврядування України наділені відповідними повноваженнями у сфері екології та захисту довкілля. І державна політика в сфері екології та захисту довкілля визначила певні пріоритети, серед яких застосування зонування територій, збереження та використання природних ресурсів місцевості, що мало би забезпечувати екологічну безпеку та стале природокористування територій громад. Головним центральним органом виконавчої влади щодо реалізації державної політики в сфері охорони навколишнього середовища є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Повноваженнями щодо охорони природного навколишнього середовища наділені і органи місцевого самоврядування, що закріплені у Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1], «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], «Про статус депутатів місцевих рад» [3], «Про відходи» [4], Лісовим кодексом України [5], Водним кодексом України [6], Земельним кодексом [7], Кодексом України про надра [8] та іншими нормативними документами.

Ст. 19 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює, що виконавчі органи сільських, селищних, міських рад здійснюють повноваження у галузі охорони навколишнього природного середовища в межах своєї компетенції. Відповідно до статті 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентовано повноваження місцевих рад у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища і вони є досить значними. Слід зазначити, що сільські, селищні, міські ради затверджують цільові місцеві екологічні програми, місцеві бюджети, вносять до них зміни, зокрема на заходи з охорони навколишнього природного середовища; встановлюють місцеві податки і збори, у т. ч. екологічні, та розміри їх ставок відповідно до Податкового кодексу України. Однак останніми новелами Закону п. 21-1 та п.21-2 ч.1 ст. 26, передбачено також схвалення угод про об'єднання євро регіонального співробітництва, прийняття рішень про утворення об'єднання євро регіонального співробітництва, про приєднання до такого об'єднання та прийняття рішень про вступ до європейського об'єднання територіального співробітництва, що може стосуватися екології та захисту довкілля. Тому перші кроки з адаптації національного законодавства у сфері охорони довкілля до законодавства Європейського Союзу було започатковано затвердженням Базового плану апроксимації, що передбачало прийняття переліку директив ЄС Україною [9, с. 214]. Згодом було представлено програму Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Національної стратегії наближення (апроксимації) законодавства до права ЄС у сфері охорони довкілля [10]. Дані директиви ЄС та програмні нормативні документи так чи інакше сприяли закладенню основ щодо відкриття інформації та запровадження державних реєстрів у сфері екології та захисту довкілля на місцевому рівні, реалізації повноважень органами місцевого самоврядування України в умовах євроінтеграції. Екологічна безпека та збалансоване використання природних ресурсів в громадах відіграють ключову роль у збереженні природної спадщини територій та сприяють сталому розвитку громад в Україні. Зважаючи на сучасні євроінтеграційні процеси та отримання статусу кандидата в члени до Європейського Союзу Україна намагається імplementувати та гармонізувати норми національного законодавства відповідно до норм та принципів екологічного законодавства Європейського Союзу.

Адже країни Європейського Союзу мають найкращий досвід вирішення проблем навколишнього середовища, провадивши при цьому цілий вектор екологічної політики не лише серед країн-членів ЄС, а й серед країн-кандидатів, якою вже є Україна. Таким чином, сьогодні в зв'язку з тривалою і поступовою гармонізацією законодавства України у сфері охорони навколишнього природного середовища [11, с. 334] реалізуються і національні заходи екологічної безпеки в регіонах та багатьох українських громадах. Тобто, крім виконання загальнонаціональних та регіональних програм в галузі захисту природного навколишнього середовища, громади ініціюють та реалізують власні програми екологічної безпеки в межах територій громад або їх частин таким чином впроваджуючи вимоги європейських стандартів у місцевій екологічній політиці.

На наше переконання, саме органи місцевого самоврядування (а також їх виконавчі органи) є більш, ніж відповідальними перед жителями громад за екологічну безпеку та довкілля, адже імplementовані раніше вимоги ЄС до екологічного законодавства України інституційно надають можливість формування місцевої та регіональної екологічної політики на місцевому рівні. В цьому аспекті деякі вітчизняні вчені [11, с. 926] щодо питання вирішення місцевих екологічних проблем переконують, що місцева екологічна політика крім повноважень повинна мати і можливості для їх реалізації серед яких знаходиться маловитратні та економічно ефективні рішення, спрямовані на охорону довкілля та підвищення рівня екологічної безпеки шляхом удосконалення управлінської практики; окреслювати найефективніші шляхи прийняття рішень з урахуванням першочерговості відповідальності муніципалітету за вирішення екологічних проблем перейнявши при цьому успішні європейські практики.

Література

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997. № 280/97-ВР. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 17.10.2022).
2. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11.07.2002 № № 93-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> (Дата звернення: 17.10.2022).
3. Про відходи : Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 17.10.2022).
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991. № 1264-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Дата звернення: 17.10.2022).
5. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994. № 3852-XII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (Дата звернення: 17.10.2022).
6. Водний кодекс : Закон України від 06.06.1995. № 213/95-ВР. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 17.10.2022).
7. Земельний кодекс : Закон України від 25.10.2001. № 2768-III. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Дата звернення: 17.10.2022).
8. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994. № 132/94-ВР. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 17.10.2022).
9. Шпарик Н. Я. Адаптація екологічного законодавства України до стандартів Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. Т. 1. С. 212-217
10. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства до права ЄС у сфері охорони довкілля : наказ Міністерства екології і природних ресурсів України від 12.12.2012 №659. URL.: http://www.leonorm.lviv.ua/p/NL_DOC/UA/201201/Nak659.htm (Дата звернення: 17.10.2022).
11. Патока І. В. Економічні механізми формування місцевої екологічної політики та напрями її реалізації в умовах реформування владних повноважень в Україні. / *І. В. Патока. Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет. Випуск 13*. 2017. С. 924-929.

Yemelianenko K. Authorities of local government bodies in the field of ecology and environmental protection in the European integration process of Ukraine. *In this report, the author emphasizes on the implementation and approximation of EU legislation to Ukrainian legislation as in the general process of European integration. The author pay attention to the powers of local self-government bodies in the field of ecology and environmental protection in the process of European integration of Ukraine, as with the increase in powers for local councils, environmental responsibility, in particular in the implementation of local and regional environmental programs.*

Keywords: *local self-government bodies, ecology, environmental protection, European integration.*

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

С. В. Книш

Імплементация у внутрішньодержавне право норм міжнародного гуманітарного права, підвищення ефективності його виконання, тісно переплетені з вивченням і поширенням національного гуманітарного права, особливо в умовах збройного конфлікту, який має місце на території України. Відповідальність за дотримання зобов'язань по міжнародному гуманітарному праву несуть, перш за все, держави, які є сторонами конфлікту. Також важливим аспектом даної тематики є розуміння правових механізмів застосування міжнародного права у вітчизняному законодавстві.

Ключові слова: міжнародний договір, звичай, імплементація, національне законодавство, міжнародне гуманітарне право.

В міжнародному праві є загальноприйнятою концепція процесів реалізації, здійснення норм міжнародного права в національне право для чого використовують термін «імплементація». Особливістю норм міжнародного права є те, що імплементація здійснюється на двох рівнях – міжнародному та внутрішньодержавному. Ця особливість реалізації норм міжнародного права характерна й для норм міжнародного гуманітарного права. Щодо особливостей імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство потрібно відмітити, як закріплюють Конституція України, міжнародні договори, то вони визнаються складовими частинами національного права. Конституційні положення стосовно міжнародних договорів як частини національного права держави викладені у дусі загальновідомого припису інкорпорації (міжнародне право є частиною права країни) [1].

Потрібно відмітити, що не всі належним чином ратифіковані та оприлюднені міжнародні договори можуть безпосередньо застосовуватися на території держави з метою регулювання внутрішньодержавних відносин.

Міжнародні договори поділяються на самовиконавчі і несамовиконавчі. На відміну від самовиконавчих несамовиконавчі договори потребують додаткових заходів з доповнення або зміни національного законодавства. Проте договірні та звичаєві джерела міжнародного гуманітарного права передбачають, що більшість його норм починають безпосередньо застосовуватися з початком збройного конфлікту. Саме ситуація збройного конфлікту, на застосування сторонами якого й розраховано міжнародне гуманітарне право, змушує встановити обов'язки держав завчасно забезпечити поширення знань про міжнародне гуманітарне право та включити його положення до внутрішньодержавного права.

Тому будь-яка держава ще в мирний час повинна вживати низку заходів з імплементації в національне законодавство норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав людини під час збройних конфліктів. Україна як правова демократична держава та прийняла на себе ряд міжнародних зобов'язань з метою забезпечення реалізації положень міжнародного гуманітарного права, виконання зобов'язань з яких на загальному рівні закріплено у Конституції України: «чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства й застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства» (ст. 9 Конституції України) [1]. Стаття 19 Закону України «Про міжнародні договори України» дублює та одночасно підтримує положення вищезгаданої норми [2]. Крім того, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Пункт 3 ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначає засади зовнішньої політики, які виражаються в сумлінному виконанні взятих на себе міжнародних зобов'язань [3]. Як зазначається в довідковому Керівництві-посібнику, підготовленому Міжнародним Комітетом Червоного Хреста «обов'язок виконувати міжнародне гуманітарне право передусім лежить на державах. Держави повинні вжити цілий ряд юридичних і практичних заходів – як у мирний час, так і в ситуаціях збройного конфлікту».

Потрібно відмітити, що вивчення доктрини міжнародного права дозволяє стверджувати, що більшість принципів та норм міжнародного гуманітарного права мають пряму дію (самовиконувані норми) і не потребують додаткових нормотворчих заходів на національному рівні. Також відрізняється особливістю застосування звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права. Звичаєва норма, якщо вона отримала загальне визнання, як це сталося з нормами Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 р., яка є обов'язковою і для держав, що не є членами тих або інших угод [4]. Норми звичаєвого права стають у нагоді, коли виникає потреба визначити правила, прийнятні стосовно збройних сил, що діють під егідою організації, яка формально не є учасником договорів з міжнародного гуманітарного права, наприклад універсальної міжнародної організації як ООН.

Винні в воєнних злочинах часто посиляються на застереження «si omnes», щоб виправдати свої порушення норм міжнародного гуманітарного права, аргументуючи це формальною неучастю супротивника у відповідних міжнародних договорах, що регулюють захист певної категорії осіб. Проте існування звичаєвих норм зводить нанівець подібні спроби. Потрібно зауважити, що на первинному етапі міжнародне гуманітарне право майже повністю ґрунтувалося на звичаєвих нормах. З часом ці норми закріплювалися в національних нормативно-правових актах та міжнародних договорах.

Висновки. Перегляд кожною країною сучасного стану законодавчого регулювання питань міжнародного гуманітарного права та перспектив імплементації його норм у законодавство держав є досить важливим питанням. Не всі міжнародні договори можуть безпосередньо виступати як джерела національного права. Саме тому імплементація міжнародного гуманітарного права дає можливість таким нормам стати частиною національного права країни.

Кожна держава-учасниця міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права, відповідно до принципу *acta sunt servanda*, зобов'язана виконувати взяті на себе зобов'язання, що з них випливають. Водночас цей принцип міжнародного права лише фіксує зобов'язання держав добросовісно й у повному обсязі виконувати міжнародні зобов'язання, що випливають із Женевських конвенцій 1949 р., Додаткових протоколів до них 1977 р. та інших договорів, що регулюють відносини в цій сфері, адже, як відомо з теорії міжнародного права, міжнародно-правову норму, як і внутрішньодержавну норму, варто розглядати як модель належної поведінки суб'єктів міжнародного права. Без приведення в дію механізму її реалізації вона залишається лише фразою в тексті міжнародно-правового акта, тому важливим питанням в інституті імплементації норм в даній сфері є винайдення ефективних та своєчасних правових механізмів щодо реального правозастосування норм міжнародного гуманітарного права в національному законодавстві.

Література

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закону України «Про міжнародні договори України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
3. Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни Женева, 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

Knysh S. Features of the implementation of the norms of international humanitarian law in national legislation. *Implementation of the norms of international humanitarian law into domestic law, increasing the efficiency of its implementation, are closely intertwined with the study and dissemination of national humanitarian law, especially in the conditions of an armed conflict taking place on the territory of Ukraine. The responsibility for compliance with obligations under international humanitarian law lies, first of all, with the states that are parties to the conflict. Also, an important aspect of this topic is the understanding of the legal mechanisms of the application of international law in domestic legislation.*

Keywords: *international agreement, custom, implementation, national legislation, international humanitarian*

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ (ЗСУ) ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ

В. В. Колодяжна

В статті розглядаються питання нормативно-правового закріплення рівних прав жінок та чоловіків в Збройних Силах України (ЗСУ) та інших військових формуваннях; досліджуються поняття «призов на військову службу» та «військовий облік».

Ключові слова: *гендер, рівні права, Збройні сили України, призов на військову службу, військовий облік.*

Питання рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в українському суспільстві втілюється, передусім, на державному рівні та регулюються Конституцією України і спеціальними законами. 6 вересня 2018 р. народні депутати Верховної Ради України проголосували за Проект Закону України № 6106 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях» [2]. Народний депутат України І. Суслowa наголосила, що прийняття Закону – «це результат колосальної праці та напруження сил громадського сектору, експертів, професійних військових і небайдужих політиків». Законом урегульовуються питання гендерної рівності у Збройних силах України та інших військових формуваннях і подолання дискримінації за ознакою статі у сфері безпеки і оборони.

Згідно даних Головного управління персоналу Генштабу ЗСУ, в ЗСУ служило 29760 жінок, з них більше 900 – на старших офіцерських посадах. Статус учасників бойових дій (УБД) за участь в Антитерористичній Операції (АТО) або Операції Об'єднаних Сил (ООС) було надано більш ніж 9000 жінкам [3].

Вищевказаний Закон України щодо забезпечення рівних прав жінок та чоловіків в армії вніс зміни до Статуту внутрішньої служби ЗСУ та Закону України «Про військовий обов'язок». Тепер жінки виконують військовий обов'язок на рівних із чоловіками. Але виключення все ж є, наприклад заборона служби жінок-військовослужбовиць на посадах, пов'язаних із використанням вибухівки та отруйних речовин; із водолазними роботами; на підводних човнах та надводних кораблях (окрім медиків та психологів); протипожежної охорони, які безпосередньо пов'язані із гасінням пожеж.

Відповідно до Закону про гендерну рівність, жінки на рівних з чоловіками проходять військові збори, направляються у наряд чи відрядження. Рівною також є відповідальність за порушення військового обов'язку.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» зазначає (п. 11 ст. 1), що на військовий облік військовозобов'язаних беруться жінки, які мають фах, «споріднений із відповідною військово-обліковою спеціальністю». Це, наприклад, лікарі, фіхівчині з радіотехніки та картографії, геодезистки. У воєнний час військовозобов'язані жінки можуть бути призвані на військову службу чи залучені до робіт з оборони держави. У мирний час жінки приймаються на військову службу лише добровільно, тобто за контрактом [1].

Міністерство оборони України розширило перелік професій, який зобов'язує жінок стати на військовий облік. Згідно з наказом Міноборони, жінок мають поставити на військовий облік до кінця 2022 року; крім того, їх будуть призивати для несення військової служби у разі введення воєнного стану або в особливий період під час мобілізації.

Важливо розрізнити поняття «призов на військову службу» та «військовий облік». Між призовом на військову службу і військовим обліком є дуже велика різниця. Відповідно процедура обліку та процедура призову – це різні механізми

Для того, щоб стати на військовий облік потрібно звернутися за місцем реєстрації з заявою, форму якої наразі не повідомили, але вона буде або вільна, або за певним зразком, який нададуть в територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки. Також до заяви потрібно докласти фотокартку для документів, документи про освіту, довідку з роботи щодо займаної спеціальності, якщо така є, за наявності документи про одруження та свідоцтво про народження дітей, а також інформацію про стан здоров'я після проходження військової лікарської комісії.

Відповідно до закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час.

Після того, як жінка стала на військовий облік, вона є військовозобов'язаною. Тобто перебуває у запасі збройних сил, національної гвардії чи інших військових формувань.

Наразі необхідності мобілізувати жінок немає. Проте в окремих випадках можуть мобілізувати за найбільш дефіцитними військовими спеціальностями у збройні сили чи інші складові сил оборони.

Обов'язки, які мають виконувати жінки на військовому обліку, зазначені в постанові Кабінету міністрів «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних» [4].

Військовозобов'язані мають:

1. бути на військовому обліку за місцем проживання. У разі тимчасового вибуття за межі України за місцем консульського обліку в дипломатичних установах України;

2. з'являтися за викликом до територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строки, зазначені в отриманих ними документах;

3. не змінювати місце проживання без дозволу військового комісара, керівників СБУ або Служби зовнішньої розвідки після оголошення мобілізації та у воєнний час;

4. проходити медичний огляд та лікування;

5. проходити підготовку до військової служби, військову службу і виконувати військовий обов'язок у запасі;

6. за сім днів прийти до територіального центру для зняття з військового обліку, якщо треба змінити місце проживання, поїхати у відрядження, на навчання, у відпустку чи лікування (на більше, ніж три місяці за межі України). Також якщо змінюється місце проживання у межах міста, але в іншому адміністративному районі;

7. за сім днів повідомляти органам, в яких перебувають на військовому обліку, про зміну сімейного стану, стану здоров'я, адреси місця проживання (перебування), освіти, місця роботи і посади;

8. негайно повідомляти територіальним центрам комплектування (органам СБУ) про втрату військово-облікового документи.

Наразі в Україні кількість жінок, які служать і працюють у Збройних Силах сягає майже 22,5%. Це один із найбільших відсоткових показників жінок у співвідношенні до загальної чисельності війська навіть серед багатьох армій НАТО. Вступивши до лав Збройних Сил, українські жінки продемонстрували всьому світові, що спроможні боронити державу нарівні із чоловіками.

Література

1. ЗАКОН УКРАЇНИ Про військовий обов'язок і військову службу [Електронний ресурс] : Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/T223200?an=910388>

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України (ЗСУ) та інших військових формуваннях» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

3. Полтавець Т. «Наша сила – у нашій слабкості»: Закон про гендерну рівність чоловіків та жінок у Збройних силах України [Електронний ресурс] / Т. Полтавець // Громадська думка про правотворення. 2018. № 16 (160). С. 10–15. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2018/16.pdf>.

4. Постанова Кабінету міністрів України "Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних". [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-2016-%D0%BF#Text>

Kolodiazhna V. The issue of ensuring equal rights of women and men in the Armed Forces of Ukraine (AFU) and other military formations. *The article examines issues of normative and legal consolidation of equal rights of women and men in the Armed Forces of Ukraine (AFU) and other military formations; the concepts of "conscription for military service" and "military registration" are investigated*

Keywords: *gender, equal rights, Armed Forces of Ukraine, conscription for military service, military registration*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРУ СВОБОДИ, БЕЗПЕКИ ТА ЮСТИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

І. М. Конончук

У статті проаналізовано правове регулювання простору свободи, безпеки та юстиції Європейського Союзу (далі – ЄС). Досліджено організаційно-правовий механізм регулювання простору свободи, безпеки та юстиції ЄС.

***Ключові слова:** Європейський Союз, простір свободи, безпеки та юстиції, Європейська рада, Європейський парламент, Рада, Європейська комісія.*

Правове регулювання простору свободи, безпеки та юстиції ЄС визначено в Договорі про ЄС (далі – ДЄС) та Договорі про функціонування ЄС (далі – ДФЄС). Згідно з ч. 2 ст. 3 ДЄС Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки та юстиції без внутрішніх кордонів, де забезпечується свобода пересування осіб одночасно із відповідними заходами з контролю за зовнішніми кордонами, наданням притулку, імміграцією, а також запобігання і боротьби із злочинністю. Сфера простору свободи, безпеки та юстиції належить до спільної компетенції ЄС та держав-членів (ст. 4 ДФЄС) [1; 2].

ЄС створює простір свободи, безпеки та юстиції з повагою до основних прав і різних правових систем та традицій держав-членів. Забезпечує відсутність перевірок осіб на внутрішніх кордонах і розвиває спільну політику стосовно надання притулку, імміграції та перевірок на зовнішніх кордонах, яка ґрунтується на солідарності держав-членів і є справедливою стосовно громадян третіх країн. ЄС забезпечує високий рівень безпеки шляхом запровадження заходів, спрямованих на запобігання злочинності, расизму, ксенофобії і на боротьбу з ними, заходів із забезпечення координації і співпраці між поліцейськими, судовими та іншими компетентними органами, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах і, у разі потреби, шляхом зближення кримінального законодавства. Полегшує доступ до правосуддя, зокрема за допомогою принципу взаємного визнання судових і позасудових рішень у цивільних справах (ст. 67 ДФЄС) [2].

Організаційно-правовий механізм регулювання простору свободи, безпеки та юстиції ЄС охоплює інституції, органи, установи, агенції. Згідно зі ст. 68 ДФЄС Європейська рада визначає стратегічні напрями законодавчої та оперативної діяльності в межах простору свободи, безпеки та юстиції.

Законодавчу діяльність здійснює Рада разом з Європейським парламентом. Рада, яка діє за пропозицією Європейської комісії, може вживати заходів, що встановлюють порядок, відповідно до якого держави-члени у співпраці з Комісією здійснюють об'єктивну і неупереджену оцінку втілення у життя органами держав-членів політики ЄС в межах простору свободи, безпеки та юстиції, зокрема, з метою сприяння повноцінному застосуванню принципу взаємного визнання. Європейський парламент та національні парламенти держав-членів інформують стосовно змісту і результатів такої оцінки (ст. 70 ДФЄС). Рада ЄС вживає заходів для забезпечення адміністративного співробітництва між компетентними службами держав-членів у сфері свободи, безпеки та юстиції. Рада діє за пропозицією Європейської комісії та після консультацій з Європейським парламентом (ст. 74 ДФЄС). Європейський парламент та Рада ухвалюють акти, які визначають правові основи використання адміністративних заходів, спрямованих на боротьбу з фінансуванням терористичної діяльності (ст. 75 ДФЄС). Акти у сфері судової співпраці у кримінальних справах, та поліцейській співпраці, а також заходи, що забезпечують адміністративну співпрацю у сфері свободи, безпеки та юстиції ухвалюються за пропозицією Комісії чи за ініціативою чверті держав-членів ЄС [2].

Згідно зі ст. 71 ДФЄС у рамках Ради створюється постійний комітет із метою забезпечення та зміцнення в межах ЄС оперативної співпраці з питань внутрішньої безпеки. Цей комітет сприяє координації дій компетентних органів держав-членів. Представники відповідних органів, установ, агенцій можуть залучатися до участі у роботі цього комітету. Європейський парламент інформують про його роботу.

Законодавчі акти в рамках простору свободи, безпеки та юстиції приймаються за звичайною законодавчою процедурою, встановленою ст. 294 ДФЄС.

Національні парламенти держав-членів контролюють застосування принципу субсидіарності та беруть участь в оцінці реалізації політики свободи, безпеки та юстиції. Національний парламент протягом восьми тижнів від дня отримання проекту законодавчого акту може направити на адресу голів Європейського парламенту, Ради, Європейської комісії вмотивований висновок із викладенням причин, з яких цей парламент вважає вказаний проект таким, що не відповідає принципу субсидіарності. Протягом восьми тижнів акти щодо цієї законодавчої ініціативи не можуть прийматися. Згідно зі ч. 2 ст. 7 Протоколу «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності» (Протокол № 2), на вимогу чверті національних парламентів проект законодавчого акту має бути переглянутий [3].

Суд справедливості має юрисдикцію ухвалювати рішення за позовами у зв'язку з порушенням законодавчими актами принципу субсидіарності (ст. 263 ДФЄС). Суд справедливості може виносити рішення в рамках преюдиціального провадження щодо усіх аспектів простору свободи, безпеки та юстиції.

Отже, простір свободи, безпеки та юстиції ЄС охоплює спеціальні сфери правового регулювання, а саме: прикордонний контроль, надання притулку, імміграція, судове співробітництво у цивільних та кримінальних справах, співробітництво правоохоронних органів. У кожній сфері співробітництва, які входять до простору свободи, безпеки та юстиції ЄС, повноваження інституцій, органів, установ, агенцій набувають додаткової конкретизації. Для реалізації політик у рамках простору свободи, безпеки та юстиції ЄС використовують різні правові інструменти (регламенти, директиви, рішення, міжнародні угоди).

Література

1. Договір про Європейський Союз. URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html> (дата звернення: 20.09 2022).
2. Договір про функціонування Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html> (дата звернення: 20.09 2022).
3. Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_641#Text (дата звернення: 20.09 2022).

Kononchuk I. Legal regulation of the area of freedom, security and justice of the European Union. *The article analyzes the legal regulation of the area of freedom, security and justice of the European Union (hereinafter referred to as the EU). The organizational and legal mechanism for regulating the space of freedom, security and justice of the EU has been studied.*

Keywords: *European Union, area of freedom, security and justice, European Council, European Parliament, Council, European Commission.*

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

П. С. Корнієнко

Досліджено структуру та поняття адвокатури в Україні у системі захисту прав і свобод людини. Визначено місце адвокатури як правозахисної організації, та серед інших правозахисних організацій.

Адвокатура характеризується як елемент правової системи України, як особливий інституту громадянського суспільства, який взаємодіє з державою і представляє інтереси суспільства перед державою. Основними напрямками адвокатури є організаційна незалежність, компетентність.

Ключові слова: *адвокатура України, правозахисна діяльність, адвокат, права людини, Конституція України.*

Сформувавшись як фундаментальний інструмент забезпечення універсальних потреб людини, держава самим фактом своєї появи створює основи для існування й позадержавних інститутів, які також покликані задовольняти ці потреби. У системі таких інститутів важливе місце належить адвокатурі, як одному з найважливіших правових інститутів правозахисної діяльності, основним завданням якої є забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги.

Тому не дивно, чому стан адвокатури й ставлення до неї держави є важливим мірилом демократичності держави [1, с. 5].

Законодавство більшості західноєвропейських країн розглядає адвокатуру як професійне об'єднання осіб, які займаються адвокатською діяльністю, а поняття адвокатура охоплює як усіх осіб, визнаних в якості адвокатів за законами цієї країни, так і організацію адвокатів, що має правові основи і власну компетенцію. Ця норма кореспондується зі ст. 24, 25 «Основних принципів, що стосуються ролі юриста», які відмежовують право адвокатів на свободу асоціацій і право адвокатів на формування самоврядних професійних асоціацій.

У свою чергу, Конституційний Суд України своїм Рішенням від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 постановив: положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення й особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги обирати захисником своїх прав особу, котра є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи [2, с. 8].

Престижність діяльності адвокатів, ефективність їхньої правозахисної роботи безпосередньо пов'язані зі становищем людини в суспільстві й державі, а також зі ставленням суспільства та держави до фундаментальних принципів демократії, верховенства права, утвердження та захисту прав людини й відповідно якісної правозахисної діяльності. Роль адвоката в процесі становлення прав людини й відповідно якісної правозахисної діяльності. Роль адвоката в процесі становлення прав людини, утвердження можливості їх захисту та відновлення є незаперечною в будь-якій державі, в будь-якому правовому суспільстві. Він має діяти не тільки в інтересах конкретної особи – клієнта, а й в інтересах права загалом. Основні положення про роль адвокатів, прийняті на VIII Конгресі ООН по запобіганню злочинам, що відбувся в серпні 1990 року, проголошують особливість адвокатської діяльності в суспільстві, яку має визнавати, поважати й гарантувати держава на стадії як розробки та прийняття національного законодавства, так і у процесі правозастосування безпосередньо органами, адвокатами, судьями, прокурорами, членами законодавчої та виконавчої влади й суспільством у цілому [3, с. 12].

Критерії, за якими в країнах Європи та чи інша особа має право претендувати на набуття статусу адвоката встановлені, як правило, в законах про адвокатуру та адвокатську діяльність і деонтологічних кодексах (кодексах професійної етики адвокатів). Поняття «адвокатура» (Rechtsanwaltschaft) в ФРН охоплює як усіх осіб, визнаних адвокатами (Rechtsanwalt) за законами цієї країни, так і організацію адвокатів, що має правові основи і власну компетенцію. Адвокат у Німеччині – це професійний незалежний консультант і представник з усіх правових справ, за яким закріплено ряд повноважень, перш за все – представництво в суді.

У законі «Про реформу деяких судових та юридичних професій» № 71-1130 від 31 грудня 1971 р. Франції підкреслюється, що «адвокати є помічниками правосуддя». Згідно ст. 11 закону стати адвокатом може будь-яка особа, якщо вона відповідає таким вимогам: є французьким громадянином; має ступінь ліценціата або доктора права; отримала свідоцтво про придатність до професії адвоката; не має судимості за вчинення кримінального діяння або проступку, що суперечить честі і моралі; не була раніше виключеною зі списків адвокатів; не була оголошена банкрутом. Спільність деонтологічних цінностей і професійного права надає можливість для все більш тісної європейської інтеграції та однаковості законодавства країн – членів ЄС. Таким чином, у Європейському Союзі починає створюватися постать європейського адвоката – професіонала, що не остерігається працювати на межі можливостей.

У більшості країн Європи при доступі до професії має відбутись процедура ліцензування, тобто отримання права займатись адвокатською діяльністю. Ліцензування – це насамперед відповідь на питання про те, чи здатний інститут адвокатури виконувати цілі, встановлені в законах про адвокатуру та адвокатську діяльність, без прямого контролю і втручання органів державної влади, тобто захищати і представляти інтереси осіб, які звернулися за юридичною допомогою до судових органів, підприємств, установ, організацій, до компетенції яких входить вирішення конкретних питань правового захисту.

Відповідно до вищезгаданого визначення зміст поняття «адвокат» у державах з тривалою історією розвитку правозахисної діяльності досить широкий:

- по-перше, адвокат – громадянин держави, що володіє цивільною процесуальною дієздатністю, має, як правило, вищу юридичну освіту, стаж роботи за юридичною спеціальністю або не має такого стажу, але пройшов стажування певної тривалості в адвокатурі, склав кваліфікаційний іспит, отримав ліцензію або статус адвоката і право здійснювати адвокатську діяльність;

- по-друге, адвокат – незалежний радник з правових питань, який надає правову допомогу фізичним та юридичним особам і, як правило, належить до професійної асоціації адвокатів (палата, колегія, спілка, юридичне товариство і т.д.);

- по-третє, адвокат – це помічник правосуддя;

- по-четверте, адвокат – це правозахисник.

Права загального характеру наділяють адвоката правом представляти інтереси клієнта у всіх державних та громадських організаціях. Основним обов'язком загального характеру адвоката є чесне, розумне і сумлінне відстоювання права і законних інтересів довірителя усіма не забороненими законодавством засобами.

При здійсненні своєї професійної діяльності адвокат зобов'язаний сумлінно, професійно, принципово виконувати свої обов'язки, активно захищати права та інтереси клієнта всіма не забороненими законодавством засобами. Адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. При здійсненні професійної діяльності адвокат не повинен приймати доручення на надання юридичної допомоги в кількості, свідомо більшій, ніж адвокат у змозі виконати.

Універсальним і загальноприйнятим правом адвоката по відношенню до суду є те, що адвокат може заперечувати проти дій суду та інших учасників процесу, роблячи це в коректній формі відповідно до закону. У той же час, відстоюючи права та інтереси клієнта в суді, адвокат повинен поважати суд і закон і не вчиняти дій, що суперечать законодавству. Беручи участь при здійсненні правосуддя, адвокат повинен дотримуватися норм процесуального законодавства, проявляти повагу до суду, дотримуватися ділової манери спілкування і діловий стиль одягу [4, с. 22].

Відповідно, понятійний ряд, який утворює сутність сучасної західноєвропейської адвокатури, може включати в себе такі ключові характеристики інституту адвокатури:

- адвокати є носіями публічного інтересу, вираженого в пріоритетності захисту прав клієнтів (громадян і їх об'єднань) перед особистою вигодою;

- адвокати мають специфічні обов'язки, вони служать правосуддю, їх місія (мета) – надавати юридичну допомогу громадянам та їхнім об'єднанням (суб'єктам права в широкому сенсі) щодо захисту їхніх прав і свобод;

- адвокати покликані підтримувати високі етичні стандарти при здійсненні професійної діяльності.

Розглядаючи інститут адвокатури крізь призму сучасного розуміння ідеї правового захисту, слід сказати, що він постає як ключовий елемент правової системи України, а діяльність адвокатів щодо правового захисту є частиною юридичної практики в цій правовій системі (поряд із такими видами діяльності, як правотворчість, правозастосування та правова охорона).

Адвокатура, без сумніву, виступає і важливим елементом громадянського суспільства, представляючи інтереси кожного члена цього суспільства як перед ним самим, так і перед державою. Метою адвокатури є взаємодія з державою і водночас правове опозиціонування їй в межах розгляду питань захисту прав та свобод людини та громадянина. Зрештою, адвокатура є певним об'єднанням, що згуртовує довкола себе професіоналів-юристів зі спеціальним статусом, яке діє на засадах самоврядування і через яку реалізуються права юриста на зайняття адвокатською діяльністю.

Література

1. Корниенко П. С. Реформа адвокатуры и усиление конституционных основ правозащитной деятельности в Украине/ П. С. Корниенко // Право и политика (Кыргызская Республика). – 2014. – № 3. – С. 5-6.

2. Корнієнко П. С. Конституційні основи правозахисної діяльності в Україні: монограф.-К.: Ліра-К, 2018. – 348 с.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 лист. 2000 р. № 13-рп/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

4. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К., 2000. – Юрінком. – № 1.

Korniienko P. Law protection activities of the advocate in Ukraine. *The structure and concepts of advocacy in Ukraine in the system of protection of human rights and freedoms are studied. The place of the bar as a human rights organization and among other human rights organizations is defined.*

The bar is characterized as an element of the legal system of Ukraine, as a special institution of civil society that interacts with the state and represents the interests of society before the state. The main directions of advocacy are organizational independence, competence.

Keywords: *advocacy of Ukraine, human rights activity, lawyer, Constitution of Ukraine.*

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ВІЙСЬКОВІ СУДИ В УКРАЇНІ (1991-2010 РОКИ)

В. М. Кравчук

Проаналізовано законодавчі акти, які регулювали статус військових судів в незалежній Україні. Робиться висновок про доцільність відновлення в Україні системи військових судів, які б відповідали міжнародним стандартам з точки зору як організації, так і механізму здійснення правосуддя у збройних силах.

Ключові слова: *військовий суд; спеціалізований суд; військовий суд.*

Військова агресія Російської Федерації проти України, введення воєнного стану на підставі Закону України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» та провадження оборонних дій на території нашої Держави ставлять на порядок денний питання відновлення військових судів.

Військові суди (трибунали) діяли в Україні ще з радянських часів і збереглися на момент проголошення Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року та прийняття Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року.

В рамках УРСР вони називались військовими трибуналами, а з 03 лютого 1993 року, після прийняття Верховною Радою України Постанови «Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів» стали іменуватися військовими судами [1].

Уже 24 лютого 1994 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» № 4017-ХІІ, яким розділ II було доповнено главою 3-1 «Військові суди». Встановлювалось, що «військові суди здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, передбачених законодавством України. В Україні утворюються військові суди гарнізонів, регіонів і Військово-Морських Сил [2].

Відповідно до Указу Президента України «Про мережу та кількісний склад військових судів України» від 30 травня 1998 року № 572/98 постановлялось Міністерству юстиції України разом з Верховним Судом України проаналізувати протягом трьох місяців роботу військових судів за 1997-1998 роки і внести пропозиції щодо зменшення їх кількості та чисельності працівників виходячи з реальних обсягів судової роботи і чисельності військовослужбовців військових формувань, дислокованих на території, яку обслуговують відповідні військові суди [3].

Указом Президента України «Про утворення військових апеляційних та військових місцевих судів і затвердження їх мережі» від 30 серпня 2001 року № 769/2001 було утворено два військові апеляційні суди на базі військових судів регіонів і Військово-Морських Сил та тринадцять військових місцевих суди на базі військових судів гарнізонів, а також затверджено мережу і кількісний склад військових апеляційних та військових місцевих судів із загальною кількістю військових суддів 77 осіб [4].

Суттєві зміни в систему судоустрою України і військових судів, зокрема, були запровадженні з прийняттям Закону України «Про судоустрій України» від 07 лютого 2002 року № 3018-ІІІ, яким передбачалось: військові суди належать до загальних судів і здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону (ст. 19 ч. 1); військові суди гарнізонів є місцевими загальними судами (ст. 21 ч. 1); військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України є апеляційними загальними судами (ст. 25 ч. 2); у складі Апеляційного суду України та Касаційного суду України діють військові судові

палати (ст.ст. 25 ч. 6, 32 ч. 2); у складі Верховного Суду України діє Військова судова колегія (ст. 48 ч. 2) [5].

На підставі Указу Президента України «Про ліквідацію окремих військових місцевих судів та внесення змін до мережі і кількісного складу суддів військових апеляційних та військових місцевих судів» від 19 жовтня 2004 № 1262/2004 було ліквідовано сім військових місцевих судів [6].

Відповідно до Указу Президента України «Про ліквідацію окремих військових апеляційних та військових місцевих судів, внесення змін до мережі і кількісного складу суддів військових апеляційних та військових місцевих судів» від 06 липня 2006 року № 599/2006 було ліквідовано два військових апеляційних суди регіонів та три військових місцевих судів [7].

Згідно з Указом Президента України «Про ліквідацію військового місцевого суду та внесення змін до Указу Президента України від 30 серпня 2001 року № 769» від 04 вересня 2006 року № 730/2006 було ліквідовано один військовий місцевий суд і відновлено діяльність двох військових місцевих судів [8].

Остаточна ліквідація військових судів відповідно до пункту 4 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 07 липня 2010 року № 2453-VI [9] та Указу Президента України «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» від 14 вересня 2010 року № 900/2010 [10] відбулася з 15 вересня 2010 року.

Триваючий воєнний стан на території нашої держави та інтенсивні акти збройної агресії вимагають подальшого зміцнення Збройних сил України. Одним із чинників, що сприятиме цьому, може бути відновлення військових судів, які б розглядали справи щодо порушень, вчиненими військовими країни-агресора, справи щодо участі в бойових діях громадян України, мобілізованих з тимчасово окупованих територій, справи щодо колабораціонізму тощо.

Таким чином, аналіз положень законодавства 1991-2010 рр. щодо діяльності військових судів в незалежній Україні дозволяє стверджувати, що за умови створення нової системи військових судів, яка б відповідала міжнародним стандартам, потрібно пам'ятати про відповідний вітчизняний досвід. Але, очевидно відновлення раніше існуючої системи військових судів недоцільне, натомість варто напрацювати нову модель на основі світової практики, що може бути предметом подальших наукових розвідок.

Література

1. Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів: Постанова Верховної Ради України від 03 лютого 1993 р. № 2979-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2979-12>.

2. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР»: Закон України від 24 лютого 1994 № 4017-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-12>

3. Про мережу та кількісний склад військових судів України: Указ Президента України від 30 травня 1998 року № 572/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572/98>

4. Про утворення військових апеляційних та військових місцевих судів і затвердження їх мережі: Указ Президента України від 30 серпня 2001 року № 769/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/2001>

5. Про судоустрій України: Закон України від 07 лютого 2002 року № 3018-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>

6. Про ліквідацію окремих військових місцевих судів та внесення змін до мережі і кількісного складу суддів військових апеляційних та військових місцевих судів: Указ Президента України від 19 жовтня 2004 № 1262/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262/2004>

7. Про ліквідацію окремих військових апеляційних та військових місцевих судів, внесення змін до мережі і кількісного складу суддів військових апеляційних та військових місцевих судів: Указ Президента України від 06 липня 2006 року № 599/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599/2006/>

8. Про ліквідацію військового місцевого суду та внесення змін до Указу Президента України від 30 серпня 2001 року № 769: Указ Президента України від 04 вересня 2006 року № 730/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/730/2006>

9. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>

10. Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів: Указ Президента України від 14 вересня 2010 року № 900/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2010>

Kravchuk V. Legislation on military courts in Ukraine (1991-2010). *There are analyzed legislative acts that regulated the status of military courts in independent Ukraine. It is concluded that it is expedient to restore in Ukraine the system of military courts that would meet international standards in terms of both organization and mechanism of justice in the armed forces.*

Keywords: court; specialized court; military court.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

В. В. Ладиченко

Проаналізовано впровадження позитивних аспектів досвіду Франції, Австрії та Німеччини у запобіганні та протидії домашньому насильству та обґрунтовано необхідність змін у законодавстві України.

Ключові слова: домашнє насильство, Європейський Союз, запобігання домашньому насильству, міжнародні стандарти, Стамбульська конвенція.

Досвід Франції у площині кримінально-правової протидії домашньому насильству характеризується високим ступенем відповідальності за будь-які прояви домашнього насильства. Закон від 4 квітня 2006 р. вводить до Кримінального кодексу цієї країни норму, відповідно до якої обтяжуючою обставиною для всіх злочинів є здійснення їх щодо подружжя і партнера. Секцією 3 глави 2 титулу 3 книги 1 Кримінального кодексу Франції визначено перелік обтяжуючих обставин щодо всіх злочинів. У ньому обтяжуючою обставиною зазначено і вчинення злочинів щодо подружжя чи партнера. Це положення поширюється також на партнерів, які живуть із постраждалою особою за угодою громадянської солідарності, на колишнє подружжя, на партнерів, які живуть разом, за умови, що правопорушення вчинене тоді, коли пара перебувала разом або після розлучення, та вчинене саме внаслідок стосунків між кривдником і постраждалою особою [1].

О. Старчук відзначає, що у Франції протидія домашньому насильству розпочалася у рамках Національної державної програми щодо боротьби з насильством жінок і з подружнім насильством у зв'язку з прийняттям Закону Франції «Про посилення попередження і покарання за насильство в сім'ї або у відношенні неповнолітніх» [2]. Особливістю цього Закону постало те, що судді отримали можливість видавати спеціальні постанови, спрямовані на забезпечення безпеки жертвам сімейного насильства та надавали змогу жінці, яка стала жертвою насильства у сім'ї, змінити місце проживання або змусити чоловіка покинути спільне місце проживання [3].

Відповідно до ст. 222-18-3 КК Франції карається погроза будь-яким способом вчинити злочин проти подружжя, співмешканця, партнера, який живе з кривдником згідно з угодою громадянської солідарності. Крім цього, як до, так і після ув'язнення, можливим є виселення кривдника з дому. До розгляду справи законодавство уможливило припинення співжиття кривдника та потерпілого і заборону будь-яких контактів між ними (ст. 138-9 Кримінального процесуального кодексу) [4].

Домашнє насильство, згідно з польським законодавством, є кримінальним правопорушенням, яке карається у відповідності до ст. 207 КК Польщі, розміщеній у розділі XXVI «Злочини проти сім'ї і опікунства». Зокрема, той, хто завдає фізичної чи психологічної шкоди найближчій особі або іншій особі, яка постійно чи тимчасово перебуває у залежності від винної особи, підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. Якщо винний діяв із особливою жорстокістю, то строк покарання у виді позбавлення волі становить від 1 до 10 років. Якщо постраждала особа намагається вчинити самогубство внаслідок дій винуватця, то строк покарання у виді позбавлення волі становить вже від 2 до 12 років [5].

Незважаючи на наявність у КК Польщі окремої норми, яка передбачає відповідальність за домашнє насильство, з метою подолання проблеми насильства в сім'ї додатково був ухвалений і спеціальний Закон «Про протидію злочинам у сім'ї», який запровадив такий запобіжний захід, як виселення особи, яка вчинила домашнє насильство, зі спільного із жертвою житла, якщо є вагомі причини вважати, що кривдник може знову вчинити насильницький злочин щодо потерпілої особи. Власне, на основі цього Закону було запроваджено процедуру «Синіх Хартій», значення якої полягає в тому, що у разі фіксації факту домашнього насильства, працівник поліції уповноважений до застосування відповідних заходів [6].

Окрім того, в межах процедури «Сині Хартії» було введено карту «Б», яку жертва домашнього насильства заповнює в спокійній обстановці після вжиття поліцією необхідних заходів проти агресора, оскільки після акту домашнього насильства, власне, сама жертва не завжди може адекватно оцінити ситуацію й чітко відповісти на запитання поліції та надати всю необхідну інформацію, щоб допомогти правоохоронним органам розробити правильну стратегію надання належної допомоги у межах конкретної родини [7].

Австрії у 1996 році було прийнято Акт «Про захист від насильства в сім'ї» та засновані так звані «центри втручання», які забезпечують безкоштовними консультаціями, надають допомогу та підтримку потерпілим від насильства у сім'ї. Якщо правопорушник погрожує або завдає шкоди особі, яка проживає в тому ж приміщенні, поліція має право виселити правопорушника зі спільного житла та заборонити йому повертатися, не зважаючи на те, що він може бути власником будинку чи квартири. Правопорушник повинен віддати ключі від приміщення поліцейському. Якщо він виявляє намір забрати свої речі, то зобов'язаний попередити постраждалу особу про свій прихід. Протягом цього часу суд повинен ухвалити рішення, водночас, користуючись правом накладення тимчасової судової заборони, яка чинна впродовж 3 місяців. У випадку ж, коли потерпіла особа подала на розлучення, заборона може бути продовжена до, власне, самого факту розлучення. Попри те, що кривдник отримує заборону заходити до свого помешкання, йому можуть заборонити навіть з'являтися поблизу будинку та в інших визначених місцях, де він може зустрітися з постраждалою особою. Власне, ця ж особа може подати заяву на присудження штрафу, якщо кривдник порушує письмову вимогу суду [8]. Зокрема, порушення заборонного ордеру є адміністративно караним діянням, а відмова звільнити приміщення може тягти за собою кримінальну відповідальність. Цікавим є те, що в Австрії передбачена адміністративна відповідальність у вигляді штрафу саме до потерпілої особи, яка дозволила кривднику повернутися до житла [9].

Особливою ознакою політики законодавця Німеччини у сфері, що досліджується, є орієнтація на вилучення особи, яка здійснила насильство в сім'ї, з родини. Слід зауважити, що досвід вилучення особи, що здійснила насильство в сім'ї, з родини практикують такі європейські країни, як Австрія, Іспанія, Нідерланди, Чехія, Швеція та інші [10].

Також, на нашу думку, у протидії насильству в сім'ї в Німеччині досить позитивним постає діяльність, з-поміж низки підрозділів кримінальної поліції, так званих відділів уповноважених у справах про насильство в сім'ї, які, власне, й розглядають справи про домашнє насильство. Саме працівники зазначених підрозділів, пройшовши відповідну підготовку і поглибивши знання в досліджуваній нами сфері, є більш спроможними ефективно провести розслідування, виявити обставини вчинення факту насильства в сім'ї та ухвалити правильне рішення у справі, водночас налагодивши контакти з жертвою та особою-агресором, громадськими організаціями з метою більш дієвого попередження випадків домашнього насильства та недопущення подібного роду дій у майбутньому.

Література

1. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. для курсантів вищ. навч. закл. МВС України / Уклад.: Запорожцев А. В., Лабунь А. В., Заброда Д. Г., Басиста І. В., Дроздова І. В., Брижик В. О., Мусієнко О. М. Київ, 2012. 246 с.
2. Старчук О. В. Заходи запобігання та протидії домашнього насильства: український досвід в міжнародному контексті. *Історико-правовий часопис*. 2019. No 2 (14). С. 83-87.
3. Loi n 2006-399 du 4 avril 2006 renforçant la prévention et la répression des violences au sein du couple ou commises contre les mineurs. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000422042/> (дата звернення: 15.03.2021).
4. Code pénal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=A0F3FAD8A018BB1EB9389A8ED747D96.tplgfr25s_2?idSectionTA=LEGISCTA000006165281&cidTexte=LEGITEXT00006070719&dateTexte=20180321
5. Kodeks karny. USTAWA z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 15.03.2021)
6. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie-17219697> (дата звернення: 15.03.2021).
7. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 3. С. 83-87.

8. Грозик Л. О. Механізм подолання домашнього насильства: досвід Австрії. *Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід)* : Збірник тез доповідей учасників XXI студентської науково-практичної конференції іноземними мовами (м. Харків, 9 квітня 2020 року). Харків, 2020. С. 177-178.

9. Легенька М. М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості його використання в Україні. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 111-116.

10. Харламов В. С. Інститут охранного ордеру в зарубіжному законодавстві. *Криминологія Вчора, сьогодні, завтра*. 2014. № 1 (32). С. 34-40.

Ladychenko V. European experience in preventing and combating domestic violence. The implementation of the positive aspects of the experience of France, Austria and Germany in preventing and countering domestic violence was analyzed and the necessity of making changes to the legislation of Ukraine was substantiated.

Keywords: domestic violence, European Union, prevention of domestic violence, international standards, Istanbul Convention.

РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Б. О. Логвиненко

Розглянуто сучасний стан юридичної науки в Україні. Наголошено на необхідності її удосконалення та приведення у відповідність до вимог і стандартів Європейського Союзу.

Ключові слова: юридична наука, європейська інтеграція, перспективи, удосконалення.

Військова агресія російської федерації консолідувала рішучість українського суспільства не лише у збройному опорі, а й у вірності курсу на європейську інтеграцію. Європейські демократичні цінності вбачаються необхідною умовою сталого розвитку України та запорукою її успішного входження на правах держави – учасниці до Європейського Союзу (далі – ЄС).

Реалізація євроінтеграційних прагнень вимагає чималих зусиль у багатьох сферах суспільного життя, але тут ми хотіли б зупинитися на питанні науки як царини, що пов'язує між собою сталий розвиток, інновації, економічну стабільність, рівень та якість життя населення, соціальну складову та багато іншого. В наведеному аспекті потрібно зазначити, що трансформація правової системи України не вбачається нами можливою без реформування юридичної науки в Україні. Пояснюючи власну точку зору, зауважимо, що якість законодавчої практики, ефективність законодавства, правова культура, оновлення юридичної термінології та концептуальні вектори розвитку національного права безпосередньо пов'язані з юридичною наукою.

Слід наголосити, що Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014, передбачає у Главі 9 співробітництво у сфері науки та технологій [1].

Крім того, на національному рівні у 2018 році було широко розпіарено проект Концепції розвитку юридичної освіти [2]. В цьому аспекті І. Шемелинець наголошував на тому, що: «...в процесі проведення реформи правничої освіти держава поки рухається хаотично. Очевидно, що в цьому процесі не вистачає повноцінного стратегічного документу яким якраз може і повинна стати Концепція розвитку юридичної освіти. Тільки де вона і коли буде затверджена поки не зрозуміло...» [3].

Ми ж звертаємо увагу на нерозривність освіти та науки, що прослідковується як у назві профільного міністерства – «освіти і науки», так і у рівнях вищої освіти, де доктор філософії є освітньо-науковим рівнем (стаття 5 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014) [4]. Таким чином, перший момент який необхідно виокремити – це нерозривне поєднання у концептуальних документах питань реформування юридичної освіти та науки.

У цьому аспекті А. Р. Цезар та С. Г. Головка справедливо вказують на те, що сучасна юридична наука в Україні перебуває в стані активного реформування, яке спричинене низкою чинників: глобальні зміни світового масштабу, зокрема, пов'язаними з непередбачуваними обставинами (екологічні, кліматичні проблеми, пандемії); міжнародні тенденції розвитку права,

національні особливості розбудови громадянського суспільства; якісні зміни методології наукових досліджень та сприйняття й оцінка їх результатів [5, с. 31].

Погоджуючись із наведеною тезою, ми хотіли б виокремити другий момент – імітацію реформ. Нажаль для сучасної юридичної науки в Україні це стало реальністю, у відповідності до якої домінуючими в наукових колах стають питання відповідності «штучним» критеріям, а не орієнтири на якість наукових результатів. Не зупиняючись на цьому детально тут варто згадати різноманітні «наукові» стажування, що зводяться до основного пункту – оплати послуг; діяльність фахових видань, частина з яких формалізує процедури рецензування поданих матеріалів; зарубіжні колективні монографії, підрозділи яких слабко кореспондуються між собою; публікації у зарубіжних виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, зокрема Scopus та Web of Science.

Щодо останньої тези, то вітчизняним ученим є про що написати у авторитетних зарубіжних виданнях, але спостерігається тенденція до зростання публікацій у виданнях недемократичних держав третього світу (Венесуела, Індонезія), «хижих журналах» [6] тощо.

Як бути із викликами сьогодення і куди рухатись юридичній освіті в Україні? Звичайно, основоположною засадою тут має стати досвід держав-учасниць ЄС, а відтак адаптація національного законодавства та уніфікація юридичної термінології, стандартів і принципів наукової діяльності. З огляду на викладене, нами окреслені три кроки у напрямку впровадження позитивних змін у вітчизняну юридичну науку:

По-перше, потрібно розпочати із впровадження культури академічної доброчесності у науковому середовищі та запровадження ефективних заходів академічної відповідальності за її порушення.

По-друге, необхідним є усвідомлення того, що юридична наука так само потребує практичної складової, як прикладні науки. Наслідком наукового доробку мають бути реальні зміни у правовому регулюванні суспільних відносин, оновлення норм і положень законодавства, удосконалення правових інструментів захисту прав людини тощо.

Третім напрямком ми вважаємо доцільність створення на базі найбільш потужних закладів вищої освіти центрів європейських правових досліджень. Приміром у Кембриджському університеті (Велика Британія), де відповідний центр функціонує ще з 1992 року. Завданнями центру є: аналіз публічного та приватного права в контексті розвитку європейського права; вплив європейського права на національне право; порівняльне європейське право; право Європейського Союзу; правові інструменти Ради Європи; інші регіональні та глобальні правові системи, що взаємодіють з європейськими правовими джерелами. Примітно, що місія Центру лишається незмінною, навіть після рішення референдуму про Brexit [7].

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 09.10.2022).

2. Концепція розвитку юридичної освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення 09.10.2022).

3. Шемелинець І. Куди поділася Концепція юридичної освіти? URL: <https://dejure.foundation/tprost/a2o19dr9f1-kudi-podlasya-kontseptsya-yuridichno-osv> (дата звернення 09.10.2022).

4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 09.10.2022).

5. Цезар А. Р., Головка С. Г. Сучасна юридична наука на етапі реформування. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 20-21 травня 2021 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, О. М. Рєзнік, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стеблянко. Суми: Сумський державний університет, 2021. 737 с. С. 29-32.

6. Beall's list of potential predatory journals and publishers. URL: <https://beallslist.net/> (дата звернення 09.10.2022).

7 Centre for European Legal Studies. University of Cambridge. URL: <https://www.cels.law.cam.ac.uk/> (дата звернення 09.10.2022)

Lohvynenko B. Reforming legal science in Ukraine: challenges and perspectives. *The current state of legal science in Ukraine is considered. The need for its improvement and bringing it into line with the requirements and standards of the European Union is emphasized.*

Keywords: legal science, European integration, perspectives, improvement.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ СУДДІ В КОРОЛІВСТВІ ІСПАНІЇ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ

Л. М. Мосійчук

Конституція Іспанії окреслює загальні положення про порядок формування суддівського корпусу, а більш детально це питання регулюється органічними законами. Процес відбору суддів виступає гарантією формування та функціонування незалежної судової влади.

Ключові слова: суд, суддя, правосуддя.

Конституція Королівства Іспанії, прийнята 31 жовтня 1978 р. та схвалена на загальнонаціональному референдумі 6 грудня 1978 р. і підписана королем 27 грудня того ж року, складає правову базу формування та функціонування судової системи і суддівського корпусу. Судовій владі присвячено Розділ VI Конституції Королівства Іспанії (Del Poder Judicial), відповідно до якого судову владу здійснюють суди та трибунали, що функціонують на засаді єдності правосуддя [1]. Таким чином, сформована чотирирівнева система загальних судів, серед яких можуть створюватись спеціалізовані суди.

Доступ до професії судді ґрунтується на засадах здобутих професійних досягнень та можливості здійснювати правосуддя. Процес відбору кандидатів сам по собі виступає гарантією об'єктивності, прозорості та рівного доступу громадян до здійснення суддівських функцій. При цьому вимагається дотримання умов, пов'язаних з виконанням функцій судді та наявність відповідного професійного досвіду.

Відповідно до положень ст.1 Органічного закону про судову владу [2] правосуддя походить від народу і здійснюється від імені Короля судьями та магістратами, які є членами судової влади, незалежними, незмінними, відповідальними та підкоряються лише Конституції та верховенству права. Функції судді можуть виконувати три категорії суб'єктів: судді Верховного Трибуналу (Magistrados del Tribunal Supremo), Magistrados та Jueces.

Magistrados - це категорія суддів, які здійснюють правосуддя в трибуналах (наприклад, Вищі трибунали правосуддя (Tribunates Superiores de Justicia), що функціонують на автономних територіях). Найбільш чисельною категорією є Jueces.

Призначення Magistrados та Jueces здійснюється за результатами конкурсу серед випускників юридичних вузів, які закінчили додаткові курси в правничій школі.

Призначення на посаду судді Верховного Трибуналу (Magistrados del Tribunal Supremo) суттєво складніша. На посаду судді Верховного Трибуналу (Magistrados del Tribunal Supremo) Генеральна рада правосуддя (El Consejo General del Poder Judicial) номінує осіб, обраних на конкурсі з кола престижних успішних юристів, що мають професійний досвід більше п'ятнадцяти років.

Генеральна рада правосуддя (El Consejo General del Poder Judicial) є конституційним колегіальним, автономним органом, що складається із суддів та інших юристів, які виконують державні функції в судовій владі з метою гарантування незалежності суддів під час здійснення правосуддя.

Окремо варто зазначити, що в Іспанії функціонує система військових судів, судді яких є професійними військовими, представниками збройних сил, залежних від Міністерства оборони Королівства Іспанії.

Судді Конституційного Трибуналу Королівства Іспанії призначаються королем: четверо за поданням Конгресу, четверо за поданням Сенату, двоє з поданням уряду і двоє за поданням Генеральної ради правосуддя (El Consejo General del Poder Judicial). Кандидати, подані Конгресом та Сенатом, мають отримати три п'ятих голосів відповідної палати парламенту. Суддів Конституційного Трибуналу Королівства Іспанії обирають з кола суддів, прокурорів, університетських професорів, державних службовців чи адвокатів, які мають відповідну компетенцію та більше п'ятнадцяти років

професійного досвіду (ст. 159 ч. 2 Конституції Королівства Іспанії [1] та ст. 18 Органічного закону про Конституційний Трибунал [3]).

Кандидати, подані Сенатом, обираються серед кандидатур, представлених законодавчими зборами Автономних Спільнот. Водночас, кандидати, подані Сенатом і Конгресом мають попередньо бути заслухані відповідними парламентськими комісіями (ст. 18 Органічного закону про Конституційний Трибунал) [3].

Каденція суддів Конституційного Трибуналу складає дев'ять років і кожні три роки оновлюється третина складу Конституційного Трибуналу (ст. 159 ч. 3 Конституції Королівства Іспанії) [3].

Таким чином, Конституція Королівства Іспанії окреслює загальні положення про систему судоустрою, статус суддів та порядок формування суддівського корпусу. Більш детальне регулювання організації системи судоустрою та формування суддівського корпусу покладається на органічні закони, що дозволяє проводити необхідні реформи у зв'язку з членством Королівства Іспанії в Європейському Союзі, а також під впливом практики Європейського Суду з прав людини та Суду Справедливості Європейського Союзу. Водночас, сам процес відбору суддів, що може бути достеменніше розглянутий в наступних дослідженнях, виступає гарантією формування та функціонування незалежної судової влади.

Література

1. Constitución Española. Електронний ресурс – Режим доступу: [https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)/con)
2. Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666&p=20151028&tn=1#acientocincuenta>
3. Ley Orgánica 2/1979, de 3 de octubre, del Tribunal Constitucional. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.tribunalconstitucional.es/en/tribunal/normativa/Normativa/LOTCTextoConsolidado.pdf>

Mosiichuk L. Constitutional-legal regulation of appointment to the position of judge in the Kingdom of Spain: general aspects. *The Spanish Constitution outlines general provisions on the procedure for the formation of the judiciary, and in more detail this issue is regulated by organic laws. The process of selection of judges is a guarantee of the formation and functioning of an independent judiciary.*

Keywords: court, judge, justice.

ДИРЕКТИВА 2008/52/ЕС: МЕТА ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

М. А. Хлистік

Автором акцентовано увагу на тому, що одним з ефективних альтернативних способів вирішення конфліктів у європейських країнах є медіація. Для України, яка нещодавно отримала статус кандидата у члени Європейського Союзу, важливим є імплементації міжнародних норм у вітчизняне законодавство. Актуальним на сьогодні є вивчення європейських стандартів медіації, у зв'язку з чим автором розглянуто та проаналізовано основні положення Директиви 2008/52/ЕС Європейського парламенту та Ради щодо деяких аспектів медіації у цивільних та комерційних справах від 21 травня 2008 року.

Ключові слова: медіація, Директива 2008/52/ЕС, європейські стандарти медіації.

У сучасному демократичному світі все більше уваги приділяється альтернативним способам вирішення спорів, які на відміну від судових розглядів є менш затратними, допомагають заощадити час, зберегти хороші стосунки та прийняти рішення, яке задовольняє обидві сторони спору.

Досить відомою серед ефективних позасудових способів вирішення конфліктів у європейських країнах є медіація, яка отримала офіційний правовий статус в Україні після прийняття у листопаді 2021 року Закону України «Про медіацію» та набирає популярності сьогодні і в нашій країні.

Проголошення та закріплення у Конституції європейського та євроатлантичного курсу України, прагнення розвинути та зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, отримання статусу кандидата у члени Європейського Союзу (далі – ЄС) спонукають до імплементації норм права ЄС у вітчизняне законодавство. Саме тому актуальним на сьогодні є вивчення стандартів медіації, розроблених в рамках Ради Європи та ЄС.

Вважається, що одним з найважливіших документів у сфері медіації у Європейському правовому просторі є Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо деяких аспектів медіації у цивільних та комерційних справах від 21 травня 2008 року (далі – Директива 2008/52/ЄС). Положення цієї Директиви передбачають їх застосування до медіації у трансграничних справах, проте вона заохочує ширше впроваджувати їх і у внутрішнє право держав-членів ЄС. Директива 2008/52/ЄС покликана сприяти належному функціонуванню та доступності послуг медіації, яка визначена у Директиві як структурований процес, за допомогою якого дві або більше сторін у суперечці намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди щодо врегулювання їхньої суперечки за допомогою медіатора [1].

Головна мета Директиви 2008/52/ЄС – заохочення держав-членів до більшого використання медіації при вирішенні конфліктів у цивільних та комерційних правовідносинах. З цією метою Директива:

- зобов'язує держави-члени забезпечити ефективне, неупереджене та компетентне проведення медіації шляхом розробки та впровадження механізмів контролю якості надання послуг медіації, у тому числі дотримання добровільних кодексів поведінки медіаторів, заохочення навчання медіаторів (стаття 4);
- надає суддям право, якщо це є доцільним, запропонувати сторонам скористатися медіацією для врегулювання спору або хоча б відвідати інформаційну зустріч щодо медіації (стаття 5);
- не забороняє запровадження у національні законодавства держав-членів заохочень чи санкцій щодо використання медіації або визначення звернення до медіації обов'язковим (стаття 5);
- дає право сторонам вимагати, щоб зміст письмової угоди, укладеної після медіації, мав примусову силу, подібну до рішення суду (стаття 6). Це може бути досягнуто шляхом схвалення судом або іншим компетентним органом, наприклад, засвідчення у нотаріуса;
- вимагає забезпечення при проведенні медіації принципу конфіденційності, у зв'язку з чим медіатори не можуть бути примушені давати свідчення щодо інформації, отриманої в процесі посередництва або у зв'язку з ним, за винятком окремих випадків (стаття 7);
- гарантує, що сторони, які для врегулювання спору спочатку обирають медіацію, згодом не будуть мати перешкод у зверненні до суду внаслідок закінчення терміну давності, тобто зберігається доступ до правосуддя, якщо медіація виявиться невдалою (стаття 8);
- заохочує держави-члени будь-якими доступними засобами розміщувати для широкої громадськості інформацію про медіаторів та організації, що надають послуги медіації, зокрема в Інтернеті (стаття 9).

Слід підкреслити, що Директива 2008/52/ЄС, яка була прийнята, щоб полегшити доступ до альтернативного вирішення спорів та гарантувати сторонам, які звертаються до медіації, можливість розраховувати на відповідне правове регулювання цього процесу, відчутно вплинула на популяризацію та значний розвиток медіації у більшості країн-членів ЄС. Для України такий позитивний міжнародний досвід вирішення спорів, як вбачається, може стати основою для формування у вітчизняному правовому просторі культури партнерського та дружнього вирішення конфліктів за межами судових процесів.

Література

1. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters // Official Journal of the European Union, L 136, 24.5.2008, p. 3-8. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj> (дата звернення: 15.10.2022)

Khlystik M. Direktive 2008/52/EC: purpose and main provisions. *The author focuses on the fact that mediation is one of the effective alternative ways of resolving conflicts in European countries. Ukraine recently received the status of a candidate for membership of the European Union, therefore it is important to implement international norms in own legislation. The study of European mediation standards is relevant today, so the author reviewed and analyzed the main provisions of Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters.*

Keywords: mediation, Directive 2008/52/EC, European mediation standards.

Трибуна Молодого Науковця

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Д. М. Карпюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев

У статті розглянуто загальну ситуацію, що забезпечує право на працю жінок в Україні, а також певні заходи в регулюванні праці жінок із метою їх соціального захисту та забезпечення необхідних гарантій, виявлено особливості праці жінок, які мають бути враховані в законотворчій діяльності, з урахуванням їх обов'язків, що виникають у зв'язку з народженням та вихованням дітей.

Ключові слова: право на працю, рівень зайнятості жінок, соціальний захист, працевлаштування, дискримінація, рівність трудових прав.

У Давній Греції жінки взагалі не мали ніяких прав, а грецькі мислителі вважали, що жінок не варто вчити навіть грамоті, оскільки знаючи забагато, вони перестануть коритися чоловікові. Проте на щастя, сучасний світ зруйнував стереотипи, і жінки поступово почали відновлювати свої права. У міжнародних відносинах Україна виступила однією із перших країн, яка ратифікувала норми рівності жінок і посилення охорони у сфері праці. Прикладом, є норми міжнародного права, що є правовими передумовами регулювання праці жінок в Україні, що містяться у Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН 10 грудня 1948 р. у якій сформульовані найважливіші трудові права: право на працю, право на справедливість, право на сприятливі умови праці, право на задовільну винагороду, право на створення профспілок і вступу в них, право на відпочинок, право на вільний вибір роботи, право на вільний вибір праці і будь – якої дискримінації [1].

Право на працю закріплене у ст. 43 Конституції України. Згідно із статтею кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Також на законодавчому рівні закріплено рівні права жінок і чоловіків - відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі [6]. Це право забезпечується обов'язком держави створювати громадянам умови для повного його здійснення, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Згідно із статтею 2-1 КЗпП, Україна забороняє будь – яку дискримінацію у сфері праці і забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від соціального або іноземного походження, віку, стану здоров'я, раси, кольору шкіри, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, зокрема, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [2].

Проаналізувавши дані Державної служби статистики України, можна сказати що, щорічно заробіток жінок в Україні значно менший, ніж у чоловіків, попри те, що працюють жінки з чоловіками на ідентичних посадах. Також за підрахунками, рівень зайнятості населення у віці 15 років і старше становив 54, 6 % тобто 17378,7 млн. осіб працевлаштовані станом на червень 2021 року. Відповідно жінок працевлаштованих 8278,3 а чоловіків 9100,4. Дивлячись на ці числа, можна вважати, що все ж таки ця різниця не є дуже суттєвою, але все ж таки є.

Особливістю правового регулювання праці жінок, є заборона застосування праці жінок на важких та шкідливих для здоров'я роботах, наявність відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, догляд за дитиною, заборона залучати вагітних жінок та жінок, що мають дітей віком до трьох років до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні та направляти їх у відрядження, заборона або обмеження використовувати працю жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або ж небезпечними умовами праці [4].

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям - за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю. При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язані повідомляти

їм причини відмови у письмовій формі. Відмову у прийнятті на роботу може бути оскаржено у судовому порядку [2].

Наявність таких особливостей пов'язана з тим, що в силу своїх фізіологічних особливостей жінка не може працювати на рівні з чоловіком не зважаючи навіть на гендерну рівність, за своєю природою вона є фізично слабша та на ній є ще дуже важлива функція така як репродуктивна. Але насправді це стає причиною дискримінації і причиною для роботодавця відмовляти у прийнятті на роботу жінкам-матерям або майбутнім матерям і у результаті жінці в 35-40 років вже важче знайти гідну роботу [4].

Так, протягом ХХ ст. існувало декілька конвенцій МОП, що регулювали дане питання, єдиною чинною на сьогодні є Конвенція МОП № 171 «Про нічну працю». Уже з назви можливо зрозуміти, що вона не є профільною та охоплює загальні питання праці жінок. Так, «нічна праця» означає будь-яку роботу, яка здійснюється протягом періоду тривалістю не менше ніж сім годин підряд, охоплюючи проміжок між північчю та 5 годиною ранку, встановлюваний компетентним органом після консультації з найбільш представницькими організаціями роботодавців і працівників або колективними договорами [3].

Питання тривалості нічної роботи є одним із найважливіших, оскільки точне її визначення дозволяє уникнути невірного застосування та тлумачення з боку роботодавця, що безпосередньо впливає на реалізацію права на працю та її належну оплату. Разом із тим під час обговорення точного часу, який вважається нічним, до уваги не беруться потреби жінок, оскільки саме жінки наділені певними особливостями, що роблять і правове регулювання питання нічної праці спеціальним. Тож можливо дійти висновку, що на міжнародному рівні питанню праці жінок приділено недостатньо уваги, а отже, національне законодавство повинно бути більш деталізованим.

Україна як соціальна і правова держава передбачає встановлення рівних прав для жінок і чоловіків у всіх сферах життя. Саме тому було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька на догляд за дитиною». Законом доповнено статті 18 і 20 ЗУ «Про відпустки». Отже, відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку може бути використана повністю або частинами також батьком дитини. Крім цього, зазначено перелік й інших осіб, які можуть мати відповідну відпустку, а саме: бабуся чи дідусь, інші родичі, які фактично доглядають за дитиною, або особа, яка усиновила чи взяла під опіку дитину, один із прийомних батьків чи батьків вихователів [5].

Висновки. Отже, Конституція України, гарантуючи рівність як чоловіків, так і жінок, передбачає створення рівних можливостей у сфері трудового права. Проте, враховуючи фізіологічні особливості організму та виконання такої важливої функції, як репродуктивної, законодавство передбачає надання спеціальних правових гарантій для вагітних жінок та жінок, які поєднують працю з материнством, дотримання яких повинно бути обов'язковим. Оскільки для держави обидві соціальні функції жінки, такі як материнство та праця у суспільному виробництві, є важливими, а правові гарантії для вагітних жінок та жінок, які поєднують працю з материнством, роботодавцями не завжди дотримуються, то обов'язковим є вдосконалення законодавства.

Література

1. Ковалевич С. П., Хоружа І. Г. Особливості правового регулювання умов праці жінок. *Молодий вчений*. Харків, 2017. № 5.1. С. 54-57.
2. Кодекс законів про працю України: затв. Законом Верховної Ради Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відом. Верхов. Ради Української РСР*. 1971. додаток до № 50. Ст. 375 (із змінами).
3. Конвенція про нічну працю № 171 від 26 червня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_033#Text (дата звернення: 09.12.2021)
4. Кучава К.О. Проблеми гендерної рівності у сфері трудових відносин жінок / *Збірник наукових робіт «Управління розвитком»*. 2014. № 6(169). С. 48-50.
5. Про відпустки: Закон України від 15. 11.1996р. № 504/96-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4 (із змінами).
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.08. 2005 р. № 2866-IV. *Відом. Верхов Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561 (із змінами).

Karpiuk. D. Ensuring the right to work of women in Ukraine. *The article considers the general situation that ensures the right to work of women in Ukraine, as well as certain measures in regulating the work of women for their social protection and providing the necessary guarantees, identifies features of women's work that should be taken into account in lawmaking, taking into account their obligations, ties arising in connection with the birth and upbringing of children.*

Keywords: *right to work, level of employment of women, social protection, employment, discrimination, equality of labor rights.*

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ АКТІВ

А. С. Клочко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Колодяжна

Автором проаналізовано роль лінгвістичного аналізу текстів нормативно-правових та індивідуальних актів. Зроблено висновок, що юридична лінгвістика, спрямована на фундаментальне системне дослідження мовних явищ і процесів у юридичному мовленні. З'ясовано, що юридична лінгвістика набуває особливої актуальності в умовах розбудови правової держави, реформування правової системи, активізації кодифікаційного процесу в Україні.

Ключові слова: *мова, лінгвістика, лінгвістичний аналіз, нормативно-правові акти, мова права.*

Процес демократизації суспільства та відповідні зміни, що відбуваються в Україні, викликають необхідність особливих підходів до юридико-лінгвістичної інтерпретації правових текстів в її сучасних проявах і підвищення ролі взаємодії суб'єктів забезпечення оновлення українського законодавства у суспільному житті. Такі твердження зумовлені суттєвим оновленням українського законодавства за останні роки та застосуванням нових юридичних термінів і конструкцій. Зміна принципів правотворчості в українській юридичній площині вкотре зумовлює необхідність тлумачення норм права, а надто визначення його юридико-лінгвістичної інтерпретації.

Вирішення цих завдань пов'язане з поєднанням законодавчих і організаційних заходів, запозиченням міжнародного досвіду та зумовлює прийняття нових законодавчих актів, реформування судових та правоохоронних органів, а також наукового та методичного забезпечення злагодженої координації діяльності всіх суб'єктів правотворчості. Тому все це зумовлює інтерес до розгляду лінгвістичного аналізу текстів нормативно-правових та індивідуальних актів.

Перш за все, мова права не відрізняється від літературної з погляду використання правил синтаксису. Водночас є деякі семантичні та стилістичні відмінності. Наприклад, мова як засіб спілкування, узагальнення, повідомлення тощо нерозривно пов'язана з промовою. Мова та мовлення становлять певну єдність. Саме в мовленні актуалізується (функціонує) мова, зокрема і її слова. Мовленнева ситуація закономірно обмежує розмаїтість об'єктивних змістів (предметів думок), до яких можуть бути віднесені мовні знаки, за одночасного зростання різноманітності ознак «предметів думки» [1, с. 25]. Це, природно, спостерігається і в законах. Законодавець із багатьох значень слова вибирає одне. Використовуючи слова під час формулювання норми права, він актуалізує його у мовній ситуації, надає слову самим текстом певне значення слова. Звідси виникає необхідність тлумачення та формулюється його правило: визначати значення слова тільки в його контексті, мовній ситуації [2, с. 142].

Мова права є об'єктом вивчення низки суміжних наук: загальної теорії держави і права, мовознавства (стилістики, термінознавства, лексикографії, текстології, семантики), логіки права, інформатики, юридичної герменевтики та ін.

Особлива увага суспільства до мовних проблем правотворення і правозастосування, усвідомлення особливо важливої ролі мови у законотворчому процесі, необхідність поглибленого вивчення мовних засобів вираження правової думки, розроблення лінгвістичних засад нормопроекування з метою удосконалення правил і прийомів законодавчої техніки, запровадження лінгвістичної експертизи законопроектів, — усе це сприяло формуванню спеціалізованих напрямів дослідження м. п.: законодавча стилістика, термінологія законодавства, текстологія і синтаксис

законодавчого тексту. Комплексний аналіз мовних питань важливий для вирішення прикладних завдань: комп'ютерної обробки юридичних текстів, зокрема законодавчих; створення повного реєстру термінів і термінологічних словосполучень, їх уніфікації, стандартизації та лексикографічний опису; лінгвістичного забезпечення інформаційно-аналітичної та законодавчої діяльності, машинного перекладу юридичних текстів [3, с. 15].

Отже, юридична лінгвістика, спрямована на фундаментальне системне дослідження мовних явищ і процесів у юридичному мовленні. Вона вивчає: 1) мову як найважливіший засіб правової комунікації, засіб правового пізнання та засіб передачі правової інформації у суспільстві; 2) засоби мовного вираження правових понять і категорій на різних рівнях: лексичному, лексико-семантичному, граматичному; 3) генезис та історію розвитку мови права; 4) функціонування мовних одиниць у юридичному мовленні; 5) лінгвостилістичні особливості юридичного тексту, його жанри і різновиди [4, с. 75].

Досліджуючи роль лінгвістичного аналізу текстів нормативно-правових та індивідуальних актів слід зауважити, що на значення лінгвістики для тлумачення нормативно-правових актів увага зверталась уже давно. Наприклад, С.А. Муромцев у другій половині XIX століття писав, що римський юрист Лабейон, «який краще володів діалектикою та граматикою, використовував ці знання на користь юриспруденції». Не можна сказати, що тоді не здійснюються спроби проведення дослідження на межі юриспруденції та мовознавства. Юрислінгвістичні дослідження спрямовуються на привнесення лінгвістичного знання у сферу юриспруденції поза зв'язками з чинним законодавством і практикою його тлумачення та застосування» [5, с. 19-20].

Підсумовуючи, слід зазначити, що юридико-лінгвістичний аналіз правових текстів має здійснюватися в усіх або конкретних випадках реалізації норм права залежно від того, який погляд із приводу необхідності тлумачення норм права поділяє інтерпретатор (ідеться про тлумачення-роз'яснення норм права), тобто від розуміння права інтерпретатором залежатиме сам процес тлумачення. З'ясування та роз'яснення істинного змісту норми права має здійснюватися, зважаючи на особливості кожної мови із врахуванням положень лексичної системи, синтаксису, пунктуації тощо та водночас правил, сформульованих у межах юридичної техніки.

Юридико-лінгвістичний аналіз правових текстів підвищує ефективність функціонування правової системи, надає певну стабільність суспільних відносин. Він дозволяє домогтися однакового розуміння і застосування законодавства, усунути в правосвідомості людини і громадянина почуття невпевненості в обґрунтованості своїх правових домагань, сприяє формуванню почуття поваги до закону.

Складність суспільних відносин, їх багаторівневий характер, різноманітність поставлених перед правом завдань вимагають створення єдиного, узгодженого комплексу сил і засобів щодо забезпечення юридико-лінгвістичний аналізу правових текстів. Звідси подальше вивчення особливостей юридико-лінгвістичного аналізу правових текстів є обов'язковим на шляху побудови правової, соціальної держави та громадянського суспільства, реформування правової системи, активізації кодифікаційного процесу в Україні.

Література

1. Мінченко О. В. Юридико-лінгвістична інтерпретація правових текстів: загальнотеоретичний аспект. Держава та регіони. Серія: Право, 2018. № 3 (61). С. 22-27.
2. Черданцев А. Ф. Толкование права и договора. М.: Юнити-Дана, 2003. 381 с.
3. Артикуца Н. В. Мова права та юридична термінологія. – К., 2012. – 200 с.
4. Проценко Г. П. Правнича лінгвістика : навч. посіб. / Г. П. Проценко та ін. ; за заг. ред. С. М. Гусарова. – К. : А. В.Паливода, 2010. – 312 с.
5. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посібник з курсу тлумачення правових актів для суддів, що проходять підвищення кваліфікації, і кандидатів на посади суддів, що проходять спеціальну підготовку В. Г. Ротань, І. Л. Самсін, А. Г. Ярема та ін.; відп. ред., кер. авт. кол. В. Г. Ротань. Х.: Право, 2013. 752 с.

Klochko A. Linguistic analysis of the texts of regulatory and individual acts. *The author analyzed the role of linguistic analysis of the texts of regulatory and individual acts. It was concluded that legal linguistics is aimed at fundamental systematic research of linguistic phenomena and processes in legal speech. It has been found that legal linguistics acquires special relevance in the conditions of the development of the rule of law, the reform of the legal system, and the activation of the codification process in Ukraine.*

Keywords: *language, linguistics, linguistic analysis, legal acts, language of law.*

РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ЯК ПРАВОВИЙ НАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

І. О. Коpecь

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. Ф. Самчук-Колодяжна

У запропонованих наукових тезах надається загальна характеристика розірванню договору як правового наслідку порушення зобов'язання. При цьому наголошено, що можливість припинення договору за згодою сторін викликана принципом свободи договору, який передбачає, що сторони можуть на власний розсуд як укласти договір, так і його розірвати. Окремо також звернено увагу на те, що цивільне законодавство України містить вказівку на те, що розірвання договору, можливе лише за згодою сторін або з визначених законом підстав, задля забезпечення стабільності відносин.

Ключові слова: договір, розірвання, істотне порушення договору, сторони договору, особа, підстави розірвання договору.

Значна частина цивільно-правових зв'язків базується саме на договірних засадах, які відбуваються між особами шляхом укладення таких правочинів як договори. І хоча правову природу та зміст договірних прав визначають такі принципи як належне, добросовісне виконання договірних зобов'язань та обов'язковість виконання договору, водночас для договірних правовідносин властива динамічність їх розвитку, складовими якої є зміна чи припинення правовідносин, що пов'язані з настанням непередбачуваних обставин.

Задля забезпечення стабільності і впевненості сторін договору у виконанні передбачених договором зобов'язань цивільне законодавство України закріплює положення про те, що розірвання договору, можливе лише за згодою сторін, а в односторонньому порядку лише за рішенням суду та за наявності підстав визначених законом. У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясувати поняття «розірвання договору» та проаналізувати різні механізми розірвання договору з точки зору їх ефективності та доцільності для забезпечення основних принципів договірних прав.

На думку О. Бобошко, розірвання договору - це припинення його дії на майбутнє. «Розірвання договору є актом, направленим на дострокове припинення на майбутній час дії договору з метою припинення на цей же час виниклого з договору зобов'язання, термін виконання якого має триваючий характер», - зазначає науковець [3, с. 6-7].

Деякі дослідники розглядають розірвання договору як один із способів захисту цивільних прав. Прихильником цієї позиції є, зокрема, В. Примак [2, с. 45-46]. Ми однозначно погоджуємося з такою позицією та вважаємо, що такого висновку можна дійти, проаналізувавши ст. 16 Цивільного кодексу України, де серед інших засобів назване і «розірвання договору», як гарантія для захисту порушених суб'єктивних прав. Загалом можна узагальнити, що всі правові наслідки порушення зобов'язань, визначені законодавством, за своєю сутністю є засобами захисту цивільних прав та інтересів [1].

Таким чином, як висновок, можемо зазначити, що розірвання договору – це вольовий акт, що спрямований на скасування повністю або частково невиконаного договірних зобов'язання і припинення зобов'язань, що з нього виникли на майбутнє.

Примітно також те, що законодавство не містить поняття розірвання договору, а лише встановлює його підстави і наслідки. Виходячи з положень цивільного законодавства існують два основні способи розірвання договору: за волею сторін (спільна згода) та за рішенням суду (якщо згоди сторін немає) [1].

Можливість припинення договору за згодою сторін викликана принципом свободи договору, який передбачає, що сторони можуть на власний розсуд як укласти договір, так його розірвати. При цьому причини такого розірвання неважливі та встановленню не підлягають. Проте, якщо законодавством встановлене обмеження щодо такого розірвання, сторони позбавляються можливості скористатися цим правом. Прикладом цього може бути ч. 3 ст. 636 ЦКУ, згідно з якою не допускається розірвання договору, укладеного на користь третьої особи без її згоди з моменту, коли така особа виразила намір скористатися правом, яке передбачене договором та ч. 3 ст. 561 ЦКУ, де зазначено, що гарантія не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не встановлено інше [1].

Звернемо також увагу на те, що розірвання договору за згодою сторін має бути належним чином оформлене, інакше не тягне юридичних наслідків. За загальним правилом розірвання договору має бути вчинене у тій же формі, що й передбачена для укладення договору, який розривається.

Іншим способом є розірвання договору у судовому порядку. Згідно з ст. 651 Цивільного кодексу України договір може бути розірвано за рішенням суду за одностороннім волевиявленням у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором/законом. Істотним визнається таке порушення договору, коли внаслідок завданої ним шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору [1].

Загальні підстави для розірвання договору визначені у законодавстві, на перший погляд сформульовані досить чітко, проте, якщо проаналізувати цю норму детальніше, одразу ж виникає питання, що варто розуміти під висловлюванням «значною мірою позбавилася того, на що сподівалася». Варто зазначити, що ця категорія є оціночною, тобто є законодавчо невизначеною, тому при дослідженні цього питання першочергово варто звертати увагу на те, як суди визначають категорію «істотне порушення».

В окремих випадках порушення може бути заздалегідь обумовлено істотним в силу вказівки закону. Серед таких положень виділяємо наступні. У ст. 726 Цивільного кодексу України зазначено, що у разі порушення обдаровуваним обов'язку на користь третьої особи дарувальник має право вимагати розірвання договору і повернення дарунка, а якщо таке повернення неможливе, - відшкодування його вартості. Сам обов'язок тут не конкретизовано, але ми розуміємо, що йдеться про будь-який обов'язок, обумовлений договором/законом, який має здійснюватися на користь третьої особи. Ст. 727 Цивільного кодексу України встановлює цілий перелік істотних порушень договору дарування [1].

Різні підстави для розірвання передбачені для договорів ренти (ст. 740), найму (ч. 2 ст.ст. 768-769, ч. 2 ст. 773), позички (ст.ст. 776, 784), управління майном (ч. 2 ст. 1039), підряду (ч. 2 ст. 852, ч. 1 ст. 872) [1]. Різноманітні варіанти підстав для розірвання договору можуть бути передбачені і в самому договорі.

Таким чином, розірвання як правовий наслідок порушення зобов'язання можна реалізувати двома шляхами. Перший спосіб – це розірвання договору за згодою сторін, яке має бути оформлене відповідним чином. Другий спосіб - це розірвання договору у судовому порядку, що включає дві підстави. Першою підставою – загальною – є розірвання договору наслідок його істотного порушення. Друга група підстав, так звані спеціальні підстави, об'єднує підстави - зазначені для окремих видів договорів в законі або визначені самими сторонами в договорі.

Наслідками розірвання договору є припинення зобов'язань на майбутнє, збереження юридично значимих наслідків, які настали до розірвання договору та звільнення сторін від невиконаних зобов'язань.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Примак В. Розірвання договору як спосіб цивільно-правового захисту в кризових умовах / Володимир Примак // Підприємництво, госп-во і право. – 2020. – № 5. – С. 43-49.
3. Бобошко О.О. Особливості розірвання договорів за законодавством України / Олександр Бобошко // Підприємництво, господарство і право: Щомісячний науково-практичний юридичний журнал. – 2018. – № 8 (270). – С. 5-9.

Копець І. Termination of contract as a legal consequence of breach of obligation. *The proposed article gives a general description of the termination of contract as a legal consequence of breach of obligation. It is noted that the possibility of the termination of contract by agreement of the parties is caused by principle of freedom of contract, which means that the parties may independently both enter into a contract and terminate it. Separate attention is also paid to the fact that the civil legislation of Ukraine contains an indication that the termination of contract is possible only with the consent of the parties or on the grounds specified by law, to ensure the stability of relations.*

Keywords: *agreement, termination, significant of breach of contract, the parties to the contract, the person, bases of termination of the contract.*

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ЗА СТАТЕВОЮ ОЗНАКОЮ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Д. Г. Малко, А. С. Чубай

Науковий керівник: к. ю. н. доц. І. М. Якушев

Гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок та чоловіків, це здатність осіб обох статей мати рівні можливості для реалізації свого правового статусу та брати однаково, рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. В даній статті проаналізовано саме поняття рівності між чоловіками і жінками у трудових відносинах, досліджено проблему дискримінації у сфері праці та вирішення цієї проблеми національному та міжнародному правових рівнях.

Ключові слова: *гендерна рівність, чоловіки, жінки, дискримінація, трудові відносини*

Актуальність теми дослідження. Ми живемо у світі технологій та новацій, де люди мають мати рівні права і можливості у всіх сферах життя, зокрема і у трудових відносинах. Від народження ми не обираємо собі стать, колір шкіри, національність та інші відмінності за які у сучасному світі, на жаль, ще досі існує дискримінація. Реалізуючи своє право на працю, держава повинна забезпечувати рівність чоловіка та жінки у прийнятті на роботу, розміру заробітної плати, безпечних умов праці, права на відпочинок та відпустку, та соціальні гарантії.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз вже давно розпочав боротьбу щодо дискримінації за статевими ознаками у сфері праці шляхом закріплення на законодавчому рівні нормативних актів, які забезпечують рівність чоловіка та жінки. Принцип гендерної рівності забезпечено, зокрема в Загальній декларації прав людини 1948 р., Декларації Тисячоліття ООН 2000 р., Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», Декларації щодо рівності жінок та чоловіків 1988 р., Віденська декларація прав людини 1993 р., Пекінська декларація та Платформа дій щодо поліпшення статусу жінок 1995 р. Різноманітність цих документів свідчить про те, що міжнародне право забезпечує рівні можливості у забезпеченні достатнього рівня життєдіяльності як серед чоловіків, так і жінок.

Перераховані вище акти були ратифіковані Україною, що дає можливість національному законодавству спиратись саме на них. Що ж до закріплення рівних можливостей чоловіка та жінки у сфері праці, то національний рівень юридичного закріплення поки не такий різноманітний, як міжнародний. Рівність за гендером закріплена у ст. 24 Конституції України, де вказано: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [1]. Також у ст. 2-1 Кодексу законів про працю України вказано, що забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема і за статтю [2]. Вагомим законодавчим актом також є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», де у самій преамбулі вказано, що «Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України».

Хоча як на національному, так і міжнародному рівні гендерна рівність у сфері праці забезпечена, але на практиці ще досі існує дискримінація, яка проявляється у таких формах: різна заробітна плата, необґрунтоване звільнення та неприйняття на роботу жінок через вагітність або наявність дитини до трьох років, в більшості випадків на керівні посади беруть чоловіків, більшість соціальних гарантій наділена саме жінкам. Усі ці види дискримінації зумовлені стереотипами, які нам нав'язували ще з дитинства. Адже всі ми чули, що жінка це слабка стать, яка має бути домогосподаркою та берегинею домашнього вогнища, а чоловік має бути сильним, реалізованим та повністю забезпечувати сім'ю. Ці стереотипи, які склалися у патріархальному суспільстві в умовах

21 століття мають бути знищені, адже кожен з нас має відчувати волю в своїх бажаннях, та не боятися осуду суспільства, а для цього рівність повинна бути забезпечена на законодавчому рівні.

Ще донедавна відпустка при народженні дитина забезпечувалась лише жінці, що теж зумовлена стереотипом. Якщо жінка народжує, це не означає, що доглядати за дитиною має саме вона, адже відповідальність за дитиною покладається на обох батьків. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною» який вступив в силу 15 квітня 2021 року. У ньому передбачено доповнити статтю 77-3 Кодексу законів про працю України таким змістом: «Одноразова оплачувана відпустка при народженні дитини тривалістю до 14 календарних днів (без урахування святкових і неробочих днів) надається працівникам, а саме: 1) чоловіку, дружина якого народила дитину; 2) батьку дитини, який не перебуває у зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини, за умови що вони спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки...». Також щодо встановлення скороченої тривалості робочого часу, то частина 4 ст. 51 була змінена: «Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватися за рахунок власних коштів підприємств, установ, організацій для працівників, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, а також для одиноких матерів та батьків, які виховують дитину без батька (матері), у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікарняному закладі» [3]. Даний закон дав змогу чоловіку юридично стати рівним з жінкою по догляді за дитиною, що є ствердженням того, що Україна стає все демократичнішою державою.

Щодо оплати праці, то відповідно до результатів Державної служби статистики України проведених у 2019 р. [4]. Щодо порівняння середньої зарахованої заробітної плати жінок та чоловіків за видами економічної діяльності, можна сказати, що дискримінація у сфері праці існує у немалій різниці. Так, наприклад, середній місячний заробіток у сфері промисловості у чоловіків складає 11988 грн., а у жінок 9015 грн, що свідчить про порушення гендерної рівності. Особливо яскраво, така різниця у заробітній платі прослідковується, у тих випадках, коли чоловіки і жінки займають однакові посади в межах одного місця роботи.

Держава повинна забезпечувати рівні можливості для чоловіків і жінок не тільки шляхом прийняття та зміни певного законодавства й шляхом контролю за дотриманням цих правових норм

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що в нашій країні в сфері праці все, ще не до кінця врегульована проблема гендерної рівності. Для ефективного розвитку Україна повинна сприяти досягненню рівності між її громадянами та особами які проживають в цій країні. Досягнення балансу між правами жінок і чоловіків у трудових відносинах буде одним із шляхів розвитку нашої країни як демократичної та соціальної держави та стане рушійною силою для викорінення дискримінації, не тільки у сфері праці.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96ВР. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.12.2021р.)

2. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР № 322-VIII від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 03.12.2021р.)

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною: Закон України від 15. 04. 2021 №1401-IX URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text>(дата звернення: 03.12.2021р.)

4. Державна служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення: 03.12.2021р.)

Malko D., Chubai A. The problem of ensuring gender equality in labor relations. Gender equality is the equal legal status of women and men, it is the ability of persons of both sexes to have equal opportunities to realize their legal status and to participate equally, equally in all spheres of society. This article analyzes the very concept of equality between men and women in labor relations, examines the problem of discrimination in the field of labor and solving this problem at the national and international legal levels.

Keywords: gender equality, men, women, discrimination, labor relations.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ

А. В. Швець

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев

У статті досліджено умови реалізації права на працю іноземцями та їх закріплення на міжнародному та національному рівні. Проаналізовано динаміку забезпечення працевлаштування іноземців в Україні.

Ключові слова: право на працю, іноземці, реалізація права на працю, свобода праці.

Право на працю не втрачає своєї актуальності навіть у XXI столітті, адже праця є важливою умовою існування суспільства, його розвитку і вдосконалення, а отже має пріоритетне значення для задоволення потреб індивіда.

Можливість працевлаштування іноземців в Україні щороку збільшується, що є позитивною тенденцією у розвитку ринку праці. А тому враховуючи сучасну демографічну, економічну і соціальну ситуацію, яка склалась в Україні, варто створити всі належні умови для реалізації права на працю іноземцями.

Право на працю закріплене на міжнародному рівні, зокрема у частині 1 статті 23 Загальної декларації прав людини, де зазначається: «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливий й сприятливий умови праці та на захист від безробіття». Законодавець застосувавши в цій статті поняття «кожна людина» визначив право на працю абсолютним, тобто його можуть реалізувати як громадяни України, так і особи без громадянства й іноземці [1].

В контексті цієї статті варто зазначити про принцип свободи праці, згідно з рішенням Конституційного Суду № 8-рп/2007 від 16.10.2007, передбачає можливість особи займатися чи не займатися працею, а якщо займатися, то вільно її обирати, забезпечення кожному без дискримінації вступати у трудові правовідносини для реалізації своїх здібностей [8].

Існують певні обмеження в застосуванні праці іноземців в Україні. Зокрема, згідно з статтею 42 Закону України «Про зайнятість населення» вони не можуть призначатися на посаду або займатися трудовою діяльністю у разі, коли відповідно до законодавства призначення на відповідну посаду або провадження відповідного виду діяльності пов'язане з належністю до громадянства України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6]. Тому іноземці не можуть бути призначені на посаду судді, судді Конституційного Суду, нотаріуса, державного виконавця.

На сьогодні право іноземців на працевлаштування є значно розширеним, порівняно з 2009 роком. Адже як стверджує Лата Н.Ф, в 2011 році в Україні була достатня кількість кваліфікованих кадрів, які не мали роботи. А все через те, що в Україні до 13 січня 2009 була встановлена вимога щодо отримання дозволу на працевлаштування тільки для осіб, які тимчасово перебувають на території України, а вже пізніше вона стала актуальною абсолютно всім іноземцям та особам без громадянства [4].

Відповідно до частини 1 статті 6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права: «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права» [5].

Л. М. Кельман стверджує, що право на працю іноземців в Україні – це право застосовувати свої здібності до праці на території України у визначених законодавством межах на підставі дозволу, виданого роботодавцю, якщо в країні (регіоні) відсутні працівники, спроможні виконувати відповідні роботи, або за наявності достатніх обґрунтувань доцільності використання праці іноземця [2]. В контексті цього варто зазначити, що право на працю іноземців є комплексним поняттям і охоплює одночасно чотири складові:

По-перше, право на належні, безпечні й здорові умови праці. Зокрема, у статті 13 Закону України «Про охорону праці» передбачено, що роботодавець зобов'язаний вживати усіх заходів з метою усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань; вжити термінових заходів для допомоги потерпілим у разі виникнення на підприємстві аварій; забезпечувати належне утримання виробничого обладнання та устаткування тощо [7].

По-друге, право на оплату праці. Роботодавець може отримати дозвіл на застосування праці іноземців лише за умови виплати заробітної плати у розмірі не менш як:

1) п'ять мінімальних заробітних плат – іноземцям та особам без громадянства - найманим працівникам у громадських об'єднаннях, благодійних організаціях та закладах освіти;

2) десять мінімальних заробітних плат - для всіх інших категорій найманих працівників. Це положення закріплено у частині 3 статті 42-1 Закону України «Про зайнятість населення».

По-третє, право на зайнятість. Передбачається, що кожен має право на вільно обрану зайнятість. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні мають право на зайнятість на підставах і в порядку, встановлених для громадян України, а також ті, які прибули для працевлаштування на визначений строк, приймаються роботодавцями на роботу на підставі дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства [3].

По-четверте, право на відпочинок. Це положення закріплено у статті 45 Конституції України, згідно з яким кожен, хто працює, має право на відпочинок, що забезпечується наданням щорічної відпустки, наданням днів щотижневого відпочинку тощо [8].

У своєму рішенні № 8-рп/2007 від 16.10.2007 Конституційний Суд України зазначає, що право на працю означає не гарантування державою працевлаштування кожній особі, а забезпечення саме рівних можливостей для реалізації цього права [2]. А вони є закріплені у частині 1 статті 26 Конституції України «Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [3].

Висновки. Отже, вітчизняний ринок праці потребує іноземних фахівців. А тому для вдосконалення системи працевлаштування потрібно розвинути додаткові механізми забезпечення права на працю іноземців, що забезпечать ширший обсяг можливостей застосування іноземцями своїх здібностей до праці на території України.

Література

1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Кельман Л. М., Попович Д.-М. Ю. Теоретичні аспекти права на працю іноземців в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів, 2012. № 3. С. 156-164.

3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами).

4. Лата Н. Ф. Правові аспекти працевлаштування іноземців в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. Київ. 2011. № 2. С. 80-86.

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243 (із змінами).

7. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668 (із змінами).

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України «Про державну службу», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», статті 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) від 16.10.2007 № 8-рп/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. № 80. – Ст. 2979.

Shvets A. Ensuring the right to work of foreigners in Ukraine. *The article examines the conditions for exercising the right to work by foreigners and their consolidation at the international and national levels. The dynamics of employment of foreigners in Ukraine is analyzed.*

Keywords: *right to work, foreigners, realization of the right to work, freedom of labor.*

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ

Ю. В. Яценюк, І. О. Андросюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. Ф. Самчук-Колодяжна

У статті розглянуто різні підходи до розуміння поняття договору довічного утримання, визначено законодавчі акти якими він регулюється, а також зроблено загальну характеристику договору.

Ключові слова: *договір, довічного утримання, правові аспекти, підопічні особи, догляд, законодавство.*

Договір догляду (довічного утримання) завжди був у центрі уваги як вітчизняних досліджень так і іноземних. Тому правова нерівність сторін вважалася досить великою проблемою, яка залишилася і на сьогодні.

Тематикою даного питання, щодо договору довічного утримання займалися такі науковці, практики як: Р. А. Майданик, Г. Б. Яновицька, В. О. Кучер, А. О. Куртакова, О. М. Великорода, М. С. Долинська, О. С. Іоффе та інші. Однак не зважаючи на сучасну думку дослідників, в умовах розвитку цивільно-правових відносин, питання щодо правових аспектів та особливостей такого договору залишається недостатньо розкритим.

Не дивлячись на законодавче визначення, науковці висловили власну думку щодо даного поняття. Так, наприклад, О. М. Великорода зазначає, що: «Договір довічного утримання – це правочин, за яким відчужувач передає набувачеві майно, взамін чого він забезпечує відчужувача утриманням або доглядом довічно» [2, ст. 6]. При цьому, дефініція О. М. Великороди видається нам не досконалою, оскільки вона занадто широко трактує об'єкт досліджуваного договору, включаючи до нього будь-яке рухоме майно.

І. В. Нестерова характеризує договір довічного утримання (догляду) як комплексний договір, оскільки, на її думку, його юридичним наслідком, з одного боку, є перехід права власності від відчужувача до набувача, а з іншого – виникнення у набувача обов'язку утримувати та (або) доглядати відчужувача довічно» [4, с. 158].

В нашому законодавстві, договору довічного утримання (догляду) присвячена глава 57 (статті 744-758) Цивільного кодексу України (далі ЦКУ). Регулювання даного правочину доповнюють також Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року та інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 року, а також ряд інших нормативно - правових актів.

Насамперед варто зазначити, що відповідно до ст. 744 ЦКУ за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та доглядом довічно [6].

Виходячи із законодавчого визначення, метою договору є передання відчужувачем майна у власність набувачеві, протягом якого набувач повинен виконувати зобов'язання щодо догляду (утримання) відчужувача. На складний (комплексний) характер зобов'язальних відносин щодо довічного утримання (догляду) звертає увагу Р. А. Майданик. Учений наголошує, що мета договору передбачає надання майнового утримання в обмін на передачу титулу власника зобов'язаній особі. За своєю спрямованістю договір довічного утримання (догляду) має дві пов'язані цілі, які передбачають зміну власника майна й надання послуг з майнового утримання [1, с. 452].

Відповідно до статті 55 закону України «Про нотаріат» договір довічного утримання (догляду) повинен нотаріально посвідчуватись за місцезнаходженням відчужуваного майна. В статті 36 цього ж закону вказується, що ці дії можуть вчиняти тільки державні нотаріальні конторах [3]. Дане положення підтверджується і ЦКУ, відповідно до якого договір довічного утримання (догляду) укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню [6].

До особливостей даного договору відносять його предмет, оскільки в порівнянні з іншими різновидами договорів у ньому присутні визначена кількість об'єкти які можуть відчужуватися. Окрім того цей договір є оплатним, тому що, передбачається зустрічне матеріальне або грошове надання з боку набувача на користь відчужувача майна чи вказаної ним третьою особи.

До того ж, договір довічного утримання є алеаторним, оскільки на момент його укладення не можливо визначити, що буде більше: вартість отриманого майна чи остаточна вартість зустрічного надання догляду (утримання), оскільки тривалість життя відчужувача на момент укладення договору є невідомим, також невідомо: як зміниться оцінка майна на момент виникнення у набувача права розпорядження цим майном.

Також варто акцентувати свою увагу на тому, на праві відчужувача, за яким може зберігатися право користування майном, яке передається набувачеві. Ризик знищення та пошкодження майна лежить на набувачеві, що забезпечує його належну відповідальність перед відчужувачем. У разі розірвання договору довічного утримання, майно повертається відчужувачеві [4, ст. 159].

Окрім зазначеного, відповідно до ст. 744 ЦКУ договір догляду є відплатним, за цим договором набувач повинен утримувати або доглядати довічно відчужувача взамін на відчужуване майно [6]. За цим договором набувач отримує у власність майно, вартість якого на момент укладення договору відома. Однак вартісний вираз утримання, що буде надаватися набувачем відчужувачу за договором, не може бути точно відомим, оскільки строк дії договору визначити неможливо, через вказівку на його «довічність».

Звернувши свою увагу на договірні зобов'язання, сторони мають виконувати їх належним чином відповідно до встановлених законом вимог. У разі їх порушення на винну особу можуть покладатися заходи примусового впливу. Втім відповідно до закону або за договором можуть застосовуватися і спеціальні заходи майнового впливу на несправного контрагента.

Відповідно до ст. 754 ЦКУ: «Набувач не має права до смерті відчужувача продавати, дарувати, міняти майно, передане за договором довічного утримання. Також на підставі іншого правочину він не може передавати майно у власність іншій особі. Втрата (знищення), пошкодження майна, яке було передане набувачеві, не є підставою для припинення чи зменшення обсягу його обов'язків перед відчужувачем» [6].

Договір довічного утримання, має і свої проблемні аспекти, які носять об'єктивний та суб'єктивний характер. Проблеми об'єктивного характеру можуть полягати у смерті набувача, а саме коли за договором довічного утримання, майно і зобов'язання переходить до кола його спадкоємців. До проблеми суб'єктивного характеру можна віднести необґрунтовану відмову від виконання умов договору.[5, Ст. 18].

Отже, в умовах євроінтеграції України даний інститут потребує значної уваги, адже це не просто цивільноправовий договір, а договір, завдяки якому забезпечується в певній мірі право громадян на соціальний захист. До даної теми приділяється досить багато уваги саме через те що, в наш час зростає велика кількість укладення такого виду договору, проте невірне сприйняття його породжує неправильне застосування норм цивільного законодавства та порушує права осіб, між якими укладається даний договір.

Література

1. Аномалії в цивільному праві України: навчально-практичний посібник / відп. ред. Р. А. Майданик. К.: Юстініан, 2007. 912 с.
2. Договір довічного утримання / О. М. Великорода / Івано-Франківськ, 2006 – 193 с.
3. Закон України «Про нотаріат» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
4. Нестерова І. В. Договір довічного утримання (догляду) за цивільним законодавством України. І. В. Нестерова Держава та регіони. Серія: Право. – 2005. – № 2. – С. 158-159.
5. Скаржинський М. В. Житло як об'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. К., 2006. 20 с.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України 18.12.2016 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>

Yatsenyuk Y., Androsyuk I. Features of the life containment agreement. *The article considers different approaches to understanding the concept of a lifetime maintenance agreement, defines the legal acts by which it is regulated, and makes a general description of the agreement.*

Keywords: *contract, lifetime maintenance, legal aspects, wards, care, legislation.*

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ФІЛОСОФІЯ ТА СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

<i>Билиця І. О.</i> Реалізація принципу законності в діяльності органів прокуратури.....	3
<i>Булавіна С. Є.</i> Юридичне оформлення демократичних і політичних прав і свобод людини в Україні у 1917-1920 рр.....	4
<i>Гламазда П. В.</i> Особливості досудового та судового провадження в кримінальному процесі у Київській Русі.....	7
<i>Kłos P.</i> Spory migracyjne: możliwość zastosowania mediacji z perspektywy Polski i Ukrainy.....	9
<i>Костюк Л. В., Колодяжна В. В.</i> Помилки, що виникають при написанні нормативно-правових та індивідуальних актів.....	11
<i>Кравчук М. А.</i> Сучасні звичаєві суди в Іспанії.....	13
<i>Крисяк Ю. П.</i> Філософсько-психологічні основи прагнення до влади.....	14
<i>Лізун В. В.</i> Огляд основних передумов виникнення корупції як явища в державах, що розвиваються.....	16
<i>Магновський І. Й.</i> Особливості інтерпретації рецепції права: загальнотеоретичний аспект.....	19
<i>Przylepa-Lewak A., Myślińska M.</i> Prawne wymogi wykonywania zawodu mediatora w Polsce.....	21
<i>Sadowski P.</i> Godność człowieka w porządku prawnym Izraela.....	24
<i>Woś T.</i> Pozycja usztrajowa oraz nowe uprawnienia notariuszy w świetle projektu ustawy o zmianie ustawy – prawo o notariacie i niektórych innych ustaw.....	26
<i>Юхимюк О. М.</i> Національні суди держав-членів Європейського Союзу як суди Європейського Союзу: загальні аспекти.....	29
<i>Яцишин М. М.</i> Право і держава у філософсько-етичному вченні Григорія Сковороди.....	31

ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

СІМЕЙНЕ ПРАВО, ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ ПРАВО

<i>Андрійчук Б. І., Самчук-Колодяжна З. Ф.</i> Правові аспекти визначення поняття «регенеративна медицина»: міждисциплінарний підхід.....	33
<i>Анісімова Г. В., Донець О. В.</i> Правове регулювання відшкодування екологічної шкоди: актуальні питання сьогодення.....	35
<i>Боснюк Ю. П.</i> Приватно-правове регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві.....	38
<i>Васильєв В. В.</i> Укладення договору за рішенням суду у світлі правової природи договірного саморегулювання цивільних відносин.....	40
<i>Вознюк Н. І.</i> До питання про зарахування до страхового стажу періоду догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.....	42
<i>Гусак О. П., Гусак Т. П.</i> Фотографічні твори, на яких зображені малолітні та неповнолітні: національна та міжнародна практика.....	44
<i>Демчук А. М., Музичук О. П.</i> Правова природа криптовалюти.....	46

<i>Долинська М. С.</i> До питання становлення науки про нотаріальну діяльність в Україні.....	50
<i>Духневич А. В.</i> Щодо сучасної системи якості та безпечності сільськогосподарської та харчової продукції: досвід ЄС	52
<i>Зайка Ю. О.</i> Право на життя: сутність поняття.....	53
<i>Карпінська Н. В.</i> Застосування санітарних та фітосанітарних заходів в Україні у світлі міжнародних стандартів.....	55
<i>Киришко О. В.</i> Запровадження медіації при вирішенні господарських спорів.....	57
<i>Книш С. В., Книш З. І.</i> Цивільно-процесуальний захист права власності внутрішньо переміщених осіб.....	59
<i>Курман Т. В.</i> Банкрутство аграрних підприємств: правові аспекти й виклики сьогодення.....	61
<i>Рубльова О. В.</i> Забезпечення рівності трудових прав в Україні в умовах воєнного стану.....	63
<i>Сеплива Ю. О.</i> Актуальні питання законодавчого регулювання формування Смарагдової мережі....	66
<i>Старчук О. В.</i> Щодо рівності трудових прав в Україні та Європейському Союзі	68
<i>Чубоха Н. Ф., Якушев І. М.</i> Моральні засади у правовому регулюванні робочого часу	70
<i>Шевчук Л. М., Фелонюк Д. Л.</i> До питання суб'єктного складу інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення екологічної політики України.....	72

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
КРИМІНАЛІСТИКА, КРИМІНОЛОГІЯ
СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ**

<i>Акімов М. О.</i> Дискусійні аспекти криміналізації діянь у сфері формування та застосування цін і тарифів (на прикладі законопроекту реєстр № 7425 від 01 червня 2022 року).....	75
<i>Валянська Т. П.</i> Правовий статус медіатора в Україні та Польщі.....	76
<i>Грачук В. С.</i> Медіація крізь призму інтеграції в судову систему України.....	78
<i>Гусак А. П., Сацук Л. А.</i> Фальсифікація слідів пальців рук.....	80
<i>Денісова Г. В., Денісов С. В.</i> Поняття кримінального правопорушення та його ознаки.....	82
<i>Жевнеров І. М.</i> Особливості забезпечення доступу до правосуддя в Україні в умовах воєнного стану.....	84
<i>Зарадюк З. В., Гіргіль О. В.</i> Суспільна небезпека заборонених предметів, які зберігають засудженні у місцях позбавлення волі	87
<i>Кондратішина В. В.</i> Сутність і зміст завдання Національної поліції України, що стосується протидії кримінальним правопорушенням	89
<i>Крикунов О. В.</i> Доказування рівня розвитку неповнолітньої особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження	91
<i>Лаговський І. Є., Гусак А. П.</i> Діяльність та функціонування установ виконання покарань в умовах військового стану	94
<i>Музичук К. С.</i> Засади діяльності правоохоронних органів у кримінальному процесі.....	96
<i>Назарук О. І.</i> Обвинувальний акт прокурора.....	98
<i>Саско О. І.</i> Обставини, що обумовлюють виникнення стану сильного душевного хвилювання	100

<i>Старко О. Л.</i> Кримінальна відповідальність за розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.....	102
<i>Фідря Ю. О.</i> Стаття 436-2 КК України: проблеми законодавчої регламентації та тенденції застосування.....	104
<i>Чечель Н. О.</i> Прокурорський нагляд за додержанням законів під час виконання кримінальних покарань засудженими в установах виконання покарань: деякі аспекти.....	106
<i>Чупринський Б. О.</i> Особливості звільнення від покарання за хворобою (ч. 2 ст. 84 КК).....	108
<i>Шамринський Д. О.</i> Окремі аспекти правового регулювання координаційної діяльності прокуратури у сфері протидії злочинності та шляхи подальшого удосконалення.....	110

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

<i>Воєвода М. В.</i> Тимчасовий захист як форма реалізації права особи на притулок в Європейському Союзі.....	116
<i>Гороть А. М.</i> Особливості правового статусу осіб без громадянства.....	118
<i>Ємельяненко К. О.</i> Повноваження органів місцевого самоврядування в сфері екології та захисту довкілля в процесі євроінтеграції України.....	121
<i>Книш С. В.</i> Особливості імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство.....	123
<i>Колодяжна В. В.</i> Питання забезпечення рівних прав жінок та чоловіків в Збройних Силах України (ЗСУ) та інших військових формуваннях.....	125
<i>Конончук І. М.</i> Правове регулювання простору свободи, безпеки та юстиції Європейського Союзу.....	127
<i>Корнієнко П. С.</i> Правозахисна діяльність адвокатури в Україні.....	128
<i>Кравчук В. М.</i> Законодавство про військові суди в Україні (1991-2010 роки).....	131
<i>Ладиченко В. В.</i> Європейський досвід запобігання та протидії домашньому насильству.....	133
<i>Логвиненко Б. О.</i> Реформування юридичної науки в Україні: виклики і перспективи.....	135
<i>Мосійчук Л. М.</i> Конституційно-правове регулювання призначення на посаду судді в Королівстві Іспанії: загальні аспекти.....	137
<i>Хлистік М. А.</i> Директива 2008/52/ЕС: мета та основні положення.....	138

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

<i>Карпюк Д. М.</i> Забезпечення права на працю жінок в Україні.....	140
<i>Клочко А. С.</i> Лінгвістичний аналіз текстів нормативно-правових та індивідуальних актів.....	142
<i>Копець І. О.</i> Розірвання договору як правовий наслідок порушення зобов'язання.....	144
<i>Малко Д. Г., Чубай А. С.</i> Проблема забезпечення рівності за статевою ознакою у трудових відносинах.....	146
<i>Швець А. В.</i> Забезпечення права на працю іноземців в Україні.....	148
<i>Яценюк Ю. В., Андросюк І. О.</i> Особливості договору довічного утримання.....	150

Для нотаток

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Збірник матеріалів
XIX Міжнародної науково-практичної конференції
м. Луцьк, 22-23 жовтня 2022 р.

(Українською, польською мовами)

Матеріали друкуються в науковій та літературній авторській редакції

Укладач:

Джурак Людмила Миколаївна

Коректування та верстка:

Джурак Л. М.

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м. Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Підп. до друку 10.10 .2022 р. Формат 60x84/8.
Обсяг 18,1 ум. друк. арк. Наклад 300 пр.

ТзОВ «Завжди Поруч»

43005, м. Луцьк, пр. Перемоги, 1, тел. +380504681682

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції –
серія ДК № 6710 від 09.04.2019.